

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emine TEPELİ

ANALİTİK VE POST-ANALİTİK FELSEFEDE NESNELLİK SORUNU

Felsefe Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emine TEPELİ

ANALİTİK VE POST-ANALİTİK FELSEFEDE NESNELLİK SORUNU

Danışman

Prof. Dr. Hasan ASLAN

Felsefe Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2022

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Emine TEPELİ'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Şahin ÖZÇINAR

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Hasan ASLAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Elif AKGÜN KAYA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Bilge ÖZTÜRK

Üye : Doç. Dr. Sinan KILIÇ

Tez Başlığı: Analitik ve Post-Analitik Felsefede Nesnellik Sorunu

Tez Savunma Tarihi : 28/12/2021

Mezuniyet Tarihi : 20/01/2022

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Analitik ve Post-Analitik Felsefede Nesnellik Sorunu” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Adı SOYADI

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Emine TEPELİ
Öğrenci Numarası	20165232001
Anabilim Dalı	Felsefe
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Hasan ASLAN
Doktora Tez Başlığı	Analitik ve Post-Analitik Felsefede Nesnellik Sorunu
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1738077896
Rapor Tarihi	06/01/2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 4 Alıntılar dahil: % 8
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 176 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN FELSEFEDE NESNELLİK SORUNU

1.1. Rene Descartes	7
1.2. John Locke.....	12
1.3. George Berkeley	17
1.4. David Hume.....	22
1.5. Thomas Reid.....	26
1.6. Immanuel Kant	32

İKİNCİ BÖLÜM

ANALİTİK VE POST-ANALİTİK FELSEFEDE REALİST YAKLAŞIMLAR

2.1. Bernard Bolzano	43
2.1.1. Bilim Teorisi.....	44
2.2. Gottlob Frege.....	49
2.2.1. Aritmetik ve Temelleri	49
2.2.2. Kavram, Nesne, Gönderge ve Anlam.....	54
2.3. George Edward Moore	60
2.4. Bertrand Russell	74
2.5. Ludwig Wittgenstein	88
2.5.1. Tractatus: Dil, Dünya ve Gerçeklik.....	88
2.5.2. Felsefi Soruşturmalar: Dil Oyunları ve Anlam.....	93
2.6. Karl Raimund Popper	98
2.6.1. Bilim Felsefesi ve Epistemoloji.....	99
2.6.2. Nesnel Bilgi, Realizm ve ‘Dünya Üç’	105
2.7. Willard Van Orman Quine	109
2.7.1. Doğallaştırılmış Epistemoloji	109
2.7.2. Ontolojik Bağlılık ve Ontolojik Görelilik	117

2.8. Donald Davidson	125
2.8.1. Olay, Neden ve Anlam	125
2.8.2. Realizm ve Epistemoloji.....	131
2.9. Realist Yaklaşımlar Üzerine Değerlendirme	137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANALİTİK VE POST-ANALİTİK FELSEFEDE KARŞI-REALİST YAKLAŞIMLAR

3.1. Rudolf Carnap	140
3.1.1. Aufbau Dönem	140
3.1.2. Sentaks ve Semantik Dönem	149
3.2. Otto Neurath	156
3.2.1. Bilimin Birliği ve Bilim Dili Olarak Fizikalizm	156
3.3. Hilary Whitehall Putnam	162
3.3.1. Anlam ve Dışsallık	163
3.3.2. İçsel Realizm	166
3.4. Karşı-Realist Yaklaşımlar Üzerine Değerlendirme	171
SONUÇ	173
KAYNAKÇA.....	178
ÖZGEÇMİŞ	187

KISALTMALAR LİSTESİ

İng.	İngilizce
Lat.	Latince
vb.	ve bunun gibi
vd.	ve diğerleri

ÖZET

Bu çalışmada analitik ve post-analitik felsefe geleneği düşünürlerinin nesnellik sorununa dair görüşleri değerlendirilmektedir. Analitik ve post-analitik düşünürlerin görüşleri, iki temel yaklaşıma ayrılmıştır. Epistemolojik nesnellik için ontolojik nesnelliğin gerekli olduğunu savunan düşünürler realist; gerekli olmadığını savunan düşünürler karşı-realisttir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde analitik ve post-analitik felsefe geleneğini önceleyen modern felsefe düşünürlerinin epistemolojisi ve nesnellik sorunu ile ilgili görüşleri incelenmiştir. İkinci bölümde nesnellik sorunu temelinde analitik ve post-analitik felsefe geleneği realist düşünürlerin görüşleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son bölümde nesnellik sorunu temelinde analitik ve post-analitik felsefe geleneği karşı-realist düşünürlerin görüşleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde epistemolojik nesnelliğin ontolojik nesnelliği gerektirdiği; analitik ve post-analitik felsefe geleneği nesnellik sorununun aynı temele dayanması nedeniyle modern felsefe nesnellik sorununun farklı bir formu olduğu savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Epistemoloji, Bilgi, Analitik Felsefe, Post-Analitik Felsefe, Nesnellik, Epistemolojik Nesnellik, Ontolojik Nesnellik, Realizm, Karşı-Realizm.

SUMMARY

THE PROBLEM OF OBJECTIVITY IN ANALYTIC AND POST-ANALYTIC PHILOSOPHY

In this study, the views of the thinkers of the analytic and post-analytic philosophy tradition on the problem of objectivity is evaluated. The views of analytical and post-analytical thinkers are divided into two main approaches: Thinkers who defend that epistemological objectivity requires ontological objectivity are realist; thinkers who that doesn't are anti-realist.

The study consists of three parts. In the first part of the study, the views of modern philosophical thinkers on the objectivity problem is evaluated. In the second part, the views of realist thinkers in the analytic and post-analytic philosophy tradition is examined and evaluated on the basis of the objectivity problem. In the third and last part, the views of anti-realist thinkers in the analytic and post-analytic philosophy is examined and evaluated on the basis of the objectivity problem.

In the conclusion part of the study, it is argued that epistemological objectivity requires ontological objectivity and the problem of objectivity in the tradition of analytic and post-analytic philosophy is a different form of the objectivity problem of modern philosophy, due to it is based on the same basis.

Keywords: Epistemology, Knowledge, Analytic and Post-Analytic Philosophy, Objectivity, Epistemological Objectivity, Ontological Objectivity, Realism, Anti-Realism.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında, lisans ve lisansüstü olmak üzere toplam on bir yıllık öğrenimim süresince öğrencisi olduğum için kendimi her zaman şanslı hissettiğim, destek ve ilgisini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Hasan ASLAN'a teşekkür ederim.

Ayrıca öğrenimim süresince ders aldığım-almadığım Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü değerli Öğretim Üyesi Hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Tez İzleme Komitesinde yer alan, değerli eleştiri ve önerileriyle tezime katkı sunan Doç. Dr. Şahin ÖZÇINAR Hocam ile Dr. Öğr. Üyesi Elif AKGÜN KAYA Hocama teşekkür ederim.

Tez Savunma Sınavında yer alan, değerli eleştiri ve yorumlarıyla katkıda bulunan Doç. Dr. Sinan KILIÇ Hocam ile Dr. Öğr. Üyesi Ali Bilge ÖZTÜRK Hocama teşekkür ederim.

Öğrenimim ve tez çalışmam süresince yanımda olan, beni cesaretlendiren ve desteğini esirgemeyen aileme, özellikle sevgili annem ve babama teşekkür ederim.

Emine TEPELİ

GİRİŞ

Çalışma ile ilgili belirtilmesi gereken ilk husus, çalışmanın epistemolojik bir inceleme olmasıdır. Bu bağlamda analitik ve post-analitik felsefe geleneği düşünürlerinin epistemolojisi ve epistemolojik nesnellik ile ilgili görüşlerine odaklanılmaktadır. İncelemede sıklıkla değinilecek olan kavram ve yaklaşımlara dair tanım ve açıklamaların bu bölümde verilmesi uygun görülmüştür.

Nesnellik kavramı, felsefe tarihi içerisinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Nesnellik, Kant'ın kritiğine dayanan ve kabul edilen çağdaş tanıma göre, öznenen bağımsız olandır. Bu tanımın yanı sıra filozofların araştırdığı ve kullandığı çeşitli nesnellik kavramları arasında ikisinin temel olduğu söylenebilir.¹ Bu kullanımlardan ilki ontolojik nesnellik; ikincisi epistemolojik nesnelliktir. Ontolojik nesnellik, genel anlamda kabul edilen, öznenen ve öznel olanda bağımsız olanı ifade etmekte kullanılmaktadır. Ontolojik nesnellığe göre zihinden, bilgiden, algıdan ve kavrayıştan bağımsız olan şeyin nesnel olduğu kabul edilmektedir. Nesnel olarak adlandırılan varlık veya şeyler, sıklıkla dış dünyada yer alan nesneler olarak belirlenmektedir. Diğer taraftan zihinden, bilgiden, algıdan ve kavrayıştan bağımsız olmayan şeyler öznel olarak adlandırılmaktadır. Öznel şeyler, öznenin kendisine bağılı olan inançlar, tutumlar, duyular vb. gibi unsurlar olarak belirlenmektedir.

Ontolojik bağlamda ele alınan öznel ve nesnel ayrımı, öznel ve nesnel olan arasında bağın nasıl kurulacağına dair epistemolojik sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan ilki, nesnel alana karşılık gelen gerçeklik veya dış dünya ile doğrudan etkileşimde olup olunmadığıdır. Bu sorun ile doğrudan bağıntılı bir diğer sorun ise gerçekliğin bilgisine ulaşım ulaşılamayacağı sorusudur. Daha açık bir ifadeyle öznel ve nesnel olan arasında bir bağın olup olmadığı, varsa bu bağıntının nasıl kurulduğu sorusudur. Felsefenin epistemoloji disiplini içerisinde bu soru ve sorunlara dönemler içerisinde farklı cevap ve çözümler ileri sürülmüştür.

Nesnellik kavramının ikinci kullanımı olan epistemolojik nesnellik, inanç, tutum, kavram, algı gibi zihinsel unsur, eylem ve durumların öznel ve nesnellik ayrımını ifade etmektedir. Epistemolojik bağlamdaki nesnel/öznel ayrımı, özerk ve bağımlı varlıklar arasında gerçeklikte bir bölünmeyi amaçlamaz, daha ziyade iki bilişsel kazanım derecesi arasında ayrım yapmaya hizmet eder.² Zihin içerisindeki unsurların nesnel ve öznel ayrımı, ontolojik bağlamda gerçekleştirilen ayırmadan daha karmaşıktır. Epistemik alandaki ayrımlar sıklıkla öznelarası

¹ Nesnellik ile ilgili gerçekleştirilen ontolojik ve epistemolojik bağlamdaki ayrımlar ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için (Bell, 2010b: 559-562; Audi, 2010) görülebilir.

² Bell, 2010b: 559.

(İng. *intersubjectivity*) ve içsel olan arasında veya çözümü söz konusu kişinin psikolojisine bağlı olan konular ile bu şekilde bağlı olmayan konular arasında veya taraflı veya tarafsız olan arasında ayırımla tanımlanmaktadır.³ Bu ayırma göre öznelarası olan, kişinin psikolojisine bağlı olmayan ve tarafsız olan nesnel olarak adlandırılmaktadır. Diğer zihinsel unsur ve durumlar ise öznel olarak adlandırılmaktadır.

Ontolojik nesnellik gibi epistemolojik nesnellik düşüncesinin getirdiği sorunlar da bulunmaktadır. Bu sorunlardan ilki, belki de en önemlisi, ontolojik nesnel unsurlara başvurmada epistemolojik nesnelliğin tek başına yeterli olup olmadığı sorunudur. Bir diğer sorun, ilk sorun ile doğrudan bağıntılı olan epistemolojik nesnelliğin sağlanabilmesi için zihinsel unsurların hangi özelliği olarak belirleneceğidir.

Bilim felsefesi, anlambilim (semantik) ve dil felsefesi içerisinde nesnellik sorununa dair tartışma şu şekilde ifade edilmektedir: Belirli bir ifade sınıfının epistemolojik nesnelliği, bu iddiaların görünüşte çağrıştırdığı ve yayıldığı şeylerin ontolojik nesnelliğini gerektirir mi?⁴ Epistemolojik nesnellik için ontolojik varlıkların nesnelliğinin gerekli olduğunu ileri süren yaklaşımlar realist; gerekli olmadığını ileri süren yaklaşımlar ise karşı-realist olarak adlandırılmaktadır. Yapılan bu ayırma göre, bir realist için bir inanç veya önermenin nesnelliği, inanç veya önermenin hakkında olduğu varlık veya şeyin varoluşunun bağımsızlığına bağlıdır. Diğer taraftan bir karşı-realist için ifade, inanç veya önermenin nesnelliği rasyonel olma, gerekçeli, tutarlı, iletilebilir ve anlamlılık gibi koşulları karşılaması gerektiğini ileri sürmektedir.

Realizm ve karşı-realizm ayırımına dair bir başka önemli tanım, bilimsel temelde gerçekleştirilen ayırmadır.⁵ Bilimin yalnızca dünyanın gözlemlenebilir değil, aynı zamanda gözlemlenemeyen şeylere dair çıkarım ve tanımlarda bulunması söz konusu ayırımın temel nedenleri arasındadır. Chalmers *What is this Thing Called Knowledge* adlı ünlü çalışmasında realizm ve karşı-realizme dair bilimsel nitelikteki ayırımı şu şekilde özetlemektedir:

Realistler ve karşı-realistler arasındaki bilimle ilgili geleneksel tartışma, bilimsel teorilerin sınırsız bir anlamda gerçeğe aday olarak mı alınması gerektiği, yoksa sadece gözlemlenebilir dünya hakkında iddialarda bulunuyor olarak mı alınması gerektiği meselesiyle ilgilidir.⁶

³ Audi, 2010: 558.

⁴ Bell, 2010b: 560.

⁵ Bilimsel teorilerin gerçekliği bağıntısı temelindeki realizm/ karşı-realizm ayırımı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için (Chalmers, 2013) görülebilir.

⁶ Chalmers, 2013: 214.

Bu ayrıma göre bir realist, doğrunun olgularla uyum içerisinde olduğu, sağduyusal nosyon ile tanımlandığını ve bilimin dünya hakkındaki gözlemlenebilir ve gözlenemeyen teorileri amaçladığını ileri sürer. Diğer taraftan bir karşı-realist, bilimsel teorilerin içeriğini gözlem ve deneye dayanan bir dizi iddiadan fazlası olmadığını ileri sürmektedir.

Felsefe alanında tartışılan temel konuların farklılık göstermesi ile realizm ve karşı-realizm ayrımına dair çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır.⁷ Ontolojik realizm, insan zihnine bağlı olmayan, bağımsız bir alan veya varlık tür/türlerinin var olduğunu ileri süren veya kabul eden yaklaşımdır. Ontolojik realizme dair temel tartışmalar, hangi varlık türü ve hangi varlık alanının var olduğu konusundadır. Bu bağlamda ontolojik realizm kendi içerisinde kabul edilen varlık alanı veya türlerine dair çeşitlilik göstermektedir. Epistemolojik realizm ise bağımsız bir gerçekliğin olduğu; ancak epistemoloji temelinde bu alanın sınırlı olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Daha açık bir ifadeyle gerçekliğin insan bilgisi ile sınırlandırıldığı ve değerlendirildiği realist yaklaşımdır.

Realizm yaklaşımına dair belirlenen ontolojik ve epistemolojik ayrımın yanı sıra ontolojik ve epistemolojik bağlamda varlık türü ve alanlarına dair çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Söz konusu çeşitliliğin zenginliği nedeniyle çalışma içerisinde değinilecek olan realizm ve karşı-realizm türleri ile bu yaklaşımların sınırlandırılması uygun görülmüştür.

Dış dünyaya dair günlük yaşamda bizi çevreleyen fiziksel nesnelerin olması nedeniyle realizm yaklaşımını kabul etmenin, dolayısıyla bir *realist* olmanın doğal bir şey olduğu kabul edilmektedir. Bu türden kabul edilen bir realist yaklaşım, *sağduyusal realizm* (veya yalnızca *realizm*) olarak adlandırılmaktadır.⁸ Sağduyusal realizm yaklaşımının karşıt konumunda yer alan *psikolojik realizm* ise zihinsel durum, süreç, acı, inanç vb. gibi unsur ve şeylerin gerçek olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Analitik felsefe geleneği düşünürlerinin görüş ve yaklaşımları temelinde ele alınacak olan *semantik realizm* yaklaşımı ise dil ve gerçeklik arasındaki bağıntının temele alındığı kavram, önerme veya cümlelerin, bilme kapasitesinden bağımsız olarak doğru ve yanlış olmalarının bir gerçekliğe bağlı olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Son olarak *bilimsel realizm* yaklaşımı, bilim ile paralel olarak çeşitli bilim alanları temelinde kabul edilen kimi varlık veya varlık türlerinin var olduğunu ileri süren yaklaşımdır.

⁷ Örneğin (Pettit, 2010b) realizm ve karşı-realizme dair betimselci (betimleyicilik) tezi, nesnelci tezi ve evren-merkezci tez başlıkları altında çeşitli realizm ve karşı-realizm türlerini ayırmaktadır. (Craig, 2005) ise tartışmanın kısa tarihsel bir açıklamasının ardından ontolojik, epistemolojik ve mantıksal-semantik türlerin realist/karşı-realist ayrımını sunmaktadır. Diğer taraftan 1980'li yıllardan sonra özellikle Michael Dummett (1963) ve Hilary Putnam'ın çalışmalarının etkisi ile realizm ve karşı-realizm ayrımı, varlık türlerinin kabul edilmesi veya reddi formundan önermeler için kabul edilen doğruluk koşulları temelinde gerçekleştirilen realist/karşı-realist ayrımına dönüşmüştür.

⁸ Pettit, 2010b: 668.

Yukarıda sıralanan realizm yaklaşımı türlerine dair ontolojik ve epistemolojik bağlamda kesin bir ayırımın yapılması çoğunlukla olanaklı görülmemektedir. Örneğin sağduyusal realizm yaklaşımının ontolojik bir yaklaşım olduğuna dair bir ayırım, fiziksel nesnelerin kabul edilmesi nedeniyle olanaklıdır. Bilimsel realizm yaklaşımının da aynı nedenden dolayı ontolojik temelde bir yaklaşım olduğu ileri sürülebilir. Ancak temel kaygı ve amacın bilgi olması nedeniyle, epistemolojik temelde bir yaklaşım olduğu kabul edilmektedir.

Son olarak yukarıda verilen realizm yaklaşımların yanı sıra dış dünyanın bilgisinin elde edilmesinde ileri sürülen çeşitli yaklaşımlar da bulunmaktadır. Dış dünya hakkında bilginin elde edilmesinde çoğunlukla algının temel bir unsur olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda epistemolojide algının doğasına dair çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır.⁹ Bu yaklaşımlardan ilki, temsilciliktir (İng. *representationalism*). Dolaylı (doğrudan olmayan) realizm olarak da bilinen temsilcilik yaklaşımı, doğrudan dışsal dünyadaki nesnelerin kendilerinin değil, içsel-zihinsel durum veya varlıkların farkında olduğumuzu kabul eder. Temsilciliğin karşıt yaklaşımı olan direkt ve naif realizm (İng. *naive realism*), dış dünyanın kendisinin doğrudan algılandığını, aracı durumda olan zihinsel unsurların algılanmasına bağlı olmadığını ileri sürer. İdealizm yaklaşımı ise dış dünyanın zihinden bağımsız olmadığı düşüncesi ile algılanan her şeyin zihnin içeriklerinin deneyimlenmesi olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Son olarak şüphecilik (İng. *scepticism*), dış dünyanın varlığı konusunda bilgisizliği iddia eden yaklaşımdır.

Yukarıda verilen tanım ve açıklamalara ek olarak çalışma içerisinde “nesnellik” kavramının kullanımına dair son birkaç hususa dikkat çekmek gereklidir. Analitik ve post-analitik felsefe geleneği düşünürlerinin “nesnel” olana dair akış açısı, nesnellik sorununa dair görüşlerini de açıklamaktadır. Bu nedenle nesnellik kavramının nasıl aşılması gerektiğini açıklamak önemlidir.

Bilim tarihçisi Lorraine Daston’ın “Objectivity and the Escape from Perspective” adlı makalesi, “nesnellik” kavramının kullanımına dair tarihsel bir incelemesini içermektedir. Bu incelemesinde öncelikle söz konusu kavramın son zamanlarda “empirik”, “bilimsel”, “tarafsızlık”, “rasyonel” ve “tüm zihinlerden bağımsız olan nesneler” gibi anlamlarda kullanıldığını ifade eder. Felsefe tarihi içerisindeki çeşitli kullanım ve anlamları arasında ise ontolojik bağlamdaki kullanımının, diğer bir ifadeyle ontolojik nesnelliğin “dünya ile ilgili” olduğunu belirtir.¹⁰ Bu bağlamda ontolojik nesnellik, dünyadaki nesne ve olgular gibi öznen bağımsızlığı ifade etmektedir. Daston’ın söz konusu tanımı, çalışma içerisinde analitik ve post-

⁹ Algının doğasına dair ileri sürülen yaklaşımlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Huemer, 2002) görülebilir.

¹⁰ Daston, 1992: 599.

analitik felsefe geleneği düşünürlerinin “ontolojik nesnellik”ten ne ima ettiklerine dair önemli bir tanımlı oluşturmaktadır.

Daston’ın tanımının yanı sıra, özellikle John R. Searle’ün ileri sürdüğü tanım ve öznel/nesnel ayrımı da çalışma içerisinde ontolojik nesnelliğin nasıl anlaşılması gerektiğini açık kılmaktadır. Searle, çeşitli yazılarında nesnellik kavramının ontolojik ve epistemolojik bağlamdaki kullanımlarının sıklıkla karıştırıldığına dikkat çeker. Söz konusu nesnellik türlerini öznel ve nesnel ayrımı temelinde açıklamaktadır. Epistemolojik bağlamdaki nesnelliği, yani “epistemolojik nesnelliği” şu şekilde açıklamaktadır:

Nesnel/öznel ayrımının epistemolojik anlamı olarak adlandıracağım bir anlamda, nesnel bilgi ile düşüncenin (İng. *opinion*) öznel durumları arasında bir ayrım vardır. Örneğin “Rembrandt 1606’da doğdu” dersem, bu ifade soruyu araştıran failerin tutumlarından, duygularından, görüşlerinden veya önyargılarından bağımsız olarak doğru veya yanlış olarak kurulabilmesi anlamında epistemolojik olarak nesneldir. “Rembrandt, Rubens’ten daha iyi bir ressamdı” dersem, bu iddia nesnel bir bilgi durumu değil, öznel bir düşünce durumudur.¹¹

Searle’ün de özetlediği üzere epistemolojik nesnellik duygu, görüş, önyargı gibi kişiye bağlı olan düşünce durumlarından bağımsız olan anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda epistemolojik nesnel ve öznel ayrımı, bilgi iddiasının gözlemcinin tutumlarından bağımsız olup olmadığı temelinde tespit edilmektedir.

Diğer taraftan “ontolojik nesnelliğe” dair Searle’ün açıklaması ise şu şekildedir:

Epistemik olarak nesnel ve öznel iddialar arasındaki ayrıma ek olarak dünyadaki dağlar ve moleküller gibi nesnel bir varlığı olan varlıklar ile ağrı ve gıdıklama gibi öznel bir varlığı olan varlıklar arasında bir ayrım vardır. Ben varoluş kiplerindeki bu ayrımı, nesnel/öznel ayrımının ontolojik anlamı olarak adlandırıyorum.¹²

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, varoluş kipleri temelindeki nesnel/öznel ayrımı ontolojik nesnellik olarak adlandırmaktadır. Ontolojik bağlamdaki bu ayrım içerisinde öznel olarak belirlenen unsurlar, insan veya hayvanlar tarafından deneyimlendikçe var olmaktadır. Buna göre, öznenin deneyimlediği acı gibi bir durum öznel bir varoluşa sahip olmaktadır. Diğer taraftan nesnel olarak belirlenen varlıklar, varlığı insan veya hayvanlar tarafından deneyimlenmesine bağlı olmayan, dış dünyada yer alan çeşitli nesneler olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla ontolojik nesnellik, öznenin bağımsız olan çeşitli nesnelerdir.

¹¹ Searle, 2008: 12.

¹² Searle, 2008: 12.

Searle'ün nesnellik ile ilgili söz konusu tür ve ayrımları, önceki sayfalarda da belirtilen David Bell'in epistemolojik ve ontolojik bağlamdaki “nesnellik” tanım ve ayrımı ile oldukça benzerdir. Daston, Bell ve Searle'ün ayırım ve tanımları temelinde analitik ve post-analitik felsefe geleneği düşünürleri, ontolojik nesnellik ile sağduyusal (İng. *commonsense*) bağlamda öznenin dışında ve öznenin bağımsız olan, dış dünyada yer alan nesneleri ifade etmektedir. Analitik ve post-analitik felsefe geleneği içerisindeki bu kullanım ve anlam, çalışma içerisinde ifade edilen anlamı karşılamaktadır. Dolayısıyla ontolojik nesnellik söz konusu olduğunda sağduyusal bağlamda öznenin dışında ve öznenin bağımsız olan nesne ve nesneler ima edilmektedir.

Verilen bu tanım ve açıklamaların ardından analitik ve post-analitik felsefe geleneğini önceleyen modern felsefe düşünürlerinin epistemolojisi ve nesnellik sorununa dair görüşlerine geçilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN FELSEFEDE NESNELLİK SORUNU

Çalışmanın bu bölümünde modern felsefe düşünürlerin epistemolojisi ve nesnellik sorununa dair görüşlerine yer verilmektedir. Modern felsefe düşünürlerinin görüşleri, analitik felsefe ve post-analitik felsefe geleneği düşünürlerini incelemesi ve düşünürlerin düşüncelerinin biçimlendirilmesinde önemli bir etken olması nedeniyle bu bölümünde ele alınması uygun görülmüştür.

1.1. Rene Descartes

Descartes'ın konu ile ilgili görüşlerine geçmeden önce on altı ve on yedinci yüzyılın içerisinde bulunduğu şüpheci krize dair bilgi vermek, dönemin nesnellik sorununa dair görüşlerin anlaşılması için gereklidir. Ortaçağ süresince bilinmeyen Sextus Empiricus'un *Pyrrhonculuğun Esasları* (İng. *The Outlines of Scepticism*)¹³ adlı yapıtı, on beşinci yüzyılda yeniden keşfedilmiş ve farklı dillere çevrilmiştir. Yapıtın yeniden keşfedilmesi, Rönesans ve on yedinci yüzyılın şüphe krizine neden olmuştur. Richard H. Popkin, “Şüpheci Kriz” adlı makalesinde dönemin içerisinde bulunduğu krizi şu sözlerle özetlemektedir:

Sextus'un, Cicero'nun, Montaigne'in, Sanches'in ve Charon'un şüpheci metinleri, geçmişteki bütün felsefeler, teolojiler ve bilim hakkında şüpheleri artırmıştır. Modern felsefe, skeptik şüphelerle birlikte yaşama veya onların üstesinden gelme girişimleriyle başlar. Bilimdeki yeni gelişmeler Mesenne gibilerini, gerçek bilginin gerekçelendirilemeye bile var olduğu kanaatine götürmüştür. Yeni dini görüşler ise Comenius gibilerini, kutsal metinlerin bütünüyle bir şüpheyi önleyebileceği kanaatine götürmüştür. René Descartes ise şüpheci krizin, ki bu kriz günümüze kadar felsefenin yakasını bırakmamıştır, üstesinden gelmek için bütünüyle yeni bir temel aramak gerekliliğini hissetmiştir.¹⁴

Popkin'in de özetlediği üzere, modern felsefe şüphe ile yaşama veya şüpheciliğin üstesinden gelme girişimleriyle başlamaktadır. Descartes'ın da sistematik felsefesinin çıkış

¹³ Sextus Empiricus'un *Pyrrhonculuğun Esasları* adlı yapıtı, şeylerin gerçek doğasına dair bilginin elde edilemeyeceği düşüncesini temellendirmektedir. Yapıtta yargı vermekten kaçınma ve yargıların askıya alınması için ileri sürülen toplam on yedi argüman modu bulunmaktadır. Sextus Empiricus'un belirlediğini argüman ve argüman modları Rönesans ve on yedinci yüzyıl içerisinde bilim, felsefe ve din konusundaki görüş ve yaklaşımların çürütülmesi için kullanılmış ve geliştirilmiştir.

¹⁴ Popkin, 1999: 336.

noktası, evrensel şüphenin (İng. *global scepticism*)¹⁵ üstesinden gelmek için bir temel arama girişimidir.

Rene Descartes (1596-1650), sonraki düşünürlerin epistemolojik problemlerin gündemini belirlemesi nedeniyle sıklıkla modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan felsefe yöntemi nedeniyle de bilinmektedir: Aristoteles ve Platon'dan beri başka hiçbir şey ile kıyaslanabilir olmayan yeni ve orijinal bir felsefe sistemi kurmuştur.¹⁶

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, Descartes'ın nesnellik sorununa ilişkin yaklaşımı dış dünyanın varlığı sorunu (İng. *the problem of the external world*) ve bilimlerin temellendirilmesidir. Bu bağlamda Descartes, dönemin içinde bulunduğu şüphecilik krizinin etkisi ile belirleyici, temel ve kesin olan bir unsurdan hareket etmenin gerekliliğini görmüştür.

Meditasyonlar adlı yapıtında amacını şu sözlerle ifade etmektedir:

(...) eğer bilim dallarında sağlam ve kalıcı bir şey kurmak istiyorsam, hayatımda bir kez olsun, o güne kadar doğru olduklarına inandığım tüm görüşleri geçersiz sayma işine ciddiyetle girişmem ve her şeye temelden yeniden başlamam gerekiyordu.¹⁷

Descartes, şüphenin kendisini bir yöntem olarak kullanarak bilim ve günlük yaşamdaki bilginin temellendireceği unsuru bulmak istediğini ima etmektedir.

Descartes'ın *metodik şüphe* olarak adlandırılan yöntemine dair açıklaması, *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı yapıtında ele alınmaktadır. Descartes için akıl ile yanılgıya düşmeden bilgiye ulaşmanın iki yolu vardır: Sezgi ve tümdengelim.¹⁸ Yöntemin amacı ise açık ve seçik ile kesin olan bilgiye ulaşmaktır. Daha açık bir ifadeyle metodik şüphe yöntemi aracılığı ile kesin ve açık-seçik olan temel bilgilere ulaşana kadar bir analiz gerçekleştirmektir. Açık ve seçik (İng. *distinct and clear*) kavramları epistemolojisinde önemli bir yere sahip olup istenilen ve aranan bilginin niteliğini oluşturmaktadır. Bilginin açık olması, dikkatli bir zihne görünen ve belli olan bilgi olarak tanımlanırken bilginin seçik olması, keskin ve başka bilgilerden ayrı bir bilgi olarak tanımlanmaktadır.¹⁹

¹⁵ Şüphecilik, bilgi konusunda eksikliği, yoksunluğu ileri süren yaklaşımdır. Yalnızca belirli bir konu veya alanla ilgili şüphenin ileri sürülebileceği gibi, radikal anlamda bir şüphe de ileri sürülebilirdir. Bu bağlamda şüphecilik, genellikle yerel (İng. *local*) ve evrensel (İng. *global*) olmak üzere iki türe ayrılmaktadır. Evrensel şüphe hiçbir bilginin olmadığı mutlak görüştür. Şüpheciliğin yerel ve evrensel türlerine dair ayrımla ilgili daha ayrıntılı bilgi için (Klein, 2010) görülebilir.

¹⁶ Wolenski, 2004: 14.

¹⁷ Descartes, 2014b: 47.

¹⁸ Descartes, 2014a: 8.

¹⁹ Descartes, 2007: 78.

Descartes'ın metodik şüphesi, dört temel adımdan oluşmaktadır. Yönteminin ilk adım “doğru olduğunu açıkça bilmediğim hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemektir”.²⁰ Descartes yönteminin bu adımında açık ve seçik olarak bilinmeyen her şeyi dışarıda bırakmayı hedeflemektedir. İkinci adım, incelenmekte olan zorlukların her birinin olabildiğince çok parçaya bölmektir. Üçüncü adım, bir düzenin olduğu varsayımı ile düşüncelerin en basit olan nesnelerden başlayarak karmaşık bilgilere gitmektir. Son olarak dördüncü adım ise kontrol olarak nitelendirilen gözden geçirmedir.

Descartes'ın söz konusu yöntemi uygulamasına gelindiğinde sıklıkla doğru olduğu kabul edilen duyulardan şüphe etmek ile başlamaktadır. Descartes'ın bu görüşü uyku-halüsinasyon veya rüya argümanı olarak adlandırılmaktadır. Rüya argümanına göre uyku durumu, yani rüya görme ile uyanık olma durumları arasında bir ayrım yapılamamaktadır. Descartes bu argümanın sonucunda fizik, tıp, astronomi gibi bilimlerin şüpheli ve kesinlikten yoksun olduğunu; sadece gayet basit ve genel şeyleri ele alan aritmetik, geometri ya da bu mahiyette başka bilimlerin kuşku ve şüphe götürmez bir şeyler içerdiğini belirtir.²¹ Dolayısıyla dış dünya ve duyular temelindeki bilimlerin şüpheye açık olduğunu; ancak zihinsel (düşünsel) temeldeki bilimlerin kesin olduğunu ileri sürmektedir.

Descartes rüya argümanı ile yetinmez. Rüya argümanı ile sahip olduğu tüm bilgileri yıkamadığını fark eder. Duyu temelindeki bilgi ve bilimler için şüphe söz konusu iken zihinsel temeldeki bilim ve bilgiler için şüphe rüya argümanının bir sonucu değildir. Rüya argümanı ile yıkamadığı diğer tüm bilgiler için argümanını bir adım öteye taşımaktadır. Daha açık bir ifadeyle zihinsel nitelikteki bilimlerin temelini yıkmak için argümanını geliştirmektedir.

Descartes, çağdaş epistemolojide *kötü cin* (İng. *evil demon*) *argümanı* olarak da adlandırılan, iyi ve doğru olan Tanrı'nın değil de hilekar ve aldatıcı bir cinin var olduğunu varsayımını ileri sürer. Söz konusu argüman ile dış dünya ve zihinsel nitelikteki bilimlere dair şüpheyi temellendirmektedir. Argümanın sonucunda zihinsel temeldeki bilim ve bilgilerin kendisinden şüphe edilebilir. Rüya ve kötü cin argümanları ile doğrulukları doğrudan kabul edilen bilgiler konusunda hiçbir temelimiz olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Böylece Descartes, ne duyu ne de akılsal temeldeki bilgilerin kesin olmadığını ileri sürmüş olmaktadır.

Descartes'ın şüpheciliğe karşı bir temel aradığı belirtilmişti. Rüya ve kötü cin argümanı ile duyusal ve akılsal nitelikteki tüm bilgileri eleyen Descartes, şüphe edemediği tek şeyin kendisi olduğunu fark eder. Daha açık bir ifadeyle tüm şeylerden şüphe edilmesine rağmen, insan kendi varlığından şüphe etmesi olanaksızdır. Descartes için insanın şüphe edemediği tek

²⁰ Descartes, 2020: 22.

²¹ Descartes, 2014b: 50.

şey kendisi, yani bilinçli bir varlık olmasıdır. Kendi ifadesiyle: Konu iyice düşünülüp, her şey özenle incelenince, ‘ben’im, varım önermesini her dile getirişimde veya her tasarlayışimde bunun zorunlu olarak doğru olduğu sonucuna varmak ve bu sonucu değişmez saymak gerekiyor.²²

Descartes, temel olarak belirlediği bilinçli zihin yoluyla şüphe edilen ve elenen tüm diğer şeyleri, yani dış dünya ve Tanrı’nın varlığını tekrar kurmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Tanrı’nın var olduğunu, var olduğumuzu ve var olan şeylerle çevrili yaşadığımızı kanıtlamak istedi.²³ Ancak sistemini yalnızca ‘cogito ergo sum’ üzerine kuramayacağını fark etmiş, zihindeki açık ideaları belirlemek istemiştir. Descartes için idealar, doğuştan idealar (İng. *innate*), doğuştan olmayan idealar ve zihnin kendi kendine ürettiği idealar olmak üzere üç türe ayrılmaktadır.

Descartes’ın belirlediği zihinde var olan açık idealar, belirli niteliklere sahip olan tözleri oluşturmaktadır. Biri sonsuz, ikisi sonlu olmak üzere iki türlü töz bulunmaktadır. Sonsuz olan töz Tanrı; sonlu tözler ise düşünen şey (Lat. *res cogitans*) ve uzamlı şeydir (Lat. *res extensia*). *Res extensiayı res cogitanstan* ayıran şey, *res extensianın* uzamlı olması ve *res cogitans* düşünen şey olarak *res extensianın* var olmasını olanaklı kılmaktadır.

Descartes için *res cogitans* ve *res extensianın* birbirine bağlı olduğu insanlar hariç, genel anlamda bağımsızdır (bu bakımdan düalizmi kabul etmiştir).²⁴ Diğer taraftan sonlu tözlere dair gerçekleştirdiği ayırım ile zihni temele alarak zihin dışındaki tüm şeyleri zihnin karşısına yerleştirmektedir. Bu ise zihin dışındaki şeylerin var olmasa bile zihnin varlığını sürdürebileceği düşüncesini getirmektedir. Daha açık bir ifadeyle zihin, uzamlı bir nesne var olmasa da kendi varlığını sürdürebilen tözdür.

Descartes, Tanrı ideasının doğuştan zihinde yer almasından hareketle Tanrı’nın var olduğuna dair ontolojik bir kanıt sunmuş olmaktadır. Tanrı’nın yetkin niteliklerinin temele alınması nedeniyle Tanrı aldatmaz veya yanıltmaz olandır. Descartes için dış dünyada yer alan nesnelerin var oluşları da Tanrı’ya bağlıdır. Dolayısıyla zihinden dış dünyaya uzanan sisteminin tam ortasında Tanrı ideası bulunmaktadır. Böylece Descartes, kendi zihninin varlığından Tanrı’nın varlığını, Tanrı’nın varlığından da dış dünyanın varlığını kanıtlamış ve kurmuş olmaktadır.

Görüldüğü üzere *res cogitans*’tan *res extensia*’ya uzanan bu sistemde dışsal dünyanın varlığı, bilinçli zihin ile temellendirilmektedir. Dışsal dünyanın gerçekliği, öznel bir temel olan zihnin kendisine bağlıdır. Descartes için zihindeki idealar, nesnel gerçekliğin kendisini

²² Descartes, 2014b: 25.

²³ Wolenski, 2004: 16.

²⁴ Wolenski, 2004: 16.

oluşturmaktadır.²⁵ Dışsal nesnelerden gelen ve zihnin kendi ürettiği idealar, töz olarak belirlenen Tanrı, zihin ve madde tözlerinden daha az nesnel gerçeklik içerirler. Descartes, sonlu tözler ayrımı temelinde ise Tanrı'nın daha fazla nesnel gerçeklik taşıdığı düşüncesindedir. Descartes nesnel gerçekliği zihindeki idealara yüklemekle birlikte, ideaların neden olduğu şeylerin yalnızca formel bir gerçekliğe karşılık geldiğini belirtir. Kendi ifadesiyle: (...) Zira bu nesnel olarak var oluş tarzı nasıl idealara doğaları gereği aitse, aynı şekilde biçimsel olarak varoluş tarzı da onların nedenlerine (en azından birincil ve başlı nedenlerine) doğaları gereği aittir.²⁶

Descartes'ın ideaları üç türe ayırdığı belirtilmişti. Zihinde doğuştan yer alan üç temel töz dışında, duyular yolu ile gelen imgelemler, zihinde doğuştan bulunan idealar kadar açık değildir. Zihindeki imgelemlerin var oluşları zihin dışındaki bir töze bağlı olması nedeniyle açık değil, seçiktir. Bu bağlamda Descartes için imgelemler, ruhtan başka bir töze bağlı olmak durumundadır.²⁷ Daha açık bir ifadeyle Descartes için imgeler ve duyular bir töze bağlı olmalıdır. Benzer şekilde hareket ve yer değiştirme gibi unsurlar da bir töze bağlıdır. Burada şu hususa dikkat çekilmelidir. Descartes'ın dolaylı olarak temellendirdiği dışsal alanda yer alan nesnelerin bilgisine dair kesinlikten bahsedilemez.

Cisimlerin varlık veya var oluşlarına dair Descartes, dış dünyanın var olduğuna dair bilginin yalnızca seçiklik ile bilinebileceğini ileri sürer. Kendi ifadesiyle:

(...) buna dayanarak olasılıkla cisimlerin var olabileceğini tahmin ediyorum, ama sadece olasılıkla; ayrıca her şeyi özenle ve titizce incelememe karşın, imgelememdeki bu seçik cisimli doğa kavramından herhangi bir cismin zorunlulukla var olduğuna dair hiçbir kanıt çıkaramayacağımı görüyorum.²⁸

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Descartes cisimlerin var olduğuna dair kesin bir kanıtın olmadığını ve imgelemenin bir zorunluluk getirmediğini ifade etmektedir.

Descartes, cisimlerin gerçekte oldukları gibi görünmemelerini bir ihtimal olarak görmektedir. Bu türden bir alanın varlığının kabul edilmesi ve cisimlerin gerçekliğinin

²⁵ Burada şu hususa dikkat çekmekte yarar vardır. Descartes için nesnellik sorunu, öncelikle dış dünyanın varlığının kanıtlanmasıdır. Ancak Descartes, nesnel ve öznel kavramlarını çağdaş anlamdan farklı olarak kullanmaktadır. David Bell'in de belirttiği üzere "Descartes için nesnellik ile öznellik arasındaki karşıtlığın oldukça farklı bir anlamı vardır: Bu kafa karıştırıcı olmakla birlikte aşağı yukarı modern anlamın tersidir. Kant öncesi anlamda, bir şeyin nesnel olması veya nesnel olarak var olması, onun için bir idea, zihinsel bir temsil, bir bilinç içeriği içermesidir. Tersine öznel sıfatı, Descartes'ın sözleriyle "filozofların fiili veya biçimsel gerçeklik için ayrılmıştır." Bu kullanıma göre, bir şeyin fiilen, biçimsel veya öznel olarak var olması, onun olabilecek herhangi bir zihinsel temsilden bağımsız olarak var olmasıdır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Bell, 2010: 559-562) görülebilir.

²⁶ Descartes, 2014b: 42.

²⁷ Descartes, 2014b: 72.

²⁸ Descartes, 2014b: 73

varsayılması gerektiğini ileri sürmektedir. Descartes için uzamsal cisimlerin varlıklarına dair kanıtın veya gerekçenin dolaylı olarak zihinden gelmesi nedeniyle (Tanrı yanıltmaz, yanıltmazcılık yaklaşımı) cisimler gerçekten orada vardır. Dahası cisimlerin uzamlı olması nedeniyle, cisimden edinilen gerçek düşünce uzunluk, genişlik ve derinliktir.²⁹ Bu özelliklerin dışında kalan ışık, ses, renk ve benzeri nitelikler ise daha az açık seçik olan niteliklerdir.³⁰

Descartes'ın yukarıda incelenen görüşlerinden de anlaşıldığı üzere nesnellik sorununu dış dünyanın varlığı ve bilimlerin temellendirmesi konusu ile özdeşleşmektedir. Soruna dair çözümünde dış dünyanın bilgisi ve bilimsel bilgiyi kendisinin bilinçli bir varlık olması ile temellendirmektedir. Bu bağlamda epistemolojik nesnelliği zihin yoluyla sağlamaktadır. Descartes'ın bu düşüncesi, epistemolojik nesnelliğin öznel olan ile temellendirilmesidir. Ancak burada şu hususa dikkat çekilmelidir. Söz konusu dönem içerisinde “nesnel” kavramı, çağdaş anlamın karşıtıdır. Dolayısıyla Descartes için bilinçli zihin, nesnel olandır.

Descartes'ın epistemolojisinde sonraki filozoflara miras kalan birtakım problem ve çıkmazlar bulunmaktadır. Bu sorunlardan ilki, belki de en önemlisi, ontoloji ve epistemoloji disiplinleri içerisinde tartışılan zihin-madde düalizminin getirdiği, iki alanın birbiri ile nasıl bağlantı kurduğu sorunudur. Bu temel sorunun dışında Descartes'ın “düşünüyorum, o halde varım” argümanının kendisi de sorunlu görünmektedir.

1.2. John Locke

John Locke (1632-1753), dönemin rasyonalist görüşleri karşısında yer alan İngiliz empirist düşünürdür. Benimsediği empirist yaklaşım ile Descartes'ın insan zihninde doğuştan ideaların bulunduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Locke'u dönemin diğer empirist düşünürlerinden ayıran husus, onun yöntemidir: Locke'un yöntemi psikolojiktir, çünkü zihinsel içerik, ileri araştırmalarının başlangıç noktasıydı.³¹

Locke'un insan bilgisinin kaynağı, kesinliği ile kapsamını konu edindiği ve sanı ile bilgi arasındaki farkı açıklamak amacıyla yazdığı *İnsan Anlığı Üzerine Deneme* (İng. *An Essay Concerning Human Understanding*) adlı yapıtı başyapıt kabul edilmektedir. Dış dünyanın

²⁹ Descartes, 2014a: 108.

³⁰ Bu ayrım sonraki sayfalarda da ele alınacak olan birincil/ikincil nitelikler ayrımının temelini oluşturmaktadır. Özellikle uzam, cisim gibi fizik unsurlarının temele alınması, dönemin matematik biliminin getirdiği başarı ve evrenin kendisine dair ileri sürülen teorilerdir. Ayrımın kendisi Greklere, özellikle Demokritos'un ayrımına dayanmaktadır. Demokritos'a göre renkler gibi acı ve tatlı, soğuk ve sıcak gerçeklikte değil, düşüncede vardır. Gerçekten boş uzayda var olan şeyler, değişmeyen tanecikler atomlar ve hareketleridir. Matematik biliminin dönem içerisindeki rolü neticesinde Newton, Galileo gibi isimler de söz konusu ayrımı kabul etmiş, maddenin (İng. *matter*) birincil ve gerçek niteliklerinin genişlik, derinlik ve uzunluk olduğunu düşünmüşlerdir. Konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için (Kline, 1985) görülebilir.

³¹ Wolenski, 2004: 20.

varlığı ile özdeşleşen nesnellik sorununa dair görüşleri de söz konusu yapıt içerisinde ele alınmaktadır.

Descartes gibi Locke için de bilginin temel nesneleri ideallerdir. Ancak ona göre, zihinden habersiz zihinde bir şeyin bulunamaz. Daha açık bir ifadeyle Locke, zihinde doğuştan ideaların olmadığını ileri sürer. Locke için ideaların kaynağı, zihnin kendisi olmadığı gibi, bilgi için tek başına yeterli bir unsur da değildir. Zihin, bütün özniteliklerden yoksun, hiçbir ideası olmayan, beyaz bir kağıttır.³² Zihin, *tabula rasa*dır.

Locke için idealar, bir algı veya geçmiş bir algının zihin tarafından tekrar algı haline getirilmesi; bilinç ise zihinden geçen şeyin tekrar algılanmasıdır. İdeaların ise iki kaynağı bulunmaktadır. Kendi ifadesiyle:

Anlığımızı düşüncenin bütün gereçleriyle donatan şey dışsal duyulur şeyler üzerinde veya zihnimizin algıladığımız veya düşündüğümüz şeylerle ilgili olarak yaptığı içsel işlemlere yönelik gözlemlerdir. Bunlar ise ideaların kendilerinden çıktığı iki bilgi kaynağıdır.³³

İdeaları oluşturan kaynaklardan ilki duyum (İng. *sensation*) nesneleri, ikincisi ise zihnin kendi işlemleri olan düşünümdür (İng. *reflection*). Buna göre, ilk olarak duyuşsal olan tikel nesnelere yönelmekte ve deney yoluyla elde edilen idealar üzerinde zihnin işlemler yapması ile zihinde idealar oluşmaktadır. Düşünüm, zihinsel faaliyetlerimizin ve bunların sonuçlarının bilinçli farkındalığıdır.³⁴ Zihnin işlemleri, diğer bir ifadeyle düşünüm yoluyla elde edilen idealar içseldir. Algılama, düşünme, kuşkulama, inanma, usamlama, bilme, isteme gibi seçik ideaları meydana getirmektedir.

Locke, ideaları basit ve karmaşık idealar olmak üzere iki türe ayırmaktadır. Karmaşık idealar, basit ideaların birleşmesinden meydana gelen, basit idealar kadar açık ve seçik olmayan ideallerdir. Diğer taraftan basit idealar, her şeyden daha açık ve seçik olan algılardır. Basit idealar, tek duyu yoluyla gelenler, birden çok duyu yoluyla gelenler, yalnız düşünümle gelenler ile duyum ve düşünümün tüm yollarıyla gelen idealar olmak üzere toplam dört türe ayrılmaktadır. Dahası karmaşık ideaların meydana gelmesinde zihin, birleştirme, yan yana getirme ve soyutlama işlemleriyle kipler, cisimler ve bağıntı idealarını oluştururlar.³⁵

Locke basit ve karmaşık idealar ayrımının yanı sıra ideaları ayrıca açık-karanlık, seçik-bulanık olmak üzere ayırmaktadır. Bu ayrımlar kısaca şu şekilde özetlenebilir. Bir ideanın algılama ve duyumlama koşulları düzenli ve zihin bu algılama ve duyumlamayı olduğu gibi

³² Locke, 2013: 97.

³³ Locke, 2013: 98.

³⁴ Wolenski, 2004: 18.

³⁵ Locke, 2013: 144.

sunuyorsa açık, kaynaklarının doğruluğu eksik veya bozulmuş ise karanlıktır. Benzer şekilde bir idea diğer idealar arasından ayırt edilebiliyorsa seçik; edilemiyorsa bulanıktır.³⁶

Madde ile ilgili görüşlerine gelindiğinde Locke, Descartes'ın maddenin uzam ile özdeş olduğu düşüncesine katılmaz. Locke için uzam ve madde farklı şeylerdir; cisimlerin bir katılığı (geçirmezlik; İng. *solidity*) vardır. Cisimlerin içerdiği katılık ile cisimlerin dirençlerinin olması, onları uzamdan ayıran unsurlardır. Zaman ise yalnızca ölçülerle belirlenmiş olan süredir. Buna göre, süre adı altında zaman, günler, aylar, yıllar gibi seçik idealar, yalnızca belirlenen birtakım uzunluklardır. Dolayısıyla zaman ideasının kaynağı hareket ve devinim değil, zihindeki ideaların geçişi idealar üzerinde yapılan düşünümde gelmektedir.

Locke cisimlerin niteliklerini birincil ve ikincil nitelikler olmak üzere ayırmaktadır. Bu ayrıma göre katılık, uzam, kılık, devinim veya durgunluk ve sayı gibi nitelikler, cismin birincil veya temel nitelikleridir.³⁷ İkincil nitelikler, cisimlerin birincil niteliklerine bağlı olan renk, ses, tat ve benzeri nitelikler olup insanların cisimlere kattıkları, dolayısıyla insana bağlı olan niteliklerdir. Locke'un belirlediği birincil ve ikincil nitelikler ayrımı, niteliklerin cisimlere benzeyip benzememeleri ile gerçekliği yansıtmaları temelindeki bir ayrımdır. Buna göre birincil nitelikler cisimlere benzemekte ve gerçeği yansıtmakta; ancak ikincil nitelikler cisimlere benzememekte ve gerçekliği yansıtmamaktadır. Daha açık bir ifadeyle ikincil nitelikler, duyuların öznel ürünleridir.³⁸

Locke, realizmin bir alt türü olan temsilcilik yaklaşımını (İng. *representationalism*) savunmaktadır. Locke için nesne veya şeylerin gerçek anlamdaki kendileri bilinemezdir.³⁹ Bilginin sınırını oluşturan idealar, şeylerin birer temsili olarak zihinde bulunurlar. Şeyleri temsil etmeleri bakımından idealar, gerçeklik-düşünümsel, uygun-eksik ve doğru-yanlış olmak üzere üç farklı türe ayrılmaktadır. Gerçeklik-düşünümsellik ayrımında gerçek idealar şeylerle uyum içerisinde; düşünümsel idealar ise şeylerle uyum içerisinde değildir.⁴⁰ Basit ideaların birleştirilmesi ile oluşan karmaşık idealar, gerçek idealar sınıfına aittir. İdeaların uygun-eksiklik ayrımına göre ise bir idea bir şeyi tümüyle temsil ediyorsa uygun, yalnızca bir bölümünü temsil ediyorsa eksiktir. Bu tanıma göre uygun idealar da basit ve gerçektir. Son olarak ideaların doğru ve yanlış ayrımı, önermeler temelinde olumlama veya olumsuzlamadır. Söz konusu ayrımlar temelinde Locke, bilginin doğruluğunu idealar ve şeyler arasındaki uyuşma olarak görmektedir.

³⁶ Locke, 2013: 252.

³⁷ Locke, 2013: 121.

³⁸ Wolenski, 2004: 19.

³⁹ Locke, nesnelerin "gerçek anlamdaki kendilerinin" bilinmeyeceği düşüncesi ile şeylerin bilinen yönleri dışında, bilinmeyen özellikleri olduğunu da kabul etmektedir. Daha açık bir ifadeyle epistemolojik realizmin dışında, bilinmeyen bir gerçekliği de kabul etmektedir. Arda Denkel bu türden realizmi "minimal realizm" olarak adlandırmaktadır. Minimal realizm ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Denkel, 2003[1987]: 465-473) görülebilir.

⁴⁰ Locke, 2013: 257.

Kendi ifadesiyle: Bilgimiz, ancak idealar ile şeylerin gerçeği arasında bir uyuşma bulunduğu sürece doğrudur.⁴¹ İdealar ile şeyler arasında uyuşmanın olmaması ve nesnelerin bilinmeyen tözler olarak ele alınması durumunda yanlıştır.

Felsefesinde ayrı bir öneme sahip olan dil konusundaki görüşlerine gelindiğinde, Locke için sözcükler, düzenli sesler olan ideaların işaretleri, sembolleridir. Locke sözcüklerin, ideaların duyulanabilir forma getirilmesi olduğunu ileri sürer. Bu bağlamda nominalizm yaklaşımını savunmaktadır. İdeaların ve doğadaki tikellerin çeşitliliği temelinde ortak tikelleri kapsayan genel terimler bulunmaktadır. Locke'un temele aldığı idealar (dolayısıyla da anlamlar), "her zihnin ayrı ideaları içermesi nedeniyle öznelir".⁴²

Locke için doğruluğun idea ve şeyler arasındaki uyuşma olduğu belirtilmişti. İdeaların işaretler ile bağıntısı içerisinde doğruluk: (...) Sözcüğün doğru anlamında imlerin, imledikleri şeylerin birbirleriyle uyuşma ya da uyuşmamalarına uygun olarak birleştirilmesi veya ayrılmasıdır.⁴³ Birleştirme ve ayırma ise önermelere özgüdür. Locke önermeleri zihinsel ve sözsel önermeler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Zihinsel önermeler, sözcüklere başvurmadan birleştirme ve ayırma ile oluşturulan önermelerdir. Diğer taraftan sözsel önermeler, olumlama veya olumsuzlama yapılan ve cümleler içerisinde birleştirilen veya ayrılma yoluyla oluşturulan önermelerdir. Önermelere dair verilen bu ayrıma göre, zihindeki uyum veya uyuşmama zihinsel doğruluğa; olumlama veya olumsuzlama ise sözsel doğruluğa karşılık gelmektedir. Locke, söz konusu ayırım ile bilginin gerçek nesnesi olan doğruyu belirlemektedir.

Locke için tüm bilgi, tikel ve genel doğruların bilgisidir. Ancak kesinlik söz konusu olduğunda bilginin kesinliği ve doğrunun kesinliği ayrıdır. Doğrunun kesinliği, önerme içerisinde ideaların uyuşma veya uyuşmamasını anlatan sözcüklerin bir araya getirilmesidir. Diğer taraftan bilginin kesinliği, kendi ifadesiyle: İdealar arasındaki uyuşmamanın bir önermede anlatıldığı biçimde algılanmasıdır.⁴⁴ Locke bu düşüncesi ile genel kesinliği idealar ile sınırlamaktadır. Dolayısıyla kendi dışımızdaki deney ve gözlemde kesinlik arandığında bilgi tikellerin ötesine geçemez.

Locke kitabının son bölümünde "özsözler" başlığı altında *a priori* önermelere dair düşüncelerini ele almaktadır. Bilginin, Locke'un tanımı ile ideaların uyuşma veya uyuşmamasının algılanması olduğu hatırlandığında uyuşmanın dolaysız olarak algılanması

⁴¹ Locke, 2013: 388.

⁴² Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde ele alınacak olan düşünürlerin anlam konusundaki görüş ve teorileri, Locke'un dil konusundaki görüşleri ile doğrudan bağıntılıdır. İdeaların anlamlara dönüşmesinde Locke'un dil konusundaki bu görüşlerinin önemli bir etken olduğu açıktır. Robert Hanna "How Ideas Became Meanings: Locke and the Foundations of Semantic Theory" adlı makalesinde Locke'un anlamsal psikoloji teorisinin ilk açık savunucusu olarak belirlenebileceğini belirtir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Hanna, 1991: 775-805) görülebilir.

⁴³ Locke, 2013: 395.

⁴⁴ Locke, 2013: 400.

durumunda apaçıktır. Ancak Locke için apaçıklık, yalnızca aksiyomlara özgü değildir. Bu bağlamda özdeşlik ve başkalık bakımından tüm önermeler; birlikte var oluş ve kiplerin bağıntılarına dair ise kimi karmaşık idealar da apaçıktır.

Diğer taraftan Locke için gerçek var oluşa dair apaçık bilgiye sahip değiliz. Kendi ifadesiyle:

(...) gerçek varoluşa gelince, bunun, kendimizin ve bir tek Varlığınkiler dışında, idealarımızdan hiçbirisiyle bağıntısı olmadığından bütün öteki varlıkların gerçek varoluşu üzerine apaçık bilgilerimiz olmadığı gibi tanıtlamalı bilgilerimiz de pek yoktur; bu yüzden bunlarla ilgili olarak özsözler de yoktur.⁴⁵

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Locke varlığın ve kendi varlığımız dışında, diğer varlık ve nesnelere dair bilginin apaçık olmadığını ifade etmektedir.

Locke için gerçek varoluş ile ilgili *a priori* bilgi yoktur ve *a priori* önermeler, sahip olunan diğer bilgileri etkilemez. Daha açık bir ifadeyle *a priori* önermeler temel bilgiler değildir ve diğer bilgiler, bu bilgilerden türemez. Kendi ifadesiyle: (...) Herhangi bir bilimin üzerine kurulacağı temeller değildir; olmamışlardır da.⁴⁶

Locke'un bilgi türleri ayrımı ve derecelerine gelindiğinde idealar arasındaki uyuşmanın algı yolları, bilginin türlerini oluşturmaktadır. İki idea arasındaki uyumun, dolaysız bir algılama yoluyla elde edilmesi ile sezgisel; iki ideanın uyumunun tespitinde farklı bir ideaya başvuru olan bilgi türü ise tanıtlamalı bilgidir. Sezgisel bilgi ortak ve tartışılmazdır; bu, Locke'un şüphecilğe karşı argümanıdır.⁴⁷ Diğer taraftan tanıtlamalı bilgi türü, sezgisel bilgi türünün açıklık ve seçiklik derecesine sahip değildir. Ancak Locke için tanıtlamalı bilgi kesindir. Son olarak üçüncü bilgi türü olan duyusal bilgi ise açık ve seçik olmayan, tikel duyusal nesnelerin var oluşlarının bilgisidir.

Locke'un belirlediği üç bilgi türüne bağlı kalındığında şeylerin var oluşlarına dair bilginin de üç dereceli olduğu görülmektedir. Kendi ifadesiyle: Kendi varoluşumuzun bilgisi sezgiyle, Tanrı'nın varoluşunun bilgisi tanıtlamayla ve diğer şeylerin bilgisini duyusal bilgi türü ile elde edilmektedir.⁴⁸ Locke için sezgisel veya tanıtlamalı bilgi türüne girmeyen her türden bilgi, yalnızca bir inanç veya sanıdır. Bu bağlamda Locke, tikel duyusal nesnelerin varoluşlarının kesinliğinin belirsiz olduğunu ileri sürmektedir.

⁴⁵ Locke, 2013: 407.

⁴⁶ Locke, 2013: 413.

⁴⁷ Wolenski, 2004: 18.

⁴⁸ Locke, 2013: 422.

Locke'un bilgi türü ve derecelerine göre Tanrı'nın bilinmesi için kendi varoluşumuzun ötesine gitmeye gerek yoktur. Tanrı'nın var olduğuna dair kesin nitelikteki güven yetisi, yeterlidir. Diğer şeylerin var oluşları ise varlığın kendisinin algılanmasına bağlıdır. Diğer şeylerin varlığına dair bilgi, sezgisel ve tanıtılamalı bilgi kadar kesin olmamakla birlikte, duyuların kanıtı Locke için yeterlidir.

Locke için zihinsel yetiler, duyuşal şeylerin var oluşuna ilişkin güvenin temel nedenidir. Bu temel nedeninin yanı sıra Locke şu nedenlerin de etken olduğunu ileri sürer: İdeaların kaynaklarının duyular olması, edimsel idealar ile bellek kökenli ideaların ayrı olması, ideaların elde edilmesinde haz ile acının olması; ancak hatırlama esnasında acı ve hazın tekrar duyulmaması ve son olarak dışsal şeylerin birbirine tanıklık etmesidir. Sıralanan bu nedenler ile Locke, duyuşal bilgiye dair evrensel nitelikteki şüphenin yersiz olduğunu ileri sürer.⁴⁹ Locke, evrensel şüphenin yersiz olduğunu düşünmekle birlikte, bilgiye dair kesinliğin tüm belirsiz ve şüpheden arınmış olmadığına farkındadır. Ancak yaşamın getirdiği gerekliliğe göre gelişmesi nedeniyle bu bilginin yeterli olduğu düşüncesindedir.

Locke'un yukarı incelenen görüşlerinden de anlaşıldığı üzere, nesnellik sorunu temelinde dış dünyanın varlığı sorununu ele almaktadır. Ancak dış dünyanın varlığına dair kesinlikten söz etmez. Bu alana dair şüphe söz konusu olmakla birlikte, yine de duyuşal kanıt yeterlidir. Diğer taraftan kendi ve Tanrı'nın varlığına dair bilginin kesin olduğunu ileri sürmektedir. Burada Locke, öncelikle kendi varlığını temele almaktadır. Kendi varlığına dair bilginin sezgisel olduğunu ileri sürmektedir.

1.3. George Berkeley

George Berkeley (1685-1753), on sekizinci yüzyılın empirizm yaklaşımını benimseyen bir diğer önemli düşünürdür. Berkeley'i diğer düşünürlerden ayıran önemli husus, bir empirist olmasına rağmen, aynı zamanda empirist olan Locke'un görüşlerini eleştirmesidir. Bu bağlamda Berkeley'in felsefesinin Locke'un görüşlerinin eleştirilmesi üzerine kurulu olduğu söylenebilir.

Nesnellik sorununa dair görüşleri, madde ve idealizme dair görüşlerini ele aldığı *Hylas ve Philonus Arasında Üç Diyalog* ile *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine İnceleme* adlı yapıtlarında ele almaktadır. *Hylas ve Philonus Arasında Üç Diyalog* adlı yapıtı, materyalist olan Hylas ve idealist olan Philonus arasında geçen bir diyalogdur. Ayrıca yapıt, Locke'un birincil ve ikincil nitelikler ayrımı ile madde konusundaki görüşlerinin bir eleştirisidir.

⁴⁹ Locke, 2013: 435-436.

Berkeley için zihindeki temel ilkeler, ideaların nedeni değildir. Kendi ifadesiyle: Duyularımızın şeylerle uyum içerisinde olduğu sonucuna ulaşmak için bir temel oluşturabilecek ideaların hiçbir özelliği yoktur.⁵⁰ Locke gibi Berkeley için insan zihni boş ve insan bilgisinin kaynağı deneydir. Ancak Berkeley'in Locke'tan ayrıldığı husus, zihnin idealardan etkilenme biçimidir. Berkeley için algılar ve idealar aynı şeylerdir; bilinen ve düşünülen her şey yalnızca idealardır. Benzer şekilde gerçeklik, yalnızca madde ile sınırlı değildir; idealar da gerçekliktir. Bu düşüncesi ile Berkeley, zihinden bağımsız olmayan bir gerçekliği kabul etmektedir.

Berkeley'in birincil ve ikincil nitelikler ayrımı eleştirisine gelindiğinde yapıt içerisinde materyalist olan Hylas'ın tanımı ile dışsal bir nesne, "içinde duyulanabilir nitelikler taşıyan maddi tözlerden oluşmaktadır".⁵¹ Verilen bu tanıma göre sıcaklık gibi bir niteliğin, dışsal bir nesnenin kendisinde, yani içerisinde olduğu ileri sürülmektedir. Ancak Berkeley için bu düşünce çelişkilidir. Sıcaklığın insan zihni içerisinde yer alıp aynı zamanda şeylerin içinde bir nitelik olması bu çelişkinin temel nedenidir.

Berkeley için gerçeklik, zihnin kendisine bağlıdır. Bu bağlamda sıcaklık gibi bir nitelik maddenin kendisinde değildir. Dahası Berkeley'e göre maddenin kendisinin bir töz olduğu, bu tözün bir niteliğe sahip olduğu düşüncesi de bir yanılgıdır. Sıcaklık ve dereceleri yalnızca zihindedir. Sıcaklık niteliği, Locke'un ayrımına göre ikincil nitelikler arasında yer almaktadır. Berkeley'in ikincil niteliklerin zihinde yer almasına dair bu düşüncesi, Locke ile aslında benzer bir düşünceyi ileri sürdüğünü göstermektedir.

Berkeley'in nitelikler ayrımına dair eleştirisini oluşturan asıl husus, birincil niteliklerin de ikincil nitelikler gibi zihnin kendisine bağlı olmasıdır. Locke için birincil niteliklerin maddenin kendisinde olan nitelikler olduğu belirtilmişti. Berkeley için ise söz konusu nitelikler, ikincil nitelikler gibi zihne bağlıdır. Buna göre birincil nitelikler olarak belirlenen, uzam, şekil ve büyüklük gibi nitelikler zihindedir.

Berkeley ve Locke'un birincil nitelikler konusundaki bu karşıtlığı, dönemin temel sorununa dair iki yaklaşımı açıkça göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle Berkeley ve Locke arasındaki bu karşıtlık, zihinsel içerik ile dışsal şeyler arasındaki ilişkinin ana sorun olduğunu göstermektedir.⁵² Nesnellik sorunu temelinde bu husus önemlidir. Ontolojik nesnelliğin kabul edilmesi durumunda öznel ve nesnel olan arasında bağının nasıl sağlanacağı sorununun ortaya çıktığı belirtilmişti. Berkeley, dışsal dünyanın zihinden bağımsız olmadığını ileri sürerek

⁵⁰ Wolenski, 2004: 21.

⁵¹ Berkeley, 2004: 5.

⁵² Wolenski, 2004: 22.

söz konusu sorunu ortadan kaldırmak istemektedir. Dolayısıyla Berkeley, zihin ve madde düalizminin zihinden bağımsız bir gerçeklik düşüncesini getirmesi nedeniyle reddetmektedir.

Dahası Berkeley için dışsal bir alan ve dışsal alandaki nesnelerin var olduğuna dair bir kanıt veya gerekçelendirme verilemez. Kendi ifadesiyle:

Dışsal cisimlerin bütün bu dizgesinin savladığımız var oluşuna gelince, onlarına varoluşuna inanmak için herhangi bir gerekçe veremeseniz ya da var olduklarını kabul etmeye bir yarar yükleyemeseniz de onların var olduğunu kabul edeceğim.⁵³

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Berkeley dışsal alanın varlığı ve gerçekliğine dair herhangi bir gerekçelendirme sunmadan kabul etmektedir.

Madde konusundaki görüş ve eleştirilerine gelindiğinde Berkeley için madde ve ideanın aynı şeyler olduğu belirtilmişti. Yapıtında maddenin olmadığını birden fazla argüman ile tartışmaktadır. Bu argümanlardan Locke'a yönelttiği önemli argümanı, maddenin kendisinin bir neden olmadığına dair düşüncesidir. Daha açık bir ifadeyle Berkeley için madde, ideaların temeli ve nedeni değildir. Ayrıca maddenin, düşünemeyen bir şey, harekete tabi olan bir şey ve aktif olmayan bir töz, bir araç (İng. *instrument*) olması gibi anlamları için de aynı durumun geçerli olduğu sonucuna varır.⁵⁴ Berkeley için madde olduğu düşünülen şey, aslında bir idea olup maddeden söz edildiğinde, zihinde buna karşılık olan bir şey yoktur. Berkeley bu yaklaşım ve argümanlar ile doğadaki şeylere dair açıklama için başvurulmuş madde düşüncesine gerek olmadığını ileri sürmektedir.

Diğer taraftan Berkeley için maddi töz düşüncesi, şeylerin gerçek doğasına dair bilginin sınırlı ve bilgiye dair kanıtın gerekliliği gibi sorunların nedenidir. Kendi ifadesiyle: Şeylerin algılanan veya duyumlanan görünüşleri ile gerçeklik arasındaki ayrımın temeli maddi töz olarak belirlenmektedir.⁵⁵ Berkeley için maddi töz, yalnızca bir varsayımdır. Berkeley, bu hususta özellikle John Locke'un ideaların kaynağı olarak gösterdiği duysal şeylerin gerçekte bilinmediği; ancak bunları destekleyen bir töz olduğu düşüncesini eleştirmektedir.

Görüldüğü üzere Berkeley'in epistemolojisinde temel kaygısı, madde-zihin düalizmine dayanan gerçeklik-algı ile gerçeklik-idea ikiliklerinin belirsizliklerinin giderilmesidir. Berkeley'in amacı, şeyleri idealara dönüştürmek değil, ideaları şeylere dönüştürmektir.⁵⁶ Daha açık bir ifadeyle maddenin var olmadığını değil, maddenin idea olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Berkeley için fenomenlerin kendileri birer ideadır. Kendi ifadesiyle: Yalnızca

⁵³ Berkeley, 2015: 64.

⁵⁴ Berkeley, 2004: 40.

⁵⁵ Berkeley, 2004: 45.

⁵⁶ Berkeley, 2004: 56.

zihinsel içerikleri deneyimliyoruz ve bunlar, duyumların erişebileceği tek gerçekliktir.⁵⁷ Berkeley, bu bağlamda gerçeklik ve idea arasında bir ayrım olmadığı düşüncesi temelinde fenomenleri kabul etmektedir.

Berkeley, madde ve zihin düalizmine bu bağlamda bir çözüm ileri sürerken bir akıl veya zihnin olmadığı durumda bir çelişkiye düşeceğinin farkındadır. Ancak onun için düşünmeyen şeylerin *esse'si percipi*'dir (varlığı algılanmaktır).⁵⁸ Bu bağlamda dışsal nesnelerin varoluşlarını algılanmanın kendisine yüklemektedir. Diğer taraftan bir nesnenin algılama anı dışındaki varlığının bilinmesini idealara yüklemektedir.

Diğer taraftan Berkeley'in varlığın algılanmak olduğu ünlü ifadesine dikkat çekmekte yarar vardır. Bilindiği üzere varlık ve var olmak ontoloji; algı ise epistemoloji disiplinine ait bir kavramdır. Berkeley bu düşüncesi ile ontoloji disiplinini epistemoloji disiplini ile özdeşleştirmektedir. Wolenski'nin de belirttiği üzere, temel Berkeleyci eşitlik, belki de tüm felsefe tarihindeki en eksiksiz olanı, basitçe ontolojinin epistemolojiye indirgenmesidir.⁵⁹

Berkeley'in bilgi konusundaki görüşlerine dönüldüğünde dönemin diğer düşünürleri gibi ideaları temele almaktadır. Berkeley için idealar, bilginin temel nesneleridir. Varlığın algılanmak olduğu düşüncesine paralel olarak bilmek, algılamaktır. Algılama edimi ise ruhta (akıl) meydana gelmektedir. Bu düşüncesine göre algının ruhta, ideaların ise zihinde olduğu bilinmektedir. Akıl veya ruha yüklediği işlem, ideaları algılama ve bilme işlemidir. İdealar zihinde algılanır ve bu algılama ideaların var olduğunu göstermektedir. Ancak düşünme veya imgeleme gücü, gerçek var oluşun ötesine geçemez.

Berkeley'in zihinde birtakım ilkelerin olduğunu kabul etmediği ve zihnin boş olduğunu kabul ettiği belirtilmişti. Dolayısıyla insan zihni, Tanrı ve kendi varlığına dair bir ideaya sahip değildir. Berkeley için kendi varlığı ve bir ruha sahip olduğu bilgisi, refleksiftir. Diğer taraftan Berkeley duyu idealarının, zihnin ürettiklerinden daha gerçek olduğunu kabul etmektedir. Kendi ifadesiyle:

Doğanın yaratıcısı tarafından duyulara basılan idealar gerçek şeyler diye adlandırılır; imgelemde ortaya çıkarılanlar, daha az düzenli, daha az canlı, daha az sürekli olduklarından daha uygun biçimde kopyası oldukları ya da yeniden sundukları şeylerin ideaları ya da imgeleri diye adlandırılırlar.⁶⁰

⁵⁷ Wolenski, 2004: 21.

⁵⁸ Berkeley, 2015: 47.

⁵⁹ Wolenski, 2004: 21.

⁶⁰ Berkeley, 2015: 72.

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Berkeley zihindeki ideaların, duyu idealarından daha az canlı olduğunu ima etmektedir.

Berkeley'in Tanrı'nın varlığına dair görüşüne gelindiğinde her şeyi algılayan bir ortak aklın var olduğunu kabul eder. Berkeley'in bu düşüncesi, Ortaçağ döneminde tartışılan Tanrı'nın varlığına dair ileri sürülen argümanlardan farklıdır. Berkeley duyumlanabilir şeylerin gerçekten var olduklarını, "gerçekten var olmaları durumunda bir sonsuz zihin tarafından algılanmaları gerektiğini" ileri sürer.⁶¹ Buna göre, algılanabilir olan dünyadan hareketle Tanrı'nın varlığını kanıtlamaktadır. Kendi ifadesiyle:

Algıladığım şeyler benim kendi idealarımıdır ve bir idea zihin dışında bir yerde var olamaz. Aynı şekilde açıktır ki bu idealar ya da benim tarafımdan algılanan şeyler -veya kopyalar olan şeyler- zihnimden bağımsız olarak vardırlar çünkü ben onların yaratıcısı değilim, gözlerimi ya da kulaklarımı açtığımda hangi belirli ideaları deneyimleyeceğimin seçilmesi benim seçimim dışındadır. Buna bağlı olarak başka bir zihinde var olmalıdırlar...⁶²

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Berkeley şeylerin yaratıcısı olmamamız nedeniyle farklı bir zihnin ve ortak bir aklın gerekli olduğunu ifade etmektedir.

Diğer taraftan alıntıda Berkeley'in "zihinden bağımsız" ifadesine dikkat çekilmelidir. Berkeley, zihinden bağımsız olmayan bir gerçekliği kabul etmekle birlikte, söz konusu gerçekliğin ortak zihin olan Tanrı ile nesnel olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda nesnelliği, ortak zihin ile temellendirmektedir.

Bilim içerisinde deney ve gözlemler temelinde şeyler arasında bir nedensellik bağıntısı olduğu kabul edilmektedir. Berkeley ise bu bağıntıyı Tanrı'nın düzeni ile açıklamaktadır. Nedensellik ilkesinin yanı sıra Berkeley uzay ve zamanın mutlaklığı nedeniyle Newtoncu mekaniği de reddetmektedir. Kendi ifadesiyle: (...) duysal deneyimimizde bu kategorileri haklı çıkaracak hiçbir şey yoktur.⁶³ Berkeley bilime ve bilimsel açıklamalara karşıt olmamakla birlikte, yalnızca pratik bir kullanımları olduğu düşüncesindedir.

Berkeley'in incelenen görüşlerinden de anlaşıldığı üzere, dış dünyanın varlığı sorununu temele almaktadır. Berkeley bir empirist olarak duysal ideaların gerçek olduğu düşüncesinden hareketle dış dünyanın gerçekliğini ve Tanrı'nın varlığını temellendirmektedir. Diğer taraftan Berkeley, zihin ve madde düalizmi sorunu temelinde bir çözüm ileri sürmüştür. İdea ve maddenin özdeş olduğu düşüncesi ile zihinden bağımsız olmayan bir gerçekliğin varlığını kabul etmiştir. Zihinden bağımsız olmayan bir gerçekliğin kabul edilmesi ile epistemolojik nesnellik

⁶¹ Berkeley, 2004: 33.

⁶² Berkeley, 2004: 34-35.

⁶³ Wolenski, 2004: 21.

için ontolojik gerçekliğin gerekli olmadığını ileri sürmüş olmaktadır. Diğer taraftan dış dünyanın varlığı ve bilgisini ortak olan akıl unsuru ile temellendirmektedir.

1.4. David Hume

David Hume (1711-1776), on sekizinci yüzyıl önemli düşünürleri arasında yer alan, empirist ve skeptik düşündürdür. Hume özellikle Kant'ı dogmatik uykularından uyandırması ve bilimlere eleştirmesi ile modern felsefe içerisinde önem kazanmıştır. Epistemolojisi ve nesnellik sorununa dair görüşleri *İnsan Doğası Üzerine İnceleme* (İng. *Treatise on Human Nature*) ve *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* (İng. *An Enquiry Concerning Human Understanding*) adlı yapıtlarında ele alınmaktadır. Epistemolojisinde insan zihnini temele alması, insan zihninin ilkeleri ve yapısına dair bir soruşturma temelindedir. Daha açık bir ifadeyle Hume'un epistemolojisi, insanların ne yaptıkları ve onlara ne olduğunu dikkatli gözleme dayanan empirik "insan doğası bilimi" formunu almaktadır.⁶⁴

Hume'un epistemolojisi, düşünce ve algı ayrımı ile başlar. Bu ayrım Locke'un idealar ve izlenimler ayrımının geliştirilmiş biçimidir. İzlenim ve idealar, içsel ve dışsal algıların toplamıdır. İki algı türü arasındaki ayrım ise canlılık ve iz bırakma gücüne dayanmaktadır. İzlenimler, idealardan daha güçlü algılar olup ruhta meydana gelen duyum, tutku ve gibi duygulardır. Diğer taraftan idealar, izlenimler üzerine düşünme ile ortaya çıkan, güçlü olmayan ve izlenimlerden daha az canlılık taşıyan algılardır. Daha açık bir ifadeyle idealar, dolaylı duysal bilişi temsil eder.⁶⁵

Dönem içerisinde zihnin bilgi için belirleyici bir unsur olduğu ve sınırsız bir yaratma edimine sahip olduğu düşünülmektedir. Hume ise bu görüşe katılmaz. Ona göre insan zihni sınırsız bir güce sahip değildir. Kendi ifadesiyle:

(...) düşüncemizin bu sınırsız özgürlüğe sahip görünmesine karşın, daha yakından incelendiğinde aslında çok dar sınırlara hapsolmuş olduğunu ve zihnin tüm bu yaratıcı gücünün, duyumların ve deneyimin bize sağladığı malzemeleri birleştirme, dönüştürme, artırma ya da azaltma yetisinden daha fazlası olmadığını görürüz.⁶⁶

Alıntıda da anlaşıldığı üzere, Hume zihne yüklenen güç ve yeteneklerin sınırlı olduğunu ima etmektedir.

⁶⁴ Stroud, 2010: 421.

⁶⁵ Wolenski, 2004: 22.

⁶⁶ Hume, 2018: 17.

Hume için her ideanın bir karşılığı olmalıdır ve bu düşüncesini bir ilke olarak benimsemektedir. Bu ilkesi temelinde ideaların köken ve kaynaklarına dair bir sorgulama gerçekleştirmektedir. Hume'un idealara dair bu soruşturması, bir kavram çözümlemesidir. Söz konusu sorgu ve kavram çözümlemesi ile felsefe alanındaki soyut kavram tartışmalarına bir çözüm getirmeyi amaçlamaktadır.

Hume için hakkında düşünülen ve inanılabilen her şey olgu durumu veya bir idea bağıntısıdır. İdea bağıntıları, düşüncenin işlemleri ile ortaya çıkan kesin olan önerme türüdür. Evetlemeye dayanan tüm akıl yürütme türleri ve önermeleri kapsamaktadır. Bu türden bağıntıların kesin olmaları nedeni ile çelişki barındırmaz ve doğrulukları akıl yoluyla bulunur. Hume'un bu tür bilgiyle ilgili sistematik bir teorisi yoktur; belirli bir ideaya neyin dahil olup olmadığı ve bunun olup olmadığını nasıl bildiğimiz, büyük ölçüde sorunsuz olarak kabul edilmektedir.⁶⁷

Diğer taraftan olgu durumları, karşıt durumları da olası olan; kesin olmayan önerme türüdür. Hume'un ifadesiyle: Her olgusal durumun tersi de yine mümkündür; çünkü hiçbir zaman bir çelişki iması içermez ve zihin tarafından aynı kolaylık ve açıklıklı, sanki gerçekliğe olabildiğince uygunmuş gibi düşünülür.⁶⁸ Hume'un ünlü örneği ile “yarın güneş doğacak” önermesi ve bu önermenin karşıt durumunu ifade eden “yarın güneş doğmayacak” önermesi karşılaştırıldığında her iki önermenin de gerçekleşmesi olanaklıdır. Dolayısıyla güneşin bugüne kadar doğmuş olması, yarın güneşin doğacağına dair bir kanıt olmayıp güneşin doğmayacak olması insan zihninin kabul edemeyeceği bir düşünce değildir.

Dahası Hume'un gerçekleştirdiği bu ayırım temelinde olgu durumlarına, yani doğa bilimlerine matematik veya geometri gibi kesin alanların uygulanması, olgu alanında kesinliğin sağlanması için yeterli değildir. Dolayısıyla var oluş ve olgusal durumlar ile ilgili tüm soruşturmalar, tanıtlanamazdır. Bu düşüncesiyle Hume, olgu durumlarına dair önermelerin kanıtlanması için aklın tek başına yeterli olmadığını ileri sürmektedir.

Hume, mevcut izlenimden maddesi olmayan olguya doğru tüm akıl yürütmelerin neden sonuç bağıntısı ile temellendirildiğini fark eder.⁶⁹ Neden ve sonuç bağıntısı yakın veya uzak, dolaylı veya dolaysız, olgular veya nesneler arasında kurulabilmektedir. Ancak Hume için *a priori* bir kaynağının olmamasının yanı sıra

⁶⁷ Stroud, 2010: 420.

⁶⁸ Hume, 2018: 23.

⁶⁹ Stroud, 2010: 421.

(...) Hiçbir nesne, duylara gözüktüğü nitelikleriyle onu yaratan sebepleri ya da ondan doğacak sonuçları açığa sermez; keza aklımız da deneyimlerimizin yardımı olmaksızın olgusal durum ve gerçek var oluş hakkında hiçbir çıkarımda bulunamaz.⁷⁰

Dolayısıyla Hume için kesin olduğu düşünölen nedensellik bağıntısına dair ne mantıksal ne de empirik bir gerekçelendirme bulunmaktadır. Hume, bu düşüncesiyle empirizmden nedensellik ve öz gibi empirik gerekçelendirmeleri olmayan metafiziksel unsurları arındırmıştır.⁷¹

Geçmiş deneyim ancak idrak alanına girmiş olan o somut nesnelerin o belirli süre hakkında doğrudan ve kesin bilgi vereceğı kabul edilebilir.⁷² Hume geçmiş deneyimin, gelecekte olacak olan aynı veya benzer durumları zorunlu olarak gerektirdiğı düşüncesini reddetmektedir. Nesneler arasında kurulan neden-sonuç bağıntısı yalnızca bir alışkanlığın sonucudur. Kendi ifadesiyle: Bize neden ile sonucun doğasını ve sınırlarını öğreten, bir nesnenin var oluşunu diğlerinin var oluşundan çıkarmamızı sağlayan sadece deneyimdir.⁷³ Dahası deneyimlerden türetilen tüm argümanlar, doğal nesneler arasında var olduğunu keşfettiğimiz ve bu tür nesnelerden çıktığını gördüğümüze benzer sonuçlar beklemeye teşvik eden benzerliğe dayalıdır.⁷⁴ Dolayısıyla iki nesne arasında olduğu gözlemlenen bağıntı yalnızca bir beklentidir.

Hume için benzerlik ilişkisinin ideaları canlandırıcı ve yeni düşünce yaratma etkisi bulunmaktadır. İdealar arasında ise art arda geliş düzeni bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle ideaların art arda gelişleri bir uyum içerisindedir. Söz konusu uyum, doğanın işleyişi ile birlikte bir uyum (İng. *correspondence*) içerisindedir. Doğada var olan uyum, ideaların da düzenini oluşturmaktadır.

Hume doğada bir uyum olduğu düşüncesini ileri sürerken doğada veya dünyada rastlantısallığın olduğu düşüncesini dışarıda bırakmaktadır. Hume, olgu durumlarının kesinlik içermediğı ve dış dünyaya dair bilgisizlik göz önünde bulundurulduğunda olasılık etkenini ileri sürmektedir. Daha açık ifadeyle doğaya dair tüm gözlemler yalnızca birer olasılıktır. Kendi ifadesiyle:

Burada bir olayda çok sayıda görünüşün bir araya gelmesi, muhayyilede sağlamlaşmasını ve onanmasını sağlar, inanç adını verdiğimiz duyguyu doğurur ve eşit sayıda deneyle

⁷⁰ Hume, 2018: 25.

⁷¹ Wolenski, 2004: 23.

⁷² Hume, 2018: 31.

⁷³ Hume, 2018: 164.

⁷⁴ Hume, 2018: 34.

desteklenmeyen ve geçmiş geleceğe naklederken düşüncede o kadar sık belirmeyen karşıt olayın değil, kendi nesnesinin tercih edilmesini mümkün kılar.⁷⁵

Hume'un ideaların kaynaklarına dair bir soruşturma içerisinde olduğu belirtilmişti. Ahlak ve metafizik gibi alanlarda tartışılan sorunların nedeni, ona göre ideaların muğlaklığıdır. Hume için metafizik alanında ele alınan ve doğrudan karşılıkları olmayan en belirsiz idealar, güç, enerji, erk ve zorunluluktur. Dünyanın işleyen bir makine olduğu düşüncesi karşısında insan zihninin sınırlı olması nedeniyle makineyi harekete geçiren gücün bilinemeyeceğini ileri sürer. Dahası zorunluluk bağıntısına dair nesnelerin kendilerinde gözlemlenmemesi nedeniyle, neden sonuç bağıntısı gibi bir alışkanlık olduğunu ileri sürmektedir.

Dönem içerisinde tartışma konularının başında gelen töz sorununa gelindiğinde Hume bu düşüncüyü reddeder. Kendi ifadesiyle: Bir tikel nitelikler toplamının düşüncesinden ayrı bir töz düşüncemiz yoktur, ne de onun üzerine konuşur veya uslamlamada bulunurken demek istediğimiz başka bir şeydir.⁷⁶ Hume, töz ideasına karşılık gelen herhangi bir şeyin olmadığını, tözün yalnızca yalın ideaların toplamı olduğunu ifade etmektedir. Hume'un muğlak olarak belirlediği söz konusu töz ve benzeri düşünceler terk edilmelidir. Çünkü bu kavramlar bilimde ve günlük hayatta metafiziksel laf kalabalığıdır.⁷⁷

Hume'un dış dünyanın varlığı konusundaki görüşlerine gelindiğinde duyulara olan güvenin, doğal bir içgüdü veya kanaatler sonucunda evrenin varsayılması ve dış nesnelere olan inanca dikkat çeker. Daha açık bir ifadeyle Hume, dışsal nesneler ve evren konusunda akılsal veya sezgisel çıkarımları reddeder. Hume'a göre, ona varlığını bahşeden bizim mevcudiyetimiz olmadığı gibi, yokluğumuz da onu yok etmez.⁷⁸ Bu düşüncesiyle Hume, evren söz konusu olduğunda insanın herhangi bir etkisi olmadığı gibi evrenle ilgili bir çıkarıma ulaşamayacağımızı ileri sürmektedir.

Hume evren ve doğa konusunda bir çıkarımda bulunamayacağımızı şu sözleriyle de ifade etmektedir:

Bin deney yaptıktan sonra neden bir taşın düşeceğine ya da ateşin yakacağına inandığımıza tatmin edici bir cevap veremezken, dünyaların kökeni ve doğanın ezelden ebede durumu hakkında varabileceğimiz herhangi bir karara ilişkin tatmin olmamız mümkün olabilir mi?⁷⁹

⁷⁵ Hume, 2018: 57.

⁷⁶ Hume, 2016: 34.

⁷⁷ Wolenski, 2004: 23.

⁷⁸ Hume, 2018: 152.

⁷⁹ Hume, 2018: 162.

Hume için doğanın kendisinde kesinlik bulamazken doğa hakkında tüm bilgiye sahip olunduğu ileri sürülemez. İnsan bilgisinin sınırlı olması nedeniyle olgu durumları ile idea bağıntılarının yalnızca kendi alanlarında uygulanmalıdır.

Hume'a göre, zihin ve nesne arasında doğrudan bir bağıntının olduğuna dair tüm yaklaşımlar, şüphecilerin ileri sürdüğü argümanları ile çürütülmektedir. Evrensel şüphecilerin bu konuda her zaman başarılı olacağını belirtir. Hume bu düşüncesiyle söz konusu şüphelerin üstesinden gelinemeyeceğini kabul etmektedir. Ancak bu şüpheyne rağmen, insanın inanmak zorunda olduğunu ileri sürer. Kendi ifadesiyle: İnsan hareket etmek, muhakemede bulunmak ve inanmak zorundadır, her ne kadar en titiz araştırmalarla bile bu işlemlerinin temeline ilişkin kendini tatmin etmesi ve bunlara yöneltilebilecek itirazları silmesi mümkün olmasa da.⁸⁰ Hume söz konusu ifadesiyle şüphe ile yaşamak zorunda olduğumuzu ima etmektedir.

Hume, dış dünyanın varlığı sorunu karşısında insanın birtakım unsurlara başvurmadan doğrudan kabul ettiğimiz düşüncesindedir. Ancak söz konusu kabul, ne akıl ne de deney alanına başvurmaksızın gerçekleşmektedir. Hume için duyuların algılarının onlara benzeyen dış nesneler tarafından üretilip üretilmediği bir olgu meselesidir.⁸¹ Ancak bu konuda deneyim alanı sessiz kalmalıdır.

Hume'un epistemolojisine dair görüşlerinden de anlaşıldığı üzere zihin ve nesne arasında kurulan bağıntı düşüncesini reddetmektedir. İdea bağıntıları ve olgu durumları ayrımı temelinde ona göre, söz konusu alanlar yalnızca kendi arasında uygulanmalıdır. Dolayısıyla olgu durumları, yani evren ve dış dünyaya dair çıkarımlarda bulunamayacağımızı ileri sürmektedir. Nesnellik sorunu temelinde bu, epistemolojik nesnelliğin ne akıl ne de deneyim alanı ile sağlanamayacağı düşüncesidir.

1.5. Thomas Reid

Thomas Reid (1710-1796), şüpheciliğe karşı sağduyuyu (İng. *common sense*) savunan Hume ile modern düşünürlerin 'idea teorisini' eleştirmesi ile bilinen İskoçyalı düşünürdür. Epistemolojisi ve nesnellik sorunu ile ilgili görüşleri *Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sence*, *Essays on the Intellectual Powers of Man* ve *Essays on the Active Powers of Man* adlı yapıtlarında ele alınmaktadır.

Reid bir empiristtir. Bilginin temel kaynağının duyu deneyimi olduğunu kabul etmektedir. Günlük yaşamda gözlem ve deney unsurunun getirdiği düşünce ve keşiflerin, felsefe alanında benimsenmesi gerektiği düşüncesindedir. Newton'un yer çekimi yasası ve

⁸⁰ Hume, 2018: 160.

⁸¹ Hume, 2018: 153.

ışığın özelliklerine dair keşfi, Reid için sağduyunun ilkeleri temelinde gerçekleştirilmektedir. Reid'in sağduyu yaklaşımı ile Newton'a atıfta bulunması, onun Newton'un yasalarına olan bağlılığını göstermektedir. Dış dünyada nedenlere dair açıklamaların, Newtoncu temelde anlaşılması gerektiğini düşünen Reid, Newton gibi, bilimsel açıklamayı yasaları açısından düşünmeye teşvik eder.⁸² Bu bağlamda doğa fenomenleri ile ilgili nedensel açıklamaları yasaları temelinde ele almaktadır. Diğer taraftan Hume'u izleyerek doğada zorunluluk ilkesini reddetmektedir.

Reid'in felsefesinin özdeşleştiği sağduyu, kendisini önceleyen düşünürlerin aksine, yalnızca içsel bir duyu değildir. Nichols ve Yaffe'nin de belirttiği üzere, sağduyuya bağlılığının altında metodolojik bir ilke bulunmaktadır: *A priori* aklın spekülatif kullanımını yasaklayan empirist bir kısıtlama altında çalışırken empirik bilginin yanılabilirici, temelci açıklamasını oluşturmaya çalışmaktadır.⁸³ Reid için sağduyu, yargı (İng. *judge*) oluşturma, ortak yargı, gibi temel kabullerdir. Sağduyu ilkeleri olarak da adlandırılan bu ortak yargılar, bilgi ve bilimin temel kabulleridir. Reid'in kendi sözleriyle: Bütün bilgi ve bütün bilim, apaçık (İng. *self-evident*) olan ilkeler üzerine kurulmalıdır; ve bu tür ilkelerden sağduyuya sahip her insan, onları açık seçik kavradığında yetkin bir yargıdır.⁸⁴

Reid, sağduyu ilkeleri ile epistemolojisinde temelcilik (İng. *foundationalism*) yaklaşımını benimsemektedir. Buna göre her bilim ve her bilgi, söz konusu temel ilkeler üzerine kuruludur. Bu düşünceye göre zihin, ilk ilkelere dair yargı oluşturur veya ilk ilkelere kendinden apaçık olmayan sonuçlara ulaşmaktadır.

Reid'in benimsediği sağduyu ilkeleri ise kısaca şu şekilde özetlenebilir:

1. Düşünme, hatırlama, akıl yürütme ve genel olarak bilinçli olunan bütün işlemlerin gerçekten gerçekleştiğini kabul etmek.
2. Şuan ki düşüncelerin bilinçlilik ile bilinmesi gibi, geçmişe dair düşüncenin hatırlama (İng. *remembrance*) ile bilindiğini kabul etmek.
3. Hiç veya az dikkate alınan şeylerin de bilincinde olunduğunu kabul etmek.
4. Bilincinde olunan tüm düşünce veya hatırlama, kendi (İng. *myself*) ve zihin denilen tek bir düşünen ilkenin düşüncesi olduğunu kabul etmek.
5. Kendi başına var olamayacak bazı şeylerin var olduğunu; ancak nitelikler ve özellikler gibi başka şeylerin içinde olduğunu kabul etmek.
6. Zihnin çoğu işlemlerinde işlemin kendisinden ayrı bir nesne olduğunu kabul etmek.

⁸² Nichols ve Yaffe, 2014. (erişim tarihi: 01.08.2021)

⁸³ Nichols ve Yaffe, 2014. (erişim tarihi: 01.08.2021)

⁸⁴ Reid, 2002: 6.2, 426.

7. Dünyanın farklı ulus ve çağlarında bilginler ve bilgisizler arasında evrensel bir anlaşma bulunan şeyleri, ilk ilkeler olarak kabul etmek.
8. Bütün aklı başında ve makul insanların, duyu, hafıza veya insan tanıklığı ile onayladığı gibi gerçekleri kabul etmek.⁸⁵

Reid, ilk ilkeler veya sağduyu ilkelerinden herhangi bir ilkeye karşı çıkılmasını saçma olarak nitelendirmektedir. Kendi ifadesiyle: Bunlar ilk ilkelerdir; ve bunlar aklın alanına değil, sağduyunun alanına girer.⁸⁶ Reid bu düşüncesiyle epistemolojik nesnellik için sağduyuyu temele almaktadır. Bu bağlamda sağduyusal ilk ilkelerin kanıtı, sezgiseldir.

Reid'in sağduyu felsefesinin idea teorisyenleri ve Hume'un şüpheciliğine bir eleştiri olduğu belirtilmişti. Reid, benimsediği sağduyu ilkeleri ile dolaysız realizm yaklaşımını savunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle İdealar Yolu'nun temsili teorisinin tuzaklarından kaçınan realist bir algı teorisi inşa ederek sağduyuyu savunmuştur.⁸⁷ Bu bağlamda Descartes ve onu izleyen idea teorisyenleri eleştirmektedir. Reid söz konusu eleştirisinde Descartes öncesi felsefenin güneş, ay, dünya ve denizin varlığının bir ilk ilke olarak kabul edildiği ileri sürer. Descartes ve Descartes'ı izleyen düşünürler ise idealar teorisi ile dış dünyanın varlığına dair şüpheyi getirmiş ve varlığını yine idealar yoluyla kanıtlamak istemişlerdir. Kendi ifadesiyle: Kanıtları maddeye veya onun niteliklerine dokunmaz; fakat doğrudan kendi hayal güçlerinin bir idolüne, hiçbir zaman var olmayan ve var olamayacak idealar ve duyumlardan oluşan maddi bir dünyaya çarpar.⁸⁸

Descartes ve Locke gibi düşünürlerin idealar teorisine göre algılanan şeyler, şeylerin yalnızca bir temsilidir (İng. *representative*). Reid bu hususta düşünce ve düşüncenin nesnelerinin ayırt edilmesinin önemine dikkat çekmektedir: Düşünce, nesne olmadan var olamaz; düşünen her insan bir şey düşünmelidir; ancak düşünülen şey, bir şey; düşüncenin nesnesi başka bir şeydir.⁸⁹ Reid üzerine düşünülen nesne ile düşüncenin nesnesinin ayrı olduğunu ima etmektedir. Reid'in bu düşüncesine dikkat çekilmelidir. Çalışmanın temel konusu ile bağıntısı içerisinde epistemolojik nesnellik için ontolojik bağlamdaki nesnelliğin gerekliliğini ileri sürmektedir.

Reid'in insan zihni konusundaki görüşlerine gelindiğinde algı, duyu, bellek, bilinç vb. gibi çeşitli yeti, işlem ve güce sahiptir. Yapıtları içerisinde sıklıkla zihnin iki işlemini temele almaktadır. Bu işlemler sırasıyla yargılama ve kavrayıştır. Reid yargılamaya dair açık bir tanım vermemekle birlikte, "önergeleri onaylama veya reddetme" temelindeki tanımlara karşı çıkmaz; ancak ifade edilmesinin, yani dile getirilmesinin zorunlu olduğu düşüncesindedir.

⁸⁵ Reid, 2002: 1.2, 41-46.

⁸⁶ Reid, 1997: 2.5, 32.

⁸⁷ Nichols ve Yaffe, 2014. (erişim tarihi: 01.08.2021).

⁸⁸ Reid, 1997: 5.7, 69.

⁸⁹ Reid, 2002: 2.8, 132.

Bununla birlikte yargılama, duyu, duyular yoluyla algı, bilinçlilik ve hafızaya eşlik eden; ancak kavrayıştan farklı zihnin bir işlemi olarak belirlenmektedir.

Zihnin diğer bir yetisi olan kavrayış ise zihnin her bir işlemine katılan bileşendir. Reid kavrayış olmadan herhangi bir nesnenin inancının olamayacağını ileri sürer. Kendi ifadesiyle: Kavrayış, yalın olarak ne doğru ne de yanlıştır; çünkü doğru ve yanlış nitelikleri, yargılara ya da yargıyı ifade eden önermelere ait olmaktan başka bir şeye ait olamaz.⁹⁰ Dahası kavrayış, genellikle zihnin diğer güçlerinden (duyu, algı, hafıza, bilinç) farklı olarak ne var olan, ne var olmuş olan, ne de var olacak nesneler hakkında kullanılmaktadır.⁹¹ Reid diğer güç ve yetiler için bir nesnenin gerekliliğini ileri sürerken kavrayış için söz konusu nesnenin var oluşa sahip olması gerekli değildir.

Reid için zihnin yeti ve işlemleri bireyseldir. Ancak genel kavramlar söz konusu olduğunda zihinden bağımsız bir varlık veya gerçeklikleri yoktur. Kendi ifadesiyle: Zihinde veya beyinde gerçekten bu tür imgeler olsaydı, genel olamazlardı, çünkü gerçekten var olan her şey bir bireydir.⁹² Reid'in bu düşüncesinden tümeller tartışması konusunda nominalizm yaklaşımını benimsediği görülmektedir. Dolayısıyla ona göre evrensellik, zihnin bir eyleminde değil, nesne veya kavranan şeydedir.

Zihnin bu temel işlemlerinin yanı sıra Reid'in realist algı teorisini de oluşturan, dışsal duyular ile dolaysız bağıntılı olan zihnin gücü algılamadır. Reid'e göre dışsal nesnelerin algısı, maddi dünyayı zihinsel olana bağlayan gizemli zincirin bir temel bağlantısıdır.⁹³

Diğer taraftan

Var olduklarına dair bir inançla birleştirilmiş, kendi zihinlerimizin işleyişine ilişkin dolaysız bir kavrayışa sahibiz; ve buna bilinç diyoruz. Ancak bu, bilginizin bu kaynağına sadece bir isim vermektir. Nedeninin keşfi değildir. Benzer şekilde, dış duyularımızla, onların varlığına dair bir inançla birleştirilmiş bir dış nesneler kavramına sahibiz; ve buna algı diyoruz. Ancak bu, nedenini keşfetmeden, bilginizin başka bir kaynağına sadece bir isim vermektir.⁹⁴

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Reid bilinç ve algıya dair zihnin işlemlerine sahip olduğumuzu bildiğimizi; ancak nedenlerini bilmediğimizi ima etmektedir.

Locke için algılanan şeyin, dışsal nesnelerin gölgesi olan algının nesneleri olduğu belirtilmişti. Hume ise Locke'u izleyerek algının nesnelerini izlenimler; Berkeley ise bu

⁹⁰ Reid, 2002: 4.1, 297.

⁹¹ Reid, 2002: 4.2, 311

⁹² Reid, 2002: 5.6, 393.

⁹³ Reid, 2002: 2.1, 71.

⁹⁴ Reid, 2002: 2.20, 227.

düşünürlerle katılarak algının nesneleri olarak adlandırmaktaydı. Deneyim temelinde söz konusu düşünürlerin dışsal nesne ve algı nesnesi ayrımlarını reddetmektedir. Reid için çeşitli bedensel duyu organları aracılığı ile dışsal nesneler doğrudan algılanmaktadır.

Reid için algı, algılayan bir şeyin edimi; göz, yalnızca görme ediminin organıdır. Reid algılama sürecini ise şu şekilde özetlemektedir:

İlk olarak, nesne hemen veya bir araçla organ üzerinde bir izlenim bırakmalıdır. Organ sadece sinir üzerinde bir izlenim bırakan bir araç olarak hizmet eder; ve sinir, beyin üzerinde bir izlenim bırakmak için bir araç görevi görür. Burada maddi kısım biter; en azından daha fazla izini süremeyiz; gerisi tamamen zihinseldir.⁹⁵

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Reid algı sürecinde nesnenin duyu organında, duyu organının sinirlerde, sinirlerin ise beyinde değişimler oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu değişimler ise izlenimlerdir. Reid'in algı sürecinde izlenimlere dair bu tanım ve açıklaması, dışsal nesnelerin imgelerinin (İng. *image*) beyinde olmadığına dair eleştirisinin de temelini oluşturmaktadır.

Dahası Reid duyum ve algı arasındaki ayrımın önemine dikkat çeker. Bu düşüncesini *gül argümanı* olarak da adlandırabileceğimiz bir örnek ile savunmaktadır. Kendi ifadesiyle:

Bir gülü kokladığımda, bu işlemde hem duyum hem de algı vardır. Hissettiğim hoş koku, kendi başına, herhangi bir dış nesneyle ilişkisi olmaksızın düşünüldüğünde yalnızca bir duyumdur. Zihni belirli bir şekilde etkiler; ve zihnin bu etkisi gülü veya başka herhangi bir nesneyi düşünmeden kavranabilir. Bu duyum, hissedildiğinden başka bir şey olamaz. Onun özü, hissedilmekten ibarettir; ve hissedilmediğinde, hissedilmez. Duyum ile onun hissi arasında hiçbir fark yoktur; onlar bir ve aynı şeydir. Bu nedenle, daha önce gözlemledik ki, duyumda, onun hissedildiği zihnin eyleminden ayrı bir nesne yoktur; ve bu tüm duyumlar için geçerlidir.⁹⁶

Reid'in örneğinden de anlaşıldığı üzere, duyumda hissedilen zihnin eyleminden ayrı bir nesne bulunmamaktadır. Ancak algı söz konusu olduğunda algının her zaman bir nesnesi bulunmaktadır. Bu nesne, dışsal nesnelerin niteliğidir. Daha açık bir ifadeyle Reid için algının nesneleri fiziksel bedenlerin çeşitli nitelikleridir.⁹⁷

Diğer taraftan *gül argümanı*nda hissedilen duyum ile dışsal nesnede algılanan niteliklerin aynı şeyler olduğu görülmektedir. Ancak duyum ile dışsal nesnenin nitelikleri yapıları gereği farklıdır. Duyum tek başına bir kavrayış, inanç veya dışsal bir nesne

⁹⁵ Reid, 2002: 2.12, 75.

⁹⁶ Reid, 2002: 2.16, 194.

⁹⁷ Reid, 2002: 2.17, 200.

gerektirmeyen zihnin kendisindedir. Algı ise dışsal bir nesnenin dolaysız inancını getiren, nesnenin niteliğinin nedeni olan şeydir. Dahası aynı zamanda birliktedir; her farklı algı, ona uygun bir duyum ile birleştirilmektedir. Reid'in ifadesiyle: Bunlardan biri işaret, diğeri işaret edilen şeydir.⁹⁸

Reid'in duyum ve algı ayrımı, dönemin birincil ve ikincil nitelikler ayrımına dair görüşlerini de içermektedir. Reid, Berkeley'in Locke'a yönelttiği eleştirilere katılmakta; ancak niteliklere dair ileri sürülen ayrımı da kabul etmektedir. Reid'e göre birincil nitelikler, duyulara dolaysız ve açık nosyonları; ikincil nitelikler ise duyulara gizli ve görelî nosyonları vermektedir. Birincil nitelikler, başka bir şeye bağlı olmayan, şeylerin kendi içerisinde ne olduklarına dair bilgilendiren niteliklerdir. Diğer taraftan ikincil nitelikler, belirli duyumlarla etkileyen; ancak şeylerin ne olduklarına dair bilgi vermeyen niteliklerdir. Dahası ikincil nitelikler, dolaysız şeylerin kendisinde olmayıp zihnin bir refleksiyonudur ve dikkate (İng. *attention*) dayalıdır.

Diğer taraftan Reid, birincil ve ikincil niteliklerin yanı sıra dolaysız algının çeşitli nitelikleri olduğunu da kabul etmektedir. Bu nitelikler ise sıralanan şu sınıflardan herhangi birine aittir: 1. Kendi bedenlerimizin belirli durum veya koşulları. 2. Mekanik güçler veya kuvvetler. 3. Kimyasal güçler. 4. Tıbbi güçler veya erdemler. 5. Bitkisel ve hayvansal güçler.⁹⁹

Reid'in algı konusundaki görüşlerine döndüğünde bir dışsal duyu nesnesinin algılanması, üç şeyi içermektedir. İlk olarak algılanan nesnenin kavrayışı, ikincisi algılanan dışsal nesnenin mevcut var oluşuna dair inancı ve son olarak bu inancın doğrudan (dolaysız) olması. Burada algılanan dışsal nesnenin varoluşuna dair "inanç" unsuruna dikkat çekmekte yarar vardır. Reid bilinçliliğin yanı sıra hatırlama ve algılama için gerekli olan unsurun inanç olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, bir insan düşündüğüne inanmadan düşüncelerinin bilincinde olamaz; duyu nesnesinin var olduğuna inanmadan algılayamaz; var olduğuna inanmadan geçmiş bir olayı hatırlayamaz.

Reid, bir şeyin algılanması ile algılanan şeyin varlığına dair bir inancı taşıdığımızı ileri sürmektedir. Algının açık olması durumunda algının nesnesine dair bir şüphe bulunmaz. Reid söz konusu şüphenin bulunmamasını güven unsuru ile temellendirmektedir. Daha açık bir ifadeyle Reid, kendi varlığını ve dış dünyanın varlığını güven unsuru üzerine kurmaktadır. Sağduyu ilkeleri temelinde ise kişinin kendi bilincine ve duyularına dair güvenin yanı sıra diğer insanların da bu inancı dolaysız taşıması dış dünyanın varlığına dair yeterli olan kanıttır.

⁹⁸ Reid, 2002: 2.16, 199.

⁹⁹ Reid, 2002: 2.18, 211.

Reid, algıya olan inancın şüphecilerin eleştirisine açık olduğunu farkındadır. Algılanan dışsal nesnenin varlığına neden inandığını sorgulayan şüpheciye cevabı, “inancın kendi yapımı değil, yaratıcı doğanın yaratımı olduğu”dur.¹⁰⁰ Aynı şüphecinin akla dayanmayan her şeyin dışarıda bırakılması gerektiğine dair cevabı ise: “Neden algı yetisinden çok akıl yetisine inanılmalı, ikisi de aynı sanatçı tarafından yapıldılar” şeklindedir.¹⁰¹ Reid şüpheciye verdiği bu söz konusu cevaplar ile deneyim alanının gerekliliğini ima etmektedir. Akla olan güvenin dışsal dünyanın varlığına dair de olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Reid’in yukarıda incelenen görüşlerinden de anlaşıldığı üzere, nesnellik sorunu karşısında temelcilik ve sağduyusal realizm yaklaşımlarını benimsemektedir. Bu bağlamda nesnellik sorunu için akıl ve deney unsurlarının birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Diğer taraftan epistemolojik nesnellik için ontolojik bağlamdaki nesnelliği bir gereklilik olarak ileri sürmesi, çalışmanın temel savı ile tutarlı bir düşüncedir.

1.6. Immanuel Kant

Immanuel Kant (1724-1804), teorik felsefesini *Arı Usun Eleştirisi (Kritik Der Reinen Vernunft)* adlı yapıtında ele almaktadır. İyi bilindiği üzere Kant’ın söz konusu yapıtı on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda etki bırakan, günümüzde halen tartışma konusu olan önemli bir yapıttır. Yapıtın temel konusunun ne olduğuna dair farklı yorumlar bulunmaktadır. Yapıtın ontolojik, epistemolojik, psikolojik ve semantik temellerde olduğuna dair dört ana yorum bulunmaktadır.¹⁰² Diğer taraftan Kant’ın yapıtın önsözünde de belirttiği üzere, amacı “öncelikle metafiziğin olanağı veya olanaksızlığı üzerine karar vermek, ve ilkelerine uygun olmak üzere kaynaklarını olduğu gibi alan ve sınırlarını belirlemektir”.¹⁰³

Hume’un Kant’ı dogmatik uykularından uyandırmış olması, yapıt içerisindeki görüşlerinin biçimlenmesinde önemli bir etkidir. Hatırlanacağı üzere, Hume dış dünyaya dair çıkarımlarda bulunan bilimlerin temellendirilmesinin güvensiz olduğunu göstermişti. Kant, Hume’un bilimler konusunda getirmiş olduğu güvenilmezliği temele alarak yapıtında kesin olan (*a priori*) unsurların kapsam ve olasılığını belirlemek istemektedir.

Kant, bilimlere vermiş olduğu önemle birlikte Kopernik’in devrimini felsefesinde gerçekleştirdiğini belirtir. Kant’ın felsefesinde gerçekleştirdiği bu devrime göre, nesneler insan aklına uygun hale getirilmektedir. Kant’ın bu devrimi gerekli görmesi, onun *a priori* bilginin olanağına dair olumlu yaklaşımından gelmektedir. Kendi ifadesiyle: Eğer sezgi kendini

¹⁰⁰ Reid, 1997: 6.20, 168-169.

¹⁰¹ Reid, 1997: 6.20, 168-169.

¹⁰² Örneğin Robert Hanna (2001), Kant’ın söz konusu kritiğini “nesnel zihinsel tasarımların genel teorisi – bilişsel semantiğin genel teorisi” olarak adlandırmaktadır.

¹⁰³ Kant, A XII; 2017: 17.

nesnelerin yapılarına uydurmak zorundaysa, bunlar üzerine herhangi bir şeyin nasıl *a priori* bilinebileceğini düşünemiyorum; ama nesne (duyu nesnesi olarak) kendini sezgi yetimizin yapısına uydurmalıysa, o zaman bu olanağı kolayca anlayabilirim.¹⁰⁴ Böylece Kant, nesnelerin akla uygun hale getirilmesi ile nesnelere dair *a priori* bilginin olanaklı olduğunu ifade etmektedir.

Kant'ın epistemolojisine gelindiğinde John Locke ve David Hume gibi bilginin deney ile başladığını savunmaktadır. Kant için deneyim, hiç kuşkusuz bir şeyin şu veya bu doğada olduğunu öğretir, başka türlü olmayacak olduğunu değil.¹⁰⁵ Ancak ona göre bilginin tek kaynağı deney değildir. Dahası aklın kendisi de bilginin tek kaynağı değildir. Kant, bilginin kaynağı konusunda iki zıt yaklaşım olan empirizm ve rasyonalizm yaklaşımlarının bir sentezini gerçekleştirmektedir.

Kant'ın epistemolojisi, önerme veya yargıların iki yönden ayrımı ile başlar. İlk ayrım, felsefe tarihi içerisinde sıklıkla ele alınan *a priori* ve *a posteriori* ayrımıdır. Önermelerin *a priori* ve *a posteriori* ayrımına göre, bir önerme zorunlu ise *a prioridir*. *A priori* önermeler, başka hiçbir önermeden türetilmemiş olan önermelerdir. *A posteriori* önermeler ise varsayımlar üzerine kurulu olan, zorunlu olmayan önermelerdir.

Analitik ve sentetik önermelere dair ayrım, özne yüklem ilişkisine dayalıdır. Önerme içerisinde yüklem özneyi içeriyor ve yüklem özne ile özdeş ise analitik, yüklem öznenin dışında bir şey ve özne ile özdeş değil ise sentetiktir. Önermede geçen özne ile ilgili yüklem yeni bir bilgi vermediği, yüklem özne ile özdeş olduğu yargılardır. Diğer taraftan sentetik önermeler, özne ile ilgili yüklem özdeş olmadığı, özne ile ilgili yeni bir bilginin verildiği önermelerdir. Kendi ifadesiyle:

Birincilere açıklayıcı, ikincilere ise genişletici yargılar denilebilir, çünkü birinciler yüklem yoluyla öznenin kavramına hiçbir şey eklemeyip, tersine onu yalnızca ayırıştırma yoluyla onda daha şimdiden (karışık bir yolda da olsa) düşünülmüş olan bileşen kavramlarına çözerler; buna karşın ikinciler öznenin kavramında onda hiçbir yolda düşünülmemiş ve onun herhangi bir yolda ayırıştırılmasıyla çıkarılamayacak bir yüklemi ekler.¹⁰⁶

Kant'ın örneği ile analitik ve sentetik önermeler ayrımı açıklandığında “tüm cisimler uzamlıdır” önermesinde “cisim” kavramının “uzam” ile özdeş olması ve cisim ile ilgili yeni bir bilgi vermemesi nedeniyle analitik bir önermedir. Diğer taraftan “tüm cisimler ağırdır”

¹⁰⁴ Kant, B XVII; 2017: 25.

¹⁰⁵ Kant, B 3; 2017: 40.

¹⁰⁶ Kant, B 11; 2017: 44.

önermesinde ağırlık yüklemine cisim öznesine yeni bir şey katması, yeni bir bilgi vermesi nedeniyle sentetiktir.¹⁰⁷

Kant önermelerin *a priori/a posteriori* ile analitik/sentetik bakımından ayrımlarını gerçekleştirdikten sonra iki ayrımı birleştirmektedir. Analitik önermeler yapıları gereği *a priori*dir; ancak bir önermenin hem analitik hem de *a posteriori* olması düşünülemez. Diğer taraftan sentetik önermeler, hem *a priori* hem de *a posteriori* olabilirler. Sentetik *a posteriori* önermeler, deneyime dayanan ve bilgimizi genişleten önermelerdir. Bu ayrımda Kant'ın önem verdiği önerme türü, sentetik *a priori* önermelerdir. Çünkü Kant, bilgimiz dahilinde sentetik *a priori* önermelerin ortaya çıktığına ikna olmuştu.¹⁰⁸

Burada Kant'ın Hume ile fark ve benzerliklerine dikkat çekmekte yarar vardır. Kant, *a priori* ve *a posteriori* önermeler ayrımıyla Hume ile aynı ayrımı yapmış görünmektedir. Ancak Hume ile ayrıldıkları husus, semantik açıdan bilgilendirici içeriği olan yargıların *a priori* olduğu konusudur. Hume'un olgu durumları ve idea bağıntılarına dair ayrımı hatırlandığında sentetik *a priori* önermeleri olanaksız görmektedir. Kant ise sentetik *a priori* yargıları olanaklı görmekte dolayısıyla bilimde zorunluluk ve kesinliğin olduğunu ileri sürmektedir. Daha açık bir ifadeyle Kant, Hume'un ne akılsal ne de deneyim yolu ile temellendiremediği neden-sonuç gibi temel bağıntılar için sentetik *a priori* önermeler ile bir çözüm getirmiş olmaktadır. Dolayısıyla Hume'un bilimlere dair şüphesinin üstesinden sentetik *a priori* önermeler yoluyla gelmek istemiştir.

Kant için insan zihninin iki temel yetisi vardır: Duyarlılık (duyarlık) ve anlama (anlak). Kant'ın kendi sözleriyle: İnsan bilgisinin belki de ortak ama bizim için bilinmeyen tek bir kaynaktan doğan iki kökü vardır – duyarlık ve anlak.¹⁰⁹ Zihnin söz konusu iki yetisi, iki farklı tasarım ile uğraşır.¹¹⁰ Duyarlık, pasif bir yeti olarak sezginin tasarımlarıyla; anlak ise aktif bir yeti olarak kavramlarla uğraşır. Dahası duyarlık yoluyla nesneler verili, anlak yoluyla verili olan nesneler düşünülmektedir.

Görsel alanda duran şeylerin, Kant'ın deyimi ile görüngülerin, belli bir tasarım ve düzen içerisinde bulunduran insan zihninde belirli ilkeler bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle nesneler, zihinden bağımsız kendi içlerinde şeyler değildir; ancak tasarım biçimlerinden

¹⁰⁷ Burada Kant'ın ileri sürdüğü örnekler fizik bilimi temelinde dışsal bir nesnenin, diğer bir ifadeyle maddenin temel nitelikleri olduğu ileri sürülen niteliklerdir. Modern bilime dair on yedinci ve on sekizinci yüzyılda Descartes, Galileo, Newton ve Kopernik'in doğa araştırmalarında söz konusu niteliklere dair görüşler ileri sürmekle birlikte, bu niteliklerin maddenin gerçek nitelikleri olduklarını ileri sürmektedir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Kline, 1985) görülebilir.

¹⁰⁸ Wolenski, 2004: 29.

¹⁰⁹ Kant, B 30; 2017: 54.

¹¹⁰ Cleeve, 2010: 474.

yapılandırılmış fenomenal nesnelerdir.¹¹¹ Kant bu düşüncesi ile dış dünyadaki nesnelerin zihinden bağımsız olmadığını, aklın tasarımlarının bir inşası (kurulumu) olduğunu ileri sürmektedir.

Dahası tüm tasarımların

(...) tasarımlar olarak, nesneleri vardır, ve kendileri de yine başka tasarımların nesneleri olabilirler. Görüngüler bize dolaysızca verilebilecek biricik nesnelerdir, ve onlarda dolaysızca nesne ile ilişkili olan ise sezgi olarak adlandırılır. Ama bu görüngüler kendilerinde şeyler değildirler; tersine, yalnızca tasarımlardır ki yine kendilerinin nesneleri vardır—bir nesne ki artık bizim tarafımızdan sezilemez ve bu yüzden görgül-olmayan olarak, e.d. aşkınsal nesne = X olarak adlandırılabilir.¹¹²

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Kant verili olan nesnelerin yalnızca fenomenler olduğunu ileri sürmektedir.

Kant'ın fenomenlere ilişkin bu düşüncesi, onun ünlü fenomen ve numen ayrımını temellendirmektedir. Fenomen ve numen ayrımına göre, nesneler duyusal görüngüler olarak düşünüldüğünde fenomen; duyusal olmayan bir şey olarak düşünüldüklerinde ise numen olarak adlandırılmaktadırlar. Kant'ın ileri sürdüğü bu ayrım, bilginin nesnesi ve aklın kendisine bir sınır getirmektedir.

Zihnin iki temel yetisine dönüldüğünde Kant duyarlık alanında verili olan nesneleri olanaklı kılan duyarlığın *a priori* sezgilerini belirler ve söz konusu sezgileri “Aşkınsal Estetik” olarak adlandırmaktadır.¹¹³ Duyarlığın *a priori* sezgileri, uzay ve zamandır. Uzay dışsal olan bileşendir. Kant için uzay kavramı dışsal bir deneyimden gelmez; ancak duyusal nesnenin algısını önceleyen tüm dış sezgilerin temelidir. Kendi ifadesiyle: Uzay dış duyunun, tüm görüngülerinin biçiminden, e.d. duyarlığın öznel koşulundan başka bir şey değildir, öyle bir koşul ki, bizim için dış sezgi yalnızca onun altında olanaklıdır.¹¹⁴ Böylece uzay, dış sezgilerin temelinde yatan zorunlu *a priori* tasarım olarak belirlenmektedir.

¹¹¹ Cleeve, 2010: 475.

¹¹² Kant, A 109; 2017: 110.

¹¹³ Kant'ın Aşkınsal Estetiği, yapıtın temel argümanları arasında yer almaktadır. Robert Hanna, Kant'ın Aşkınsal Estetiğinin yapıtında dört temel işlevi yerine getirdiğini belirtir. 1) bir duyarlılık veya sezgi teorisini, özellikle de deneysel sezginin saf *a priori* biçimlerinin teorisini taslak haline getirir; (2) deneysel sezginin saf *a priori* biçimlerinin uzay ve zamanın temsilleri olduğu tezini geliştirir; (3) uzay ve zamanın kendilerini uzay ve zamanın önsel temsillerimizle özdeşleştirerek bilişsel idealizm için bir argüman sağlar; ve (4) sentetik *a priori* matematiksel doğruların, iki saf öznel sezgi biçiminden (uzay ve zaman) birine veya diğerine bilişsel-anlamsal bağımlılıkları sayesinde nasıl mümkün olduğunu açıklamaktadır. Konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için (Hanna, 2001, 29.) görülebilir.

¹¹⁴ Kant, A 26/B 42; 2017: 61.

Diğer taraftan zaman, *a priori* sezgilerin içsel bileşendir. Zaman, içsel durumların tasarımlarının ilişkisini belirleyen duyuşsal bilginin zorunlu bir tasarımıdır ve yalnızca görüngüler açısından nesnel geçerliği vardır. Ancak zamanın kendisi nesnel değildir. Kendi ifadesiyle: Zaman yalnızca bizim sezgimizin (ki nesneler tarafından etkilendiğimiz sürece her zaman duyusaldır) öznel bir koşuldur, ve kendinde, öznenin dışında, hiçbir şeydir.¹¹⁵

Böylece uzay ve zaman, tüm olanaklı deneyimlerin zorunlu ve gerekli evrensel bileşenleridir. Dahası uzay ve zaman tasarımları, sentetik *a priori* bilginin iki temel kaynağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla deneyime dayalı dış dünyanın bilgisi iki temel unsur ile verili, diğer deneyimsel bilgiler ise belirlenen söz konusu *a priori* sezgiler üzerine kuruludurlar.

Kant, duyarlığın *a priori* sezgilerini belirledikten sonra bilginin nesnelerini ve deneyimi olanaklı kılmak için anlağın *a priori* unsurlarını belirler. Duyarlığın *a priori* sezgileri uzay ve zaman olarak belirlenirken anlağın *a priori* kavramları ise kategorilerdir. Kant için kavramlar düşünce yoluyla bilgidir. Kavramlar, olanaklı yargıların yüklemeleri olarak belirlenmemiş bir nesnenin herhangi bir tasarımı ile bağlantılıdır.¹¹⁶ Daha açık bir ifadeyle bilgiye dair yargıların oluşturulmasında kavramlar yargıların birimlerini oluştururlar.

Kant sezginin *a priori* unsurlarını (uzay ve zaman) belirlediği gibi anlağın *a priori* kavramlarını (kategoriler) belirlemektedir. Dört temel başlık altında sınıflandırılan toplam on iki kategori bulunmaktadır. Şöyle ki,

1. Nicelik:	Birlik, Çokluk, Tümlük
2. Nitelik:	Olgusallık, Olumsuzlama, Sınırlama
3. İlişki :	İltililik ve Kalıcılık, Nedensellik ve Bağımlılık, Topluluk
4. Kiplik :	Olanak – Olanaksızlık, Varoluş – Var olmayış, Zorunluluk – Olumsuzluk ¹¹⁷

Sıralanan kategoriler, anlakta yer alan ve bir sezgi nesnesini düşünülebilir olarak tasarlanmasını sağlayan kavramlardır.

Sezgi nesnelerini düşünülebilir duruma getirmeleri nedeniyle kategoriler, anlağın *a priori* kavramlarıdır. Kant'ın belirlediği söz konusu kategoriler, deneyimin olanaklılığı için gerekli olan temel ilkelerdir. Kategoriler olmadan, deneyim nesnelerine ilişkin bilgi sağlanamaz. Kendi ifadesiyle: Tüm deneyim bilgisinin temelinde yatan ilkeler olarak deneyim nesneleri ile bağıntılıdır ve bir deneyim nesnesi genel olarak ancak onlar aracılığıyla düşünülebilir.¹¹⁸

¹¹⁵ Kant, A 35; 2017: 66.

¹¹⁶ Kant, A 69/B 94; 2017: 86.

¹¹⁷ Kant, B 106; 2017: 92.

¹¹⁸ Kant, B 126; 2017: 101.

Kant'ın bilginin kaynağı olarak belirlediği duyarlık ve anlak, birbirinden ayrı olarak bilgi sağlamaz. Kant'ın rasyonalizm ve empirizm yaklaşımlarının bir sentezini ileri sürdüğü hatırlandığında her iki bilgi kaynağı ona göre birlikte bilgi sağlamaktadır. Kant bu düşüncesini ünlü söylemi ile ifade etmektedir: Ne kavramlar belli bir türde olmaksızın, ne de sezgiler kavramlar olmaksızın bir bilgi verebilir.¹¹⁹

Kant, anlağın nesneler ile bağıntısı içerisinde deneyimin ve nesnelerin bilgisinin olanağına temel olan üç öznel bilgi türü olduğunu ileri sürer. Bunlar sırasıyla duyu, imgelem yetisi ve tam algıdır. Duyu, fenomenlerin algısını temsil eder. İmgelem yetisi çağrışımında, tamalgı ise bu yeniden üretilmiş tasarımların onların verilmesini sağlayan görüngüler ile özdeşliğinin görgül bilincinde ve dolayısıyla tanımada.¹²⁰ Uzay ve zamanda yer alan nesneler, yalnızca algı yoluyla verilir. Diğer taraftan algılanan şeylerin birleştirilmeleri duyu alanında değil, imgelemde gerçekleşir. Dolayısıyla imgelem, duyarlık ve anlağın birleşimini sağlamaktadır. Son olarak çağrışım, tasarımların birbiri ile ilişkileri bağlamında yeniden üretilmeleridir.

Kant, duyarlık ve anlak arasındaki bağıntı olan imgelemin tek başına yeterli olmadığını ileri sürer. Çünkü empirik şemalar olmadan kavramsal bilgi verili duyusal bağlamlarda kullanılamayacak kadar soyuttur.¹²¹ Şema, imgelem yetisi ile bağıntılı olup bir kavrama imgesini sağlama işlemidir. Dolayısıyla kavramların içeriklerini duyusal alan ile ilişkilendirecek olan bir aşkınsal şema gereklidir. Aşkınsal şema, duyarlık ve anlakta ortak olan, aracı bir tasarımdır ve hem duyusal hem de anlağa aittir.

Kant için tüm tasarımlarımızın *a priori* olarak bilincindeyiz. Tasarımların ayırmsanması, bir araya gelmeleri, aralarındaki bağıntı ve ardışık olmaları nedeniyle zaman sezgisine bağlıdır. Kant, çokluk içerisindeki ayırım ve birbirine bağlama işlemi tamalgının sentezi olarak adlandırmaktadır.¹²² Tamalgı düşünmenin, diğer bir ifadeyle *Düşünüyorum*'un tasarımıdır. Kant sezginin çokluğuna eşlik eden bir bilincin olduğunu kabul etmektedir. Tasarımların anlaktaki kalıcılığı, bir yasaya veya kurala göre gerçekleşmelidir. Ters durumunda tasarımlar bilinemez. Tasarımların kalıcı olmaları ise tasarımların ayırmsanması ile yeniden üretilmesine bağlıdır. Son olarak tanıma, bir bilincin gerekliliğini ifade eder.

Ayırmsama, çağrışım ve tanıma, deneyimsel bilginin nesnel geçerliğini olanaklı kılan kavramları kapsar.¹²³ Daha açık bir ifadeyle söz konusu unsurlar deneyimsel bilginin nesnel gerçekliğini oluşturmaktadır. Çoklunun tanınmasının temelleri, kategorilerdir. Kant için nesnel

¹¹⁹ Kant, B 74; 2017: 77.

¹²⁰ Kant, A 115; 2017: 113.

¹²¹ Hanna, 2001: 52.

¹²² Kant, A 99-100; 2017: 106.

¹²³ Kant, A 125; 2017: 117.

geçerliğin, diğer bir ifadeyle nesnel gerçekliğin temelinde yatan şey, anlağın *a priori* kavramları olan kategorilerdir. Bilincin sentetik birliği ise bilginin nesnel koşuludur. Fenomenler yalnızca kategoriler aracılığı ile bilgiye, bilincimize ve kendimize ait olabilirler. Kant'ın kendi sözleriyle: Kategoriler görüngülere, ve dolayısıyla tüm görüngülerin toplamı olarak doğaya *a priori* yasalar veren kavramlardır.¹²⁴ Kategoriler doğanın yasalarını oluşturur ve doğadaki fenomenlerin dışımızda yer almalarının birliğini sağlamaktadır. Böylelikle Kant için doğa, bilginin nesnesi olarak yalnızca tamalğının birliği ile olanaklı olmaktadır.

Burada Kant'ın tamalğının birliğine ve ona eşlik eden bilincin gerekliliği düşüncesine dikkat çekilmelidir. Kant için tüm tasarımların farkında, yani bilincindeyizdir. Tasarımlara eşlik eden bilinç ise anlak ile özdeşdir. Kant bu düşüncesiyle kendi bilinci ile dışsal dünyaya dair sezgisel bir tasarımı kabul etmiş olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle tasarımların bilincinde olmak, duyuşsal sezginin tasarımlarını da kapsamaktadır. Kant, doğanın, yani sezgilerin nesnel geçerliliği için öznel ve nesnel olanın birbirinden ayrılması gerektiğini belirtir: Bilincin öznel birliği, iç duyunun bir belirlenimidir ve onun yoluyla sezginin çoklusu görgül olarak verilir.¹²⁵ Buna göre, sezgilerin ve fenomenlerin birliği, öznel olan bilincin birliğinin altında durmaktadır.

Deneyim alanının ve bilginin olanaklılığına dair yukarıda verilen bu belirlenimin ardından Kant, yapıtının temel soruşturması arasında yer alan “sentetik *a priori* yargılar nasıl olanaklıdır?” sorusuna şu şekilde cevap vermektedir:

Sentetik *a priori* yargılar böylece *a priori* sezginin biçimsel koşullarını, imgelem yetisinin sentezini, ve bu sentezin aşkınsal bir tamalğıdaki zorunlu birliğini genelde olanaklı bir deneyimin bilgisi ile ilişkilendirdiğimiz zaman olanaklı olurlar. O zaman genel olarak deneyimin olanağının koşulları aynı zamanda deneyimin nesnelerinin olanağının da koşullarıdır ve bu nedenle sentetik *a priori* bir yargıda nesnel geçerlik taşırlar deriz.¹²⁶

Bilgi konusundaki görüşlerine dönüldüğünde Kant için “tüm bilgimiz deneyim ile başlar, oradan anlağa geçerek akılda sonlanır”.¹²⁷ Kant'ın sezgileri fenomenler ile sınırlandırdığı belirtilmişti. Buna göre anlak duyarlılığın dışına çıkamaz, yalnızca olanaklı deneyim ile sınırlıdır. Ancak bu sınır, aklın kendisi için de belirlenmiş bir sınırdır. Aklın söz konusu sınırın dışına çıkması ise yanılgıya düşmesinin nedenidir.

Akıl, söz konusu sınırı aştığında birtakım kavramlar türetir. Kant aklın bu kavramlarını “Aşkınsal İdealar” olarak adlandırmaktadır. Aşkınsal idealar üç ana başlık altında

¹²⁴ Kant, B 163; 2017, 134.

¹²⁵ Kant, B 140; 2017: 124.

¹²⁶ Kant, B 197/A 158; 2017: 149.

¹²⁷ Kant, A 299; 2017: 224.

toplanmaktadır: Ruhbilim, evrenbilim ve tanrıbilim. Üç aşkın idea arasında insanın kendisinden evren bilgisine, evrenin bilgisinden tanrı bilgisine bir çıkarım bağıntısı bulunmaktadır. Üç aşkınsal ideaya karşılık gelen üç diyalektik akıl tasımı bulunmaktadır. Ruhbilim için aşkınsal bozukvargı veya paralogizm, evrenbilim için arı usun antinomisi ve son olarak tanrıbilim için arı aklın ideali. Kant için bu bilimler yalnızca arı aklın arı ve gerçek birer ürünü veya sorunudurlar.¹²⁸

Ruhbilim, düşünen ‘ben’ kavramı üzerine kuruludur. Ancak düşünen ben, bir töz veya ruh olarak düşünülse de sezgi veya bir kavram olması nedeniyle aklın sınırlarının ötesinde bir kavramdır. Kant için ‘ben’ kavramı hakkında bir şey bilinemez. Evrenbilim ise insan aklının evren veya doğaya dair bilginin genişletilmesini istediği alandır. Aklın söz konusu alana geçmesi ile evrene dair antinomilere düşmektedir. Aklın bu antinomileri şu şekilde özetlenebilir:

1. *Tez*: Evren zaman ve uzay bakımından sınırlıdır.
Antitez: Evren zaman ve uzay bakımından sonsuzdur.
2. *Tez*: Evrendeki bileşik tözler yalın tözlerden oluşur.
Antitez: Evrendeki bileşik tözler yalın tözlerden oluşmaz.
3. *Tez*: Doğa yasalarında nedenselliğin yanı sıra özgürlük de vardır.
Antitez: Doğa yasalarında özgürlüğe yer yoktur.
4. *Tez*: Evrenin parçası veya nedeni olarak bir Zorunlu Varlık vardır.
Antitez: Ne evrende ne de evren dışında bir Zorunlu Varlık vardır.

Sıralanan antinomilerden anlaşıldığı üzere, tez ve antitezlere dair kesin bir belirlenimde bulunmak imkansızdır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Kant tezleri arı usun dogmatizmi, antitezleri ise arı empirizm olarak adlandırmaktadır.¹²⁹ Diğer taraftan bilim ile bağıntısı içerisinde Kant yine de deneyim alanına bağlı kalınması gerektiği düşüncesindedir.

Dahası Kant için

Doğanın önümüzde bütünüyle açıldığını, ve sezgimizin önünde yatan tüm şeylerden hiçbirinin duyularımızdan ve bilincimizden gizlenmediğini varsaysak bile, gene de bizim için idealarımızın hiçbir nesnesi hiçbir deneyim yoluyla in concreto bilinemez, çünkü bunun için, bu eksiksiz sezginin dışında, saltık bütünlüğünün tamamlanmış bir sentezi ve bilinci gerekir ki, hiçbir görgül bilgi yoluyla olanaklı değildir.¹³⁰

¹²⁸ Kant, B 392/A 335; 2017: 240.

¹²⁹ Kant, A 466/ B 494; 2017: 313.

¹³⁰ Kant, A 482/ B 520; 2017: 320.

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Kant evrenin bütünlüğünün tamamlanmamış olması ve aklın evreni bir numen olarak tasarlaması nedeniyle bilinemeyeceğini ifade etmektedir.

Son olarak arı aklın idealine karşılık gelen tanrıbilim, Kant için nedenlerin nedeni gibi bir çıkarımdan türemektedir. Kant, aklın bu idealini “kök varlık” olarak adlandırmaktadır.¹³¹ Tanrı ideası “düşünen ben” ideası gibi ne kavramsal ne sezgiseldir, dolayısıyla aklın bilinemez alanındadır.

Kant’ın yukarıda incelenen görüşlerinden de anlaşıldığı üzere, nesnellik sorunu için akıl ve deney alanlarının birlikte ele alınması gerektiği düşüncesindedir. Kant, Hume’un bilimlere dair güvensizliği ve şüphesi karşısında bir temel aramıştır. Söz konusu çözümünde ise akıl ve deneyim alanında *a priori* unsurları belirleyerek her iki alanın birlikte bilgiyi oluşturduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla nesnelliği her iki alanın birbirine olan gereksinimi temelindeki bir çözümü benimsemiştir. Ancak duyarlılığın *a priori* sezgilerinin insan zihnine bağlı olduğunu ileri sürmesi nedeniyle, nesnelliği zihnin kendisi ile temellendirmiştir. Bu, ontolojinin öznel olan ile temellendirilmesidir. Dahası dış dünyanın zihnin kendi inşası, yani zihinden bağımsız olmayan bir gerçekliğin kabul edilmesidir.

¹³¹ Kant, A 578/B 606; 2017: 363.

İKİNCİ BÖLÜM

ANALİTİK VE POST-ANALİTİK FELSEFEDE REALİST YAKLAŞIMLAR

Çalışmanın bu bölümünde analitik ve post-analitik felsefe geleneği içerisinde realist yaklaşımı benimseyen düşünürlerin görüşlerine yer verilmektedir. Söz konusu düşünürlerin konu ile ilgili görüşlerine geçmeden geleneğe dair tanım ve açıklamaların bu bölümde verilmesi uygun görülmüştür.

Analitik felsefe Frege, Moore, Russell gibi isimlerin kuruculuğunu yaptığı kabul edilen on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan yaklaşımdır. Dilsel çözümlemeyi temele alan ve genellikle bir “karşıt felsefe” olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu karşıtlık belirli bir yaklaşım için değil, çeşitli yaklaşımlara dairdir.

Diğer taraftan analitik felsefe sıklıkla “dilsel bir dönüş” olarak nitelendirilmektedir. Bu belirlenimin analitik felsefeyi tanımlamak adına yeterli olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte, ‘dil’ unsuru gelenek içerisinde önemlidir. Dilsel analiz ile felsefe yapmaya yoğunlaşan düşünürler bu dönemde, insan ve dışsal dünya (ve nesne) ile kurulan ilişki dil ile tanımlanmaktadır. Analitik felsefe geleneği düşünürleri modern dönemde temele alınan ve bilginin nesnesi olan *idea* kavramı terk ederek duyu-verisi (İng. *sense-data*) teorileri, önermeler, sözcükler ve anlam kavramlarını temele almaktadır.

Aaron Preston analitik felsefenin gelişim dönemlerinin beş aşamadan oluştuğunu belirtir.¹³² Bu aşamalardan ilki Moore ve Russell’in idealizme bir alternatif olarak geliştirdikleri realizmin Platonistik bir formunu oluşturmaktadır. İkinci aşama ise Moore ve Russell’in söz konusu realist yaklaşımı terk ederek Moore’un sağduyusal realizm yaklaşımını; Russell’in ise Wittgenstein ile birlikte ileri sürdükleri mantıksal atomculuk görüşünü geliştirmeleridir. Söz konusu dönem dil ve mantıksal atomculuk ile özdeşleşmektedir. Geleneğin üçüncü aşaması, Viyana Çevresi düşünürlerin mantıksal pozitivizm yaklaşımları ile özdeşleşmektedir. Geleneğin dördüncü aşaması, Wittgenstein’in ikinci dönemi (*Felsefi Soruşturmalar*) ile özdeşleşen gündelik dil (İng. *ordinary language*) sorunlarının temele alınmasıdır. Son olarak analitik felsefenin beşinci aşaması ise (1960-99) eklektizm veya çokçuluk ile karakterize olmakta ve dil konusunda getirilen eleştiriler ile dilsel biçimlerini terk ettikleri döneme denk gelmektedir.¹³³ Preston’un özetlediği bu gelişim sürecinin yanı sıra geleneğin mantıksal, dilsel ve bilimsel olmak üzere bir süreci de olduğu söylenebilir.

¹³² Preston, 2019 (erişim tarihi: 19.11.2019).

¹³³ Preston, 2019 (erişim tarihi: 19.11.2019).

Çalışma içerisinde de değinildiği üzere, Kant'ın felsefesi özellikle *Arı Usun Eleştirisi* adlı yapıtı, analitik felsefe geleneği düşünürlerinin görüş ve düşüncelerinde önemli bir etken olmuştur. Robert Hanna, Kant'ın *Arı Usun Eleştirisi* adlı yapıtının analitik felsefenin ortaya çıkışında önemli bir rolü olduğunu belirtir. Kendi ifadesiyle: (...) Frege'den Quine'a ve sonrasına analitik felsefenin içsel dramı Kant'ın teoriksel felsefesi ile yüzyıllık sevgi-nefret ilişkisine dayalıdır.¹³⁴

Geleneğin, Kant'ın *a priori/a posteriori* ayrımı, analitik/sentetik ayrımı, bilimsel bilgi için ileri sürdüğü sentetik *a priori* önermeleri, numen/fenomen ayrımı, metafizik-felsefe ayrımı, bilginin sınırları ve anlam-kavram hakkındaki görüşleri üzerinden devam ettiği görülmektedir. Dahası çalışmanın temel konusu ile bağıntısı içerisinde Kant'ın öznel temellere dayanan nesnellik düşüncesi, yine söz konusu düşünürlerin görüşlerinde önemli bir etken olmuştur. Kant'ın zihnin kendisinin inşası olan dış dünya yaklaşımı ile yine zihnin kendisinin nesnelliği sağlaması, Analitik felsefe geleneği düşünürleri tarafından karşı çıkılmıştır. Bu bağlamda görüşlerinde söz konusu öznellikten kaçınmak istemektedirler.

Son olarak konu içerisinde sıklıkla bahsedilecek olan mantıksal pozitivizm yaklaşımı ve temel ilkelerine dair bilgi vermek konu ilgili düşünürlerin görüşleri bakımından gereklidir. Viyana Çevresi olarak da bilinen mantıksal pozitivistler, bilim adamı, sosyal bilimciler, mantıkçı ve matematikçiler gibi yirminci yüzyıl savaş zamanında bir araya gelerek felsefe alanında tartışmalar gerçekleştiren bir grup düşünürü temsil etmektedir. Bu düşünürler arasında yer alan önemli isimler, Moritz Schlick (1882-1936), Rudolf Carnap (1891-1970), Otto Neurath (1882-1945), Hans Hahn (1879-1934), Philip Frank (1884-1966), Kurt Gödel (1906-1978) Fredrich Waismann (1896-1959), ve Herbert Feigl'dir (1902-1988). Viyana Çevresinin başlıca tartışma konusu, Wittgenstein'in *Tractatus* adlı yapıtıdır. Yirminci yüzyılda oldukça büyük bir etkiye sahip olan topluluk, analitik felsefe geleneğinin gelişiminde de büyük bir etkiye sahiptir.

Mantıksal pozitivizm, bilimin bilginin tek formu olduğu düşüncesi temelinde pozitivist; yüzyılın matematiksel ve mantıksal alana dair bağımlılıkları nedeniyle ise mantıkçı olarak adlandırılmaktadır. Manifestolarında da belirttikleri üzere, belirlenen iki temel ilkeleri, pozitivist-empirist yaklaşım ile mantıksal çözümlemedir (analiz).

Epistemoloji disiplinine yaklaşımları, bilimin gelişmesi için bir alan olarak görülmektedir. Mantıksal pozitivistler bilginin töz ile ilgili değil, yapısı ile ilgili olduğu düşüncesindedir. Bu düşünceye paralel olarak felsefenin görevi, mantıksal çözümleme olarak

¹³⁴ Hanna, 2001: 11.

belirlenmektedir. Diğer taraftan mantıksal pozitivistlerin amacı, bilimin birliğini sağlamak, diğer bir ifadeyle tüm bilimleri bir araya toplayan bir bilim oluşturmaktır.¹³⁵

Mantıksal pozitivistlerin temel yaklaşım ve ilkelerine gelindiğinde öncelikle bilimin ele alamadığı her türlü konu, sorun veya problem anlamsız (İng. *meaningless*) olarak nitelendirilmektedir. Bu ise ontolojik ve metafiziksel sorun ve konuların dışlanması getirmiştir. Bilim ve bilim olmayan arasındaki ayrımı ortaya çıkaran anlamlılık ve anlamsızlık için kriter ise doğrulanabilir anlam teorisidir (İng. *verification theory of meaning*). Doğrulanabilir anlam teorisi, önermenin empirik bağlamda doğrulanabilir olması ile bu önermenin anlamlı olduğunu ileri sürer. Mantıksal pozitivistlerin benimsediği bir diğer ilke indirgemeciliktir. Mantıksal pozitivist düşünürlerinin çoğu, temelcilik yaklaşımını benimsemiştir. Temelcilik yaklaşımına göre, karmaşık yapıda olan önermelerin temel veya gözlem önermelerine indirgenmeleri ile doğrulanabilir veya gerekçelendirilebildiğini ileri sürmüşlerdir.

Söz konusu tanım ve açıklamaların ardından analitik felsefe geleneği içerisine dahil edilen Bernard Bolzano'nun epistemolojisi ve nesnellik sorununa dair görüşlerine geçilebilir.

2.1. Bernard Bolzano

Bernard Bolzano (1781-1848), Leibniz ve Frege arasındaki en önemli mantıkçıdır.¹³⁶ Mantık alanındaki önem ve başarısı, Frege ve Tarski gibi isimlerden yüz yıl önce mantıksal doğrunun semantik teorisini ele almış olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle semantik gelenek olarak bilinen, anlam teorilerine dair görüşlerin ilkeleri arasında yer almaktadır.¹³⁷

Bolzano geleneğinin dışında bir düşünür olarak çağdaşı olan Hegel'in aksine, analiz, mantık, anlam gibi konular ile ilgili olması nedeniyle Frege gibi analitik felsefe geleneği düşünürleri ile daha yakın durmaktadır. Kısaca değinilen söz konusu etkenler nedeniyle analitik felsefe geleneği düşünürleri içerisine dahil edilmektedir. Dahası Bolzano aşkın felsefenin ve onun idealist neticesinin, modern felsefenin anlambiliminin *reductio ad absurdum* olduğunu fark eden ilk kişiydi.¹³⁸

¹³⁵ Bilimin birliği tezi, mantıkçı pozitivistlerin düşüncelerini en iyi biçimde özetler: Bilimsel yasalardan toplumsal yaşama kadar, insan bilgisinin tümünü içeren ilkece aynı deneysel doğaya sahip önermelerden oluşmuş türdeş bir epistemolojiye dayanan bir bilim oluşturmak. Mantıksal pozitivistlerin bilimin birliği ilkesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Aslan, 2004b) görülebilir.

¹³⁶ Lapointe, 2011: 3.

¹³⁷ Çeşitli dil araştırmaları içerisinde anlam bağıntısının araştırılması, Teo Grünberg'in de belirttiği üzere *semiotik* olarak adlandırılmaktadır. Semantik (İng. *semantics*) ise "kullanan" faktörünü hiç hesaba katmadan dilsel ifadeleri sadece dile getirdikleri "anlam" açısından inceleyen semiotik dalıdır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Grünberg, 2019b) görülebilir.

¹³⁸ Coffa, 1991: 23.

Bolzano'nun epistemolojisi ve nesnellik sorununa dair görüşleri dört ciltten oluşan *Theory of Science* adlı yapıtında ele alınmaktadır.

2.1.1. Bilim Teorisi

Bolzano için mantık, yalnızca formel temelde ele alınan bir alan değil, bilgi teorisi ve bilimi kapsayan bir disiplindir. Mantık veya kendi ifadesiyle “bilim teorisi” (İng. *theory of science*), kuralları formüle eden disiplin veya bilim olarak tanımlanmaktadır.¹³⁹ Bolzano özellikle psikoloji alanı ile karışmamış, diğer bir ifadeyle psikoloji alanını dahil etmediği bir mantık anlayışı benimsemiştir. Psikoloji ile mantık alanını ayırmak için mantıksal olan üçüncü alan veya dünyanın olduğunu kabul etmiştir. Daha açık bir ifadeyle psikolojizmi¹⁴⁰ aşmak ve mantığın psikolojiden kesin olarak ayrılması için zihinsel fenomen dünyasından olduğu kadar maddi nesneler dünyasından da farklı olarak mantığın kendisi için yeni bir alan veya “dünya” açmıştır.¹⁴¹ Bolzano'nun mantıksal dünyasının temel unsurları, önermeler ve idealardır. Mantığın temel unsurları olarak belirlenen önerme ve idealar, epistemolojisinin de temel unsurlarıdır.

Bolzano için önermeler, özne-yüklem-kopula forumundaki doğru veya yanlış olabilen sözcük kombinasyonlarıdır. Yapıt içerisinde söz konusu formu, “[A, b’ye sahiptir (vardır)]” (İng. *A has b*) şeklinde ele almaktadır. Özne-yüklem-kopula bileşenlerinden oluşmayan önermeler, ne yanlış ne de doğrudurlar. Bolzano önermeleri dile getirilen önermeler, düşüncedeki önermeler (İng. *propositions in thought*) ve kendi içinde önermeler (İng. *proposition in itself*) olmak üzere üç türe ayırmaktadır. Önermelere dair ileri sürülen bu ayırmada “kendi içinde önermeler” mantıksal, nesnel önermelerdir. Kendi içinde önermeler, dile getirilip getirilmediği, düşünülüp düşünülmediği fark etmeyen ve aktüel bir varoluşa sahip olmayan önerme türüdür.

Önermelerin bir varoluşa sahip olmaları, dile getirilmeleri veya düşünölmelerine bağlıdır. Bu bağlamda Bolzano doğrudan yargı ve düşünce ile ilgili olan kendi içinde önermelerin nesnel olduğunu; düşüncede veya dile getirilmeleri durumunda öznellik kazandıklarını ileri sürmektedir. Dolayısıyla Bolzano nesnelliği ne empirik ne de rasyonel alan ile temellendirmektedir. Bu bağlamda mantıksal bir alanın gerekli olduğu düşüncesi ile kendi içinde önermelerin söz konusu alanda yer aldığını, dolayısıyla nesnel olduklarını ileri sürmektedir.

¹³⁹ Bolzano, I, 7; §1; 2014a: 9.

¹⁴⁰ Belirli bir konuyla ilgili olarak psikolojizm, söz konusu konunun zihinsel eylemler, olaylar, durumlar, eğilimler vb. gibi psikolojik fenomenlere indirgenebileceği veya bu fenomenlerle açıklanabileceği teorisidir. Psikolojizm ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Bell, 2010c: 649) görölebilir.

¹⁴¹ Morscher, 2018. (erişim tarihi 26.03.2020)

Bolzano, kendi içinde önermeler gibi kendi içinde doğruların (İng. *truth in itself*) da olduğunu ileri sürmektedir. Doğruluk, önermelere ait bir nitelik olarak tanımlanmaktadır. Yapıt içerisinde ele aldığı çeşitli argüman ve kanıtlamalar temelinde birçok doğrunun var olmasının yanı sıra en az bir kendi içinde doğrunun olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴² Kendi içinde doğru, nesnel olması nedeniyle kimse bilmeseydi bile var olan, doğru bir önermedir. Kendi içinde doğrunun kendi içinde önermelerden ayrıldığı husus, kendi içinde doğrunun var oluşa sahip olması için düşünce ve dile getirilmesi koşulunun yanı sıra zaman ve mekan unsurlarının da belirli olması gerektirir.

Diğer taraftan Bolzano en az bir kendi içinde doğrunun olduğunu ileri sürmekle birlikte söz konusu doğrunun ne bir var oluşa sahip olduğunu, ne de gerçek olduğunu belirtir. Bir doğrunun nesnelliğini ifade eden kendi içinde doğru, gerçeklik alanında değildir. Bu bağlamda doğru bir önerme gerçekliğe gönderge veya referans olabilirken nesnel bir doğru gerçekliğin kendisi veya kendisinde değildir.

Mantığın diğer bir temel unsuru olan idealar, önermeleri meydana getiren basit bileşenlerdir. Her önerme, özne-ideası, yüklem ideası ve kopuladan oluşur.¹⁴³ Önerme ve idealar arasındaki bu bağıntının yanı sıra iki temel unsurun ayrıldığı husus doğruluk konusundadır. Her önerme doğru veya yanlış olabilirken bir idea doğru veya yanlış olamaz. Bolzano, mantıksal temelde ele aldığı ideaları, önerme ve doğrular gibi “kendi içinde idealar” (İng. *idea in itself*) olarak adlandırmaktadır. Kendi içinde idealar, önerme olmayan önermelerin bileşenleridir.¹⁴⁴ Öznel idealar ise zihnin aktüel bir fenomenidir. Öznel idealar ile nesnel idealar arasındaki temel ayrım, düşünen bir zihne bağlı olmasıdır. Buna göre, öznel idealar bir özneye bağlı iken nesnel bir idea, hiçbir düşünen varlık tarafından kavranmamış olabilir. Diğer taraftan nesnel idealar ile öznel idealar arasında, nesnel bir ideanın öznel bir ideanın materyali olması bağıntısı bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle nesnel bir idea, öznel bir ideanın konusudur.

Bolzano’nun ileri sürdüğü nesnel olan mantıksal alanın bir gerçekliği olmadığı belirtilmişti. Kendi içinde idealar, bir var oluşa sahip değildir. Diğer taraftan öznel bir idea düşünen bir varlığın zihninde var oluşa sahip olabilir. Bu var oluş, kişinin zihninde yalnızca birer fenomen olarak bulunmasıdır. Bolzano için her öznel idea mutlaka bir varoluşa dairdir; belirli bir zamanda ve akıldaki belirli bir şeye dairdir. Söz konusu varoluş, bir şeye bağlılık anlamında bir varoluştur. Öznel idealar gerçektir; bu gerçeklik, gerçek bir şeyin bir niteliği

¹⁴² Bolzano, I, 145; 2014a: 107.

¹⁴³ Bolzano, II, 9; 2014b: 5.

¹⁴⁴ Bolzano, II, 18. 2014b: 11.

olmaları nedeniyledir. Dahası konusu gerçeklik yine de öz anlamında bir gerçeklik değil; “ayrılmazlık/özgü olmadır” (İng. *inherence*).¹⁴⁵

Zihinde bir ideanın ortaya çıkması için kimi zaman işaret veya semboller kullanılmaktadır. Bolzano için işaret veya sembollerin anlamı, ideanın canlandırılmasıdır. Dahası konuşma veya karşılıklı konuşma ideaların canlandırılmasında etken olan eylemlerden biridir. Bolzano için işaretlerin tüm insanlar için aynı anlamda kullanılması, onun evrensel bir işaret olduğunu ifade eder. Bu bağlamda nesnel idealar, düşünce veya zihinde öznelarasıdır (İng. *intersubjective*).

Her ideada ayırt edilecek iki boyut vardır: iç boyut, yani ideanın parçalara bölünüp bölünemeyeceği ve dış boyut, yani nesnelere sahip olup olmadığı.¹⁴⁶ Bolzano ideaların içsel boyutu söz konusu olduğunda ideaları basit ve karmaşık olmak üzere iki türe ayırmaktadır. Basit idealar özel parçalara sahip olmayan, dolayısıyla parçalara bölünmeyen idea türüyken kompleks idealar özel parçalara sahiptir.¹⁴⁷ Kompleks ideaların analizlerinde basit idealar ulaşılmaktadır. Bir ideanın dışsal boyutu söz konusu olduğunda Bolzano, nesneyi (İng. *object*) nesnel ve öznel ideadan ayırmaktadır. Ayrıca bir ideanın nesnesi, bir şeyin ideası olduğu veya bir şeye gönderge olduğu anlamına gelmektedir.

Bolzano’nun bu düşüncesi, onun semantik doğruluk teorisini oluşturmaktadır. Bolzano için idealar, bir şeye göndergedir. Daha açık bir ifadeyle ideaların dışsalları olan nesne veya nesneleri bulunmaktadır. Bolzano bu görüşünü ayrıca ideaların anlamsal karakteri (İng. *denotative character*) düşüncesi ile desteklemektedir. Kendi ifadesiyle: (...) kendi içinde ideanın anlamsal karakteri, karşılıkları olan nesnelerin olmasıdır.¹⁴⁸ Dahası bir ideanın bir nesneyi veya birçok nesneyi kapsamamasının yanı sıra hiçbir nesneyi kapsamayan idealar da bulunmaktadır. Bolzano bu türden boş ideaları, yani ideaya uygun düşen veya karşılık gelen bir nesnesi olmayan ideaları nesnesiz (İng. *objectless*) olarak adlandırmaktadır.¹⁴⁹

Burada şu ayrıma dikkat çekmekte yarar vardır. Bolzano için bir ideanın herhangi bir nesneye karşılık gelip gelmemesine bağlı olarak söz konusu ideanın doğru veya yanlış olarak belirlenebileceğini ileri sürmektedir. Ancak bu belirlenim, anlamsal karakterde, diğer bir ifadeyle gerçeklik ile bağıntısı içerisinde alınması nedeniyle, öznel bir ideadır. Buna göre gerçeklik ile bağıntısı temelinde doğru veya yanlış niteliğine sahip olabilmektedir. Ancak bir kendi içinde ideadan söz edildiğinde, nesnel ideaların doğru veya yanlış olmaları söz konusu değildir.

¹⁴⁵ Bolzano, III, 11; 2014c: 6.

¹⁴⁶ Morscher, 2018. (erişim tarihi 26.03.2020)

¹⁴⁷ Bolzano, I, 263; 2014a: 192.

¹⁴⁸ Bolzano, I, 219; 2014a: 159.

¹⁴⁹ Bolzano, I, 297; 2014a: 215.

İdealara dair içsel ve dışsal boyut ayrımına dönüldüğünde Bolzano dışsal boyut söz konusu ise tekil; içsel boyut söz konusu ise basit ideaların önemli olduğunu belirtir. Tekil idealar (İng. *singular ideas*) adlandırmadan da anlaşıldığı üzere Tanrı, evren, Sokrates gibi tek bir nesneyi karşılayan idea türüdür. Basit idealar ise belirtildiği üzere içsel anlamda daha fazla parçaya bölünemeyen idea türüydü. Bu iki özelliği birleştiren, yani basit ve yalnızca bir nesneye sahip olan idealar daha da önemlidir.¹⁵⁰ Söz konusu iki ideanın birleştirilmesi ile sezgiler (İng. *intuition*) ortaya çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle her basit tekil idea, bir sezgi meydana getirir.

Bolzano sezgi kavramını Kant'tan ödünç alarak benzer bir kullanım ileri sürmektedir. Ancak Kant'ın sezgi ile kavram ayrımını kabul etmez. Bolzano için sezgi dışında kalan tüm idealar birer kavramdır. Kendi ifadesiyle: Bir ideanın kendisi bir sezgi değilse veya ideanın bir parçası herhangi bir sezgi içermiyorsa buna kavram denir.¹⁵¹ Bolzano için sezgiler ve kavramlar arasındaki temel ayrım, sezgilerin insanların duyularına dayalı olarak içerilen kavramlara dayandırılmaktadır. Duyu-algı gibi içsel veya dışsal bir kavram söz konusu olduğunda bu kavram sezgi olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda Bolzano'nun belirttiği üzere Tanrı ideası, herhangi bir aktüel var oluşa sahip olmaması nedeniyle yalnızca bir kavramdır.

Dahası Kant'ın deneysel alanda *a priori* olarak bulunması gerektiğini ileri sürdüğü sezgiler, Bolzano için yalnızca bu alan ile sınırlı değildir; sezgiler içsel ve dışsaldır. Bolzano'nun sezgileri, dünya ile aktüel bir etkileşimin neden olduğu basit ve tekil idealar olarak tanımlanması, empirik önemi olmayan sezgileri ve dolayısıyla bir *a priori* sezgi olduğunu dışlamaktadır: Bir sezgi içeren önermeler mutlaka *a posteriori*dir.¹⁵²

Analitik ve sentetik önermeler ayrımı söz konusu olduğunda Bolzano için bir önermenin geçerli veya geçersiz olması, önermenin içsel bir durumu ile ilgilidir. Bu bağlamda bir önerme evrensel olarak geçerli veya geçerli değilse söz konusu önerme analitik; diğer tüm önermeler ise sentetiktir.¹⁵³ Dahası önerme içerisinde geçen idea, farklı bir idea ile değiştirildiğinde doğruluğu veya yanlışlığı etkilenmiyorsa söz konusu önerme analiktir.¹⁵⁴ Bolzano için söz konusu durumun, yani önermenin doğruluk ve yanlışlık niteliğinin değişmeme nedeni, nesnelliğin bir sonucudur.

¹⁵⁰ Bolzano, I, 325; 2014a: 235.

¹⁵¹ Morscher, 2018. (erişim tarihi 26.03.2020).

¹⁵² Lapointe, 2011: 16.

¹⁵³ Kant'ın analitik ve sentetik yargılar arasında olduğunu ileri sürdüğü ayrıma Bolzano, kuramsal kariyerinin en başlarından itibaren ilgi duymuştu. Erken dönemde Bolzano Kant'la uzlaşım içindedir. *Bilim Teorisi* adlı yapıtında ise Bolzano'ya göre Kant'ın içerilme ölçütü ve analitik yargı kavramı tanımını yalnızca mecazi veya metaforik değil, aynı zamanda analitik yargı kavramı açısından güçsüzdür. Bolzano'nun analitik-sentetik ayrımına dair ayrıntılı bilgi için (Öztürk, 2017: 36-39) görülebilir.

¹⁵⁴ Bolzano, II, 83-84; 2014b: 57-58.

Bolzano'nun öznel/nesnel önermeler ile öznel/nesnel idealar ayrımı, onun ontolojik bağlamdaki bir ayrımını da ortaya çıkarmaktadır. Bolzano nesnellik için üçüncü bir alanın var olduğunu kabul ettiği belirtilmişti. Öznel idea ve önermeler, insan zihnine bağlı olan, dolayısıyla varoluşsal unsurlardır. Diğer taraftan nesnel önerme ve idealar, herhangi bir varoluşa sahip olmayan, gerçeklikle bağıntısı olmayan mantığın nesnelerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla nesnel idea ve önermeler, Bolzano'nun mantıksal alanında, yani kabul ettiği üçüncü alanda yer almaktadır.

Bir ve aynı önerme veya idea, farklı düşünen varlıkların zihninde veya farklı zamanlarda aynı düşünen varlığın zihninde çoğalmadan görünebilir (İng. *appearance*). Bolzano böyle bir durumda zihnin söz konusu önerme veya ideayı kavradığını ifade eder.¹⁵⁵ Bu durumda, düşünce olarak adlandırılan zihinsel bir fenomen meydana gelmektedir. Bolzano söz konusu zihinsel fenomeni “yargı” (İng. *judgement*) olarak adlandırmaktadır. Her yargı, söz konusu yargının konusu olan bir önermenin zihnindeki görünüşüdür.¹⁵⁶ Daha açık bir ifadeyle her öznel ideanın materyali olan nesnel, yani bir kendi içinde idea olduğu gibi, her yargının materyali olan bir önermesi vardır.

Bolzano için bir ideanın ne doğru ne de yanlış olduğu belirtilmişti. Yargılar söz konusu olduğunda yargı tarafından kavranan önermenin doğruluğu ileri sürülmektedir. Daha açık bir ifadeyle bir yargı, bir önermenin doğruluğunu ileri sürmektir. Yargılar (İng. *judgements*), tek başlarına bir varoluşa sahip değildir; ancak düşünen bir zihninde bir varoluşa sahiptir.¹⁵⁷ Bolzano, bilginin ruh veya zihinde olması düşüncesi ile bilgi ve bilişsellik kavramlarını aynı anlamda kullanarak zihindeki bir yargının doğruluk ile bağıntısını temele aldığı görülmektedir. Bu bağlamda bilgi, Bolzano'ya göre doğru ile uyum içinde olan yargıdır.

Zihnin yargı gücü ile bağıntısı içerisinde, Bolzano yargıların farklı yollardan türetildiğini ileri sürer. Bu yollardan ilki, yargılar yoluyla sonuç çıkarma veya nedensel çıkarım yoluyla yeni yargılara ulaşılmasıdır. Bolzano bu türden yargı oluşturmaya dolaylı yargı (İng. *mediate*) olarak adlandırmaktadır. Dolaylı yargı oluşturmada elde edilen yargı (yani sonuç yargısı) her zaman aynı olmayabilir. Bu düşüncesi temelinde Bolzano'nun zaman ve uzay unsurlarını temele aldığı belirtilmişti. Dolaylı yargılar, sezgi bulundurmaları nedeniyle empirik yargıları oluşturmaktadır. Yargı türetmenin diğer yolu ise dolaysız (İng. *immediate*) yargı oluşturmaktır. Dolaysız yargılar, empirik yargıların tersine, algısal ve saf kavramsal yargılardır.

¹⁵⁵ Morscher, 2018. (erişim tarihi 26.03.2020).

¹⁵⁶ Bolzano, III, 108; 2014c: 72.

¹⁵⁷ Bolzano, I, 155; 2014a: 155.

Bu türden yargılar, dolaylı yargıların temeli niteliğinde olup dolaylı yargıların varlığının anlaşılması, dolaysız yargıların varlığının anlaşılması yoluylaadır.¹⁵⁸

Bolzano için bilimsel inceleme ve araştırmalar söz konusu olduğunda arı kavramsal bilimler ve ahlaki teori yargıları, nesnel temellerden kanıtlanabilmektedir. Söz konusu alanlardaki tüm kanıtlar ise tanıtılamalardır (İng. *demonstration*).¹⁵⁹ Diğer taraftan Bolzano'ya göre empirik bilimlerde nesnel temellerden hareketle bu türden kanıtlamaların uygulanması oldukça zordur. Bolzano'nun bu düşüncesi, nesnellik sorununa dair görüşünü de özetlemektedir. Ne empirik ne de rasyonel alanda nesnelliğin sağlanamayacağı düşüncesi temelinde o, mantıksal bir alanın gerekliliğini ileri sürmüştür. Söz konusu alana olan gereksinimin en önemli nedeni ise psikolojizmden kaçınma isteğidir. Çalışmanın temel konusu bağlamında Bolzano, dış dünyanın gerçekliğini kabul etmektedir. Ancak bilimlerin temellendirilmesi kaygısı temelinde nesnelliği duysal ve zihinsel alanlardan bağımsız olan mantık alanı ile sağlamaktadır.

2.2. Gottlob Frege

Friedrich Ludwig Gottlob Frege (1848-1925), modern mantık ve analitik felsefenin kurucusu kabul edilen dönemin önemli düşünürleri arasında yer almaktadır. Frege öncelikle bir matematikçidir. Sonraki dönem çalışmalarında ise mantık ve felsefe alanları ile ilgilenmiştir. Matematik alanından mantık alanına geçişi, matematiğin temellerine dair gerçekleştirdiği soruşturması nedeniyledir. Bu bağlamda matematiğin temellerine dair çalışmaları matematiksel değil, felsefi bir nitelik taşımaktadır. Diğer taraftan Frege'nin bilinen asıl önemi, modern mantık dili geliştirmiş olmasıdır. Jena Üniversitesi'nde matematik profesörü olan Frege, entelektüel yaşamını tek bir dar sınırlı projeye adanmıştır: aritmetiğin saf mantığa indirgenmesi.¹⁶⁰

Frege'nin epistemoloji ve nesnellik sorununa dair görüşleri *Kavram Yazısı*, *Aritmetiğin Temelleri* adlı yapıtları ile “Function and Concept”, “On Sense and Reference”, “On Concept and Object” ve “Thoughts” adlı makalelerinde ele alınmaktadır. Nesnellik sorununa dair temel kaygısı ise bilimlerin temellendirilmesidir.

2.2.1. Aritmetik ve Temelleri

Frege'nin aritmetiği saf mantığa indirgemek istemesi belirtilmişti. Frege'nin matematik için aradığı temeli mantık alanında bulması, Kant'ın matematik ve aritmetik alanlarının

¹⁵⁸ Bolzano, III, 124; 2014c: 83.

¹⁵⁹ Bolzano, IV, 261; 2014d: 180.

¹⁶⁰ Bell, 2010a: 385-386.

temellerini sentetik *a priori* olduğu yaklaşımının bir reddidir. Frege, aritmetiğin tüm temel doğrularının mantıksal aksiyomlardan türetilmesini *Beggriffsschrift (Kavram Yazısı)* adlı yapıtında ele almaktadır. Söz konusu yapıtta somut olanı, diğer bir ifadeyle nesne alanını dışarıda bırakarak çıkarımlarla matematik alanını ve sayı kavramını mantık ile temellendirmektedir. Dahası nesne alanına dair hiçbir ifadeyi barındırmayan “saf düşünce dili” geliştirmiştir.¹⁶¹

Frege *Aritmetiğin Temelleri* adlı yapıtında sayı (sayal) kavramını temele alarak aritmetiğin yasalarının doğasını incelemektedir. Yapıtın henüz giriş bölümünde temel konusunu şu sözleriyle ifade etmektedir: Sayal sayının tanımlanması mı gerektiği, yoksa tanımlanmamış olarak mı kabul edileceği sorunu her şeyin üstündedir.¹⁶² Frege’nin belirlediği bu sorun, yapıtında ortaya koymak istediği temel düşüncedir.

Frege’nin söz konusu yapıtta bağlı kaldığı üç ilke bulunmaktadır. Frege’nin benimsemiş olduğu bu ilkeler onun temel görüşlerinin de bir özetini oluşturmaktadır. Bu ilkelere ilki psikolojiyi mantıktan ayırmaktır. Çalışmanın temel konusu ile doğrudan bağıntılı olan bu ilke, Frege’nin nesnellik sorununa dair çözümünü de içermektedir. İkinci ilke, sözcüklerin anlam ve göndergesini (gönderim, referans) bir cümle bütünlüğünde ele almaktır. Son olarak üçüncü ilke, kavram ve nesne arasındaki ayrımı dikkat etmektir.

Frege’nin sentetik *a priori* düşüncesi nedeniyle Kant’ı eleştirdiği belirtilmişti. Frege’nin eleştirisinin temel nedeni, Kant’ın aritmetik ve matematiğin sentetik *a priori* bilimler olduğu düşüncesidir.¹⁶³ Frege, Kant’ın söz konusu yaklaşımını reddetmemiştir. Dahası Frege Kant’tan *a priori/a posteriori*, sentetik/analitik ayrımları konusunda da ayrılmaktadır.

Frege için *a priori/a posteriori*, sentetik/analitik ayrımları yargının içeriği ile ilgili değil, yargıda bulunmanın gerekçelendirilmesiyle [Berechtigung] ilgilidir.¹⁶⁴ Kant’ın yanlışlığının nedeni, ayrımın olanaklı tüm durumları kapsamamasıdır. Hatırlanacağı üzere, Kant yüklemnin özneyi içermesi durumunda önermenin analitik; içermemesi durumunda ise önermenin sentetik olduğunu belirtmekteydi. Frege ise tekil bir özne ve var oluşa dair bir yargı söz konusu olduğunda Kant’ın tanımının yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. Kendi ifadesiyle: Bu

¹⁶¹ Frege, 1879: 6.

¹⁶² Frege, 2014: 90

¹⁶³ Kant “ $7+5=12$ ” gibi bir yargının doğruluğundan emin olmak için bu önermeye bir kanıt sağlama gerekliliği görmemişti. Ancak Frege’nin içinde yaşadığı dönem sezgi gibi bir kavramın aritmetik doğruluk için dayanak olarak değerlendirebileceği bir dönem değildir. Dolayısıyla Frege’nin Kant’ın aritmetiğin *a priori* sentetik olduğu iddiasını reddetmesi bu tarihsel şartlar altında doğaldır: Frege de aritmetiğe ait yargıların *a priori* sentetik olduğu iddiasını reddetmiş ve *a priori* analitik olduğunu ileri sürmüştür. “Frege ve Analitiklik” ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Öztürk, 2017: 39-43) görülebilir.

¹⁶⁴ Frege, 2014: 85.

durumlar söz konusu olduğunda Kant'ın anladığı anlamda özne olan kavramdan söz etme olanağı yoktur.¹⁶⁵

Frege için analitik ve sentetik önermeler ayrımı, mantığın yasalarına dayanmaktadır. Kendi ifadesiyle:

(...) sonunda karşımıza sadece genel mantık yasaları ve tanımlar çıkıyorsa, ulaştığımız doğruluk analitik bir doğruluktur; şunu da aklımızda tutmalıyız ki, tanımlardan herhangi birinin kabul edilebilirliğinin dayandığı tüm tümceler de hesaba katılmalıdır. Bununla birlikte, eğer bir kanıtlamayı sadece genel mantıksal doğruluklarla yapabilmek mümkün değilse ve bunun için özel bir bilim alanının doğrulukları da gerekiyorsa, bu tümce sentetik bir tümcedir.¹⁶⁶

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Frege analitik bir doğru önermeden söz etmek için temelde mantık yasaları ve tanımların gerekli olduğunu ifade etmektedir. Frege'nin ileri sürdüğü ayrıma göre aritmetik, sentetik *a priori* değil, analitiktir.

Geometri ve aritmetik alanlarının sıklıkla aynı temele sahip olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan Descartes, Kant gibi isimler söz konusu alanları aynı temelde ele almaktadır. Frege ise modern düşünür ve Kant'tan ayrılarak geometrinin deneysel alandan türetilebileceğini; matematiğin ise deneysel alandan türetilmeyeceğini ileri sürmektedir. Frege bu düşüncesini sayılar ve geometri alanları arasındaki karşılaştırması ile açıklamaktadır. Kendi ifadesiyle:

(...) görüden türemiş olmaları son derece anlaşılır bir şeydir; görüsü edinilen noktalar, çizgiler veya düzlemler gerçekten tikel şeyler değildir, bu da, onların bütün bir türün temsilcisi olmalarını sağlar. Ama sayılar söz konusu olduğunda durum farklıdır; her sayının kendine has özelliği vardır.¹⁶⁷

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Frege geometrinin deneysel alandan geldiğini; ancak sayıların dışsal alandan gelemeyeceğini ifade etmektedir.

Dahası Frege sayıların deneysel alandan türetilmeyeceği düşüncesini uzay ve zaman ile ilişkisi içerisinde açıklamaktadır. Uzay ve zamanda geçerli olan bir sonuç, diğer bir konumda geçerli olmak durumundadır. Ancak Frege'nin de belirttiği üzere, uzay ve zamanda olmamaları nedeniyle bu gereklilik sayılar için geçerli değildir. Bu bağlamda Frege için söz konusu iki alan aynı temellere dayanmamaktadır. Frege'nin iki alan arasındaki ayrımına göre,

¹⁶⁵ Frege, 2014: 181.

¹⁶⁶ Frege, 2014: 89.

¹⁶⁷ Frege, 2014: 105.

aritmetik, geometriden daha temel bir alandır. Dahası Frege için aritmetiğin temelleri, geometri de dahil olmak üzere diğer tüm bilimlerden daha derin olduğu sonucuna varır.¹⁶⁸

Sayıların dışsal alandan elde edilemeyeceği düşüncesi, sayıların zihinsel alandan geldiği düşüncesini getirmektedir. Ancak Frege'nin psikoloji alanına dair karşı tutumu hatırlandığında onun bu görüşü kabul etmeyeceği açıktır. Frege, nesnel olanı dokunulabilir, uzaysal veya fiili gerçek olandan ayırmaktadır.¹⁶⁹ Nesnellik, hisler, sezgi edinme, bellek ve içsel imgelerden bağımsızdır. Çalışmanın temel konu ve savı bakımında Frege'nin bu düşüncesi önemlidir. Frege sayıların nesnel unsurlar olduğu düşüncesi ile deneysel ve zihinsel alandan gelemeyeceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla bilimlere dair nesnellik sorununun çözümünde nesnelliği deneysel ve zihinsel alandan ayırmaktadır.

Frege'nin nesnellik düşüncesi bağlamında Kant'ın uzay konusundaki şu yorumuna dikkat çekmekte yarar vardır:

Kant'a göre uzay, görünüşlere (tezahürlere-Erscheinung) aittir. Uzayın, diğer akıl sahibi varlıkların gözünde bizimkinden çok farklı bir biçimde görünme olanağı vardır. Aslında uzayın bir insana bir başka insana görüldüğü gibi mi görüldüğünü bile bilemeyiz; çünkü bunu karşılaştırmak için gerekli olan, bir insanın uzay görüşünün, bir başkasınıkiyle yan yana konulması işlemini hiçbir zaman yerine getiremeyiz. Yine de bunda nesnel bir şey vardır; herkes aynı geometrik aksiyomları bilmektedir, yalnızca eylem yoluyla da olsa, dünyada yolunu bulabilmek için böyle yapmak zorundadır. Bunda nesnel olan, yasalara tâbi olan, kavranabilir ve yargıda bulunulabilir olan, sözcüklerle ifade edilebilir olandır. Saf görüsel olan, iletilebilir değildir.¹⁷⁰

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Frege Kant'ın *a priori* sezgi olarak kabul ettiği uzayın nesnel olmaması nedeniyle diğer insanlara aktarılamayacağını ifade etmektedir.

Frege bir rengin algılanmasında gündelik dil içerisinde nesnel bir kullanımın olduğunu belirtir. Söz konusu nesnel kullanım, diğer insanların algısının, kendi algısı ile uyuşup uyuşmadığı bilinmeden nesnel bir özelliğe işaret etmektir. Öznel bir durum olan algı veya duyum sonucu elde edilen örneğin “beyaz” kavramı, Frege'ye göre bir özelliğe işaret etmesi nedeniyle nesneldir. Dolayısıyla Frege için gündelik dil içerisinde nesnellik öznelerarasıdır.

Frege'nin sözcüklerin anlamlarının cümle bütünlüğü içerisinde ele aldığı belirtilmişti. Frege, sayı ve aritmetik söz konusu olduğunda akılsal nitelikte olan kavram ve cümlelerin incelenmesi gerektiğini belirtir. Kendi ifadesiyle: Sayılar, dilde daha çok sıfat biçiminde ve

¹⁶⁸ Kenny, 2000: 64.

¹⁶⁹ Frege, 2014: 119.

¹⁷⁰ Frege, 2014: 119.

niteliksel bağlantıda görünürler, tıpkı sert, ağır veya kırmızı sözcüklerinin dışsal şeylerin özelliklerine göndermeleri gibi.¹⁷¹ Ancak Frege için nesne, söz konusu niteliğin gerçek taşıyıcısı değildir. Bu düşünce doğrultusunda Frege, sıfat durumundaki sayıların taşıyıcılarının nesne olmadığını, diğer bir ifadeyle dışsal alana ait olmadığı düşüncesindedir.

Frege, yargı ve cümlelerde sayıların nitelik olarak kullanılması durumunda cümlelerin dönüştürülmesi çözümünü ileri sürmektedir. Frege'nin örneği ile "Jüpiter'in dört uydusu vardır" gibi bir önerme, "Jüpiter'in uydularının sayısı dörttür" önermesine dönüştürülmektedir. Dönüştürmenin sonuncunda, sayı ifadesi bir nitelikten, dolayısıyla nesneden bağımsız olmaktadır. Dahası yine dönüştürmenin sonucu olarak "...dır" kopula değil, eş anlamlılık veya aynılığı ifade etmektedir.

Frege, yargılar bağlamında ele aldığı sayıların ne olduklarına ve nereden geldiklerine dair sorgulamasında sayı sözcüğünün bulunduğu yargının anlamını incelemektedir. Bu, aynılık (İng. *identity*) veya eşitlik düşüncesi ile gösterilebilir. Frege Leibniz'in "birbiri ile aynı olan şeylerin yerleri değiştirildiğinde doğrulukları değişmez" tanımını kabul eder.¹⁷² Ancak söz konusu tanımın sayal sayının tanımı için yeterli olmaması nedeniyle yeni bir tanım ileri sürer: F kavramına ait olan sayal sayı "F kavramıyla eşsayılı" kavramının kaplamıdır.¹⁷³ Eşsayılı olma, söz konusu durumda birebir eşlenebilirliktir.

Sayıların yargılar yoluyla açıklanabileceği düşüncesi temelinde Frege, özellikle 'sıfır' sayısının belirleyici olduğunu belirtir. Kendi ifadesiyle: Bir var olmanın olumsuzlanması aslında sıfır sayısının yadsınmasından başka bir şey değildir.¹⁷⁴ Frege bu düşüncesiyle varlık, var olma ve bir olmayı, kavramın bir özelliği olarak görmektedir. Frege'nin sayılar ve kavramlar arasında kurmuş olduğu bu bağıntı ise sayıların kavramlara atfedilmesinin bir örneğidir.

Frege'nin yapıtında temele aldığı ilkelerden sonuncusu, "kavram" ve "nesne" arasındaki ayrımdır. Frege sayıların nesne olduğunu belirtirken amacı sayıların göndergesi olduğunu ileri sürmek değildir. Frege için her nesnel unsurun bir karşılığı yoktur. Daha açık bir ifadeyle Frege için her nesnel nesnenin [objective Gegenstand] yeri yoktur.¹⁷⁵ Frege, bu düşüncesini kavram için de ileri sürmektedir. Dahası hayatının tüm periyodlarında 'kavram', zihinsel bir imajdan oldukça farklı bir şeydir, ve bu öznel değil, nesnel olmalıdır.¹⁷⁶ Dolayısıyla Frege, kavramdan

¹⁷¹ Frege, 2014: 112.

¹⁷² Frege, 2014: 159.

¹⁷³ Frege, 2014: 162.

¹⁷⁴ Frege, 2014: 147.

¹⁷⁵ Frege, 2014: 155.

¹⁷⁶ Kenny, 2000: 54

söz ederken nesnel bir unsurdan bahsetmektedir. Bu bağlamda sayılar gibi kavramlar da içsel ve dışsal alanda kaynağı olmayan, dolayısıyla bağımsız olan nesnelerdir.

Frege'nin yapıtı boyunca sorguladığı yargı temelindeki doğal sayı tanımı, “her tekil sayının kendi başına var olan bir nesne”dir.¹⁷⁷ Söz konusu tanıma göre her sayı yalnızca özel değil, yüklem in ögesi olması nedeniyle nesneldir. Bu ise genel anlamda kabul edilen sayının nesneye yüklendiği görüşünün tersidir. Dolayısıyla Frege için sayıların kaynağı içsel ve dışsal alandan bağımsız olan akılsal alan olup Frege'nin kabul ettiği gerçeklik alanı olan dışsal dünyaya uygulanmaktadırlar.

2.2.2. Kavram, Nesne, Gönderge ve Anlam

Frege *Aritmetiğin Temelleri* adlı yapıtındaki ileri sürdüğü görüş ve kavramları açıklamak için 1890'lı yıllarda çeşitli makaleler yayınlamıştır. Söz konusu makaleler Frege'nin nesnellik sorunu ve epistemolojisine dair görüşlerinin anlaşılması için ayrı bir başlık altında ele alınması uygun görülmüştür. Diğer taraftan şu hususa dikkat çekmekte yarar vardır. Dönem içerisinde idea kavramının reddedildiği, idealar yerine kavram ve anlamların temele alındığı belirtilmişti. Bu değişimin yanı sıra kavramlar (idealar) ve gerçeklik arasındaki bağıntı yerini önermeler ile gerçeklik arasındaki bağıntıya bırakmaktadır. Dönemin bu özelliği, Frege'nin kavram, gönderge ve anlam temelindeki görüşlerinde de açık olarak görülmektedir.

Frege, “Function and Concept” adlı makalesine matematik alanında fonksiyon olarak bilinen işlemi açıklamak ile başlamaktadır. Frege için ‘x’ harfini içeren bir matematiksel işlem tanımı, fonksiyon için yeterli bir tanım değildir. Bu bağlamda karışıklığa neden olduğu düşüncesi nedeniyle biçim ve içerik, işaret (İng. *sign*) ve gösterilen (gönderge) arasındaki ayrımı reddeder. Frege'nin söz konusu düşüncesinin nedeni, sayıların somut bir şey olmaması nedeniyle sayıların nesnesi olduğu kabulüne dayanmaktadır. Dolayısıyla Frege, sayıların göndergesine (referans) bakılmasının gerekliliğini ileri sürerek fonksiyon ve argüman ayrımını ele almaktadır. Bu ayrıma göre $f(x) = 2x^2 + 3x$ gibi bir fonksiyon işleminde, ‘x’ fonksiyonun argümanını, kalıcı olan unsurlar fonksiyonun kendisini, işlemin sonucu ise doğruluk değeri olan fonksiyon değerini oluşturmaktadır.

Frege fonksiyon ve argümana dair gerçekleştirdiği ayrımı *Begriffsschrift* adlı yapıtında da ele almaktadır. Frege, Kant'ın temele aldığı bir yargının sunulmasında kabul olarak görülen özne ve yüklem arasındaki temel ayrımı reddeder. Dilsel problemlerin nedeni olduğunu düşündüğü ayrım yerine, fonksiyon ve argüman ayrımını ileri sürmektedir. Daha açık bir

¹⁷⁷ Frege, 2014: 150.

ifadeyle Frege, özne ve yüklem arasındaki ayrımı, nesne ve fonksiyon arasında bir ayrımla değiştirmiştir.¹⁷⁸

Fonksiyon ve argüman ayrımında Frege'nin örneği ile 'hidrojen gazının karbon gazından hafiftir' önermesinde, 'hidrojen gazı' işareti yerine 'oksijen gazı' veya 'azot gazı' işaretini yerleştirebiliriz.¹⁷⁹ Dolayısıyla önerme içerisinde bir bileşenin değişken diğerinin ise kalıcı olduğu görülmektedir. Bileşenlerden kalıcı olanı fonksiyon, değişken bileşeni ise fonksiyon argümanı olarak adlandırılmaktadır. Frege'nin söz konusu ayrımı sunmasındaki neden, argümanın fonksiyona ait olmadığını; ancak fonksiyonla birlikte bir bütün olduğunu göstermektir.¹⁸⁰

Frege için ifade edilen yargılar farklı olmalarına rağmen, aynı göndergeye sahip olabilirler. Daha açık bir ifadeyle iki eşit olmayan önerme, aynı göndergeye işaret edebilir. Frege'nin bilinen örneği ile "Akşam yıldızı, dünyanın döngü süresinden daha kısa süreye sahip bir gezegendir" ile "Sabah yıldızı, dünyanın döngü süresinden daha kısa süreye sahip bir gezegendir" önermeleri eşit değildir; ancak göndergesi, yani işaret ettiği nesne aynıdır. Söz konusu önermelerin göndergesinin aynı olması, Frege için düşüncenin aynı olduğu anlamına gelmez. İki ifadenin eşit olduğunu bilmeyen bir kişi için bir ifade doğru, diğeri ise yanlış olabilir. Dolayısıyla Frege için aynı göndergeye sahip olan ifadelerin, aynı anlama sahip olması gerekmez.

Frege fonksiyon ve "kavram" arasında kurduğu bu bağıntı ile "kavram" için şu tanımı ileri sürmektedir: Bir kavram, değeri her zaman doğru olan bir fonksiyondur.¹⁸¹ Denklem ve eşitsizliklerin dilsel biçimlerinin birer bildirim cümlesi olduğu temele alındığında Frege bu cümlelerin anlam olarak birer düşünce içerdiğini belirtir. Bildirim cümleleri ise tamamlanmış ve tamamlanmamış olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Frege'nin örneği ile "Sezar, Galya'yı fethetti" bildirim cümlesi temele alındığında cümle 'Sezar' ve 'Galya'yı fethetti' bölünerek ilk bölüm argümanı, ikinci bölüm fonksiyonu oluşturmaktadır.¹⁸² Dolayısıyla birinci bölüm tamamlanmış, ikinci bölüm boş bir yer bulunduran, yani tamamlanmamıştır.

Nesne söz konusu olduğunda ise argüman olarak ele alınan şeylerin kapsamı artmaktadır. Örneğin nesneler bir bildirim cümlesinde gönderge ve doğruluk değeri olmaktadır. Argüman olarak yalnızca sayılar değil, nesneler, kişiler, doğruluk değerleri de nesne

¹⁷⁸ Coffa, 1991: 63.

¹⁷⁹ Frege, 1879: 21-22.

¹⁸⁰ Frege, 1892a: 24.

¹⁸¹ Frege, 1892a: 30.

¹⁸² Frege, 1892a: 31.

durumundadır. Bu düşünce temelinde Frege, nesne için şu tanımı ileri sürmektedir: Bir nesne, fonksiyon olmayan bir şeydir, böylece dile getirildiğinde, boş bir yer içermez.¹⁸³

Frege'nin *Aritmetiğin Temelleri* adlı yapıtında ileri sürdüğü kavram ve nesne ayrımı, Benno Kerry tarafından eleştirilmiştir. “On Concept and Object” adlı makalesinde söz konusu eleştiri ve “nesne” ile “kavram” arasındaki ayrımı tekrar ele almaktadır. Makalede tartışılan ana fikir ise bir ve aynı ögenin aynı zamanda hem nesne hem de kavram olup olamayacağıdır.¹⁸⁴

Frege için bir öge aynı zamanda kavram ve nesne olamaz; kavram ve nesne arasında mutlak bir ayrım vardır. Hatırlanacağı üzere, Frege'nin söz konusu ayrımında, bir nesnenin bir kavram altına düştüğü, diğer bir ifadeyle kavramın nesneyi kapsadığını belirtmekteydi. Bir kavram yüklemseldir (İng. *predicative*) ve bir nesnenin adı, bir özel ad, gramatikal bir yüklem olarak oldukça kullanılamaz.¹⁸⁵ Ancak kimi durumlar da söz konusudur ki, bir nesne yerine bir kavram da bir kavramın altına düşebilmektedir. Frege bu gibi durumlarda yer alan kavramları ikinci seviye kavramlar olarak adlandırmaktadır. Dahası Frege, bir ifadenin analizinde bu ifadenin aynı zamanda hem nesne hem de kavram hakkında olmasının şaşırtıcı olmadığını düşünür; ancak ifade ettikleri şey ona göre farklıdır. Dolayısıyla bir kavram ile ilgili ileri sürülen şey, bir nesne için ifade edilemez. İfade edilmesi durumunda ise yanlış değil, anlamsızdır.

Frege, gramatik olarak bir öznenin kavram olması gerektiği düşüncesinin yaygın olduğunu; ancak öznenin yüklemsel olması nedeniyle bir kavram olamayacağı düşüncesindedir. Frege bu düşüncesini şu sözleriyle ifade eder: Özne ve yüklem gramatikal anlamda ele alındığında bir kavram bir yüklem gönderimidir; bir nesne ise bir yüklem tüm gönderimi olamayacak bir şey, ancak bir öznenin gönderimi olabilir.¹⁸⁶ Dolayısıyla Frege için öncelikle öznenin bir nesneye dönüşmesi gereklidir. Diğer bir ifadeyle bir nesne tarafından temsil edilmesi ve ‘... kavramı’ olarak belirtilmesi gereklidir.

Frege'nin “On Sense and Reference” adlı makalesine gelindiğinde makalede üç temel konunun anlam ve göndergesini ele almaktadır. Bu konular sırasıyla eşitlik, cümle ve yancümlelerdir. Frege'nin *Begriffsschrift* adlı yapıtında eşitliği işaret ve nesneler arasındaki bağıntı olarak tanımladığı belirtilmişti. Frege söz konusu tanımı terk ederek makalesinde yeni bir tanım ileri sürmektedir.

Frege için işaretler bütününe ait ifadeler, belirli bir anlama sahip olmalıdır.¹⁸⁷ Ancak eşitlik bağıntısının yalnızca işaret ve adların, bir şeyin adı oldukları veya bir şeye gönderge

¹⁸³ Frege, 1892a: 32.

¹⁸⁴ Kenny, 2000: 115.

¹⁸⁵ Frege, 1892b: 43.

¹⁸⁶ Frege, 1892b: 48.

¹⁸⁷ Frege, 1892c: 58.

oldukları sürece geçerli olduğu düşüncesi ona göre keyfidir. Frege iki işaret veya isim arasındaki eşitliğin gönderge yerine bir işaret olarak düşünmemizi ister. Söz konusu durumda işaretlerin aynı olmasına rağmen anlamları farklıdır. Frege'nin örneği ile Kant'ın analitik ve sentetik önermeler ayırımına göre ' $a=a$ ' ile ' $a=b$ ' ifadelerinden ilki analitik; ikincisi ise sentetik bir önermedir. a ve b 'nin aynı göndergeye sahip olması durumunda " $a=b$ " önermesi, $a=a$ önermesi ile eşdeğerdir.¹⁸⁸

Frege için cümlelerin anlam ve göndergesi söz konusu olduğunda anlamın kavranması için kesin olarak bir göndergenin olduğu ileri sürülemez. Diğer taraftan ifadenin her zaman aynı anlama gelmediği, birden fazla anlama geldiği durumlarda söz konusudur. Gündelik konuşmalar gönderge ile ilgilidir; ancak göndergenin yanı sıra kavramın kendisi ve anlamından da söz edilebilir. Yazı yazma sırasında ise kavramların alıntılanması nedeniyle gerçek gönderge temele alınmamalıdır. Son olarak raporlama konuşmasında ise gösterilmiş (designata) anlam temele alınmaktadır ve sözcükler dolaylı kullanılır veya dolaylı gönderimleri vardır.¹⁸⁹ Son olarak yan cümlelerin anlam ve göndergesi temele alındığında bir yan cümlenin kendisi özdeş bir yan cümle ile değiştirilmesinde, doğruluk değerinin değişmemesi gerektiğini düşünmektedir. Frege bu bağlamda yan cümlelerin anlamlarının cümle içerisinde bir parça olarak bulunduğunu belirtir.

Frege'nin "Thoughts" adlı makalesi, tamamlanmamış olan *Logical Investigations* adlı çalışmasının bir parçasıdır. Makalede psikoloji alanına yönelttiği yeni eleştiri ve görüşlerini ele almaktadır. Frege makalesine mantık ve bilimlerin doğruluk ile bağıntıları arasındaki ayrım ile başlar. Söz konusu ayrıma göre tüm bilimlerin amacı doğruluk olarak belirlenirken mantığın amacı doğrunun yasalarını ayırt etmektir.

Frege'nin *Aritmetiğin Temelleri* adlı yapıtında öznel olan psikoloji alanını mantık alanından ayırmak istediği ilkesi hatırlandığında doğruluk ona göre zihinde yer alamaz. Diğer taraftan doğruluğun materyal bir şey olmaması nedeniyle dışsal alanda yer alamaz. Frege bu düşüncesi temelinde doğruluğun "düşünce alanında"¹⁹⁰ olduğunu ileri sürmektedir: Doğru ve yanlışın temel taşıyıcısı düşüncedir, gerçekte bir düşünce ile bunu kastederiz; 'doğruluk sorusunun ortaya çıkabileceği bir şey'.¹⁹¹

¹⁸⁸ Burada Frege'nin anlam teorisine dair görüşlerinin değişimi de söz konusudur. Frege'nin yeni anlam teorisinde -ki bu mantık yasalarında olduğu gibi dil için de geçerlidir- temele aldığı üç unsur bulunmaktadır: İşaret, anlam ve gönderge.

¹⁸⁹ Frege, 1892c: 59.

¹⁹⁰ Frege'nin düşünce alanı, Platon'un idealar alanı ve Bolzano'nun mantık için açtığı üçüncü alan ile benzerlik göstermektedir. Dahası söz konusu düşünce alanı Frege'nin Platoncu bir realizmi savunması yönündeki yorumların da temel nedenidir.

¹⁹¹ Kenny, 2000: 181.

Frege'nin nesnellik için ileri sürdüğü düşünce alanı, bir gerçeklik alanı değildir. Gerçeklik olarak kabul ettiği dünya, düşüncenin etkilediği, değiştirdiği ve kendi etkilerini deneyimlediği ve onların değiştirildiği bir dünyadır.¹⁹² Düşünce alanı bu bağlamda dışsal ve zihinsel alan ile doğrudan bağıntılı bir alandır. Dahası üçüncü alanda yer alan unsurlar, dışsal nesneler ve idealar ile uyumludur. Frege söz konusu uyumun gerekliliği konusunda şunu ifade eder: İdealar ile uyumlu olmalıdır çünkü düşünceler algılanamazlar; dışsal şeylerle de uyumlu olmalıdır ki yalnızca bir taşıyıcıya sahip olmamalıdır.¹⁹³ İdealar sınırlıdır ve taşıyıcıları bulunur; ancak düşüncelerin tek taşıyıcısı yoktur. Frege'nin düşünce alanı, nesnel olup insan zihninin taşıdığı değil, kavradığı alandır. Düşünce alanının bizden bağımsız olması nedeniyle, diğerleri de kavrayabilmektedir.

Burada şu hususa dikkat çekilmelidir. Frege, dışsal alanın gerçekliğini kabul etmekle birlikte ideaların yer aldığı zihinsel alanın da varlığını kabul etmektedir. Bu bağlamda Frege'nin Descartes'ın madde ve zihin düalizmini kabul ettiği görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle tüm Kartezyen Ego anlayışını reddetmek yerine, iki dünya hakkında tam bir doktrin olan Kartezyen kavramları son derece sunmaya devam etmektedir.¹⁹⁴ Dolayısıyla Frege Descartes'ın madde ve zihin düalizmini kabul ederek içsel ve dışsal bir alanın olduğunu kabul etmektedir. Ancak nesnellik sorunu temelinde söz konusu iki alandan ayrı, gerçekliği olmayan bir alanı kabul etmektedir.

Frege için içsel ve dışsal alanların bilgisi, kesinlik bakımından farklıdır. İçsel alanda kesinlik söz konusu iken dışsal alana dair kesinlik söz konusu değildir. Frege'nin örneği ile yeşilin görsel izlenimine sahip olduğundan şüphe edilemez; ancak yeşil bir yaprağın görüldüğü kesin değildir. Dahası insanın kendisi dışında diğer insanların da olduğu, dolayısıyla aynı şeyleri görmeleri, kesinliğe yakın olan yüksek bir olasılıktır. Daha açık bir ifadeyle diğer zihinlerin ve algılanan şeylerin aynı olması, Frege için yalnızca yüksek bir olasılıktır.

Gerçeklik ile bağıntısı içerisinde Frege için doğru, zamansız olması nedeniyle gerçeklik alanında ele alınamaz. Doğru, insandan bağımsız olarak üzerine düşünme ile bir yargı oluşturmaz. Frege'nin orta dönem teorisinde doğru, herhangi bir şeyin özelliği değildi; aksine, doğru tüm doğru cümlelerin adlandırıldığı bir nesneydi.¹⁹⁵ Frege doğrunun idealar, yargılar, resimler ile temellendirilmesi ve uygunluğun doğruluk teorisi gibi tanımları reddeder. Frege için doğruluk, bir özellik değildir. Dolayısıyla doğru şeylerde bir özellik olarak bulunmaz; ancak her bir şeyin özelliğine, düşüncenin bir özelliği katılır, yani, doğruluk.¹⁹⁶

¹⁹² Frege, 1956[1918-19]: 309.

¹⁹³ Frege, 1956[1918-19]: 302.

¹⁹⁴ Kenny, 2000: 186.

¹⁹⁵ Kenny, 2000: 180.

¹⁹⁶ Frege, 1956[1918-19]: 293.

Frege, doğruluk söz konusu olduğunda emir, istek, duygu temelindeki cümle türlerini dışarıda bırakır. Diğer taraftan soru ve bildirim cümleleri söz konusu olduğunda her iki cümle türü aynı düşünce ve yapıya sahip olmakla birlikte, soru cümlelerinin doğruluğu bilinmemektedir. Dolayısıyla Frege için bildirim cümlelerinde ayırt edilmesi gereken iki şey bulunmaktadır: Soru cümlelerinde de bulunan içerik ve belirtilen (İng. *assertion*).

Bir cümlenin içeriğine dair Frege, sıklıkla ifade edilen şeyin cümlenin ötesine geçtiği veya sözcüklerin yeterli olmadığı düşüncesindedir. Frege burada cümle içerisinde bulunan ‘şimdi’, ‘burada’, ‘ben’¹⁹⁷ gibi kavramları ima etmektedir. Buna göre cümle veya önermelerde geçen zaman (ve uzay) kavramları Frege’nin belirlenimi ile düşüncenin bir parçasıdır.

Frege, gönderge ve anlam arasındaki ayrımın yanı sıra her iki unsuru “idea”dan ayırmaktadır. Analitik felsefe geleneğinin geleneksel felsefe içerisinde temele alınan ‘idea’ kavramını eleştirdiği belirtilmişti. Öncelikle Frege’nin ideaların özelliklerine dair görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Frege için

- (1) İdealar dış duyular yoluyla algılanamazlar.
- (2) İdealar sahip olduğumuz şeylerdir ve bilincin içeriğine aittir.
- (3) İdeaların bir taşıyıcıya ihtiyacı vardır. Dışsal alandaki şeyler ise bağımsızdır.
- (4) Her ideanın yalnızca bir taşıyıcısı vardır; iki kişi aynı ideaya sahip değildir.¹⁹⁸

Burada Frege’nin ideaların özelliklerine dair görüşlerinde özellikle son iki madde nedeniyle geleneksel idea teorilerinden ayrıldığı açıktır.¹⁹⁹ Frege ideaların içsel birer imge olmaları nedeniyle ideaların anlamdan ayrılması, kime ve ne zamana ait olduklarının belirlenmesi gerektiği düşüncesindedir. Bu bağlamda işaretin anlamı ile işaretin ideası arasında bir ayrım bulunmaktadır. Dahası Frege için idea ve gönderge arasında duyum da bulunmaktadır.

Frege’nin idea, anlam, gönderge ve duyuma dair gerçekleştirdiği bu ayrımı, “Ay’a teleskop ile bakan bir kişi” örneği ile açıklamaktadır. Kendi ifadesiyle:

¹⁹⁷ Burada “ben” kavramının kullanımına dikkat çekmekte yarar vardır. Frege için söz konusu ifade sorunludur. Özel adlar sorunu temelinde Frege, bir dili bilmenin ayrı bir durum olduğunu belirtir. Diğer taraftan “Dr. Lauben yaralanmış” gibi bir önerme içerisindeki ‘Dr. Lauben’ ifadesinin bilinmesinin gerekliliğine ileri sürer. ‘Dr. Lauben’ ifadesinin bilinmemesi, dolayısıyla tanınmaması nedeniyle, Dr. Lauben’i tanıyan bir kişi ile aynı düşünceye sahip olmayacaktır. Bu bağlamda Frege için iletişim kurulan ifadelerde ‘ben’ kavramı, herkes için kendine özel olması nedeniyle kullanımı ortak bir düşünce ile ifade edilmelidir.

¹⁹⁸ Frege, 1956[1918-19]: 299-300.

¹⁹⁹ Örneğin Descartes’ın idealar teorisi ile Frege’nin bu yaklaşımı karşılaştırıldığında öncelikle dışsal dünyanın bağımsızlığı ve ortak ideaların olmadığı düşüncesi ile Descartes’tan ayrılmaktadır.

Bir kişi teleskop aracılığı ile Ay'ı gözlemlemektedir. Ay'ın kendisini referans ile karşılaştırıyorum; teleskobun içindeki nesne camı tarafından yansıtılan gerçek görüntü ve gözlemcinin retina görüntüsü tarafından aracılık edilen gözlemin nesnesidir. İlkini duyularla sonrakini ise idea veya bakış açısıyla karşılaştırıyorum.²⁰⁰

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Frege 'Ay'ın referans, yani gönderge; gerçek görüntünün duyular; gözlemin nesnesinin idealar ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Burada Frege'nin vurgulamak istediğı şey ise ideaların öznel olmasıdır. Bu bağlamda Frege için bir şeyden söz edildiğinde amaç, söz konusu şeyin ideası veya kendisi değil, göndergesidir.

Frege'nin yukarıda ele alınan görüşlerinin önemi, öncelikle bilimlerin temellendirmesi düşüncesi temelinde farklı bir alanın gerekliliğini ileri sürmesidir. Frege, bu düşüncesi ile epistemolojik bağlamdaki nesnel bir alanı kabul etmektedir.

2.3. George Edward Moore

George Edward Moore (1873-1959), yirminci yüzyılın başlarında idealizme yönelttiğı eleştiri ve şüphecilige karşı sağduyu realizm yaklaşımını savunması ile bilinen İngiliz düşünürdür. Moore'un sağduyu realizmi savunması doğrudan epistemolojisi ile ilgilidir. Bu anlamda metafizik alanıyla ilgili görüşleri ve epistemolojisini birbirinden ayırmak zordur. Moore'un felsefesinin en önemli yönü, belirli ve kısıtlı konularla ilgili ileri sürülen argümanları incelemesi ve değerlendirmesidir.

Moore'un felsefe alanındaki ilk çalışmaları mutlak idealizm yaklaşımı içerisindedir. Mutlak idealizmi lisans yıllarında kabul etse de ona karşı geliştirdiğı görüşlerle hatırlanmaktadır.²⁰¹ Moore'un mutlak idealizme karşıtlığının temel nedeni, öncelikle mutlak idealizmin psikolojizmi kabul etmesidir. Mutlak idealizmin psikolojizm düşüncesine olan karşıtlığını, özellikle 1899 yılında yazdığı "The Nature of Judgement" (*Yargının Doğası*) başlıklı makalesinde ele alınmaktadır.

Makalenin önemi, doğrudan realizm yaklaşımına dair görüşlerini ele almasıdır. Ayrıca makale, epistemolojisi ve nesnellik sorununa dair görüşlerini de içermektedir. Moore'un söz konusu makaleyi yazma amacı, yargılarda kullanılan ideanın zihinsel bir içerik veya zihinsel bir durum olmadığını göstermektir.²⁰² Diğer taraftan Moore'un asıl amacı, uygunluk (uyuşma) kavramını tamamen ortadan kaldırarak doğrunun nesnelliğini güvence altına almaktır.²⁰³

²⁰⁰ Frege, 1892c: 60.

²⁰¹ Preston, 2006. (erişim tarihi: 17.08.2021).

²⁰² Moore, 1993: 2.

²⁰³ Preston, 2006. (erişim tarihi: 17.08.2021).

Öncelikle Moore, makalede doğrunun “idealar ile gerçeklik arasındaki bağıntı” tanımında *idea* sözcüğünün belirsizliği nedeniyle evrensel anlam için “kavram” (İng. *concept*) sözcüğünü tercih etmektedir. Benzer şekilde yargı sözcüğü yerine, önerme sözcüğünü kullanmaktadır. Moore’un söz konusu sözcükleri tercih etmesinin nedeni, psikolojizmin getirdiği belirsizlik karşısında tarafsız sözcükler olmasıdır.

Moore, dünyanın kavramlardan biçimlendirildiğini varsaymaktadır. Moore’un bu varsayımı, söz konusu kavramları bilginin nesnesi olarak temele alması nedeniyledir. Kavramlar, kendi ifadesiyle:

(...) olası düşünce nesneleridir; ancak bu onların tanımı değildir. Yalnızca bir düşünürle bağıntıda olabileceklerini belirtir; ve bir şey yapabilmeleri için zaten bir şey olmaları gerekir. Kimsenin onları düşünüp düşünmemesi onların doğasına kayıtsızdır. Değiştiremezler; ve bilen özne ile girdikleri ilişki hiçbir etki ya da tepki içermez.²⁰⁴

Moore, mutlak idealizmin ideanın bir nesneye karşılık geldiği yaklaşımını kabul eder; ancak nesnenin ideanın bir parçası veya nesnenin ideaya bağlı olduğu görüşlerini reddeder. Bir ifadede bulunmak, zihinsel içerik veya durumlarla ilgili değildir; yalnızca kavramların birbiri ile bağlanmasıdır. Moore için yargı içerisinde kullanılan *idea*, evrensel bir anlamdır; evrensel anlam olması nedeniyle herhangi bir zihnin içeriğinin parçası olarak tanımlanamaz. Moore’a göre bir önermenin bağıntısı, onu doğru yapan önermeden kavranmalıdır. Dolayısıyla Moore için doğru ve yanlış, *idea* ve gerçeklik arasındaki bir bağıntı değildir. Moore bu düşüncesini “ $2+2=4$ ” gibi matematiksel bir önermenin gerçeklikte bir karşılığı olmaması ile temellendirilmektedir.

Önermelerin gerçeklik ile bağıntısı olmadığı düşüncesi ile Moore, varoluşun kendisini de kavramlara indirgemektedir. Doğru, varoluş ile tanımlanamayacağı gibi, mantıksal olarak varoluştan daha önemlidir. Moore için doğrunun kendisi basit bir önermedir; mantıksal olarak herhangi bir şeye önceldir.²⁰⁵ Dahası varoluşun nesnellik olarak alınması, Moore için sorunludur. Diğer bir ifadeyle bilginin nesnelliğine dair doğrunun gerçeklik ile karşılaştırılması sorunludur. Moore’un çözümü ise öncüllerin nesnel bağıntısının kabul edilmesidir. Dolayısıyla önermelerin öncül ve sonuç bağıntıları arasındaki çıkarım, nesnelliğin kendisidir. Daha açık bir ifadeyle nesnellik, önermeler arasındaki çıkarım bağıntısının kendisidir.

Bilindiği üzere içsel durumlarla ilgili önermeler sıklıkla öznel olarak değerlendirilmektedir. Ancak Moore için içsel olan duygular, hisler de nesneldir. Moore’un

²⁰⁴ Moore, 1993: 4.

²⁰⁵ Moore, 1993: 7.

kendi sözleriyle: Duygularımla ilgili bir ifade, uzayda düşünülen bir şey hakkındaki bir ifade kadar nesneldir.²⁰⁶ Bu bağlamda Moore, dış dünyaya dair bir ifade ile içsel bir durumu ifade etmenin nesnel olduğunu ima etmektedir.

Kant için sentetik önermelerin evrensel nitelikte olduğu belirtilmişti. Ancak Moore için önermelerin evrenselliği onların ifade edilmesi, dile getirilmesidir. Kant'ın örneği ile Moore, önermelerin evrenselliğine dair şunu ifade eder: Kant'ın “tüm cisimler ağırdır” önermesi doğru olmayabilir; ancak doğru veya yanlış evrensel bir önermedir.²⁰⁷ Moore'un bu açıklamasına göre Kant'ın sentetik *a priori* önerme örneği olan “tüm cisimler ağırdır”, zorunlu bir doğru değildir. Bu ise önermeler arasında zorunluluk bakımında bir farkın olmadığı anlamına gelir.

Moore için önermeler arasındaki fark, yalnızca kavramların doğalarına dairdir. Daha açık bir ifadeyle önermelerin sentetik ve *a priori* ayrımı zorunluluk unsuruna değil, kavramların kendisi ve doğasına dayanmaktadır. Moore'un bu düşüncesinin önemi, empirik olarak zorunluluğun belirlenemeyeceği düşüncesidir. Bu bağlamda Moore için *a priori* ve *a posteriori* önermeler, evrensel ve zorunludur.

Moore incelenen makalesinde önermelerin, evrensel kavramların birer kombinasyonu olduğu, doğru veya yanlış olmaları gözetilmeksizin nesnel oldukları sonucuna ulaşmaktadır. Bu, bir önermenin doğru ve yanlış olma niteliğinin, önermeler dışında başka herhangi bir şeyle olan bağıntısı ile temellendirilemeyeceği anlamına gelir: doğruluk ve yanlışlık, önermelerin kendilerinde dolaysızca kavranan nitelikleri olmalıdır.²⁰⁸

Moore'un bu düşüncesine dikkat çekmekte yarar vardır. Moore'un doğrunun nesnelliği için şeyler ile idea arasındaki bir bağıntı olduğu düşüncesini reddettiği belirtilmişti. Moore söz konusu düşüncesi ile insan zihni ile dış dünyanın temele alındığı referans düşüncesini de ortadan kaldırılmaktadır. Ne insanın kendisi ne de dış dünya, hiçbir şeyin temeli veya dayanağı değildir. Dahası psikolojizm ve öznellikten kurtulmak için nesnelliği önermelerin kendisine yüklemiş olmaktadır.

Moore, “The Refutation of Idealism” (*İdealizmin Çürütülmesi*) adlı makalesinde ise idealizmin evren konusundaki görüş ve argümanlarını ele almaktadır. Bilindiği üzere idealizm yaklaşımına göre, evren ruhsal veya zihinsel bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda gerçekliğin zihinsel olduğu ileri sürülmektedir. Moore, idealistlerin aslında evrenin bilinç olduğunu ima ettiklerini belirtir. Dahası görüldüğünden oldukça farklı ve fazla sayıda niteliğe sahip bir evren, dolayısıyla gerçeklik anlayışı olduğunu ileri sürer.

²⁰⁶ Moore, 1993: 13.

²⁰⁷ Moore, 1993: 10.

²⁰⁸ Moore, 1993: 18.

Moore'un felsefesinde özellikle argümanlar temelinde yaklaşımların görüşlerini değerlendiren ve analiz eden bir düşünür olduğu belirtilmişti. İdealizmin gerçeklik konusundaki bu görüşlerini makalesinde ele alırken amacı dünyanın zihinsel olmadığını ileri sürmek değildir. Bu bağlamda o, dünyanın zihinsel olabileceğini düşünür. Ancak idealistlerin bu görüşlerini temellendirdiği veya gerekçelendirdiği argümanın çürütülmesi ile söz konusu yaklaşımın sarsılabileceği düşüncesindedir.

Moore öncelikle gerçekliğin zihinsel nitelikte olduğu yaklaşımının yalnızca bir çıkarım olduğuna dikkat çeker. Neredeyse tüm idealistler “*esse is percipi*” (var olmak algılanmaktır) argümanı ile bu yaklaşımı kabul etmektedir. Daha açık bir ifadeyle gerçekliğin zihinsel nitelikte olduğu düşüncesi “var olmak algılanmaktır” argümanının bir çıkarımıdır. Argümana dair gerçekleştirilen analizde, var olmaya yüklenen her şey, algılanmanın kendisine yüklenmektedir. Moore için söz konusu argümandan evrenin zihinsel olduğu çıkarımının yanlış bir varsayıma dayanmaktadır. *Esse is percipi*'nin yanlış veya doğru olması, dünyanın zihinsel olduğu düşüncesi karşısında önemsiz, alakasızdır. Dahası Moore için *percipi*, duyum ve düşünceye ortak olan olarak anlaşılmalıdır.²⁰⁹

Moore, argümana dair incelemesine “*is*” kopulasının nasıl anlaşılması gerektiği sorunu ile devam eder. Öncelikle amacın sözcüklerin tanımına ulaşmak olmaması nedeniyle eş anlamlılık düşüncesini dışarıda bırakır. Eş anlamlılık dışında kopulanın işlevine dair iki kullanım bulunmaktadır. Bu kullanımlardan ilki: (...) *esse* ile kastedilen *percipi* ile kastedilenle tamamen aynı olmasa da, *percipi*'yi anlamının bir parçası olarak içerir.²¹⁰ Bu durumda algı veya deneyim, var olmayı içerecek; ancak bir şeyin gerçek olduğunu söylemek deneyimlendiği anlamına gelmeyecektir. Dahası deneyimlemek, gerçekliğe analitik öncel olacaktır.

Diğer taraftan kopulanın söz konusu kullanımında Moore, üç farklı anlamın ayrılması gerektiğini belirtir. Şöyle ki,

1. *Percipi*, kompleks bir bütüne karşılık gelen gerçekliğin bir parçasıdır.
2. Algılanmak bir bütünün parçasıdır.
3. Gerçeklik, ifade edilmediği sürece kimsenin olmayan, bazen ortaya çıkan niteliklerin birliğidir.²¹¹

Ayrılan söz konusu üç anlam temelinde Moore, *percipi* olmadan diğer bileşenlerin olamayacağı nedeniyle evrenin zihinsel olduğu çıkarımına ulaşamayacağını belirtir. Daha açık bir ifadeyle deneyimleme bileşeni olmadan diğer bileşenler ortaya çıkmayacaktır.

²⁰⁹ Moore, 1993: 28.

²¹⁰ Moore, 1993: 29.

²¹¹ Moore, 1993: 29.

Argüman içerisinde kopulanın diğer ve son anlamı, nerede “x” bileşeni varsa, aynı zamanda x özelliğine sahip olan her şeyin deneyimlenmesidir. Dolayısıyla “x” özelliğine sahip olan her şey, deneyimlenme özelliğine de sahip olacaktır. Bu durumda x’i ifade etmek için *esse*’ye işaret etmek yeterli olacaktır. Moore için bu düşünce yanlıştır. Şöyle ki, gelecekte her *esse* denildiğinde bu aynı zamanda *percipi*’yi de içereceği anlamına gelmez. Moore burada önemli olan sorunun, var olmaktan deneyimlemenin bir sonuç olarak çıkarılıp çıkarılmayacağı olduğuna tekrar dikkat çeker. Ancak idealistler bir totoloji olarak *esse* kavramının *percipi*’yi de içerdiğini ileri sürmektedirler. Buradaki asıl sorun, Moore’un da belirttiği üzere, *esse*’nin *percipi* ile nasıl bağıntılı olduğudur.

Moore, böylece argüman içerisindeki kopulanın belirsiz bir kullanıma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. *Esse is percipi*’de is kopulası iki farklı sözcüğün aslında bağlı olduğunu göstermektedir: *Esse*’nin olduğu yerde deneyim de vardır.²¹²

Moore’a göre *esse is percipi*’nin farklı önerme ve tanımlar ile gerekçelendirmesi, idealistlerin en büyük yanılışıdır. Moore’un yanılışı olarak gördüğü düşünce, argümanın zorunlu bir sentetik önerme olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle *esse is percipi* önermesi zorunlu, sentetik *a priori* bir önermedir. Bu ise önermenin kendinden kanıtlamalı (İng. *self evident*) olduğu anlamına gelir. Ancak Moore idealistlerin önermenin sentetik *a priori* olduğunu, zorunlu bir doğru olduğunu göremediklerini ileri sürer.

Bilindiği üzere idealizm yaklaşımına göre deneyim nesnesi öznenen bağımsız değildir. Moore idealistlerin bu düşüncesinin çelişki ilkesi ile temellendirildiğini belirtir. Daha açık bir ifadeyle nesne ve özne arasındaki bağıntı, analitik olarak çelişki yasası ile temellendirilmektedir. Ancak idealistler nesne ve özne arasındaki bağıntının ayrı olduğunu görmekte başarısızdır.

Moore bu durumu sarı ve sarı duyusu arasındaki fark ile açıklamaktadır. İdealistler, bu durumda sarı ve sarı duyusu arasındaki farkı görmemektedirler. Moore’un kendi sözleriyle idealistler, deneyimin hem sarı olduğunu hem de olmadığını kabul ediyorlar.²¹³ Dahası sarı ile sarı duyusunun farklı olmadığını ileri sürmekle önermenin aynı anda hem analitik hem de sentetik olduğunu kabul etmektedirler. Buna göre, deneyimlenen şeyin, deneyimlendiğini ifade etmektedirler. Ancak duyum söz konusu olduğunda mavinin var oluşu mavi duyumundan ayrı düşünülmelidir.²¹⁴ Dolayısıyla duyu ile duyu nesnesine dair ayrımın hem kabul hem de kabul etmemeleri nedeniyle *esse is percipi* önermesi yanlıştır. Böylece Moore, önermenin yanlış

²¹² Moore, 1993: 30.

²¹³ Moore, 1993: 32.

²¹⁴ Moore, 1993: 36.

olduğuna dair bir kanıt göstermemekle birlikte, idealistlerin söz konusu inanç olmadan bir gerçekliğe inanılabileceğini göstermiş olmaktadır.

Duyu ve duyu nesnelere dair ayrımda Moore, mavi ve yeşil duyularının farklı olduğunu belirtir. Diğer taraftan söz konusu duyuların ortak olan özellikleri de söz konusudur. Moore, yeşil ve mavi arasındaki ortak olan unsuru bilinç; mavi ve yeşil arasındaki farkı ise nesne (İng. *object*) olarak adlandırmaktadır.²¹⁵ İdealistlerin ayrımları temele alındığında Moore, mavi bir duyumun var olduğu düşüncesinde neyin ima edildiğini sorgulamaktadır: Var olan yalnızca bilinç midir? Yalnızca mavi midir? Yoksa her ikisi midir? Moore burada bilinç unsurunun önemli olduğuna dikkat çeker. Bu durumda mavi duyusu tek başına var değildir. Bilinç tek başına vardır veya bilinç ile birlikte mavi duyusu da vardır. Dolayısıyla mavi ile mavi duyumunun aynı olduğunu söylemek, Moore için bir parçayı bütün ile tanımlamaktır.

Moore, mavi duyusu söz konusu olduğunda nesne, duyu ve bilinci birbirinden ayırmaktadır. Moore'un nesne olarak adlandırdığı şey idea veya duyum kavramıdır. Ancak diğer düşünürler duyum ve ideanın nesnesinin kendisini aynı anlamda kullanmaktadır. İdealistlerin yanılığı ise Moore'a göre, mavi nesnesi ile mavi duyusunun aynı olduğu düşüncesidir. Moore bu bağlamda bilinç ve nesne unsurlarının ayrılması gerektiğini ileri sürmektedir. Dahası mavi, mavi duyumunun değil; mavi nesnenin içeriğidir. Dolayısıyla bir şeyin var olduğunu söylemek, bir şeyin niteliği olduğunu ileri sürmektir. Onu duyum yapan şey ise bilinçtir. Moore, bilinç ile nesnenin ayrılması gerektiği düşüncesine paralel olarak evrensel anlamda bilincin ve nesnenin var olduğunu kabul etmektedir.

Moore için duyum ve ideanın doğru analizi şu şekildedir: Ortak olan bilinç, gerçekten bilinçtir. Bir duyum gerçeklikte bilme, farkında olma veya deneyimleme durumudur. Bilinç ve duyum arasındaki bağıntı ise bir şeyin özü veya kendisi ile değil, yalnızca bilmedir.²¹⁶ Moore bilgiye sahip olmanın, zihinde imge veya idealara sahip olmadığını ima etmektedir. Bir duyuma sahip olmak, o çerçevenin dışında olmaktır.²¹⁷ Daha açık bir ifadeyle deneyimin parçası olmayan bir şeye, bilgiye sahip olmaktır. Dolayısıyla yalnızca duyumun içeriği ile gerçekliğin farkında olunamaz.

Böylece Moore, yalnızca zihnin içeriğinden gerçekliğe bir bağıntının varsayılamayacağını ve bağımsız bir gerçekliğin olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu, idealistlerin var olmanın algılanmak olduğu argümanından zihnin kendisinden başka bir şeyin varlığını gerektirmediği düşüncesinin karşıtıdır. Dolayısıyla solipsizmin zorunlu olarak doğru

²¹⁵ Moore, 1993: 35.

²¹⁶ Moore, 1993: 40.

²¹⁷ Moore, 1993: 42.

olduğu çıkarımları karşısında, zihinden bağımsız gerçekliğin kabul edilmesi ile söz konusu çıkarım elde edilemez.

Görüldüğü üzere Moore'un yukarıda ele alınan "The Refutation of Idealism" ile "The Nature of Judgement" adlı makalelerinde doğrudan realizmin (İng. *direct realism*) bir savunuculuğunu yapmaktadır. Özellikle önermelerin nesnel gerçekliğini ve bilinen şeyin nesnenin kendisi olduğu yönündeki görüşleri ile içinde bulunduğu mutlak idealizmin bir eleştirisini ileri sürmüştür. Diğer taraftan gerçek ve nesnel olan kavram ve önermelere yanlış önermeleri de dahil etmesi nedeniyle oldukça eleştirilmiştir. Çünkü Moore'un önermelere dair bu görüşünde yanlış önermeler, doğru önermeler ile aynı ontolojik statüye sahiptir.²¹⁸

Moore, yanlış önermelere dair bu görüşü nedeniyle doğrunun özdeşlik ve doğrudan realizm yaklaşımlarını terk etmiş, bilme sürecinde özne ve nesne arasında aracı durumda olan duyu-verileri temelinde yeni bir görüş benimsemiştir. Moore'un duyu-verileri konusundaki görüşleri 1910 yılında yazdığı "Sense-Data" (*Duyu Verisi*) adlı makalesinde ele alınmaktadır. Moore, bu makalesinde dışsal nesnelerin var oluşlarının bilinmesi varsayımı ile dışsal nesnelerin bilgisini sorgulamaktadır.

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, Moore'un temele aldığı bilgi türünün duysal bilgi olmasıdır. Moore'a göre, duysal bilgi yoluyla sağduysal olarak nesnelerin var olduklarını bilmekteyizdir.²¹⁹ Dolayısıyla duyuların kanıtı, dışsal nesnelerin kanıtıdır. Diğer taraftan duysal bilginin yanı sıra tanıklık ve çıkarım yoluyla da dışsal nesnelerin var olduğu bilgisi elde edilmektedir.

Moore duyuların ne türden bir kanıt olduğuna dair incelemesinde görme duyusunu temele alır. Materyal bir nesne görüldüğünde bilincin bir eylemi olarak görme duyusu ortaya çıkmaktadır. Moore'un psikolojizme olan karşı tutumu hatırlandığında bilincin görme eylemini, psikolojik bir süreçten daha basit bir süreç olarak görmektedir. Ancak söz konusu süreç, kişinin kendisi tarafından gözlemlenemez.

Moore görme duyusunu zarf örneği ile ele alır. Bir zarfı havaya kaldırıp bu nesneye bakılmasını ister. Söz konusu nesneye bakıldığında uzayda yer değiştiği gözlemlenemese de, yer değiştiren bir ve aynı nesne görülmektedir. Buradaki görme eylemi, gören kişide bir etki bırakır. Moore söz konusu etkiyi şu şekilde ifade eder: Belirli bir beyazımsı renkte, belirli bir boyuta ve belirli bir şekle sahip, oldukça keskin açılı ve köşeleri olan ve oldukça düz çizgilerle sınırlanmış bir şekil gördüm.²²⁰ Moore için burada sözü edilen renk, boyut ve şekil birer duyu-verisidir. Dahası görme eyleminde yalnızca belirli bir duyu-verisi görülmektedir.

²¹⁸ Preston, 2006. (erişim tarihi: 17.08.2021).

²¹⁹ Moore, 1953: 28.

²²⁰ Moore, 1953: 30.

Moore'un da belirttiği üzere renk, boyut ve şekil olarak adlandırılan duyu-verileri, çoğu düşünür tarafından duyum veya duyular olarak adlandırılmaktadır.²²¹ Ancak Moore için bu yanıltıcıdır; bir rengi görmek duyum değildir. Deneyimlenen şey, rengin görülmesidir. Moore için renk, görüldükten sonra da varlığı devam eden şeydir. Moore'un kendi sözleriyle: Duyu-verisi var olmaya devam eder.²²² Moore'un yanıltıcı olarak gördüğü husus, duyumun renk ve deneyim anlamında kullanılmasıdır. Moore, rengin materyal alanda, görmenin ise zihinsel alanda olduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda bir şey görüldüğünde yalnızca zihinsel bir olgu ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan görülen şey aynı olmasına rağmen duyu-verileri tamamen aynı değildir. Örneğin ışığın etkisi nedeniyle farklı insanlar tarafından farklı renk tonları görülmektedir. Ancak Moore için yine de aynı şeyi gördüğümüzü biliyoruz.²²³ Dahası görülen şeyin gerçek boyutuna dair bir iddiada bulunmaz. Moore'un kendi ifadesiyle: Farklı açı ve uzaklığın etkisi temelinde görülen şeyin tüm boyutlarının gerçek olması mümkün değildir.²²⁴ Burada şu duruma dikkat çekilmelidir. Moore nesnenin kendisinin değil, çeşitliliği nedeniyle duyu-verilerinin gerçekliğini ima etmektedir. Dolayısıyla hangi boyutun gerçek olduğuna dair bir iddiada bulunmaz. Görülen şeyin boyutuna dair farklılıklar söz konusu olmasına rağmen, görülen şeyin gerçek ve aynı olduğuna dair bir şüphe söz konusu değildir.

Böylece Moore, duyu-verilerinden dışsal nesnenin kendisinin var olduğunu, doğrudan deneyimlenen şeyin var olduğu çıkarımına ulaşmaktadır. Şüphe ve farklılığın kendisi, yalnızca duyu-verilerinden kaynaklanmaktadır.

Moore'un doğrudan realizmin bir savunucusu olduğu belirtilmişti. Duyu-verisi teorilerinin sıklıkla doğrudan olmayan realist düşünürler (örneğin temsilcilik) tarafından benimsenmektedir. Moore'un duyu-verilerine dair görüşleri nedeniyle doğrudan realizm yaklaşımını terk ettiği şeklinde bir yorum getirilebilir. Felsefesinde duyu-verilerine yer vermesi nedeniyle doğrudan realizme şüphe getirmekle birlikte, sağduyu realizmi ve epistemolojik realizmi savunmaya devam etmektedir. Moore'un söz konusu yaklaşımlarına bağlılığı, özellikle son dönem çalışmaları arasında yer alan "A Defence of Common Sense" (*Bir Sağduyu Savunusu*) ile "Proof of an External World" (*Dış Dünyanın Kanıtı*) adlı ünlü makalelerinde açıkça görülmektedir.

Moore "A Defence of Common Sense" adlı makalesinde öncelikle (1) ve (2) olmak üzere iki önerme sınıfını birbirinden ayırmaktadır. (1) ve (2) sınıfına ait önermeler, bir bütün

²²¹ Moore, 1953: 30.

²²² Moore, 1953: 31.

²²³ Moore, 1953: 33.

²²⁴ Moore, 1953: 36.

olarak Moore tarafından “sağduyusal dünya görüşü” olarak adlandırılmaktadır.²²⁵ Moore için (1)’de yer alan her önermenin doğruluğu, kesin olarak bilinmektedir. Söz konusu önermelerin doğruluğunun bilinmesi ise sağ-duyusaldır. Diğer taraftan (2), yalnızca tek bir doğruyu içermektedir.

Moore’un sağduyusal önermeleri ile dış dünyanın varlığına dair şüphelerin üzerinden gelmek istemektedir. Daha açık bir ifadeyle Moore, kesin doğrular olan sağduyusal önermeler aracılığıyla şüphecilere karşı gelmek istemektedir.²²⁶

Moore’un (1) sınıfında ele aldığı önermeler şu şekildedir:

Şu anda benim bedenim olan yaşayan bir insan bedeni var. Bu beden geçmişte belirli bir zamanda doğmuş ve o andan beri değişmeden olmasa da sürekli olarak var olmuştur; örneğin, doğduğunda ve bir süre sonra, şimdi olduğundan çok daha küçüktü. Doğuştan itibaren insan bedeni dünyanın yüzeyi ile iletişimde veya ondan uzak olmamıştır. Dünyanın yüzeyi ile etkileşim veya iletişimde olmanın yanı sıra doğduğu andan itibaren üç boyutta şekil ve büyüklüğü olan, farklı uzaklıklarda olan ve bu türden şeylerin dışında iletişimde olunan farklı şeyler de var olmuştur. Belirli bir zamanda doğmuş, doğumundan itibaren var olmaya devam etmiş, doğduktan sonra her anında dünya ile etkileşimdedir veya dünyadan belirli bir uzaklıktadır. Söz konusu bedenlerin çoğu ise ölmüş, var oluşları son bulmuştur.²²⁷

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Moore’un belirlediği (1) sınıfına ait önermeler yalnızca kendi insan bedenine dair inançlar ile sınırlı değildir. İnsan bedeninin dışında, etkileşimde olduğu veya belirli bir uzaklıkta bulunduğu, kendi bedeninden yıllar önce var olan dış dünyaya dair inanç da bulunmaktadır. Dahası yine kendi bedeninin var olmasından önce dünya üzerinde birçok insanın var olduğunu ve var oluşlarının son bulduğuna dair doğru bir inanç da bulunmaktadır. Dolayısıyla Moore, söz konusu önermeler ile kendi varlığının dışında dış dünyanın varlığını ve diğer bedenlerin de var olduğunu kabul etmekte ve bu önermelerin kesin olarak doğru olduğunu ileri sürmektedir.

Moore son olarak doğruluğu kesin olarak bilinen (1) sınıfına ait önermelere, farklı zamanlarda farklı deneyimler yaşadığını ekler. Kendi sözleriyle:

Gelecekle ilgili beklentilerim ve hem doğru hem yanlış birçok başka inancım oldu; gerçekliğine inanmadığım hayali şeyler, kişiler ve olaylar düşündüm; rüyalarım vardı; ve çok farklı duygular

²²⁵ Moore, 2013: 44.

²²⁶ Preston, 2006. (erişim tarihi: 17.08.2021).

²²⁷ Moore, 2013: 34.

yaşadım” ve kendimiz gibi diğer insanlar da bu farklı türden inanç, beklenti ve deneyimleri yaşamıştır.²²⁸

Alıntıdan da açıkça anlaşıldığı üzere, Moore zihinsel temelde deneyimlere sahip olduğunu ima etmektedir. Dahası kendi gibi diğer insanların da farklı deneyimler yaşadığını ileri sürmektedir.

Moore’un önermelere dair ayrımında (2) sınıfına ait tek bir doğrunun olduğu belirtilmişti. Söz konusu tek doğru, (1)’de sözü edilen önermeleri her insan ve insan bedeninin bilmesidir. Buna göre bir önermenin (2)’ye ait olduğu biliniyorsa bu önerme veya inanç doğrudur. Daha açık bir ifadeyle (1)’de sözü edilen bir önerme, bir diğer insanın önermesine uygun düşmesi durumunda söz konusu önerme kesin doğrudur.

Moore söz konusu önermelerin doğru olduğunu bilmekle birlikte, doğruluklarının doğrudan bilinmediğini kabul etmektedir. Moore’un kendi ifadesiyle: (...) Gerçekten de, çoğunun durumunda, onları dolaysızca bilmediğim açıktır: Yani, onları yalnızca geçmişte, onlar için kanıt olan diğer önermelerin doğru olduğunu bildiğim için biliyorum.²²⁹ Burada Moore’un bazı önermelerin bilinmesinin doğrudan olmadığını, dolayısıyla şüpheyne açık olduğunu farkındadır. Moore bu durumu, nasıl bildiğini bilmeden, birçok şeyin bilindiği garip durum olarak nitelendirmektedir.

Moore sağduyu önermelerinden özellikle (2) sınıfı nedeniyle diğer düşünürlerden farklılık gösterdiğini belirtir. Kendisi ile karşıt olan yaklaşımları (A) ve (B) olmak üzere iki temel gruba ayırmaktadır. Bu ayrıma göre (A), (2) sınıfındaki hiçbir önermenin doğru olmadığını; en azından parçasal olarak yanlış olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Bu gruptaki bazı düşünürler (2)’deki önermelerin hiçbirinin doğru olmadığını; diğerleri ise bazı önermelerin doğru olduğuna inanan düşünürler bulunmaktadır. Bazı önermelerin doğru olduğuna inanan düşünürlerin sıklıkla bazı materyal şeylerin varlığı ve birbirleri ile bağıntıları nedeniyle bu önermelerin doğru olduğunu kabul etmektedirler. Daha açık bir ifadeyle bir anlamda materyal şeylerin varlığını ve uzayın gerçekliğini ima ederler.²³⁰ Diğer taraftan (B) yaklaşımını savunan düşünürler, (A)’dan farklı olarak bu önermelerin doğru olabileceklerini; ancak bu önermeler sınıfının doğru olarak bilinemeyeceklerini ileri sürmektedirler.²³¹

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde sağduyu önermelerinin, bazılarının doğru olmadığını; tamamının doğru olmadığını ve son olarak doğru olsalar bile bilinemeyeceğini ileri

²²⁸ Moore, 2013: 34.

²²⁹ Moore, 2013: 44.

²³⁰ Moore, 2013: 38-39.

²³¹ Moore, 2013: 38.

süren yaklaşımlar bulunmaktadır. Moore için söz konusu görüşleri savunan düşünürler, kendileri ile çelişmekte veya tutarsız inanç-önergeleri savunmaktadır. Moore'un şüphecilere karşı tutumu hatırlandığında bazı düşünürlerin kendilerine bir atıfta bulunduklarında kendi görüşleri ile çelişmektedirler. Daha açık bir ifadeyle şüpheli bile, en azından kendisine bir filozof olarak atıfta bulunarak sağduyu önermelerinin doğruluğunu üstü kapalı olarak kabul etmektedir.²³²

Moore, (A) ve (B) yaklaşımlarının zihinsel ve fiziksel olgular arasında kabul edilen bağıntıya dair şunu ifade eder:

(...) (A) her fiziksel olgunun mantıksal olarak bir zihinsel olguya bağlı olduğunu veya (B) her fiziksel olgunun nedensel olarak bir zihinsel olguya bağlı olduğunu varsaymak için iyi bir neden olmadığını düşünüyorum. Bunu söylerken, elbette, zihinsel olgulardan tamamen bağımsız (yani hem mantıksal hem de nedensel olarak) herhangi bir fiziksel olgu olduğunu söylemiyorum: Aslında, var olduğuna inanıyorum; ama benim iddia ettiğim bu değil.²³³

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Moore fiziksel olguların zihinsel olgulara nedensel veya mantıksal olarak bağlı olduğunu düşünmek için bir neden olmadığını ileri sürmektedir.

Fiziksel ve zihinsel olgular arasında nedensel veya mantıksal bir nedenin olmadığı gibi, fiziksel şeylerin her şeyin nedeni olan Tanrı tarafından yaratıldığı düşüncesini de reddetmektedir. Dahası Moore'a göre insan bedeni öldükten sonra var olmaya devam edeceği, daha açık bir ifadeyle ruhun sonsuz olarak var olacağı yaklaşımının da iyi bir gerekçesi yoktur.²³⁴

Moore burada “fiziksel olgular” ifadesini yaygın anlamı ile kullanırken “zihinsel olgular” ifadesinin belirsizliği nedeniyle çeşitli kullanımlarını incelemektedir. Moore söz konusu ifadenin detaylı analizinin sonucunda, ifadenin anlamını “şuan bilinçli olmak” ile “duyuların farkında olmak” ile sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda Moore “zihinsel olgular” ifadesini kullandığında “dünün bilincinde olma”, “içsel bir özellik”, “zamansız bilinç” gibi anlamları özellikle dışarıda bırakmaktadır.

Moore sağduyu önermeleri arasında “Dünya geçmiş yıllardan beri var olmuştur”, “Birçok insan bedeninin her biri uzun yıllar onun üzerinde yaşadı” gibi önermelerin doğruluğuna dair hiçbir şüphenin olmadığını ileri sürer. Ancak önermelerin analizleri söz konusu olduğunda şüphenin ortaya çıktığını belirtir. Bu şüphenin nedeni, doğru analizin

²³² Preston, 2006. (erişim tarihi: 17.08.2021).

²³³ Moore, 2013: 45.

²³⁴ Moore, 2013: 52.

yapılmamasıdır. Dahası “materyal şeyler vardı ve vardır” önermesi kesinlikle doğrudur; ancak bu önermenin nasıl analiz edileceğine dair hiçbir kesin cevap yoktur.²³⁵

Moore, önermelerin kesin doğruluklarına ilişkin hiçbir düşünürün doğru bir analiz gerçekleştiremediğini iddia eder. Moore için önermelerin analizinde öncelikle basit önermelerin analizi gereklidir; ancak ona göre basit önermeler yeterince basit değildir. Moore bu düşüncesinde “Bu bir insan elidir” gibi bir önermenin aslında daha basit önermelerden tümdengelimsel bir çıkarım olduğunu ileri sürer.

Moore için maddi şeylerin doğası, onların analizine dayanmaktadır.²³⁶ “Bu bir insan elidir” gibi bir önermenin analizinde, kesin olarak bilinen iki unsur bulunmaktadır. Buna göre, bir önermenin doğruluğu bilindiğinde veya bir yargıda bulunulduğunda

- (I) her zaman, hakkında söz konusu önermenin bir önerme olduğu bir duyu-verisi vardır - söz konusu önermenin konusu (ve bir anlamda asıl ya da nihai konusu) olan bazı duyu-verileri ve (II) yine de, bu duyu-verisi hakkında bildiğim veya doğru olduğuna karar verdiğim şey, (genel olarak) onun kendisinin bir el, bir köpek veya güneş, vb., vb. olduğu değildir.²³⁷

Moore burada duyu-verilerinin olduğunu, duyu-verisine dair doğru olarak bilinen şeyin, yine duyu-verisi olduğunu ima etmektedir.

Diğer taraftan Moore, duyu-verisi ile ilgili bilinen şeye dair, sıklıkla alternatif üç cevap bulunduğunu belirtir. “Bu bir insan elidir” örneği temele alınarak söz konusu cevaplar özetle şu şekildedir:

- (1) Duyu-verisi elin bir yüzünün parçasıdır; parçayı temsil eden şey duyu-verisidir.²³⁸
- (2) Duyu verisine dair elin yüzeyi ile ilgili bilinen şey bir bağıntıdır.
- (3) fiziksel şeyler, duyuların kalıcı olasılıklarıdır.

Moore verilen cevaplardan (1) ve (2)’nin kesin olarak doğru olmadığı düşüncesindedir. Dolayısıyla duyu-verisi, ne nesnenin bir parçası ne de bir bağıntıdır. Diğer taraftan (3), Moore için tek olası cevaptır.

Moore’un “Sense-Data” adlı makalesine dair görüşlerinde de belirtildiği üzere doğrudan realizm yaklaşımını terk etmiş gibi görünmektedir. Duyu-verilerini temele alması nedeniyle temsilcilik yaklaşımını benimsediği ileri sürülebilir. Ancak şu hususa dikkat çekilmelidir: Moore, dışsal bir nesne olan elin kendisini duyu-verisi olarak kabul ederek doğrudan ve

²³⁵ Moore, 2013: 58.

²³⁶ Moore, 2013: 53.

²³⁷ Moore, 2013: 54.

²³⁸ Moore, 2013: 55.

sağduyu realizm yaklaşımını korumaktadır. Dolayısıyla duyu-verilerini kabul etmesi, Moore'un sağduyu ve direkt realizminden vazgeçmesine neden olmamaktadır.

Moore'un bu çalışmada incelenecek olan "Proof of an External World" adlı son makalesi ise sağduyu realizmine dair yeni görüşlerini konu edinmektedir. "A Defence of Common Sense" adlı yapıtından farklı olarak söz konusu makalede yalnızca dış dünyanın varlığını kanıtlamaktadır. Diğer bir ifadeyle Moore, "Proof of an External World" makalesinde dışsal dünyanın bilgisinin varlığını değil, yalnızca bir dış dünyanın varlığını kanıtlamay, yani şüpheciliği değil idealizmi çürütmeyi amaçlamıştır.²³⁹

Moore, Kant'ın dış dünyanın varlığına dair kanıtını yeterli görmekle birlikte "kesin" olarak yeterli olmadığını ifade eder. Dış dünyadaki nesneler için kullanılan "dışsal" (İng. *external*), "dışsal şeyler" (İng. *external things*), "bizim dışımızdaki şeyler" gibi ifadelerin kapsamlı analizinde en açık ifadenin "bizim dışımızda şeyler" olduğu sonucuna ulaşır. Diğer taraftan Kant'ın "uzayda bir araya gelen şeyler" veya "uzayda buluşan şeyler" (İng. *things which are to be met with in space*) tanımını kabul ederek makalesinde kanıtlamak istediği şeylerin bu türden olduğunu belirtir.

Moore için uzayda buluşan şeyler ile bir şeyin uzayda sunulması oldukça ayrı şeylerdir. Bir şeyin uzayda sunulması, bir şeyin uzayda buluştuğu anlamına gelmez; ancak bir şeyin uzayda sunulması, uzayda buluşmasını kapsar. Dahası uzayda buluşan şeyler, algılanmadan o zamanda var olmuş olabilir; algılanmadan başka bir zaman var olmuş olabilir veya varoluş periyodu boyunca hiçbir zaman algılanmamış olabilir. Moore ifadeler arasındaki bu ayrım ile uzayda buluşan şeylerin yalnızca aktüel deneyimler değil, olası olan da deneyimleri de içerdiğini ileri sürmektedir.

Diğer taraftan Moore, kesin olarak zihinsel durumları dışsal şeylerden ayırmaktadır. Zihinden bağımsız olmaması nedeniyle acı, duyu veya hisleri bu bağlamda ifadenin dışında tutmaktadır: Çünkü bu türden şeyler için fiziksel gerçeklikler denilemez.²⁴⁰

Moore dışsal şeylerden ne anlaşılması gerektiğine dair bu açıklamanın ardından dışsal şeylerin varlığının kanıtlamasına geçer. Öncelikle belirtilmesi gereken husus, Moore kanıtında önermeleri temele almaktadır. Buna göre bir şeyin var olduğu bir önermede ifade edildiğinde söz konusu önerme ile dışsal bir nesnenin var olduğu iddia edilmektedir.

Dışsal dünyanın varlığını kanıtlamak için Moore, bilinen ünlü örneği ile öncelikle iki elin varlığını kanıtlar. Moore, bir elini havaya kaldırarak "işte bir el" önermesini, diğer elini de kaldırarak "ve bir tane daha" önermesini ileri sürer. Moore için bu, dışsal şeylerin kanıtıdır.²⁴¹

²³⁹ Baldwin, 2010: 530.

²⁴⁰ Moore, 2013: 134.

²⁴¹ Moore, 2013: 146.

Moore'un söz konusu kanıtı, yaygın olan anlam temelinde bir “dış dünyanın” var olduğuna dairdir. Daha açık bir ifadeyle iki el olduğu ve eller dış nesneler olduğu için dış dünyanın olağan anlamına göre bir dış dünya vardır.²⁴² Böylece Moore ellerinden hareketle dışsal şeylerin “o an” için var olduğunu kanıtlamış olmaktadır. Moore bu düşünceden hareketle birçok kanıtın ileri sürülebileceğini, hatta şuan dış dünyanın varlığına dair birçok kanıtın verilebileceği düşüncesindedir.

Moore'un bu kanıtı, basit bir kanıt olarak nitelendirilebilir. Ancak Moore bu kanıtında gerekli olan üç koşul olduğunu belirtir. Daha açık bir ifadeyle bu türden bir kanıt için üç koşul gereklidir. Kendi ifadesiyle:

(1) sonucun kanıtı olarak ileri sürülen öncül, kanıtlamak için ileri sürülen sonuçtan farklı; (2) ileri sürülen öncül yalnızca inanılan ancak hiçbir şekilde kesin olmayan bir şey veya aslında doğru olmasına rağmen öyle olduğu bilinmeyen bir şey değil, bilinen bir şeydir; (3) ve sonuç gerçekten öncülün sonucudur.²⁴³

Moore, belirlenen bu koşulların kendi kanıtı için yeterli olduğu görüşündedir. Bu bağlamda farklı koşulların gerekli olabileceğini kabul etmektedir. Ancak herkes sürekli olarak bu tür kanıtları belirli sonuçların mutlak kesin kanıtları olarak kabul etmektedir.²⁴⁴

Moore'un yukarıda sunduğu kanıt yalnızca “o an” için geçerli bir kanıttır. Dışsal şeylerin geçmiş zamanda var olduğuna dair kanıt istendiğinde ise farklı bir kanıt gereklidir. Moore'un geçmiş zamanda dışsal şeylerin var olduğuna dair kanıtı, kendi sözleriyle şu şekildedir: Diyebilirim ki, biraz önce bu masanın üzerinde iki elimi kaldırdım; o halde biraz önce iki el vardı; o halde geçmişte bir zamanda en az iki dışsal nesne var olmuştur, Q.E.D.²⁴⁵

Böylece Moore, dışsal şeylerin gerçekten var olduğuna dair iki kanıt sunmuş olmaktadır. Moore ileri sürdüğü kanıtların belirli bir türden, yani farklı nitelikte olduğunu kabul etmektedir. İstenilen veya aranan kanıt bu nitelikte ise söz konusu kanıtlar basit ve yeterlidir. Ancak istenilen kanıt farklı nitelikte ise Moore farklı bir kanıtın verilemeyeceği düşüncesindedir.

Moore'un bu çalışmanın temel konusu içerisindeki önemi, öncelikle doğrudan ve sağduyusal realizm yaklaşımının önemli bir temsilcisi olmasıdır. Yukarıda incelenen çalışmalarının tümünde söz konusu yaklaşıma bağlı kalmış ve savunmuştur. Bu bağlamda dışsal gerçekliğin bağımsız varlığını kabul etmektedir. Onun bu yaklaşımı savunmasının en önemli nedeni, şüpheciliğin getirdiği dışsal dünyanın varlığı ve bilgisine dair sorundur. Bu

²⁴² Preston, 2006. (erişim tarihi: 17.08.2021).

²⁴³ Moore, 2013: 146.

²⁴⁴ Moore, 2013: 147.

²⁴⁵ Moore, 2013: 148.

bağlamda Moore için nesnellik sorunu, günlük yaşam içerisindeki bilginin nesnelliği sorunudur. Günlük yaşam içerisinde doğrudan kabul ettiğimiz bilgilerin şüpheye açık olmadığını ileri sürmektedir. Dış dünyanın bilgisine dair bilginin, kavramların nesnelliği ve temel inançlar ile temellendirmektedir.

2.4. Bertrand Russell

Bertrand Arthur William Russell (1872-1970), analitik felsefe geleneğinin kurucuları arasında kabul edilen yirminci yüzyıl filozoflarından. Whitehead ile birlikte dönemin önemli yapıtı olarak nitelendirilen *Principia Mathematica*'nın (İng. *Principles of Mathematics*) yazarı olarak bilinmektedir. Ancak Russell'ın önemi, yalnızca bu yapıt ile sınırlı değildir. Mantık, matematik, metafizik, ontoloji, epistemoloji gibi alanlardaki çalışmalarıyla yaşamı boyunca üretken bir yazar olmuştur.

Russell'ın felsefesinin sürekli bir gelişim/değişim içerisinde olması nedeniyle benimsediği görüş ve düşüncelerin takip edilmesi oldukça zor bir düşündürdür. Bu nedenle epistemolojisi ve konu ile ilgili görüşlerinin kronolojik olarak incelenmesi uygun görülmüştür. Diğer taraftan sürekli gelişim ve değişim içerisinde olan görüşleri, Nicholas Griffin'in de belirttiği üzere, yalnızca tek bir felsefe projesini temele almaktaydı: Geçmişin diğer büyük filozofları (Leibniz, Spinoza) gibi Russell da dünyanın bir sistemini ortaya koymak istemiştir.²⁴⁶

Russell'ın ilk dönem çalışmaları, mantık ve matematik alanlarındadır. Özellikle 1893-1899 yılları arasındaki yapıt ve görüşleri, Kantçı metodoloji içerisinde. Kantçı geometrinin Öklidci olmayan bir formunu geliştirip ileri sürdüğü *An Essay on The Foundations of Geometry* adlı yapıtı, bu düşüncenin önemli bir örneğini oluşturmaktadır. 1800'lü yılların sonunda ise öznel unsurlardan kaçamadığı için Kantçı metodolojiden uzaklaşarak Moore ile birlikte idealizm yaklaşımına karşı gelmiş, realizmin radikal bir savunucusu olmuştur.²⁴⁷ Savunduğu bu yaklaşım içerisinde sayıların Platoncu bir cennette var olduğunu, zamanın anları ile uzayın noktalarının var olduğunu, tümellerin var olduğunu ve maddenin aktüel elementlerden oluştuğunu kabul etmiştir.

Russell'ın konu ile ilgili görüşleri ilk olarak Whitehead ile birlikte ele aldıkları *Principles of Mathematics* adlı yapıtında ele alınmaktadır. Russell'ın söz konusu yapıt içerisinde benimsediği realizm, önermelerin dünya ile bağıntısı temelindedir. Russell, dünyanın

²⁴⁶ Russell kendisini önceleyen düşünürlerden farklı olarak ne rasyonalist ne de empirist bir temelden bir dünya sistemi oluşturmuştur. Russell araştırmasını ortadan, bilimlerin kendisinden başlamıştır. Dolayısıyla bilimlerle uyumlu bir teori oluşturmak istemiştir. Ayrıntılı bilgi için (Griffin, 2003: 18) görülebilir.

²⁴⁷ Griffin, 2003: 19.

bir anlamda önermelerden yapılandırıldığını düşünmektedir. Bu düşüncesine paralel olarak her sözcüğün bir anlamı olduğunu ileri sürer. Kendi ifadesiyle: Bir cümlede geçen her sözcüğün bir anlamı olmalıdır: Tamamen anlamsız bir ses, dilin sözcüğü kullandığı aşağı yukarı sabit bir şekilde kullanılamaz.²⁴⁸ Önermeler, terimler olarak adlandırılan bileşenlerden meydana gelirler. Terimler, şeyler ve kavramlar olmak üzere iki türdür. Burada terimler ne dilsel ne de psikolojik unsurlardır; ancak dünyanın nesnel bileşenleridirler.²⁴⁹

Russell'ın her sözcüğün bir anlamı olması gerektiğine dair yaklaşımı, gönderim kavramları (İng. *denoting concepts*) söz konusu olduğunda problemlidir. Söz konusu probleme dair çözümünü “On Denoting” (*Gönderim Üzerine*)²⁵⁰ adlı makalesinde ele almaktadır. Ayrıca makalede epistemolojisinde önemli bir yeri olan “betimlemeler teorisine” dair ilk görüşlerini sunmaktadır. Dahası makalede belirli betimlemeler teorisi aracılığı ile gönderim kavramlarının tutarsız olduğunu göstermektedir.²⁵¹

Russell, makalesine bir ifadenin biçim (formel) yoluyla nasıl gönderim yaptığına dair bir ayırım ile başlamaktadır. Söz konusu ayırma göre, bir ifade (1) bir gönderim yapabilir; ancak şuanda gönderim yapmıyor olabilir; (2) bir ifade belirli bir nesneye gönderim yapabilir; ve (3) bir ifade belirsiz bir gönderim yapabilir.²⁵² Russell, anlam teorisini ileri sürmeden önce, bir anlam teorisinin üstesinden gelmesi gereken üç temel bilmeceyi (paradoks) belirlemektedir. Bu bilmece şöyle özetlenebilir:

(1) a ve b'nin özdeş olduğu durumda, doğruluk değerleri etkilenmeden ve değişmeden, biri diğerinin yerine geçmelidir. Şöyle ki, “IV. George Scott, Waverley'nin yazarıdır” gibi bir önermede ‘Scott’ kavramı ile ‘Waverley'nin yazarı’ ile değiştirilebilir. Ancak bu değişim gerçekleştirildiğinde “IV. George Scott, Scott'un yazarıdır” ifadesi bir paradoksa neden olmaktadır.

(2) Üçüncü halin olanaksızlığı ilkesi temelinde ya “A, B’dir” doğrudur veya “A, B değildir” doğrudur. Russell'ın en bilinen örneği ile ya “Fransa'nın Kralı keldir” doğrudur veya “Fransa'nın Kralı kel değildir” doğrudur.

(3) “... vardır” ve “...yoktur” gibi ifadelerin kullanımları, farklı varlık alanlarının kabul edilmesine bağlıdır. Bu ise çelişkilere neden olmaktadır. Russell'ın örneği ile “A, B’den farklıdır” önermesinin doğru olması durumunda, “A ve B arasında bir fark vardır” şeklinde

²⁴⁸ Russell, 2010a: 43.

²⁴⁹ Griffin, 2003: 20.

²⁵⁰ Çn. “denotation” veya “denoting” kavramı sıklıkla Türkçeye “ifade”, “gönderge”, “anlam”, “gönderim” vb. gibi çevrilmektedir. Çalışma içerisinde “gönderge” ile “gönderim” kavramları tercih edilmiştir.

²⁵¹ Griffin, 2003: 25.

²⁵² Russell, 1905: 479.

yorumlanabilir.²⁵³ Önermenin yanlış olması durumunda ise A ve B aynı olacaktır ve “A ve B arasında bir fark yoktur” şeklinde yorumlanacaktır. Ancak söz konusu ifade var olmayan bir şeye gönderim yapıyor olacaktır.

Russell’ın da belirttiği üzere, söz konusu bilmeceler çoğu mantıkçı tarafından kabul edilmekle birlikte, anlam teorilerinin üstesinden gelmesi beklenen bilmecelerdir.²⁵⁴ Russell’ın çözüm önerisi ise betimlemeler teorisi temelinde tekil-terimlerin göstermek istedikleri nesneleri adlandırmak yoluyla değil, betimleme yolu belirttikleridir.²⁵⁵ Bu bağlamda öncelikle değişken kavramını ele alarak x değişkeninin özsel ve tümüyle belirlenmemiş bir bileşen olan “ $C(x)$ ”i bir önerme olarak belirlemektedir. Buna göre x değişkeni, “ $C(x)$ her zaman doğrudur” ile “ $C(x)$ bazen doğrudur” şeklinde yorumlanmaktadır.

Diğer taraftan en basit gönderim ifadeleri olan ‘her şey’, ‘hiçbir şey’ ve ‘bir şey’ ifadeleri ise şu şekilde yorumlanmaktadır:

C (her şey), “ $C(x)$ her zaman doğrudur.” anlamına gelir.

C (hiçbir şey), ““ $C(x)$ yanlıştır” her zaman doğrudur” anlamına gelir.

C (kimi şeyler), ““ $C(x)$ yanlıştır”ın her zaman doğru olduğu yanlıştır” anlamına gelir.²⁵⁶

Russell, ‘her şey’, ‘hiçbir şey’ ve ‘kimi şeyler’ ve adlardan önce kullanılan ‘the’ gibi ifadelerin tek başlarına anlamları olmadığını; ancak ifadelerin içerisinde bulunduğu önermelerin anlamlı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda betimlemeler teorisinin ilkesini belirlemektedir: Gönderim ifadelerinin kendi içlerinde hiçbir zaman bir anlamları yoktur, ancak sözlü ifadelerinin ortaya çıktığı her önerme anlamlıdır.²⁵⁷

Russell için gönderim ve anlam ayrımları başarısızdır. Ona göre bir ifade aynı anda hem gönderim hem de anlam olamaz. Russell bu düşüncesini şu şekilde ifade eder:

Bileşiği bir önermenin içine koyduğumuz anda, önerme gönderim üzerinedir; ve eğer öznesi “ C ’nin anlamı” olan bir önerme oluşturursak, o zaman özne, amaçlananın tersine, göndergenin anlamı (eğer varsa) olur. Bu, anlam ve gönderimi birbirinden ayırırsak anlam ile ilgilenmek zorunda kalırız dememize neden olur: anlamın göndergesi vardır ve bir bileşiktir, ve anlam

²⁵³ Russell, 1905: 485.

²⁵⁴ Frege, Russell, Quine, Church ve Carnap gibi en ünlü modern mantıkçılar için bu paradoksların giderilmesi çalışmalarının başlıca amaçları olmuştur. Her birinin *anlam-teorisi*, bu paradoksların birer çözümü olmak amacıyla kurulmuştur, denilebilir. Paradokslara dair ayrıntılı bir inceleme için (Grünberg, 2019a) görülebilir.

²⁵⁵ Grünberg, 2019a: 45.

²⁵⁶ Russell, 1905: 480.

²⁵⁷ Russell, 1905: 480.

dışında bileşik olarak adlandırılabilir ve hem anlamı hem de gönderimi *olduğu* söylenebilecek bir şey yoktur.²⁵⁸

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Russell bir ifadenin aynı anda gönderim ve anlam olamayacağını, dolayısıyla iki unsurun ayrılması gerektiğini ima etmektedir.

Russell'ın gönderim teorisinin üstesinden gelmesi gerektiği bilmeceler ile sınanmasına gelindiğinde ilk olarak “Waverley'nin yazarı” gibi bir önerme, bir ve yalnız bir varlık Waverley'yi yazdı ve o bir insandı formunda ele alınmalıdır.²⁵⁹ Russell için gönderim deyimlerinin tek başlarına bir anlam taşımadıkları belirtilmişti. Bu bağlamda özsel olarak bir cümlelerin parçasıdır.

Russell için ikinci bilmece, sembolik mantık temelinde aşılabılır olan bir zorluktur. Gönderim deyimleri arasında birincil ve ikincil olmak üzere bir ayrım bulunmaktadır. Bu ayrıma göre Waverley'nin yazarı bir cümlede birincil konumda yer alması durumunda cümlelerin doğruluğu etkilenmemektedir. Diğer taraftan gönderim deyimlerinin ikincil konumunda yer alması, yani bir cümle bileşeninin bir parçası konumundaysa, tüm cümleyi değil, yalnızca bileşeni etkilemektedir. Russell'ın kendi örneği ile “Fransa'nın kralı keldir” gibi bir ifade cümlesinde gönderim deyimini birincil konumda doğru, ikincil konumda ise yanlıştır.

Son olarak üçüncü bilmeceye gelindiğinde Russell için, “x, A ve B arasındaki farktır” önermesi doğru bir önermedir. A ve B'nin farklı olmaması, diğer bir ifadeyle aynı olması durumunda, x diye bir varlığın olmadığı anlamına gelir. Daha önce de değinildiği üzere ‘yuvarlak kare’ gibi bir gönderime sahip olmayan deyimler, birincil konumda her zaman yanlış, ikincil konumda, her zaman doğru olacaktır.

Russell'ın tipler teorisine (İng. *theory of types*) geçmeden önce teorisinin çözmesi amaçlanan paradoks ile ilgili açıklamada bulunmak uygun olacaktır. Russell, dönemin diğer mantıkçıları gibi matematiğin mantığa indirgenebileceğini ileri sürmektedir. Mantık alanındaki çalışmaları sırasında önemli bir paradoks keşfetmektedir. Whitehead ile birlikte yazdıkları *Principles of Mathematics* adlı yapının ‘Çelişki’ (İng. *the contradiction*) bölümünde ele almaktadır. Russell'ın paradoksa ulaşmasında etken olan isim Cantor olup Cantor'un en büyük asal sayının olamayacağını kanıtı düşüncesi ile keşfettiğini belirtir.²⁶⁰

Dahası Russell, Frege'ye yazdığı bir mektubunda keşfettiği paradoks ile ilgili şunu ifade eder:

²⁵⁸ Russell, 1905: 486-487.

²⁵⁹ Russell, 1905: 488.

²⁶⁰ Russell, 2010a[1903]: 101.

(...) ancak aşağıdaki çelişki yüzünden bir sıkıntı ile karşılaştım: Diyelim ki w , kendi kendisine yüklenemeyecek olan yüklem olsun. Bu durumda w kendisine yüklenenebilir mi? Verilecek her yanıt karşıtıyla sonuçlanıyor. Bu nedenle w 'nin bir yüklem olmadığını kabul etmeliyiz. Benzer şekilde, kendilerine ait olmayan, her biri bir bütünlük olarak ele alınan, sınıfların sınıfı yoktur.²⁶¹

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Russell boş bir kümenin gerçek olmayan bir varlık olarak kabul edilmesini reddetmektedir. Bu bağlamda “Fransa’nın kralı keldir” önermesinin gerçek olmayan bir bireye gönderim yaptığı, Russell için kabul edilemez. Söz konusu düşüncesinin temel nedeni, çelişmezlik yasasıdır. Dolayısıyla Russell, gerçek olmayan bir bireyin savunulmasının gerekli olmadığı düşüncesindedir. Russell’ın kendi sözleriyle: Boş küme, tüm gerçek olmayan bireyleri üye olarak içeren bir küme değil, hiçbir üye içermeyen bir kümedir.²⁶²

Russell, aynı yapının *Appendix B* bölümünde paradoksun çözümü için ileri sürdüğü tipler teorisini ele almaktadır. Teorinin temel doktrini, kümeler arasında bir derece farkı oluşturarak nesnelere dair bir hiyerarşinin kurulmasıdır. Hiyerarşi içinde bir terim veya birey, bir düzey (İng. *range*) olmayan herhangi bir nesnedir.²⁶³ Dolayısıyla söz konusu türden nesneler, en düşük nesne türünü oluştururlar. Ancak bir küme veya sınıfın üyeleri de birer bireydir. Günlük yaşamdaki nesneler, kişiler, masalar gibi bir sınıf veya küme oluşturan bireyler, basit bireyler ile aynı tiptirler.²⁶⁴ Gönderim ve anlam ayrımı hatırlanacak olursa tekil bir kavrama gönderim olan her nesne veya kavram, bu türden kabul edilmektedir. Diğer taraftan hiyerarşi içerisinde yer alan ikinci tip nesneler, bireylerin düzey veya sınıflarıdır. Russell bu tip düzeyin nesneleri için ‘Brown ve Jones’ örneğini verir. Bir sonraki tip türü ise kulüp dernekleri gibi bireylerin, sınıflarının sınıfıdır.

Russell tipler teorisinin paradoksu tamamen çözmediğinin farkındadır. Kurmuş olduğu hiyerarşi içerisinde önermeler, sayılar, mantıksal nesne ve mantıksal önermeler dışarıda bırakılmaktadır. Ancak önerme ve sayılara dair Russell’ın şunu ifade eder: Önermelerin başlangıç noktası olarak kabul edilmemesinin nedeni önermelerin birer nesne olarak kabul edilip edilemeyeceği çelişkisine düşürmesi, sayılar söz konusu olduğunda ise her sayının diğer tüm düzey tiplerinden belirli nesneleri seçmesidir.²⁶⁵

Russell’ın analitik dönem çalışmaları, epistemoloji ve ontoloji disiplinlerinde yoğunlaşmaktadır. Epistemolojisinde gerçekçilik, idealizm, deneyim, deneyimin doğası,

²⁶¹ Russell, 1902.

²⁶² Russell, 1905: 491.

²⁶³ Russell, 2010a[1903]: 534; §497.

²⁶⁴ Russell, 2010a[1903]: 535; §497.

²⁶⁵ Russell, 2010a[1903]: 536-537; §498.

tarafsız monizm (*İng. neutral monism*), doğruluk, tümevarım, düşünce vb. gibi konuları ele almaktadır. Ontolojik bağlamdaki sorunları epistemoloji disiplini içerisinde ele alması nedeniyle söz konusu disiplinler bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan şu hususa dikkat çekmek gereklidir. Russell'ın epistemik açıdan ele aldığı sorunlar, modern dönem düşünürlerin ele aldığı tartışma ve sorunların devamı niteliğindedir.

Russell, analitik dönem çalışmaları arasında yer alan *The Problems of Philosophy* adlı yapıtında duyu-verisi (*İng. sense-data*)²⁶⁶ ve duyum arasında bir ayrım ileri sürer. Bu ayrıma göre doğrudan renk, koku, ses, katılık gibi bilinen şeyler duyu-verisi; duyu-verilerinin fark edilme deneyimi ise duyum olarak adlandırılmaktadır. Russell bir realist olarak bağımsız bir dünyanın varlığını ve diğer zihinlerin var olduğunu kabul etmektedir. Descartes'ın şüphe metodu ve “düşünüyorum o halde varım” önermesini reddederek kimi deneyimlerin kesin olduğunu kabul eder. Dahası Russell için inanmamızın başlangıcı kendi özel düşünce ve deneyimlerimizdir.²⁶⁷

Russell bilgiyi iki türe ayırmaktadır. Bunlardan ilki, yargı ve önermelere uygulanan doğrunun bilgisi; ikincisi bizdeki şeylere uygulanan şeylerin bilgisidir. Şeylerin bilgisi, Russell'ın “On Denoting” adlı makalesinde de ele aldığı tanıma yoluyla şeylerin (tanışıklık) bilgisi ve betimleme yoluyla şeylerin bilgisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şeylerin bilgisi, betimleme ve tanıma yoluyla bilgi olmak üzere iki türe ayrılmakla birlikte, tüm bilgiler tanıma yolu ile elde edilmektedir. Tanıma yoluyla bilgi, duyu-verisi ile sınırlı olmayıp algı, bellek, iç gözlem ve tümeller gibi bilgi türlerini içermektedir.

Diğer taraftan betimleme yoluyla şeylerin bilgisi, belirli ve bulanık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Betimlemek, “bir şöyle-ve-şöyle” veya “şöyle-ve-şöyle” biçiminde bir cümledir. Dolayısıyla “bir şöyle-ve-şöyle” biçimindeki cümle bulanık, “şöyle-ve-şöyle” (tekil) biçimindeki cümle ise belirli betimlemedir.²⁶⁸ Russell'ın örneği ile “bir adam” ifadesi bulanık bir betimleme iken “demir maskeli adam” ifadesi belirli bir betimlemedir. Russell'ın bilginin betimleme yoluyla türüne verdiği önem, söz konusu bilgi türüyle kendi bilgimizin sınırları dışına çıkabilmemiz nedeniyledir.

Russell'ın dünyanın bir sistemini ortaya koymak istediği belirtilmişti. Dünyanın yapısı ve dış dünyanın varlığı sorunu ele aldığı *Our Knowledge of the External World: as a Field for*

²⁶⁶ Russell için duyu-verilerinin materyal değil, fiziksel objeler olduğuna dikkat edilmelidir. Bu nedenle, onun materyal nesneleri inşası (kurulumu), birçok kişinin sandığı gibi, fenomenalizmin bir biçimi değildir. Fiziksel nesneler duyu-verilerinden inşa edildiğinden, realizmin temsilcilik yaklaşımının bir biçimi de değildir. Dahası duyu-verileri fiziksel olduğu için tanışıklık olarak verilenden daha fazlası vardı. Ayrıntılı bilgi için (Griffin, 2003: 30) görülebilir.

²⁶⁷ Russell, 2007[1912]: 29.

²⁶⁸ Russell, 2007[1912]: 82-83.

Scientific Method in Philosophy adlı yapıtı, onun bu amacının önemli bir örneğidir. Çalışmanın temel konusu ile doğrudan bağıntısı nedeniyle yapıt içerisinde dış dünyanın varlığı sorununu incelemek uygun olacaktır.

Russell, söz konusu soruna mantıksal-analitik metot uygulayarak bir çözüm getirme istegindedir. Öncelikle kanıtların eksik olacağı nedeniyle soruna dair cevap veya çözümünün kesin ve dogmatik nitelikte olmayacağını kabul eder. Soruna dair inceleme ve çözümünde verileri (İng. *data*) temele almaktadır. Russell için veriler: Belirsiz, karmaşık, kesin doğru olmayan, ancak yine de bir bütün olarak doğruluğu açıkça belirli bazı yorumlarıyla kendisini kabul ettirir.²⁶⁹

Bilgi ise üç adımda oluşmaktadır. Öncelikle günlük yaşamın tikel nesnelerinin tanıma bilgisi, ardından kişisel deneyim dışındaki tikel şeylerin bilgisi gelmektedir. Son olarak bu bilgileri geleceği öngörme gücünden inandırma yeteneği olan fizik bilimi aracılığı ile bu bilgilerin sistemleştirilmesi takip etmektedir. Ancak bilgilerin sistemleştirilmesi ile düzeltilebilir olan yanlışlar da içerilmektedir. Russell bu düşüncesi ile genel bilgilerin şüpheyne açık olduğunu ileri sürmektedir.

Russell’a göre genel ve günlük bilgilere dair şüphe, yani evrensel şüphecilik mantıksal olarak çürütülemez. Russell’ın sözleriyle: Evrensel şüphecilik, mantıksal olarak çürütülebilir olmamasına rağmen, pratikte verimsizdir; bu nedenle inançlarımıza yalnızca belirli bir tereddüt tadı verir ve onların yerine başka inanç getiremez.²⁷⁰ Dolayısıyla evrensel şüphe mantıksal olarak çürütülemese de günlük bilgiye dair uygulanmasında başarısızdır.

Bilgi türleri kesinlik dereceleri bakımından ayrılmaktadırlar. Kişisel duyu yoluyla tanıma bilgisi, kesinliği en yüksek bilgi türüdür. Dahası (...) “duyuların kanıtı” sorgulamaya en az açık olandır.²⁷¹ Tarihsel olgular gibi tanık bilgisine dayanan bilgi türü ise tanıklığın doğası ve kapsamına dair farklılık göstermektedir. Russell’ın örneği ile Napoleon’un var olduğuna dair şüphe söz konusu değilken Agamemnon’un tarihsel varlığı tartışmaya açıktır. Diğer taraftan bilim söz konusu olduğunda ise yine kesinliğin dereceleri bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle bilimde kesinlik değil, kesinliğin dereceleri söz konusudur.²⁷²

²⁶⁹ Russell, 2009c: 51.

²⁷⁰ Russell, 2009c: 53.

²⁷¹ Russell, 2009c: 53.

²⁷² Russell, bilgiye dair görüşlerinde ve felsefesinde kesinlik unsurunu dışarıda bırakmaktadır. *Human Knowledge: Its Scopes and Limits* adlı yapıtında da bilimlerin kesin olmadığını; ancak kesin olana yakın olması nedeniyle kabul ettiğini belirtmektedir. Dahası aynı yapıt içerisinde bilimsel bilgiyi olanaklı kılan ön doğruların da olduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu ön doğrular sırasıyla: Kalıcılık, ayrılabilir nedensel çizgiler, nedensel çizgilerde uzay-zamansal devamlılık, yapısal, analogi ön-kabulleri. Söz konusu ön-doğrular bunlar ile sınırlı olmamakla birlikte, farklı ön doğruların da eklenebileceğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için (Russell, 2009a: 429) görülebilir.

Russell günlük bilgiye (İng. *common knowledge*) dair analizinde ilk olarak kimi bilgilerin temel kimi bilgilerin ise türemiş olduğunu belirtir. Bu ayrıma göre kimi bilgiler, mantıksal anlamda olmasa bile çıkarımsal olarak başka bir şeyden gelirken diğer bilgiler dışarıdan herhangi bir destek ve kanıt olmadan doğrudan inanılmaktadır. Yine söz konusu ayrıma göre duyuların bilgisi son tür arasında yer almaktadır. Russell'ın sözleriyle: Görme, dokunma ya da işitme yoluyla algılanan doğrudan olguların argüman yoluyla kanıtlanmasına gerek yoktur, tamamen kendinden kanıtlıdır.²⁷³

Diğer taraftan psikolojik olarak bir veya birden fazla inançla veya bir duyu olgusunda doğmuş ise bu bilgi, türetilmiş bilgidir. Ancak söz konusu inanç, mantıksal olarak türemediği için aynı zamanda temel bilgidir. Bu bağlamda iki bilgi türü arasındaki bu ayrıma dikkat edilmelidir. Psikolojik değil, mantıksal olarak temel olan inançlar, mantıksal çıkarımla elde edilmeyorsa, söz konusu inancın doğruluğu azalmaktadır. Dolayısıyla psikolojik olarak türemiş olan bilgiler, temel bilgilere göre daha az doğru bilgilerdir.

Russell'ın soruna dair incelemesinde verileri temele aldığı belirtilmişti. Veriler “katı” ve “yumuşak” veriler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Veriler arasındaki bu ayrım, verilerin şüphe ve eleştiri karşısındaki durumuna bağlıdır. Katı veriler, şüphe ve eleştiri karşısında direnen; yumuşak veriler ise şüpheli duruma gelebilen verilerdir. Katı verilerin en yüksek derecedeki bilgi türü, belirli (tikel) duyu olguları ve mantığın genel doğrularıdır. Bunların yanı sıra hafıza (bellek), içebakış (İng. *introspective*), duyu olgularının kendileri, uzay-zamansal bağıntılar, benzerlik gibi karşılaştırma olguları da katı veriler arasında yer alır. Russell için katı verilere dair sözsel nitelikteki şüphe olanaklıdır; ancak yine de tam anlamıyla inanılabilir olan bilgilerdir. Dahası Russell için duyu olguları ile mantığın doğrularına inanılmaması, evrensel şüphenin nedenidir.

Psikolojik olmayan ancak mantıksal temel bilgilerin neredeyse tümü, yumuşak veriler türüne aittir. Yumuşak verilerin mantıksal olarak kanıtlanması durumunda birer veri olmaktan çıkmaktadırlar. Dolayısıyla Russell için en azından katı veriler yoluyla söz konusu verilerin olası oldukları kanıtlanabilir. Böylece Russell, verilere dair bu ayrım ile katı verilere bağlı kalınmasının gerekliliğini ileri sürmektedir.

Russell'ın veriler arasında gerçekleştirdiği bu ayrım önemli olmakla birlikte, verilerin psikolojik ve öznel olduğu unutulmamalıdır. Diğer zihinlerin var olması durumunda sahip oldukları katı veriler dizisi (İng. *catalogue*) farklı olacaktır. Dolayısıyla Russell için katı veriler ortak inançların dışındadır.

²⁷³ Russell, 2009c: 54.

Russell için dışsal nesnelerin algılanmasa bile varoluşlarını sürdürdükleri gibi, diğer zihinlerin olduğuna dair inanç, bedenlerin algılanması yoluyla. Bu inancın türetilmiş olduğu, yani diğer zihinlerin bilgisinin türemiş bir bilgi olduğu fark edildiğinde mantıksal bir doğrulama istenmektedir.²⁷⁴ Dahası tanıklık yoluyla gelen tüm bilgiler, diğer zihinlerin olup olmadığı sorgulaması bakımından şüphelidir. Russell bu bağlamda diğer zihinlerin varlığından hareketle bir dünyanın inşasını eksik olarak görmektedir.

Russell için dış dünyanın bilgisinin gerçek sorunu “Kendi katı verilerimizin dışındaki herhangi bir şeyin var oluşu, bu verilerin var oluşundan çıkarılabilir mi?” sorusudur.²⁷⁵ Neyin dışsal olduğu veya bağımsız herhangi bir gerçekliğin bilinebilir olup olmadığı sorunu değildir. Çünkü Russell’a göre kendimizden bağımsız gerçekliklerin varlığının bilinebileceği kabul edilmelidir.²⁷⁶ Daha açık bir ifadeyle Russell, bağımsız bir dış dünyanın var olduğunu ve diğer zihinlerin olduğunu kabul etmektedir.

Russell için değişen görünümünün zihinden arındırılması ile gerçekten bilinen şeyler, kassal (İng. *muscular*) ve diğer bedensel duyularla görsel duyum değişimleri arasındaki korelasyondur.²⁷⁷ Russell, katı veriler aracılığı ile bir dış dünyanın kurulumu ileri sürmektedir. Söz konusu dünya ise fizik bilimi ile sağduyuyu birleşiminin bir sonucudur. Doğrulama ise bir duyu verisinin doğmasıdır. Kendi ifadesiyle:

Fizik ya da sağduyu doğrulanabilir olduğu sürece, yalnızca gerçek duyu-verileri açısından yorumlanması gerektiği, oldukça genel bir biçimde ortaya konulabileceğini düşünüyorum. Bunun nedeni açıktır. Doğrulama her zaman beklenen bir duyu verisinin doğması demektir.²⁷⁸

Modern felsefede rüya ile illüzyon tartışmaları hatırlandığında Russell için duyu nesnelerinin illüzyonları yoktur. Duyu nesneleri, rüyalarda ortaya çıktıklarında bile bilinen gerçek nesnelerdir. Russell söz konusu düşüncesi ile rüya ve illüzyonların gerçek olduğunu ileri sürmektedir. Duyu nesnelerini gerçek değilmiş gibi gösteren şey, diğer duyu nesneleriyle bağıntısının alışılmamış doğasıdır. Dolayısıyla bir duyu nesnesinin diğer duyu nesneleri ile bir bağıntının olduğu kabul edildiğinde duyu nesnesi gerçek; diğer nesneler ile bağıntısı başarısız olduğunda ise illüzyon olarak adlandırılmaktadır.

²⁷⁴ Russell, 2009c: 57.

²⁷⁵ Russell, 2009c: 58.

²⁷⁶ Russell, 2009c: 59.

²⁷⁷ Russell, 2009c: 62.

²⁷⁸ Russell, 2009c: 65.

Russell, dış dünyaya dair bilgi edinmede, sağduyu ve fizik arasında bir uyumun olduğunu ileri sürmektedir.²⁷⁹ Nesnel gerçeklik için ileri sürülen şüpheciliğe karşı, sağduyu ve fizik bilimi temelinde mantıksal olarak bu şüphenin yersiz olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla Russell’a göre, psikoloji ve fizik bilimi ile uyumlu olan bir dünya kurulumunda katı ve yumuşak verilerin olması, dış dünyanın varlığı ve bilgisi sorunu için yeterlidir.

Russell, “Mantıksal Atomculuk” (1924) adlı makalesinde dünyanın yapısını konu edinmektedir. Dünyanın yapısına dair teorisi, dört temel bilimin sentezidir: Fizik, fizyoloji, psikoloji ve matematiksel mantık.²⁸⁰ Russell öncelikle dünyanın varlıklarını belirler. Dünya birbirleriyle çeşitli ilişkilere ve belki çeşitli niteliklere sahip, belki sonlu belki sonsuz belirli bir sayıdaki varlıktan oluşmaktadır.²⁸¹ Bu varlıklar, olaylardır. Bir olay, sınırlı-sonlu zaman ve uzayı kapsar. Tüm olaylar birliktedir. Her olay, diğer olaylarla “birliktelik” olarak tanımlanan bir ilişkiye sahiptir. Birlik oluşturan olayların toplamı, uzay ve zaman içerisinde küçük bir alan kaplamaktadır. Bir dizi birliktelik olay, zihin içerikleri olarak tanımlanabilir ve görsel alanı uzaysal genişlemeye sahip olup diğer görsel alanlar ile birleşir. Zihnin diğer içerikleri birlik olan olayların toplamı, uzay-zamanda bir alan kaplar. Ancak olay toplamaları yalnızca beyinde değil, her yerde vardır.

Birliktelik içerisinde olay, minimal bölge olarak adlandırılır.²⁸² Minimal bölgeler ile fizik bilimi için gerekli olan uzay düzeneği kurulur. Benzer minimal bölgeler arasında, diğerine göre değişen yasalara (ses, ışık vb. gibi) sahip olaylar dizisi ortaya çıkar. Diğer taraftan belirli bölgelerde kendilerine özgü özellikleri olan cisimlerle kaplıdır. Bu bölgeler fiziğin yasalarının araçları olan hatları oluşturulur. Oluşturulan bu hat, aynı zamanda cismin tarihini oluşturur. Cismin en fazla genişlediği bölge, özel zamandır. Cisimlerin kimi türleri, zihnin ayrıcalıklarının da oluşturabilen alışkanlıkları meydana getirir. Zihnin cismin olduğu uzay-zaman bölgesinde alışkanlıkların oluşmasından özellikle sorumlu olan bir dizi birliktelik içindeki olayların izleridir.²⁸³ Son olarak sorumluluğun artması nedeniyle karmaşık ve organize bir zihin oluşur.

Russell’ın dünyanın yapısına dair ileri sürdüğü teori, kendisinin de belirttiği üzere tamamlanmış değildir. Dahası Russell söz konusu yapının olası olduğunu vurgulayarak çeşitli doğru teorilerin ileri sürülebileceğini belirtir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Russell’ın fizik bilimini temele alarak bir yapıyı ortaya koymasındır.

²⁷⁹ Russell’ın sağduyu ve bilim ile uyumlu dünyanın yapısı düşüncesi, son dönem çalışmaları arasında yer alan *Human Knowledge: Its Scopes and Limits* adlı yapıtında da ele alınmaktadır. Yapıt Russell’ın dünyanın bilgisini nasıl elde ettiği temelinde öznal bilgiden genel bilgiye nasıl ulaşıldığı konusundaki görüşlerini içermektedir. Diğer taraftan Humecu empirizm temelinde duyular yolu ile bilginin elde edildiği yaklaşımına yer verilmektedir.

²⁸⁰ Russell, 1975: 12.

²⁸¹ Russell, 2015: 180.

²⁸² Russell, 2005: 180.

²⁸³ Russell, 2005: 181.

Russell, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi* adlı yapıtında ise önermelerin mantıksal analizi ile atom olarak adlandırılan mantıksal yapılara ulaşmayı amaçlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle dil ve gerçeklik arasındaki bağıntıda önermelerin incelenmesi ile dünyayı oluşturan yapıların bilgisine ulaşmak istemektedir.

Russell yapıtta dünyanın olguları içerdiğini ve olgulara dair doğru ve yanlış inançların (önermelerin) olduğunu belirtir. Dolayısıyla tikellerin yanı sıra olgular da gerçek dünyanın parçasıdır. Olgular, dış dünyanın parçası olarak ne yanlış ne de doğrudur; gerçek ve nesneldir. Önermeler ise bir özelliğin veya ilişkinin dile getirilmesidir. Doğru ve yanlışın araçları, sembol niteliğindeki önermelerdir. Kendi ifadesiyle: Her bir olgu için iki önerme vardır, biri doğru diğeri yanlıştır ve sembollerin doğasında hangisini doğru hangisinin yanlış olduğunu bize gösteren hiçbir şey yoktur.²⁸⁴

Russell için tikeller, olgular ve bağıntılar dünyadaki kompleks (bileşik) varlıklardır. Kompleks önermeler, kompleks varlıkları ifade etmektedir. Kompleks önermelerin analizi ile atomik önermelere, dolayısıyla atomik olgulara ulaşılmaktadır. Bu bağlamda Russell, kompleks önermelerden atomik önermelere bir hiyerarşi oluşturmaktadır. Hiyerarşide yer alan önerme ve olguların tümü atomik yapıdadır. Atomik önermelerin ve”, “veya” vb. ile birleştirilmesi ile bir araya getirilmesi ile moleküler önermeler oluşmaktadır. Hiyerarşinin temeli olan en yalın önerme, tikellerin özelliklerine karşılık gelmektedir. En yalın önerme türünü, iki olgu arasındaki bağıntıyı ifade eden önermeler; bu önermeleri ise üç olgu arasındaki bağıntının ifade edildiği önermeler takip etmektedir. Söz konusu sıralama bu şekilde devam etmektedir.

Diğer taraftan Russell için tümel önermeler, bir şeyin varlığını reddeder.²⁸⁵ Dolayısıyla tüm tümel önermelerin çelişkisi, bir var oluşu ifade eder. Tümel önermeler içerisindeki “tüm”, “bazı”, “her”, “bir” gibi ifadeler ise önerme fonksiyonlarıdır. Diğer önerme türlerinin aksine bu türden önerme fonksiyonları üç değer taşımaktadır. Kendi ifadesiyle: Bir önerme fonksiyonuna, her zaman doğru ise zorunlu, bazen doğru ise olanaklı, hiçbir zaman doğru değil ise olanaksız denilebilir.²⁸⁶ Tümel önermeler ile var oluş arasındaki bu bağıntı, Russell için var oluşun temel anlamını vermektedir. Dolayısıyla varoluş, önerme fonksiyonun bir özelliği ve sınıfların yüklemeleridir.

Russell bu düşüncesi ile tikel olguları kapsayan tümel olguların da var olduğunu ileri sürmüş olmaktadır. Bu bağlamda var oluşu, tikelleri kapsayan tümeler ile sınırlamaktadır. Diğer taraftan kurgusal olarak nitelendirilen şeylerin var oluşlarına dair bir söylemde

²⁸⁴ Russell, 2015 [1918]: 52.

²⁸⁵ Russell, 2015 [1918]: 99.

²⁸⁶ Russell, 2015: 101.

bulunmaktan kaçınmaktadır. Daha açık bir ifadeyle kurgusal nitelikteki şeylerin varlığı ne ret ne de kabul edilebilir.

Russell'ın ilk çalışmalarının eleştirilmesi (özellikle Wittgenstein'in eleştirileri) nedeniyle önermeler konusundaki görüşlerine yapıtlarında yer vermemiştir. Çalışmalarına ara verdiği yıllarda felsefesinde çözüme kavuşturamadığı sorunları tekrar ele alma fırsatı olmuştur. Bu sorunların başında önermelerin (ve inançların) analizi bulunmaktadır. "On Propositions: What They Are and How They Mean" adlı makalesinde önermelere dair yeni görüşlerini ele almaktadır. Ayrıca makale Russell'ın felsefesinde natüralizme (İng. *naturalism*) doğru keskin dönüşünü göstermektedir.²⁸⁷

Russell için bir sözcük, bir şeye, şeylere veya şeyler sınıfına karşılık gelmektedir. Sözcüğün anlamı, nesne veya nesne sınıfı ile bir bağıntısına dayanmaktadır.²⁸⁸ Russell bu düşüncesi ile davranışçı dilsel teoriden (İng. *linguistic behaviourist theory*)²⁸⁹ farklı olarak sisteminde imgeleri de ele almaktadır. İmgeleri ele almasındaki neden, var olan değil de istenilen veya düşünülen bir nesnenin olması durumudur. Daha açık bir ifadeyle var olmayan türden nesneler söz konusu olduğunda dilsel teoriler yetersizdir.

Russell'ın sözcüklerle birlikte imgeleri de ele alması, dolayısıyla psikoloji alanına olan tutumunun yanı sıra anlam konusundaki görüşleri de farklılık göstermektedir. Russell bir kavramın bir şeye işaret ettiğini, yani referans olduğunu ileri sürmekteydi. Ancak mantıksal pozitivistlerden farklı olarak anlam kavramını değil, referansı (İng. *refer to*) temele almaktadır. Dahası önermelerin olguları ifade ettiği düşüncesi ile anlam temelindeki doğrulanabilirlik yaklaşımından da ayrılmaktadır.

Russell'ın yeni teorisinde anlam, nedensel yasaları içeren bir bağıntıdır. Bir sözcüğün anlamını düşünmek, düşüncedeki imgeleri çağırmaktır. Diğer taraftan bir sözcüğü anlamak için farklı yollar bulunmaktadır. Şöyle ki,

1. Uygun durumda sözcüğün uygun kullanılması,
2. Duyduğunda, uygun şekilde davranmak,
3. Davranışa uygun etkisi olan bir sözcüğün diğer bir sözcük ile birleştirmek (faklı bir dilde söylemek),
4. Sözcük ilk öğrenildiğinde anlamı olduğu bir nesne ile bağdaştırıldığında; bu nedenle sözcük nesnenin bazı nedensel etkilerine sahiptir.²⁹⁰

²⁸⁷ Griffin, 2003: 32.

²⁸⁸ Russell, 1919: 7.

²⁸⁹ Epistemologlar, "davranışçılık" olarak adlandırılan çeşitli doktrinleri tartışmışlardır. Bunlardan biri olan mantıksal davranışçılık, zihinsel ile ilgili cümlelerin, davranış veya davranışsal eğilimlerle ilgili cümlelere anlam bakımından eşdeğer olduğunu savunur. Davranışçılık ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Erwin, 2010) görülebilir.

²⁹⁰ Russell, 1919: 20-21.

5. Sözcükler bir hafıza-imgesini tanımlamak ve hatırlamak için kullanılabilir.
6. Sözcükler bir hafıza-hayal gücünü tanımlamak ve yaratmak için kullanılabilir.²⁹¹

Söz konusu yollar incelendiğinde 1-4. maddeler, davranışçı dilsel teori tarafından da benimsenen yaklaşımlardır. Russell için 5. ve 6. sözcük ile imge arasındaki bağıntı nedeniyle eklenmesi gereken maddelerdir. Bir sözcüğün anlamı ise bir imgenin anlamına dayanmaktadır. İmgeler, inancın bir formu olan hafızaya dayanmaktadır.²⁹² Daha açık bir ifadeyle Russell sözcüğün anlamından hafızaya uzanan bağıntıda imgelerin aracı durumunda olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla bir sözcük önermesinin anlamı, imge önermesidir. Kendi ifadesiyle: Bir sözcük-önermesinin “anlamı”, detayları dışında, karşılık gelen imge-önermesidir, ve bir imge-önermesinin imge bileşenlerinin anlamlarına bağımlı bir nesnel referansı vardır.²⁹³

Russell’ın, zihin felsefesi ve tarafsız monizm²⁹⁴ temelinde ele aldığı dünyanın yapısına dair görüşleri, *Analysis of Mind* ve *Analysis of Matter* adlı yapıtlarında ele alınmaktadır. Russell 1919’dan önce tanışıklığın dışsal nesnelere doğrudan erişim verdiğini savunan direkt realistti.²⁹⁵ Yapıtlarda duyu-verisi yaklaşımını terk ederek dış dünya bilgisinin kaynağının duyum olduğunu ileri sürmektedir. Tarafsız monizm, zihin ve madde ayrımının reddedilmesi ile dünyayı oluşturan şeylerin tarafsız olduğunu ileri süren yaklaşımdır.

Russell, tarafsız monizm yaklaşımını *Theory of Knowledge (1914)*²⁹⁶ adlı yapıtında da ele almaktadır. Yapıt deneyim temelinde verili bir zaman ve konu ile ilgili deneyimlenen ve deneyimlenmeyen arasındaki ayrımın sağlanmaması nedeniyle tarafsız monizm yerine farklı bir teorinin geliştirilmesini önermekteydi.²⁹⁷ Yapıtta tarafsız monizm yaklaşımının dış dünyaya dair bilginin idealar aracılığı ile bilindiği görüşüne karşı çıkararak yine de yaklaşımı kabul ettiğini belirtir.

Russell için deneyim dünyasını oluşturan şey ne zihin ne de maddedir; ancak her ikisinden daha temel bir şeydir.²⁹⁸ Söz konusu şey, zihin ve maddeyi oluşturan, onların üstünde olandır. Russell’ın sözleriyle: Dünyamız; (...) Amerikan realistlerinin ne maddenin sertliğine

²⁹¹ Russell, 1919: 22.

²⁹² Russell, 1919: 27.

²⁹³ Russell, 1919: 30.

²⁹⁴ Tarafsız monizm, zihinsel ve fiziksel, kendi içinde ne zihinsel ne de fiziksel olan bazı temel gerçeğin iki yönü olduğu tezidir. Tek madde veya madde türü hem zihinsel hem de fizikseldir, dolayısıyla hiçbir madde yalnızca zihinsel veya yalnızca fiziksel değildir. Daha ayrıntılı bilgi için (Priest, 2007) görülebilir.

²⁹⁵ Griffin, 2003: 33.

²⁹⁶ Russell’ın *Theory of Knowledge* adlı yapıtı, Wittgenstein’in eleştirileri nedeniyle tamamlanması ve yayınlanması gecikmiş olan yapıttır. Dahası Russell söz konusu yapıttaki görüşlerini tamamen terk etmiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Griffin, 2003: 31) görülebilir.

²⁹⁷ Russell, 1992: 32.

²⁹⁸ Russell, 2001[1921]: 8.

ve yok edilemezliğine sahip, ne de zihni karakterize ettiği varsayılan nesnelere gönderim olan “tarafsız” dediği şeylerden oluşmaktadır.²⁹⁹

Russell, madde-zihin düalizmi bağlamında fizik ve psikoloji alanları arasındaki ayrımı dikkat çeker. Fizik, görünümünün tümünü maddenin bir parçası olarak ele alırken psikoloji görünümünün kendileri ile ilgilidir. Dolayısıyla madde-zihin düalizmi, metafiziksel bir problem değildir. Madde zihin ayrımı dünyanın yapısına dair şeylere yönelik değil, nedensel yasalar için geçerlidir. Russell zihinsel olanın etkisi olmadığını değil, yalnızca farklı yasaları takip ettiğini ileri sürer. Bu bağlamda bir olay, fiziksel dünyanın nedensel yasalarına uyuyor ise fiziksel; zihinsel dünyanın nedensel yasalarına uyuyorsa zihinseldir. Fiziksel neden ve zihinsel etkiler arasındaki bağıntı ise duyumlardır. Daha açık bir ifadeyle Russell, dış dünya bilgisinin kaynağının duyumlar olduğunu ileri sürmektedir.

Dahası Russell, psikoloji ve fizik bilimi arasında kurduğu bu bağıntı ile bir sözcüğün anlamı ile bağıntısını da ilişkilendirir. Bir sözcüğün kullanımı önce gelirken kullanımın analiz ve gözlemi ile anlamı ortaya çıkmaktadır. Sözcüğün anlamı ile bağıntısı, nedensel bir yasa olarak sözcüğün kullanılması ile davranışsal etkidir.

Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth* adlı yapıtında ise epistemolojinin kapsamını inançların düzenlenmesi; görevini sözcüklere dayanmayan olgu ve olayların temel önermeler ile bağıntısını analiz etmek olduğunu belirtir. Yapıtta epistemolojinin kapsam ve görevi bağlamında temel önermelerin deneyim ile bağıntısını konu edinerek dilsel bir hiyerarşi ileri sürmektedir.

Sözcükler, anlama sahip olmaları nedeniyle diğer şeylerden ayrıdır. Russell’ın dilsel hiyerarşisinde özel adlar, hayvan türlerinin cins adları, renkler gibi ayrı kullanılan sözcükler, nesne-sözcükleridir. Nesne-sözcükleri, deneyim ve dil arasındaki bağıntıyı oluşturan nesne dilini oluşturur. Nesne-sözcüklerini diğer sözcüklerden ayıran özellikler, sözcüklerin anlamları olan nesneleri ile karşılaşmalarında öğrenilmeleri, diğer sözcükleri varsaymamaları ve kendi başlarına birer önerme oluşturmalarıdır.³⁰⁰

Nesne sözcükleri, ne doğru ne de yanlıştır. Dilsel hiyerarşide doğru ve yanlış niteliğine sahip önermeler, nesne dilini konu edinen ikincil dilde yer alır. Dahası ikincil dilde ifade edilen şeyin ne anlama geldiğini açıklamak mümkündür. Russell doğruluğun realist bir yaklaşımı savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir cümle veya önerme içerisindeki değişkenlerin gözlemlenebilir olgular ile bağıntı içerisinde olması önermenin doğru olduğunu belirler. Dahası

²⁹⁹ Russell, 2001[1921]: 25-26.

³⁰⁰ Russell, 2005 [1940]: 25-26.

gözlemlenebilen olgular ve gözlemlenemeyen olgular arasındaki ayrım, gözlemlenemeyen olguların genel inançlar olarak değerlendirilmemesidir.³⁰¹

Russell'ın incelenen görüşlerinin önemi, değişim ve gelişim içerisindeki düşüncelerinde realizm yaklaşımına bağlı kalmasıdır. Epistemolojisinin ontolojik sorunları da içermesi, ontolojik bağlamdaki bir nesnelliğin gerekliliğini açıkça göstermektedir. Epistemolojisinde temele aldığı duyu-verileri ve duyum unsurlarının öznel olması nedeniyle, dış dünyanın bilgisi konusunda nesnel bir bilgi anlayışını benimsememektedir. Ancak önermeler ile gerçeklik arasındaki bağıntıda, olguların nesnel olduğu düşüncesi ile ontolojik bağlamdaki bir nesnelliği kabul ettiği görülmektedir. Bu ise çalışmanın temel savı ile tutarlı bir düşüncedir.

2.5. Ludwig Wittgenstein

Ludwig Wittgenstein (1889-1951), özellikle analitik felsefenin gelişiminde önemli bir rol oynaması nedeniyle yirminci yüzyılın önemli düşünürleri arasında kabul edilmektedir. Wittgenstein'ın felsefesi ve çalışmaları iki ayrı dönemde ele alınmaktadır. Erken veya birinci dönem Wittgenstein olarak adlandırılan dönem *Tractatus Logico-Philosophicus* (1918) adlı yapıtı ile özdeşleşmektedir. İkinci veya geç dönem felsefesi ise *Felsefi Soruşturmalar* (İng. *Philosophical Investigations*) adlı yapıt ile özdeşleşmektedir.

Wittgenstein'ın iki dönemde de amacı, dilin neler yapıp yapamayacağını belirlemektir. Bu, insan bilgisinin kapsam ve sınırlarını belirlemekten daha radikal bir girişimdir, çünkü bilgi, doğruya ulaşmadan önce anlam kazanması gereken cümlelerle ifade edilir.³⁰²

2.5.1. Tractatus: Dil, Dünya ve Gerçeklik

Wittgenstein'ın Viyana çevresince okutulan ve tartışılan *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı yapıtı, mantıksal atomculuk yaklaşımını temsil eden önemli bir yapıttır.³⁰³ Mantıksal atomculuk, Russell ve Wittgenstein'ın savunduğu cümlelerin sözcüklerden inşa edildiği gibi, dünyanın önermelerin basit bileşenlerine uygun unsurlardan inşa edildiği yaklaşımıdır. Yapıt içerisinde konu ile ilgili görüşleri, öncelikle dil-düşünce ve gerçeklik arasında kurduğu bağıntıda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu bağıntının incelenmesi uygun olacaktır.

³⁰¹ Russell, 2005 [1940]: 246.

³⁰² Pears, 2010: 784.

³⁰³ Yapıtın önemi, analitik felsefenin gelişim sürecinde dilsel dönüşü yansıtmasıdır. Bu bağlamda Hanna (2001), *Tractatus*çu dönüşün dört doktrini barındırdığını ileri sürer: Bunlar önermelerin ne hakkında oldukları şeylerle izomorfik bir yapıya sahip olduğunu ileri süren dilin denotasyonel parçası için anlamın resim teorisi; denotasyonel olmayan veya işlevsel olarak tanımlanan parçaları mantıksal sabitlerle ilgili teori; iki oldukça sınırlandırıcı ayrım, bir yanda mantıksal anlam ve mantıksal anlamsızlık arasında, diğer yanda ise söylemek (= açıklama, belirtmek) ve göstermek (= belirtme, ostending) arasında; ve son olarak yakından ilişkili olan mantıksal doğrularla yakından ilişkili olan anlamsız dilsel totoloji doktrini (Hanna, 2001: 8).

Tractatus Logico-Philosophicus, yedi temel önermeden ve bu önermelerin açıklamalarından oluşmaktadır. Yapıt, dil-düşünce ve gerçeklik bağıntısı sorununu ele almaktadır. Wittgenstein, öncelikle dil-düşünce ve gerçeklik ilişkisi bağlamında bir sınır getirme isteğindedir. Bu sınır getirme isteği, Kant'ın insan bilgisi ve akıl için getirdiği sınır ile benzerlik göstermektedir. Ancak Kant'tan ayrıldığı husus, Wittgenstein'in düşünce ve dilsel alanda bir sınır getirmesidir.

Wittgenstein *Tractatus*'a ontolojik görüşleri ile başlar. Wittgenstein'in sözleriyle: Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil.³⁰⁴ Wittgenstein'in bu görüşü, dünyanın nesneleri içerdiği dünya anlayışından farklı olarak olguların temele alınmasıdır. Ancak olgular, nesnelerin kombinasyonlarıdır. Olgular, basit olan nesnelerin birleşimi, dolayısıyla kompleks (karmaşık) yapılardır. Olgular bağlamlarının (İng. *state of affairs*) olanağı ise nesnelerin kendisinde, içeriğindedir.

Wittgenstein'in ontolojisi olarak nitelendirebileceğimiz bu görüşlerinden bir realist olduğu açıktır. Wittgenstein dış dünyanın gerçekliğini ve tikel nesnelerin var olduğunu kabul etmektedir. Diğer taraftan epistemolojisinin temelinde yer alan önermeler, basit nesnelerin kombinasyonları olan olguları temsil etmektedir. Epistemolojisinde söz konusu olgular temelinde bir sistem kurmaktadır.

Wittgenstein'in dünyanın yapısına dair söz konusu görüşleri, Russell'in ontolojisi ile benzerlik göstermektedir. Jaakko Hintikka söz konusu benzerliği şu şekilde ifade eder:

(...) *Tractatus*'un ontolojisi ve semantiği genel anlamda Russell'in ontolojisi ve semantiği ile benzerdir. Dünya benim doğrudan deneyimin nesnelerinin varoluşu bakımından fenomenolojik olan yalın nesnelerin dünyasıdır. Başka her şey, yalın nesnelerden oluşturulan pek çok mantıksal kurgu olarak kabul edilebilir.³⁰⁵

Wittgenstein, yapıt içerisinde yalın nesnelerin ne olduklarına dair bir belirlenimde bulunmaz. Amacı da gerçekte bu değildir. Çünkü Wittgenstein için bir şeyin ancak nasıl olduğu söylenebilir, ne olduğunu değil.³⁰⁶ Yapıt içerisindeki amacı, dil-düşünce ve dünya arasında nasıl bir bağıntı olduğunu açıklamaktır. Bu açıklama ise mantıksal atomculuk yaklaşımı temelindedir. Ona göre, cümlelerin içinde düşünce öyle dile getirilebilir ki, düşüncenin nesnelerini cümle-imlerinin öğeleri karşılar.³⁰⁷ Düşüncenin dile getirilmesi ise düşüncenin nesneleri ile nesneler arasındaki bağıntıdır.

³⁰⁴ Wittgenstein, 2016: 15; Tez 1.1.

³⁰⁵ Hintikka, 2015: 30.

³⁰⁶ Wittgenstein, 2016: 33; Tez 3.221.

³⁰⁷ Wittgenstein, 2016: 31; Tez 3.2.

Wittgenstein, dünyanın yapısına dair görüşlerinin ardından anlamın resim teorisine (İng. *picture theory of meaning*) geçer. Bu teoriye göre, olguların resimlerini yaparız.³⁰⁸ Resimler, gerçekliğin bir taslağıdır. Her öge bir nesneyi temsil eder ve resimdeki ögelerin birleşimi nesnelerin birleşimini temsil eder.³⁰⁹ Resimlerin gerçeklik ile bağıntı içerisinde olabilmesi için ortak bir biçime sahip olmalıdır. Bu biçim, mantıksal formdur. Resimlerin formu, nesnelerin ve resimlerin ögelerinin kendi aralarındaki bağıntının olanağını sağlar. Dolayısıyla Wittgenstein için dil-düşünce ve dünya, aynı mantıksal formu paylaşmaktadır. Daha açık bir ifadeyle gerçekliğin dil ve düşünce ile ortak yanı, mantıksal formdur.

Wittgenstein için önermelerdeki düşünceler, duysal ve algılanabilir olmak üzere iki şekilde dile getirilmektedir. Buna göre, dile getirme veya bir ifadede bulunmak, anlamı değil formu oluşturmaktadır. Wittgenstein'in bir ifadede bulunmanın formu oluşturduğu düşüncesi, hakkında söylenen şeyin yalnızca nesnelerin formu olduğu düşüncesi temelindedir. Diğer bir ifadeyle bir ifadede bulunmak, bir nesnenin formu hakkında konuşmaktır.

Wittgenstein için dil ve dünya arasında bağıntı, resmin kendisidir. Dünya ile aynı mantıksal yapıya sahip olan resimler, uzamsal değildir. Resimler gerçekliği yansıtmaya rağmen, doğru veya yanlış olabilir. Resmin doğru veya yanlış olmasını belirleyecek olan şey, resmin gerçeklik ile karşılaştırılmasıdır. Çalışmanın temel savı bağlamında Wittgenstein'in bu düşüncesi önemlidir. Önermelerin doğruluğuna dair önermeler dışındaki bir unsura başvurmaktadır. Bu bağlamda ontolojik nesnelliğin gerekliliğini ileri sürmektedir.

Diğer taraftan Wittgenstein'in resim teorisinin önemi, hem anlam hem de doğruluğun koşullarını açıklamasıdır. Buna göre bir önermenin anlamlı olması, olgu bağlamında karşılığı olmasına bağlıdır. Dahası Wittgenstein'a göre, bir önermenin anlamı vardır; ancak önermenin bağlamında bir ad anlamı vardır.³¹⁰

Wittgenstein için sözcükler birer adlandırmadır. Nesneler adlandırılır, olgular ise semboller ile temsil edilir. Adlar belirli bir şekilde bir araya getirilerek adlandırılan nesnelerin tekabül ettikleri şeyler bağlamında, adların birbiriyle ilişkili oldukları ifade edilebilir.³¹¹ Daha açık bir ifadeyle kendi dışımızda nesnelerin tümüne karşılık gelen bir sözcük bulunmaktadır. Dolayısıyla adlar, nesnelerin yerine geçmektedir. Wittgenstein'in sözleriyle: Bir ad bir şey yerine geçer, bir başkası da bir başka şey yerine, aralarında da bağlantılıdır, böylece-canlı bir resim gibi-olgu bağlamını kurup ortaya koyarlar.³¹²

³⁰⁸ Wittgenstein, 2016: 23; Tez 2.1.

³⁰⁹ Biletzki ve Matar, 2021. (erişim tarihi 26.10.2021).

³¹⁰ Wittgenstein, 2016: 35; Tez 3.3.

³¹¹ Hintikka, 2015: 36.

³¹² Wittgenstein, 2016: 53; Tez 4.0311.

Wittgenstein için gündelik dil içerisindeki çoğu sorunun nedeni, sözcüklerin birden fazla şeye karşılık gelmesi, yani bağlanmasıdır. Dahası söz konusu sorunların nedeni dilin mantığının yanlış anlaşılmasıdır. Dilsel sorunlara dair bu belirlenim, felsefe alanındaki tartışmaların nedeni olarak görülmektedir. Tüm felsefeyi dil eleştirisi olarak gören Wittgenstein, sorunlar için çözümün, mantıksal bir işaret (*im*; İng. *sign*) veya sembol dilidir.³¹³ Wittgenstein bir önermenin biçimini “bu böyle böyledir” (İng. *this is how things stand*) şeklinde olduğunu belirtir.³¹⁴ Her önerme doğru veya yanlış olarak biçime dayanır ve eşit değerdedir.

Wittgenstein’in yapıt içerisindeki amacının dil ve düşünceye bir sınır getirmek olduğu belirtilmiştir. Onun bu amacı, anlamın resim teorisinde de açıkça kendini göstermektedir. Kendi ifadesiyle: Resmin ortaya koyduğu şey, onun anlamıdır.³¹⁵ Wittgenstein’in önermelerin bir olguyu ifade etmesi gerektiği koşuluyla dil ve düşünce alanına bir sınır getirmiş olmaktadır. Bu sınır, önermelerin anlam ve anlamsız ayrımını ortaya çıkarmaktadır.

Wittgenstein, adların birer anlamı olması gerektiği düşüncesiyle yalnızca önermeler içerisinde bu anlama sahip olduklarını belirler. Dolayısıyla olgusal durumlar yalnızca anlamlı önermeler ile temsil edilmektedir. Önermenin olgusal bir karşılığı bulunması durumunda söz konusu önerme anlamlı, bir karşılığı olmaması durumunda ise anlamsızdır. Bu ayrım, Viyana çevresi ve mantıksal pozitivist düşünürleri tarafından da benimsenen ilkenin de temelini oluşturmaktadır. Wittgenstein söz konusu ayrım ile metafiziksel söylem ve önermeleri anlamsız kılmaktadır. Dahası etik, estetik gibi alanların önermelerini de dışarıda bırakmaktadır.

Wittgenstein için tüm doğru önermelerin toplamı, doğa bilimlerini oluşturur. Olgusal durumların anlamlı önermeler tarafından temsil edilmesi, anlamlı önermeleri doğa bilimleri ile sınırlamaktır. Daha açık bir ifadeyle (...) yalnızca doğa biliminin önermelerinin söylenebilir olduğu ve dilde yapılan ve kullanılan birçok ifadenin duyu alanının dışında bırakıldığı anlamına gelir.³¹⁶

Dışarıda bırakılan ifadelerin başında mantığın önermeleri gelmektedir. Wittgenstein dünyanın sınırlarının, mantığın da sınırları olduğunu ileri sürer. Mantık, dünyayı, yani gerçekliği ifade etmez. Diğer taraftan doğa bilimlerinin de ötesine geçmez. Wittgenstein için mantığın önermeleri yalnızca totolojiler olup aslında hiçbir şey söylemezler.³¹⁷ Benzer şekilde mantığın bir yöntemi olan matematik ve anlam teorisindeki resim formlarının kendileri de anlamsız olması nedeniyle dışarıda bırakılmaktadır. Dahası anlamsız olan bu alanların dışında “saçma” (İng. *nonsense*) olarak adlandırılan kimi önermeler de bulunmaktadır. Söz konusu

³¹³ Wittgenstein, 2016: 39; Tez 3.325.

³¹⁴ Wittgenstein, 2016: 87; Tez 4.5.

³¹⁵ Wittgenstein, 2016, Tez 2.221.

³¹⁶ Biletzki ve Matar, 2021. (erişim tarihi 26.10.2021).

³¹⁷ Wittgenstein, 2016: 139; Tez 6.1- 6.11.

önergeler, dünyayı bir bütün olarak kavramak isteyen, dolayısıyla dünya içinde olmayan ancak sınırı olan önerme ve ifadelerdir.³¹⁸

Wittgenstein, felsefe alanında çoğu önerme ve soruları da saçma olarak nitelendirir ve söz konusu soruların yanıtlanamayacağını ileri sürer. Bu bağlamda felsefenin bir öğreti değil, bir etkinlik olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla felsefenin sonucunda önergeler değil, önergelerin analiz edilmesi bulunmalıdır. Dahası Wittgenstein için felsefenin doğru yöntemi söylenebilir olandan, yani doğa bilimi önergelerinden başka bir şey söylememektir.³¹⁹

Wittgenstein'ın düşünce-dil ve gerçeklik arasındaki görüşleri bu şekilde özetlenirken son olarak onun solipsizmine değinmek konu ile görüşlerinin anlaşılması için uygun olacaktır. Öncelikle Wittgenstein için düşünce-dil ve dünya, özne ile özdeşdir. O, bu bağlamda zihin ve madde düalizminin, daha açık bir ifadeyle özne ve nesne karşıtlığını reddetmektedir.

Wittgenstein, özne ve nesne karşıtlığını epistemolojik bağlamda da reddetmektedir. İyi bilindiği üzere çağdaş epistemolojide bir bilgiye sahip olmanın formu “p, q’ya inanıyor” şeklinde ifade edilmektedir. Wittgenstein’ın “dünyanın kendisi ile özdeş” olduğu düşüncesine paralel olarak bu ifadenin gerçek formu, “p, ‘p’yi söylüyor” şeklindedir. Böylece ontolojik ve epistemolojik bağlamda özne ile nesne arasındaki karşıtlığı, karşılıklı olma ile değiştirmektedir.

Wittgenstein’ın dünya ile öznenin özdeş olduğu görüşü nedeniyle öznel bağlamdaki bilgi ve ontolojiyi kabul ettiği, özellikle şu ifadeleri nedeniyle ileri sürülebilir:

Düşünemediğimizi düşünemeyiz; o zaman, düşünemediğimizi söyleyemeyiz de.

Bu değini, tek benciliğin ne ölçüde doğru olduğu sorusunun karara bağlanmasının yolunu gösteriyor.

Tek benciliğin (solipsizm) kastettiği işte, tamamıyla doğrudur, ancak bu söylenemez, kendini gösterir.

Dünyanın benim dünyam olduğu, kendini şurada gösterir ki, dilin (yalnızca benim anladığım dilin) sınırları, benim dünyamın sınırlarını imler.³²⁰

Wittgenstein, solipsizm yaklaşımının ne demek istediğinin doğruluğunu, dilin sınırlarının dünyanın sınırları ile belirlenmesi ile desteklemektedir. Ancak bu sınır, yalnızca kendi var oluşu temelinde değildir. Bu bağlamda epistemolojik veya ontolojik solipsizmi kabul ettiği veya benimsediği ileri sürülemez.³²¹

³¹⁸ Biletzki ve Matar, 2021. (erişim tarihi 26.10.2021).

³¹⁹ Wittgenstein, 2016: 171-172; Tez 6.53.

³²⁰ Wittgenstein, 2016: 135; Tez 5.61-5.562.

³²¹ *Metafiziksel (veya ontolojik) solipsizm, epistemolojik solipsizm ve metodolojik solipsizm* arasında ayırım yapmak yaygındır. Metafizik solipsist, yalnız kendisinin (vardır, veya gerçektir) olduğunu; epistemolojik solipsist, yalnızca kendisinin kesinlikle var olduğunu (vardır, veya gerçektir) iddia eder; metodolojik solipsist ise tipik olarak bir tür metodolojik strateji olarak solipsizmi benimser (Borst, 2010: 747). Diğer taraftan Wittgenstein’ın

Wittgenstein için dünya, anladığı dil ile sınırlıdır. Ancak dünyanın gerçekliği, ona göre nesneler ile sınırlıdır. Wittgenstein'in sözleriyle: Empirik gerçeklik, nesnelerin toplamı yoluyla sınırlanmaktadır.³²² Wittgenstein bu düşüncesi temelinde şüpheciliği saçma olarak nitelendirir. Şüphecilik, soru sorulamayan bir yerde şüphelenmeye kalkışınca, çürütülemez değil, açıkça saçmadır.³²³ Dolayısıyla Wittgenstein dünya ile özdeş olan "ben" in gerçeklik ve dil arasındaki bağıntı ve gerçekliğe ulaşmanın yolu olarak görmektedir.

Wittgenstein'in yukarıda incelenen görüşleri temelinde epistemolojik nesnelliği, ontolojik nesnellik ile temellendirdiği görülmektedir. Dünyanın kendisi ile özdeş olduğu düşüncesi, ontolojik realizmi ile çeliştiği düşüncesini getirmesine rağmen, gerçekte ileri sürdüğü realizmi desteklemektedir. Bu bağlamda solipsizmi ile realizminin birbirini desteklediği, tutarlı olduğu söylenebilir.

2.5.2. Felsefi Soruşturmalar: Dil Oyunları ve Anlam

Wittgenstein, ilk dönem çalışması olan *Tractatus*'ta ileri sürdüğü görüşlerini daha sonra eleştirmiştir. Bu eleştirisi, özellikle dogmatik olması nedeniyledir. Dolayısıyla Wittgenstein'in erken dönemden geç dönemine geçişi, dogmatizmin reddidir.³²⁴ Wittgenstein'in geç dönem görüşleri, yukarıda da belirtildiği üzere ölümünden sonra yayınlanan *Felsefi Soruşturmalar* adlı yapıtı ile özdeşleşmektedir. *Tractatus* gibi *Felsefi Soruşturmalar*'ın da temel konusu dildir. Ancak iki yapıtın yapı ve temel düşüncesi oldukça farklıdır.

İki yapıt arasındaki ilk önemli fark, *Tractatus*'un yedi temel önermenin sistematik düzeni bulunurken *Felsefi Soruşturmalar*'ın konudan konuya atlayan karmaşık anlatımı ile sistematik bir yapıya sahip olmamasıdır. Söz konusu yapısal fark, Wittgenstein'in mantık alanından gramer alanına geçişini de açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan yapıt, dil oyunları, aile benzerliği, anlam, kural izleme, gramer ve özel dil problemi gibi konuları temele almaktadır.

Wittgenstein yapıtına Augustinus'un *İtirafı* adlı yapıtından dil öğrenmenin dil ve nesne arasındaki gösterimsel (İng. *ostensive*) olduğunu ifade eden bir alıntı ile başlar. Bu açıklama veya tanımlama biçimini, "sözcüklerin işaret ederek öğretimi" olarak adlandırmaktadır.³²⁵ Wittgenstein, sözcüklerin birer temsile (adlandırma, anlam) indirgenmesini eleştirmektedir. Daha açık bir ifadeyle sözcükler, yalnızca nesneleri adlandıran

solipsizmi kavramsal olarak adlandırılabilir (Borst, 2010:748). Solipsizmin tanımı ve türleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Borst, 2010) görülebilir.

³²² Wittgenstein, 2016: 131; Tez 5.5561.

³²³ Wittgenstein, 2016: 171; Tez 6.51.

³²⁴ Biletzki ve Matar, 2021. (erişim tarihi 26.10.2021).

³²⁵ Wittgenstein, 2017: 25; Tez 6.

sembol veya işaretler değildir. Wittgenstein, dilin tek mantıksal yapıya sahip olduğu yaklaşımı nedeniyle mantıkçıları (dolayısıyla erken dönem kendisini) eleştirmektedir. Wittgenstein'in bu eleştirisi, *Tractatus* ve *Felsefi Soruşturmalar* arasındaki ilk düşünce farkını oluşturmaktadır. Wittgenstein'in *Tractatus*'ta ileri sürdüğü anlam teorisinde sözcüklerin birer adlandırma olduğu belirtilmişti. Wittgenstein bu görüşünü *Felsefi Soruşturmalar*'da terk ederek dilin tek bir işlevi, kullanımı olduğunu reddetmektedir.

Wittgenstein, *Tractatus* adlı yapıtında bir sözcüğün anlamının sözcüğün işaret ettiği nesnesi olduğu düşüncesini, bir sözcüğün anlamının dildeki kullanımı olduğu düşüncesi ile terk etmektedir.³²⁶ Diğer taraftan *Mavi Kitap* adlı yapıtında ise birçok sözcüğün kesin bir anlamı olmadığını ileri sürmektedir.³²⁷ Wittgenstein için sözcük veya ifadelerin anlamı, yalnızca kullanımlarına bağlıdır. Kendi ifadesiyle: Oysa imin yaşamı olan herhangi bir şey belirtmek durumundaysak bunun imin kullanımı olduğunu söylemek zorundayız.³²⁸ Wittgenstein, sözcüklerin anlamlarına dair bilimsel bir araştırmanın olanaklı olmaması nedeniyle sözcüklerin kişiden bağımsız bir anlama sahip olamayacakları düşüncesindedir. Diğer bir ifadeyle sözcükler, zihinden bağımsız bir güç yoluyla anlama sahip değildirler.

Wittgenstein, anlam ile doğrudan bağıntılı olan 'anlama'nın (İng. *understanding*) zihinsel bir süreç değil, içsel bir durum olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda anlamak, ona göre imgeler ile açıklanamaz. Wittgenstein madde ve zihin düalizminin söz konusu düşünce nedeniyle ulaştığımızı belirtir. Ancak ona göre madde ve zihin arasında bağıntı kurulmak istendiğinde imgeler anlamak değildir. Dolayısıyla Wittgenstein için imgeler, ne anlam ne de anlamadır.

"Dil oyunları" kavramı, Wittgenstein'in felsefesinde önemli bir kavramdır ve anlam konusundaki görüşleri ile doğrudan bağıntılıdır. Sözcüklerin tek değil, çeşitli kullanımlarını olduğu görüşünü "dil oyunları" kavramı (İng. *language games*) ile açıklamaktadır. Söz konusu kavram, onun bir bütünsel olarak dile, dilin işlevine dair görüşlerini yansıtmaktadır. *Felsefi Soruşturmalar* adlı yapıtında birçok tanım verilmekle birlikte, genel tanım "dilini konuşulmasının bir etkinliği veya bir yaşam biçiminin parçasıdır" şeklindedir.³²⁹ Diğer taraftan *Mavi Kitap* adlı yapıtında dil oyunları, "çocukların sözcükleri kullanmayı başladıkları dil biçimleri" olarak tanımlanmaktadır.³³⁰ Wittgenstein'in dil oyunları yaklaşımı, dilin bir bütün olarak farklı kullanım ve işlevlerine dair çeşitliliği ifade etmektedir.

³²⁶ Wittgenstein, 2017: 41; Tez 43.

³²⁷ Wittgenstein, 2019: 61.

³²⁸ Wittgenstein, 2019: 31.

³²⁹ Wittgenstein, 2017: 32; Tez 23.

³³⁰ Wittgenstein, 2019: 47.

Wittgenstein için sözcüklerin nesnelere işaret etmesi veya nesneleri adlandırması, dil oyunlarından yalnızca biridir. Wittgenstein dil oyunlarını, dolayısıyla sözcüklerin farklı kullanım ve işlevleri olduğuna dair görüşünü ünlü alet kutusundaki nesnelere benzetir. Söz konusu benzetme ile dilin çeşitliliğini ileri sürmektedir. Dil oyunlarının çeşitliliği, dil oyunlarının birbiri ile aynı olmaları değil; ancak benzer olmaları nedeniyledir. Bu benzerlik, oyunların tümünde ortak olan unsur anlamında değildir. Wittgenstein'ın sözleriyle: dil dediklerimizin hepsinde ortak olan bir şey belirtmektense, bu görüngülerde, hepsi için aynı sözcüğü kullanmamıza yol açan ortak tek bir şey bulunmadığını – aksine bunların birbiriyle çok çeşitli şekillerde akraba olduklarını söylüyorum.³³¹

Dil oyunları kavramı, dilin kuralla yönetilen karakterine işaret eder.³³² Kural izleme (İng. *rule following*), uyulması gereken mutlak anlamdaki yönergeler değil, insan etkinliğinin geleneğidir. Wittgenstein'a göre bir dil oyunu, onun kurallarını naklederek (İng. *conveying*) öğretilemez; ancak öğreneni belirli bir şekilde davranmaya eğiterek (İng. *training*) öğretilir.³³³ Dolayısıyla kural izleme, uyuşmadır: Kural izlemek, insan yaşamındaki uyuşmadır.³³⁴ Kural izlemenin insanlar arasındaki uyuşma olarak tanımlanması, Wittgenstein'ın doğru ve yanlışın hesaba dayandığı, yani mantıksal olduğu düşüncesinin bir reddidir. Buna göre doğru ve yanlış, ifade edilen şeyler olarak fikirlerin değil, yaşam biçimlerinin uyuşması olarak tanımlanır.

Wittgenstein'ın kural izleme konusundaki görüşleri, dil felsefesinde “özel dil problemi”nin temeli olmuştur. Dilin bir uyuşma olduğu kabul edildiğinde öznel olan duygu ve hislerin bireyler arasında nasıl uyuşma sağlayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Wittgenstein'ın soruna dair görüşü, özel dil diye bir şeyin olmadığı yönündedir. Ona göre öznel bir durum olan ağrı hissinin dile getirilmesi, ortak bir şeyin ifadesidir. Dahası içsel olarak nitelendirilen ağrı, davranış yoluyla öğrenilemez. Wittgenstein için bir sözcüğün kullanımı herkesin anladığı bir haklılaştırma (gerekçelendirme) gerektirmektedir.³³⁵ Bu bağlamda ağrının ifade edilmesi özel değil, bireyler arasındaki uyuşmadır.

Yapıt ile ilgili değinilmesi gereken son husus, Wittgenstein'ın felsefe konusundaki görüşleridir. Wittgenstein *Tractatus*'ta ileri sürdüğü felsefenin görevinin teoriler ve doktrinler oluşturmak olmadığı yaklaşımını devam ettirmektedir. Diğer taraftan felsefenin terapatik yönünü ortaya koymaktadır: tek bir felsefe yöntemi değil, yöntemler vardır, tedavileri gibi.³³⁶

³³¹ Wittgenstein, 2017: 51; Tez 65.

³³² Biletzki ve Matar, 2021. (erişim tarihi 26.10.2021).

³³³ Hintikka, 2015: 62.

³³⁴ Wittgenstein, 2017: 107; Tez 242.

³³⁵ Wittgenstein, 2017: 111; Tez 261.

³³⁶ Wittgenstein, 2017: 71; Tez 133.

Wittgenstein'ın geç dönemi ile özdeşleştirilen *Felsefi Soruşturmalar* yapıtının çalışmanın temel konu ve savı bakımından önemi, öncelikle Wittgenstein'ın gerçeklik ile karşılaştırılan anlam yaklaşımını, anlamların kullanıma bağlı olduğu ve uyumlar olduğu düşüncesi ile terk etmesidir. Bu düşüncesi nedeniyle önermelerin dışındaki bir unsurun belirleyici olmadığı söylenebilir. Ancak söz konusu yapıt içerisinde doğrudan epistemolojisini ele almadığı akılda tutulmalıdır.

Wittgenstein'ın *Felsefi Soruşturmalar*'dan sonra yazılan yapıtları arasında yer alan *On Certainty (Kesinlik Üzerine)* adlı çalışması, tamamlanmamış epistemolojik yapıtı olarak kabul edilir. Yapıt, dil temelinde bilgi, şüphe ve kesinlik konusundaki görüşlerinden oluşan notların bir derlemesidir. Wittgenstein'ın yapıt içerisindeki amacı, şüpheciliği çürütmek veya onaylamak değildir.

Wittgenstein yapıt içerisinde George Edward Moore'un *A Defence of Common Sense* ve *Proof of the External World* adlı makalelerinde şüpheciliğin üstesinden gelmek için ileri sürdüğü önermeleri temele almaktadır. Çalışma içerisinde Moore'un günlük bilgi ve inançlara (İng. *commonsense knowledge*) yöneltilen şüpheleri reddederek sağduyu realizm yaklaşımının bir savunucusu olduğu belirtilmişti. Wittgenstein, Moore'un insanın tüm bildiği şeyleri tek tek sayabileceği düşüncesini reddeder. Bu düşüncüyü reddetmesinin nedeni, “biliyorum” ifadesinin yanlış kullanımıdır. Wittgenstein için bu kullanımın özel olduğu fark edilmemektedir. Kendi ifadesiyle: “Biliyorum”, bilineni olgu olarak garanti eden durumu betimliyor gibi görünmektedir; bildiğimi sanıyorum (İng. *I thought*) ifadesi ise hep unutulur.³³⁷ Wittgenstein söz konusu ifadenin öznel temelde olması nedeniyle, yanlış olanağının unutulduğunu ima etmektedir.

Wittgenstein, kesinlik düşüncesinin hiç şüphenin olmaması olarak yorumlandığını belirtir. Kendi ifadesiyle: Kesin sözcüğüyle, tamamen ikna olmayı, hiç şüphe bulunmamasını ifade ederiz, böylelikle başkalarını ikna etme çabasına gireriz. Bu öznel kesinliktir.³³⁸ Burada, kendi inançlarımızdan hareketle nesnel anlamdaki bir kesinliğin olamayacağı düşüncesi bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Wittgenstein bilmenin öznel bir kesinliği içerdiğini ileri sürmektedir. Dahası şüphenin kendisi, kesinliği gerektirir; yalnızca sabit olan düşüncelerden şüphe edilebilir.

Wittgenstein'a göre, Moore doğrudan kabul edilen empirik önermeleri değil, empirik formdaki mantıksal önermeleri temele almaktadır. Kendi sözleriyle: Moore “şunu şunu bildiğini” söylediği zaman, gerçekte özel bir sınamadan geçirmeden onayladığımız birçok

³³⁷ Wittgenstein, 2020: 13; Tez 12.

³³⁸ Wittgenstein, 2020: 37; Tez 194.

empirik önermeyi sayıyor; yani, empirik önermelerimizin sisteminde kendine özgü bir mantıksal rolü olan önermeleri.³³⁹ Dolayısıyla önermelerin empirik bağlamda bir şeyi ifade ettiği düşünülse de gerçekte mantıksal temelde kabul edilen önermelerdir. Önermelerin mantıksal olması ise dil içerisindeki işlevleri nedeniyledir.

Diğer taraftan Wittgenstein için söz konusu önermeler, şüphecilğin üstesinden gelmek için kullanılabilecek önermeler değildir. Önermeler aracılığı ile ne realizm ne de idealizm kanıtlanabilir. Moore'un önermelerinin karşıtları da kabul edilemez. Daha açık bir ifadeyle Wittgenstein için bu önermelere dair şüphe yersizdir. Çünkü söz konusu önermelerin genel kabuller olması nedeniyle kanıta gerek duymadan kabul edilmektedir. Kanıtlamaları mümkün olmasa da empirik yargıları doğrudan kabul ederiz. Dahası empirik yargıların gerçekten biri tarafından bilindiğine dair bir teminat, gerekçe bulunmaz. Diğer taraftan "bazı empirik önermelerin doğruluğu, referans çevremize aittir."³⁴⁰

Wittgenstein için Moore'un belirli önermeleri temele alması aslında bir yanılgıdır. Ona göre bilgi inanmaya dayanır ve bu inanç, bir önermeler sistemidir. Wittgenstein'in sözleriyle: Bir şeye inanmaya başladığımız zaman, inandığımız tek bir önerme değil, bir önermeler sisteminin bütünüdür.³⁴¹ Wittgenstein, söz konusu düşüncesi ile önermelerin bir bütün olarak alınması gerektiğini ifade etmektedir.

Wittgenstein, önermelerin bütünlüğünü bir nehir veya ırmağa benzeterek sabit olan kimi önermelerin olduğunu ileri sürer. Wittgenstein'in sözleriyle: Ve bu nehrin kıyısının bir bölümü, hiç değişmeyen ya da fark edilmeyecek kadar az değişime uğrayan sert kayalıktan, bir bölümü de suların şuraya buraya sürükleyip götürdüğü ya da yığıldığı kumlardan oluşur.³⁴² Burada değişen önermelerin yanı sıra şüphe edilmeyen ve kabul edilen kimi önermelerin de olduğunu ima etmektedir.

Wittgenstein, Moore'un ileri sürdüğü önermeleri "eklem (menteşe; İng. *hinges*) önermeler" olarak adlandırılmaktadır. Eklem önermeler, belirli dil oyunlarının veya yargı sistemlerinin ön varsayımları olan temel önermelerdir. Tüm şüphe, yine eklem önermelerin kendisine dairdir. Ancak Wittgenstein söz konusu önermelerin sabit kalması gerektiği düşüncesindedir. Kendi ifadesiyle:

Yani sorduğumuz sorular ve şüphelerimiz, bazı önermelerin şüpheden muaf olmasına bağlıdır; bu önermeler, soru ve kuşkularımızın üstünde döndüğü eklemlere benzer.

Yani, bazı şeylerden *filiyatta* kuşkulandırılması, bilimsel araştırmalarımızın mantığına aittir.

³³⁹ Wittgenstein, 2020: 30; Tez 136.

³⁴⁰ Wittgenstein, 2020: 22; Tez 83.

³⁴¹ Wittgenstein, 2020: 30; Tez 141.

³⁴² Wittgenstein, 2020: 25; Tez 99.

Ama bu şöyle bir şey değildir. Her şeyi araştıramayız, bu yüzden varsayım ile yetinmek zorunda kalırız. Kapının dönmesini istiyorsam, eklemler sabit olmalıdır.
Yaşamım birçok şeyi gönül rahatlığı ile kabullenmemi içerir.³⁴³

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Wittgenstein şüphe edebilmek için şüphe edilmeyen temel önermelerin olması gerektiğini ima etmektedir. Ancak bu temel önermeler, varsayım üzerine kuruludur.

İyi temellendirilmiş inancın temelinde, temellendirilmemiş inanç yatar.³⁴⁴ Wittgenstein için Moore'un ele aldığı empirik önermeler, temellendirilmemiş; ancak temel olan inançlardır. Yaşamın getirdiği ve herkesin kabul ettiği inançlardır. Wittgenstein bu bağlamda temel inançlara şüpheyi yersiz görmekle birlikte, aynı zamanda kanıtlanamayacak olan önermeler olduklarını kabul etmektedir. Wittgenstein'ın yapıt içerisindeki amacının şüpheciliği çürütmek olmadığı belirtilmişti. Amacı şüpheciliği desteklemek de değildir. Wittgenstein temel önermelerin ne kanıtlanabilir ne de şüphe edilebilir önermeler olduğunu belirterek yaşamın getirdiği kabuller olduğunu ifade etmektedir. Ancak söz konusu temel kabuller, kesinlik düşüncesi olmadan güvenilir olması gereklidir.

Wittgenstein'ın söz konusu yapıt içerisindeki görüşlerinin önemi, öncelikle kesinlik düşüncesi olmadan yaşamın getirdiği önermelerin kabul edilmesi gerektiği düşüncesidir. Wittgenstein'ın ölümüne yakın yazdığı bu yapıtında epistemolojik nesnelliğin bireyler arasındaki uyuma ile sağlandığı düşüncesindedir. Bu, çalışmanın temel savı ile tutarsız olduğu düşüncesini getirmekle birlikte, Wittgenstein'ın bağımsız bir gerçeklik alanını kabul ettiği, dolayısıyla realist olduğu açıkça görülmektedir.

2.6. Karl Raimund Popper

Karl Raimund Popper (1902-1994), yirminci yüzyıl bilim felsefesinin önde gelen düşünürlerindendir. Bilim felsefesinin yanı sıra sosyal ve politik alanlarındaki çalışmaları ile bilinmektedir. Olasılık, kuantum mekaniği, metafizik, ontoloji ve sosyal bilimlerin metodolojisi vb. gibi konular önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. Popper mantıksal pozitivistler ile paralel olan düşünce ve yaklaşımı nedeniyle sıklıkla Viyana Çevresi düşünürleri ile birlikte analitik felsefe geleneği içerisinde anılmaktadır.³⁴⁵ Ancak onun düşüncelerinin asıl önemi,

³⁴³ Wittgenstein, 2020: 54; Tez 341-343.

³⁴⁴ Wittgenstein, 2020: 44; Tez 235.

³⁴⁵ Popper'ın analitik felsefe geleneği içerisine dahil edilip edilemeyeceği tartışmalı bir konudur. Örneğin Ali Bilge Öztürk (2016), Popper'ın şu düşünceleri nedeniyle analitik felsefe geleneğine dahil edilemeyeceğini belirtir: "(...) felsefenin sorunlarının dil ve dilin mantığı sorunlarına indirgenemeyeceği, felsefenin amacının dünyayı anlamak olması, felsefenin yönteminin felsefi analiz veya dilin mantıksal analizle sınırlı olmaması, filozofların her kuramsal yöneme başvurabileceği, dünyaya ilişkin yalnızca analitik değil, aynı zamanda sentetik ifadeler

mantıksal pozitivistlere yönelttiği eleştirileridir. Felsefe alanında önemli bir dönüm noktasını oluşturan *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* adlı yapıtında ele aldığı konu ve argümanlar mantıksal pozitivistlerin yaklaşımlarına yöneliktir.

2.6.1. Bilim Felsefesi ve Epistemoloji

Popper'ın epistemolojisi, bilim konusundaki görüşleri ile doğrudan ilişkilidir. Popper için epistemolojinin temel iki problemi sınırlandırma (İng. *demarcation*) ve tümevarımdır. Sınırlandırma problemi, bilimi bilim olmayan diğer disiplin ve sözde bilimlerden ayırt etme problemidir. Diğer taraftan tümevarım problemi, Hume'un görüşlerine dayanan özel yasalardan genel yasalara akıl yürütmenin rasyonel olarak nasıl ve neden kabul edilebilir olduğu, epistemik veya bilişsel bakış açısından nasıl ve neden gerekçelendirdiği problemidir. Popper'ın *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* adlı yapıtında mantıksal pozitivistlere yönelttiği eleştiriler, söz konusu sorunlar temelindedir.

Mantıksal pozitivistlerin doğrulanabilir anlam ilkesi, önermelerin empirik temelde olgusal (gözlem) bir karşılığı olmasına bağlı olarak önermelerin doğrulanabilir olduklarını ileri süren yaklaşımdır. Buna göre, gözlem önermelerinden hareketle elde edilen evrensel yasaların doğrulukları, empirik veya olgusal bir karşılığı olmasına bağlıdır. Ancak Popper için söz konusu yaklaşım bilimin metodu, doğruluk ve anlam unsurları temelinde problemlidir.

Popper yapıtlarında döneminde tartışılan dil ve anlam sorunları ile ilgilenmediğini sıklıkla dile getirmektedir. Popper için anlam bir sözlü sorun, yani sözde-problemidir.³⁴⁶ Anlamlar, sözcüklerin kökenleri ve tarihleri ile bağıntılıdır. Sözcükler ise mantıksal birer uzlaşım sembolüdür. Bu bağlamda sözcükler semboller; anlamı ise psikoloji ile özdeşleşmektedir. Popper bu görüşleri nedeniyle epistemolojisinde ve bilim anlayışında anlam ve dil sorunlarını temele almamaktadır. Mantıksal pozitivistlerin anlam temelindeki bu görüşlerini reddetmektedir.

Popper, *Unended Quest* adlı otobiyografisinde ise Wittgenstein ve mantıksal pozitivistlerin anlam ve anlamsız ayrımını şu şekilde yorumlar: Bütün bu insanların bilim ile sözde bilim arasında değil, bilim ile metafizik arasında bir sınırlandırma kriteri aradıkları açıktı.³⁴⁷ Ancak Popper özellikle Wittgenstein'in anlam teorisinin uygulanması ile doğa yasalarının da kabul edilemeyeceğini ileri sürer. Kendi sözleriyle: Wittgenstein'in anlamlılık ölçütü tutarlı bir şekilde uygulanırsa, doğa yasaları da anlamsız olacaktır; başka bir ifadeyle

kurulabileceği gibi felsefi düşünceleri nedeniyle felsefeye analitik karakter veren meta-felsefi çerçeveye tamamen uyumsuzdur" (Öztürk, 2016: 259). Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Öztürk, 2016) görülebilir.

³⁴⁶ Popper, 1962: 40.

³⁴⁷ Popper, 1976 [2002]: 89.

gerçek (yasal) bir önerme olamayacaktır.³⁴⁸ Dahası mantıksal pozitivistlerin anlamlılık ilkelerini Antikçağ döneminde ele alınan töz sorununa benzeterek anlam ve doğruluğu özdeş olarak ele almaları nedeniyle eleştirmektedir.

Popper, tümevarım düşüncesini epistemolojisinde ve bilim anlayışında reddetmektedir. Tümevarımın Humecu kritiğinin geçerliliğini kabul etmesiyle çağdaş filozoflar arasında farklıdır, ve aslında tümevarımın bilimde asla fiilen kullanılmadığını savunarak bunun ötesine geçer.³⁴⁹ Popper için tümevarımsal çıkarım bilimin metodu değildir. Popper’ın tümevarımsal çıkarımı reddetmesi, özel önermelerden evrensel önermelerin çıkarılamayacağı ve bu önermelerin doğrulanamayacağı nedeniyledir. Popper’ın bilinen ünlü örneği ile “tüm kuğular beyazdır” gibi bir önerme, tüm kuğuların gözlenemeyeceği, dolayısıyla doğrulanamayacağı nedeniyle hiçbir zaman tamamlanamaz. Popper için bu türden önermeler doğrulanamaz; ancak yanlışlanabilirler. Bu bağlamda Popper, yanlışlanabilirlik (İng. *falsification*) ilkesini ileri sürer. Aynı örneğe bağlı kalındığında tek bir siyah kuğunun gözlenmesi ile “tüm kuğular beyazdır” önermesinin yanlışlanabiliridir. Dolayısıyla bir teorinin bilimsel statüsünün kriteri yanlışlanabilirlik, veya çürütülebilirlik, veya test edebilirliktir.³⁵⁰

Popper, anlam konusunda mantıksal pozitivistlerden ayrılmasına rağmen, empirik bilimlerin temele alınması gerektiği konusunda aynı görüştedir. Ancak anlam ve anlamsızlık ayrımı ile tüm metafiziksel önermeleri dışlamaz. Popper için kimi metafiziksel önermeler, test edilir olup olmadıkları gözetmeksizin bilim içerisinde yararlı olması nedeniyle gereklidir. Popper bu düşüncesini *Realism and the Aim of Science* adlı yapıtında ele alır. Yapıtta yararlı teorilere örnek olarak atomculuk yaklaşımını ileri sürmektedir. İyi bilindiği üzere atomculuk, empirik bilimler aracılığı ile ne yanlışlanabilir ne de doğrulanabiliridir. Dolayısıyla atomculuk, metafiziksel bir yaklaşımdır. Ancak Popper’ın da belirttiği üzere, fiziksel bilimin parçası olmuştur.³⁵¹

Diğer taraftan Popper, evrensel yasaları, yani doğa yasalarının birer varsayım olduğunu kabul eder. Özel önermeler ise özel bir durum veya olayın sınır koşullarıdır. Popper’ın evrensel ve özel önermeler ayrımı, bir sonraki bölümde incelenecek olan Carnap ve Neurath gibi düşünörlere dair eleştirisidir. Söz konusu isimler, önermeleri özne (bireysel) olarak temellendirmektedir. Popper’ın sözleriyle: Bireysel kavramlar “buradaki”, “şuradaki” gibi ifadelerle ya da bunların yerini tutan imlerle; kısaca özel ad olmayan fakat özel adların veya koordinatların yerini alabilecek imlerle ifade edebiliriz.³⁵²

³⁴⁸ Popper, 2016: 60.

³⁴⁹ Thorntorn, 2021 (erişim tarihi 01.06.2021).

³⁵⁰ Popper, 1962: 37.

³⁵¹ Popper, 2005: 176.

³⁵² Popper, 2016: 88.

Popper, *Conjectures and Refutations* adlı yapıtında epistemolojide ileri sürülen iki temel yaklaşım olduğunu belirtir. Bu yaklaşımlardan ilki, doğrunun apaçık ortada olduğu (İng. *truth is manifest*) yaklaşımıdır. Doğrunun apaçık ortada olduğu yaklaşımı, doğru bilginin ele edilebileceğini ileri süren optimist bilgi anlayışıdır. Diğer taraftan ikinci yaklaşım, bilgisizliğin komplo teorisi (İng. *the conspiracy theory of ignorance*). Söz konusu yaklaşım, yanlış ile çürütmelerin bilgisizliğin nedeni olarak görülmesidir. Daha açık bir ifadeyle bilgiler arasında yanlış olanlara dair olumsuz yaklaşımdır.

Popper'ın söz konusu yaklaşımları ele almasındaki neden, bilgi teorilerine dair eleştirisidir. Popper için doğrunun apaçık ortada olduğu yaklaşımı bir mittir. Optimist bilgi anlayışları, Platon'un mağara analojisinde olduğu gibi, pesimist bilgi anlayışlarına dönüşmektedir. Diğer taraftan bilgisizliğin komplo teorisi, Sokratik yönetime benzemektedir. Popper için Sokrates'in yöntemi, öğrenmeyi hedefleyen bir yöntem değildir. Ruhunu yanlış inançlardan, bilgi gibi görünenden ve önyargılardan arıtma veya temizlemeyi hedef alan bir sanattır.³⁵³

Popper için birbirine bağlı olan doğrunun apaçık ortada olduğu ve bilgisizliğin komplo teorisi, epistemolojide otoriterci (İng. *authoritarianism*) anlayışın nedenidir. Bilindiği üzere Bacon ve Descartes, farklı yaklaşım ve düşünce biçimleri nedeniyle modern felsefenin kurucuları olarak nitelendirilmektedirler. Popper ise söz konusu düşünürlerin epistemolojileri otoriterden bağımsız olmadığına dikkat çeker. Popper'ın sözleriyle: Biri aklın otoriterliğinden, diğeri ise duyuların otoriterliğinden kurtulamamıştır.³⁵⁴ Dahası

Bacon ve Descartes, yeni otoriteler olarak akıl ve gözlemi kurdular ve onları her bireysel insan içine kurdular. Ancak bunu yaparken insanı iki parçaya böldüler, doğru konusunda otoriteye sahip daha yüksek olan bir parça -Bacon'un gözlemleri, Descartes'ın aklı- ve daha düşük bir parçaya.³⁵⁵

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Popper Bacon ve Descartes'ın otoriter olarak kabul ettikleri bilginin kaynağı unsurlarını, yani gözlem ve aklı temele almaları konusunda eleştirmektedir.

Popper için bilim gözlem önermelerinden değil, mitler ve mitlerin eleştirileri ile başlamaktadır. Dolayısıyla bilginin tek değil, tüm türden kaynakları bulunmaktadır. Popper için tartışılan gerekçelendirme ve bilginin kaynağı gibi sorunlar, sonsuz gerileme probleminin temel

³⁵³ Popper, 1962: 13.

³⁵⁴ Popper, 1962: 15-16.

³⁵⁵ Popper, 1962: 17.

nedenidir ve bir kenara bırakılmalıdır. Popper, epistemolojisinde “öznelerarası sınanabilir hangi vargılarla bilimsel önermeler sınanabilir?” sorusunu temele almaktadır.³⁵⁶ Diğer taraftan bilginin kaynağına dair sorular yerine “en güvenilir bilgi kaynakları hangileridir?”, “bir hata veya yanlışı nasıl belirler ve nasıl elimine edebiliriz?” gibi sorular gelmelidir.

Popper, geleneksel epistemoloji içerisinde tartışılan söz konusu konuları eleştirirken Grek düşünürlerini doğayı anlama istekleri nedeniyle yüceltir. Greklerde olduğu gibi kozmolojik sorunlara dönülmesi gerektiğini ileri sürer. Çünkü Popper için “tüm bilim kozmolojidir”.³⁵⁷ Diğer taraftan Greklerin kendilerini önceleyen mitleri eleştirmelerinden hareketle rasyonel eleştiricilik (İng. *critical rationalism*) olarak adlandırılan yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Popper’ın eleştirel rasyonalizmi, tahmin ve çürütmeler aracılığıyla problem çözmeye dayanan bir yaklaşımdır. Eleştirel rasyonalizm, özcülük (İng. *essentialism*) ve enstrümantalizm (İng. *instrumentalism*) yaklaşımlarının birleşimidir. Özcülük, bilimin Galileocu yaklaşımını benimsemektedir. Bilim adamları şüpheyi yer bırakmayacak şekilde bilimsel teorilerin doğruluklarını tespit edebilir ve en başarılı doğru teoriler, görünüşlerin altında yatan gerçeklikler olan özleri veya özsel doğalarını tanımlamaktadır.³⁵⁸ Ancak Popper için özcülük yaklaşımı için özleri kabul etmelerini gerektiren bir neden yoktur. Dahası Popper kapalı bir bilim anlayışında benimsenen son nihai açıklamanın mümkün olmadığını düşünmektedir.

Diğer taraftan enstrümantalizm, özlerin olmadığını, fizik biliminin şeylerin gizli özlerini bulamayacağını ve bilimlerin nihai bir açıklama bulamayacağını ileri süren yaklaşımdır. Dolayısıyla bilimsel teoriler, gözlemlerin olası sonuçlarını veren hesap kuralları olup yalnızca birer enstrümandır. Popper’ın söz konusu yaklaşıma eleştirisi, hesaplama kuralları ile teoriler arasındaki ayrıma dairdir.

Popper’ın eleştirel rasyonalizmi ise tahminler ve çürütmelerin temele alınması ile Galileocu yaklaşımın doğru bilginin amaçlandığı; ancak Galileocu olmayan kesin ve doğru bilginin olmadığı görüşlerinin birleştirilmesidir. Daha açık bir ifadeyle Popper’ın eleştirel rasyonalizmi, bilimin dünya ile ilgili doğru bir açıklama getirebileceğini; ancak söz konusu açıklamanın kesin bir doğru olmadığını ileri süren bir yaklaşımdır.

Popper’ın bilimin kesin açıklamalar getiremeyeceği yönündeki görüşlerine paralel olarak şu sözlerine yer vermek uygun olacaktır:

³⁵⁶ Popper, 2016: 122.

³⁵⁷ Popper, 1962: 136.

³⁵⁸ Popper, 1962: 103-104.

(...) bilim kayaların üzerine hiçbir şey kurmaz. Aslında üzerinde bilimin kuramlarının cüretkâr yapısının yükseldiği yer adeta bir bataklıktır, bilim kazıklar üzerine dikilmiş bir yapıya benzer; kazıklar yukarıdan aşağıya doğru bataklığa sarkar -ama “var olan” doğal bir tabana dayanmaz, işte bu nedenle de kazıklar sağlam bir katmana dayandığında, onları daha fazla derine çakmaktan vazgeçemeyiz; ancak kazıkların yapıyı taşıyabileceğini düşündüğümüzde, sağlam bir yere dayandıklarını belki kabul edebiliriz; ama yalnız geçici bir süre için.³⁵⁹

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Popper bilimin belirli ve kesin temelleri olmadığını ima etmektedir.

Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* adlı yapıtının önsözünde, epistemolojinin temel sorununu “hep bilgimizin nasıl büyüdüğü veya geliştiği sorusu” olarak belirlemektedir.³⁶⁰ Bilginin büyümesi, bilimin gelişiminin araştırılmasından geçmektedir. Popper bu düşüncesi ile insan bilgisinin akılsal ürünleri olan teori, hipotez ve tahminleri temele alınmaktadır. Popper için bilimlerin amacı doğru bilgiye ulaşmak değildir. En iyi teoriler bile değişebilir. Dolayısıyla bilginin büyümesinde deneme ve yanılma, hipotezler ve çürütmeler önemli unsurlardır. Bilginin büyümesi için gerekli olan üç unsur basitlik, bağımsız olarak test etme ve teorinin birçok ve yeni testten geçirilmesidir. Diğer taraftan bilimin görevi, daha genel soruların bulunması ve cevapların yeni ve daha ağır testlerden geçirilmesidir.

Popper, bilginin büyümesine dair görüşlerinde Darwin’in evrim teorisini temele almaktadır. Buna göre bilgi ve bilim birikimsel değil, evrimsel olarak büyür ve gelişir. Darwin’in biyolojik evrim sürecinde olduğu gibi, mantığa dayanan epistemolojide de teoriler eleştirel rasyonalizm ile elenmektedir. Teorilerdeki hataların belirlenmekte ve yeni keşifler ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde Popper’ın Darwin’in teorisi ile kurduğu analogide teori birleştiren, problem çözen organik yapılar ile problemler birlikte doğmaktadır. Popper, benimsediği bu türden epistemolojiyi evrimsel epistemoloji (İng. *evolutionary epistemology*) olarak adlandırılmaktadır.

Popper için bilgi, sıfırdan başlamaz. Bilgiyi önceleyen arka-plan bilgisi bulunmaktadır. Popper’ın kendi ifadesiyle: Her edinilen bilgi, tüm öğrenme, bazı bilgi formlarının modifikasyonundan meydana gelir, veya daha önce orada olan eğilimden (İng. *disposition*); ve son tahlilde, doğuştan gelen eğilimden.³⁶¹ Diğer taraftan Popper’ın arka-plan bilgisi düşüncesi, aynı zamanda teorilerin tek başına sınanamayacağı görüşünü de desteklemektedir. Buna göre bir teori, diğer teorilerden, dolayısıyla diğer bilgilerden bağımsız değildir. Teorilerin sınanması da diğer teorilerden bağımsız değildir.

³⁵⁹ Popper, 2016: 135.

³⁶⁰ Popper, 2016: 28.

³⁶¹ Popper, 1979: 71.

Popper, Tarski'nin doğruluk teorisi ile tanışmadan önce bilim içerisinde özellikle Wittgenstein'in resim teorisindeki bir doğru kavramından söz etmekten kaçınmıştır. Çünkü ileri sürülen söz konusu teorilerin tümü, doğruluğu bir şekilde bilginin kaynağı veya temeli ile ilişkilendirmektedir.³⁶² Ancak bilginin olgu ile uyumlu olduğu temelinde doğrunun uygunluk teorisini kabul etmektedir.

Popper'ın doğruluk anlayışında kesinlik unsurunu dışarıda bıraktığı belirtilmişti. Bilimin amacı, ona göre ne doğruluk ne de olasılıktır. Kendi ifadesiyle:

Bizim bilim olarak adlandırdığımız, sağlam önermelerden oluşan ya da sürekli bilimsel ilerlemelere rağmen değişmezliğini koruyan bir dizge değildir. Bizim kastettiğimiz bilim, bilgi öğretisi [episteme] de değildir: ne doğruya ne de olasılığa bilim ulaşabilir. Bilimin yalnızca biyolojik açıdan bir değeri yoktur. Değeri yalnızca kullanılabilirliği oranında da değildir: Her ne kadar bilim, doğruya ve olasılığa erişemezse de, yine de akılcı araştırma ve doğruyu bulma merakı, bilimsel buluşlar için en vazgeçilmez güdüdür.³⁶³

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Popper bilimlerin doğru bilgiye ulaşamayacağını ifade etmektedir. Ancak doğru bilgiye ulaşma isteği bilimsel araştırmalar için önemli bir unsurdur.

Popper mutlak olmayan bir doğruluk anlayışının dezavantajlı olduğunu farkındadır. Doğru bilginin aranması; ancak doğruya ulaşıldığının bilinmemesi, kesin olmayan bir doğruluk anlayışına getirilebilecek eleştirilerin yalnızca birkaçıdır. Doğruluğun genel bir kriteri olmamasına rağmen, farklı kriterlerin olduğunu ileri sürer. Kendi ifadesiyle: doğruyu arıyoruz ancak bulduğumuzu bilemeyebiliriz; yine de düzenleyici bir prensip olarak doğru düşüncesi tarafından yönlendiriliriz; ve bu yüzden doğruyu tanımak için genel kriterler olmadığı için, doğruya doğru ilerleme gibi kriterler vardır.³⁶⁴ Popper'ın doğruya ilerleme kriteri, doğruya yaklaşma olarak adlandırılmaktadır (İng. *verisimilitude*).

Doğruya yaklaşma, iki farklı nosyonun birleştirilmesi ile oluşur: Doğruluk kavramı ve bir önermenin (mantıksal) içeriği (İng. *content*).³⁶⁵ Her önermenin bu önermeden çıkan tüm sonuç önermeleri, önermenin içeriğini (yani bir sonuç sınıfı) oluşturur. İçeriği oluşturan (yani sonuç sınıfında) önermeler arasında totoloji olmayan ve doğru olan önermeler, önermenin doğru içeriğini oluşturmaktadır. Buna göre doğruya yaklaşma, doğruluk içeriğinin artmasıdır. Teorilerin testlerden başarı ile geçmesi, teorinin yüksek derece bir desteklemeye (İng. *corroboration*) sahip olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle bilimsel büyüme artık gerçeğe doğru

³⁶² Popper, 1962: 225.

³⁶³ Popper, 2016: 314.

³⁶⁴ Popper, 1962: 226.

³⁶⁵ Popper burada Tarski'nin sınıf olarak adlandırdığı mantıksal sınıfı temele almaktadır. Buna göre içerik, önermeden zorunlu olarak çıkan sınıftır.

yaklaşma olarak temsil edilebilir ve deneysel destekleme doğruya yaklaşmanın bir göstergesi olarak görülebilir.³⁶⁶

Popper'ın bilim ve epistemolojisine dair verilen bu açıklamaların ardından bilginin nesnelliği ve gerçeklik ile ilgili görüşlerine geçilebilir.

2.6.2. Nesnel Bilgi, Realizm ve 'Dünya Üç'

Popper'ın ontoloji ve metafizik konusundaki görüşleri, epistemoloji ve bilim felsefesi konusundaki görüşleri ile doğrudan bağıntılıdır. Gerçeklik konusundaki görüşlerindeki düşünce ve eleştirileri, bilgi konusundaki görüşlerinde olduğu gibi, geleneksel epistemolojiye yöneliktir. Popper, bilimin amacının doğru bilgiye ulaşmak olmadığını ileri sürmesine rağmen, ifade ve önermelerin gerçekliğin bir ifadesi olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda ontolojik bağlamdaki bir kabulün gerekli olduğunu ileri sürmektedir.

Popper için "bilgi ve düzenlilik arayışının başarısız olacağı birçok dünya, olası ve gerçek dünyalar vardır".³⁶⁷ Bilgi konusundaki görüşlerinde Popper'ın empirik-bilimleri kabul ettiği belirtilmiştir. Bu bağlamda gerçeklik konusundaki görüşlerinde dışsal-deneysel alanı kabul etmektedir. Daha açık bir ifadeyle Popper mantıksal olarak birden çok olası dünya olduğunu kabul etmekle birlikte, empirik bilim olarak tanımlanan gerçek deneyim dünyasını temele almaktadır.

Popper için teori ve önermeler bir olguya işaret etmektedir. Daha açık bir ifadeyle gerçeklik, Tarski'nin doğrunun uygunluk teorisinde temele alınan olgulardır. Kendi ifadesiyle: Doğrunun olgular ile uyum içerisinde olduğu sağduyu teorisini; veya daha iyi ifadeyle bir teorinin ancak ve ancak olgular ile uyumlu ise doğru olduğunu kabul etmektedir.³⁶⁸ Buna göre, betimleyen önermenin doğru olması, olgunun gerçekliğine işaret etmektedir. Dahası teorilerin test edilebilir olması, belli türden olayların olamayacağının gösterilmesi olarak da gerçekliği ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle yanlışlamalarımız, gerçekliğe dokunduğumuz noktaları göstermektedir.³⁶⁹ Dolayısıyla Popper için test edilebilir tüm tahminler, gerçeklik ile doğrudan ilişkilidir.

Tüm bilim ve tüm felsefe sağduyudur.³⁷⁰ Popper'ın benimsediği realizm, sağduyusal bir realizmdir. Ancak Popper'ın sağduyusal realizmi, epistemolojik bağlamda kabul edilen bir yaklaşım değildir. Çalışma içerisinde modern felsefe düşünürlerinin epistemolojik realizm yaklaşımını benimsedikleri belirtilmiştir. Popper'a göre Descartes'ın kendi varlığından emin

³⁶⁶ Thorntorn, 2021 (erişim tarihi 01.06.2021).

³⁶⁷ Popper, 1979: 23.

³⁶⁸ Popper, 1979: 44.

³⁶⁹ Popper, 1962: 113.

³⁷⁰ Popper, 1979: 35.

olarak öznel bir temele başvurusu ve kesinlik ile bağıntılı olması nedeniyle hatalıdır. Dahası modern felsefede yapılan deneyim alanında doğrudan ve dolaylı ayrımı gibi, görünüş ve gerçeklik ayrımını da eleştirir. Popper için gerçeklik ve görünüş ayrımında, görünüş de bir gerçekliktir.

Popper, ontolojik bağlamdaki sağduyuyu kabul eder; ancak sağduyusal bilgi anlayışını reddetmektedir. Sağduyusal bilgi yaklaşımlarına olan eleştirisi, verili bilgi anlayışı ve kesinlik ile özdeşleşmesidir. Dahası Popper için duyu verileri, duyu izlenimleri ve doğrudan deneyim gibi yaklaşım ve tartışmalar, filozofların icatlarıdır. Burada özellikle şu hususa dikkat çekilmelidir. Popper ileri sürülen realist yaklaşımları öznel ve kesinlik düşünceleri nedeniyle reddetmektedir. Epistemolojisini ontolojisinden bağımsız olarak ele alma isteğindedir. Başlangıç noktası olarak sağduyuyu kabul etmekte; ancak bilgi teorisi temelinde bir realizmi reddetmektedir. Dolayısıyla epistemolojik bağlamdaki bir realizmi değil, metafiziksel bağlamdaki bir gerçekliği kabul etmektedir.³⁷¹

Popper'ın bilgi konusundaki görüşlerinde mantıksal pozitivistlerin metafiziği dışlaması nedeniyle eleştirdiği belirtilmişti. Bilim için yararlı olan metafiziksel önermelerin yanı sıra bilimsel bilgi için bir alan da gereklidir. Popper için keşfedilmesi gereken bir alan, bir gerçeklik gereklidir. Yanılabilir olan öznel bilgi de bir gerçekliğe uyarlanır. Kabul edilen bir gerçekliğin olmaması durumunda teori ve hipotezler, anlamsız olacaktır. Çalışmanın temel konu ve savı bağlamında Popper'ın bu görüşü önemlidir. Popper, bilimin konu edindiği ontolojik bir alanın, yani bir gerçekliğin olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda bilgiye dair görüşlerini ontolojik bağlamda kabul ettiği realizm ile temellendirdiği söylenebilir.

Popper, gerçeklik ile ilgili görüşlerini *Realism and The Aim of Science* adlı yapıtında da ele almaktadır. Yapıt içerisinde öncelikle bilimin amacını belirlemektedir. Kendi sözleriyle: Bilimin amacı, açıklamaya ihtiyaç duyduğumuz için bizi etkileyen her şeye ilişkin tatmin edici açıklamalar bulmaktır.³⁷² Burada açıklama (İng. *explanation*) ifadesi ile bir önermeler sistemi ima edilmektedir. Sistem içerisindeki önermelerden biri, açıklanacak olan olgu durumunu tanımlayan önerme (*explicandum*), diğer önermeler ise açıklama önermeleridir (*explicans of explicandum*). Olgu durumunu tanımlayan önerme, genel olarak doğru bilinen önermedir. Açıklama önermeleri ise keşfedilmeyi bekleyen araştırmanın nesnesidir. Söz konusu keşif, bilinenin bilinmeyen ile açıklanmasıdır.³⁷³ Popper bu duruma fizik biliminde atomik yapıların kabul edilmesi ile örneklendirir.

³⁷¹ Popper, *Unended Quest* adlı yapıtında metafiziksel realizm yaklaşımını, tümevarım problemi için ileri sürdüğü çözümünde açık kalan kimi problemleri çözmesi nedeniyle kabul ettiğini belirtir (Popper, 1976 [2002]: 175).

³⁷² Popper, 1979: 191.

³⁷³ Popper, 1979: 191.

Popper'ın önermeler sistemine dair bu açıklaması, benimsenen bir gerçeklik alanı olmadan açıklamaların anlaşılamayacağını ileri sürmektir. Bir realist olmadan açıklamalara ulaşmak istemek, yeni teorilerin keşfini anlamsız kılar. Dolayısıyla keşfedilecek bir gerçekliğin olmaması veya gerçekliğe dair şüphe duymak anlamsızdır.

Realizm, empirik temelde ne onaylanabilen ne de yanlışlanabilen bir yaklaşımdır. Popper bu durumun farkındadır. Popper, realizme karşıt görüş olan idealizm yaklaşımının da onaylanabilen bir yaklaşım olduğunu belirtir ve realizm ile idealizm tartışmasının bir sonuca bağlanamayacağını kabul eder. Ancak ona göre realizm anlamlı olan tek hipotezdir. Popper bu bağlamda idealizme karşı sağduyusal realizmi destekleyen haklı argümanların olduğunu ileri sürer. İleri sürülen en güçlü argüman, iki yaklaşımın birleşiminden oluşmaktadır. Realizmin sağduyunun bir parçası olması ve Popper'ın nitelendirdiği üzere bilginin zihnin kova teorisi (İng. *bucket theory of the mind*).³⁷⁴ İkinci argüman, fizik, biyoloji, kimya gibi bilimlerin gerçeklik düşüncesini beraberinde getirmesidir. Diğer bir ifadeyle bilimlerin doğru olması, gerçekliğin de doğru olduğu anlamına gelmektedir. Ancak belirtilmesi gerekir ki, Popper için realizm bilimsel değil, metafiziksel bir yaklaşımdır.³⁷⁵ Üçüncü argüman, insanlar dilsel temelde olan ifade ve önermelerin gerçekliğe dair olması ve insanlar arasında olmasıdır. Dördüncü argüman, zihnin dünyanın yaratıcısı olmamasıdır. Son olarak beşinci argüman, eğer realizm doğru ise -daha özel olarak bilimsel gerçekliğe yaklaşan bir şey- o zaman bunu kanıtlamanın imkansızlığının nedeni açıktır.³⁷⁶

Görüldüğü üzere Popper metafiziksel temellere dayanan sağduyusal realizmin dogmatik bir savunucusu değil, anlamlı olan tek yaklaşım olması nedeniyle kabul etmektedir. Hipotezlerin, teorilerin, bilimlerin anlamlı değerlendirilmesi için realizmin bir gereklilik olduğunu ileri sürmektedir. Diğer taraftan bilimsel realizm temelinde bir gerçeklik anlayışını benimsemediğini belirtmesine rağmen, sağduyusal realizmi benimsemesinde önemli bir etken olduğu açıktır.

Popper, fiziksel ve zihinsel dünyaların var olduğunu, söz konusu dünyaların ise etkileşimde olduğunu kabul etmektedir. Popper'ın öznel bilgiyi reddettiği belirtilmişti. Bu bağlamda o, bilginin nesnelliğini savunmaktadır. Nesnel bilgi, bilen öznenen bağımsız bilgidir. Ancak Popper'ın belirlediği anlamda nesnel bilgi, ne zihinsel ne de fiziksel alandadır. Daha açık bir ifadeyle Popper epistemolojik nesnelliğin, fiziksel veya zihinsel alanda sağlanamayacağı düşüncesindedir. Nesnel bilgi için kolaylık sağlaması nedeniyle üçüncü bir dünyanın, Popper'ın ifadesi ile bir “dünya üç”ün olduğunu kabul etmektedir. Popper'ın kabul

³⁷⁴ Popper, 1979: 39.

³⁷⁵ Popper, 1979: 40.

³⁷⁶ Popper, 1979: 41.

ettiği bu alanlara göre, ““Dünya bir” fiziksel dünya; “dünya iki” bilinçli deneyimlerimizin dünyası; “dünya üç” ise kitapların, kütüphanelerin, bilgisayar hafızalarının vb. mantıksal içeriğinden oluşmaktadır”.³⁷⁷

Nesnel bilginin alanı olan “dünya üç”, çalışma içerisinde de ele alınan Frege ve Bolzano’nun nesnel alanları ile benzerlik göstermektedir. Frege ve Bolzano’dan ayrıldığı husus, “dünya üç”ün sembolik ve dilsel ifadelerden oluşmamasıdır. Diğer bir ifadeyle Popper için “dünya üç”, semantik ve linguistik bir alan değildir. “Dünya üç” alanında yer alan nesnel bilgi örnekleri, kütüphanede depolanan dergi ve kitaplarda yayınlanan teoriler; bu teorilerin tartışmaları; teorilerle bağıntılı olarak işaret edilen zorluk veya problemler; vb.dir.³⁷⁸ Dahası bağımsız olan “dünya üç”, henüz keşfedilmeyen teorileri de içermektedir.

Popper için istemli veya istemsiz, aktüel ve olası birçok evren oluşturulabilir. Ancak olası evrenler arasındaki en önemli alan, “nesnel olan teorilerin, tahminlerin ve argümanların alanıdır”.³⁷⁹ Popper için insanlar dünyayı ne yaratır ne de etkiler. Ancak etkinlik olarak mitleri, ideaları ve teorileri yaratır. Yaratılan bu mit, idea ve teoriler ise dünya hakkındadır. Popper’ın bu düşüncesine paralel olarak “dünya üç”, istemli veya istemsiz insan yapımı bir dünyadır ve bilginin nesnel anlamda büyümesini sağlamaktadır.

Popper’ın “dünya bir” ve “dünya iki” arasında bir etkileşimin olduğunu kabul ettiği belirtilmişti. “Dünya üç” ile ise bu etkileşim söz konusu değildir. Nesnel olan bilimsel teoriler, fiziksel ve zihinsel alanlardan, yani “dünya iki” ve “dünya üç”ten bağımsızdır. Nesnel ve bağımsız olan teori ve problemler, “dünya iki”de keşfedilmeden önce “dünya üç” içerisinde keşfedilebilir. Popper’ın örneği ile “dünya bir”in alanı olan fiziksel dünyada coğrafi keşiflerin keşfedilmesi gibi, “dünya üç”te de keşiflerin yapılması mümkündür.

Diğer taraftan “dünya iki”yi oluşturan bilinçli deneyim dünyası, teorilerin dilsel biçimlendirilişi olması nedeniyle “dünya üç”e dayanmaktadır. Doğrudan kendilik bilinci veya insanın kendisine dair bilgi de “dünya üç”ün teorilerine dayanmaktadır. Modern felsefe içerisinde ele alınan bilinçli zihin ile karşılaştırıldığında Popper, rasyonalist düşünürlerin aksine, bilinçli olmak “dünya iki” ile değil, “dünya üç” ile temellendirmektedir. Dolayısıyla burada özne ve bilinen nesne arasındaki etkileşim, “dünya üç” ile değişmiş olmaktadır. Bu bağlamda Popper için “dünya iki”, “dünya bir” ve “dünya üç” arasındaki bir bağıntıdır. Popper’ın ifadesi ile: “Dünya bir”deki tüm eylemlerimiz “dünya üç”ten kavradığımız “dünya iki”den etkilenmiştir.³⁸⁰

³⁷⁷ Popper, 1979: 74.

³⁷⁸ Popper, 1979: 73.

³⁷⁹ Popper, 1979: 118.

³⁸⁰ Popper, 1979: 148-149.

Burada dikkat çekilmesi gereken husus, “dünya üç”ün insan yapımı olmasıdır. Popper’ın empirik temelde deneysel alanı kabul ettiği, dolayısıyla “dünya bir”i gerçeklik alanı olarak kabul ettiği belirtilmişti. Ancak bilimsel bilgi söz konusu olduğunda Popper, fiziksel alana dair teorilerin, tahmini bilginin alanı ve bağımsız alan olan “dünya üç”ü temele almaktadır. Diğer taraftan Popper’ın nesnellik düşüncesi kesinliği içermez. “Dünya üç” kesinlik ile özdeşleşen bir alan değildir. Ancak “dünya iki”de kesinlik ise her zaman deneyimin gölgesi olup bir inancın gölgesidir”.³⁸¹

Çalışma içerisinde Popper’ın yukarıda incelenen görüşlerinin önemi, epistemolojik nesnellik için akıl ve deney unsurları dışında bir alanın gerekliliğini ileri sürmesidir. Dolayısıyla Popper, epistemolojik nesnelliğin ontolojik nesnelliği gerektirdiği düşüncesindedir. Ancak söz konusu nesnel alan, Popper’ın ontolojik bağlamda kabul ettiği bir gerçeklik değildir. Popper, bilgi ve bilim söz konusu olduğunda fiziksel ve deneyimsel olan dış dünyayı temele almakta ve bilginin söz konusu alan ile ilgili olduğunu kabul etmektedir. Popper için bir gerçeklik alanı olmadan bilimsel teoriler anlamsız olup bilgi ve bilim için bir gerçeklik alanının kabul edilmesi gereklidir. Bu düşüncesi ise çalışmanın temel savı ile tutarlıdır.

2.7. Willard Van Orman Quine

Willard Van Orman Quine (1908-2000), yirminci yüzyılın ikinci yarısında önemli görüşlere sahip olan Amerikan filozoftur. Quine’in dönem içerisindeki önemi, sözde problemler olarak nitelendirilen ontoloji ve metafizik alanlarını tekrar canlandırmasıdır. 1930’lu yıllarda Viyana Çevresine ziyareti ile Carnap gibi isimlerle tanışmış ve fikirlerinin şekillenmesinde önemli etken olmuştur.

Quine’in felsefesi ve epistemolojisi, mantıksal pozitivistlere yönelttiği eleştiriler ile bilinmektedir. Ancak Quine’in önemi söz konusu eleştiriler ile sınırlı değildir. Epistemoloji, dil felsefesi, mantık, ontoloji ve metafizik alanlarında yoğunlaşan çalışmaları ile yirminci yüzyıl en etkin düşünürleri arasında yer almaktadır. Konu ile ilgili görüşleri, doğallaştırılmış epistemoloji, ontolojik bağlılık, ontolojik görelilik gibi yaklaşımları ile doğrudan ilişkilidir. Öncelikle epistemolojisinin incelenmesi uygun görülmüştür.

2.7.1. Doğallaştırılmış Epistemoloji

Quine ile özdeşleşen doğallaştırılmış epistemolojisine (İng. *epistemology naturalized*) geçmeden önce, mantıksal pozitivistlere yönelttiği eleştirilerine yer vermek epistemolojisi ve nesnellik sorununa dair görüşlerinin anlaşılması için uygun olacaktır. Öncelikle Quine bir

³⁸¹ Popper, 1979: 79.

empiristtir. Bir empirist olmakla birlikte mantıksal pozitivistlerin benimsediği empirizm yaklaşımının temel iki doktrinini “Two Dogmas of Empiricism” adlı makalesinde eleştirmektedir. Makalede eleştirdiği doktrinlerden ilki analitik/sentetik önermeler ayrımı; ikincisi ise indirgemeciliktir (İng. *reductionism*). Quine’ın söz konusu doktrinleri eleştirmesinin nedeni, metafizik ve doğa bilimleri arasında olduğu varsayılan ayrımın nedeni olmasıdır.

Quine, analitiklik düşüncesini reddetmektedir. Bu düşüncesindeki nedeni, empirik alanın temele alınması; ancak dilsel anlamda mutlak olarak analitik önermelerin doğruluğunun kabul edilmesidir. Diğer taraftan makalesinde anlam, eş anlamlılık (İng. *synonym*), tanım (İng. *definition*), yer-değiştirebilirlik (İng. *interchangeability*) ve semantik kurallar kavramları çerçevesinde ele alıp eleştirmektedir.

Quine analitik ve sentetik önermeler ayrımını reddeder. Quine modern felsefede analitik/sentetik ayrımı için verilen tanımları yetersiz görmektedir. Özellikle Kant’ın analitik/sentetik ayrım tanımını temele alır. Kant için analitik önermelerin, yüklem özneyi içerdiği, zorunlu doğrular ve yeni bir bilginin verilmediği önermeler olduğu belirtilmişti. Quine söz konusu tanımı yetersiz bulmakla birlikte, Kant’ın analitik önermeleri kullanma nedeninin kanıt niteliği taşımaları olduğunu belirtir.

Dahası Quine Kant’ın analitik önermeler tanımını şu şekilde düzenler: Bir ifade anlamlardan dolayı doğru ve olgulardan bağımsız ise analitiktir.³⁸² Quine burada Kant’ın kategorilerini temele alarak kavramların anlamlara dönüştüğünü ima etmektedir. Anlamlar referanslardan ayrılarak sözcüklere, özlere dönüşmüştür. Quine anlamların zihinsel varlıklar olmasına karşı çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle anlamların zihinsel varlıklar olduğu ve dili anlamamızın ve dolayısıyla onu kullanmamızın, bu tür varlıkları bir şekilde “kavramamız” veya “aklımızda tutmamız” ile açıklanabileceği fikrine karşı çıkmaktadır.³⁸³

Quine için analitik önerme örnekleri, genel anlamda iki türe ayrılır. Birinci tür önermeler (1) “hiçbir evli olmayan evli değildir” şeklindedir. Quine bu türden önermeleri mantıksal doğru olarak adlandırmaktadır.³⁸⁴ Söz konusu türde mantıksal bağlaçlar dışındaki terimler değiştirildiğinde önermenin doğruluk değeri değişmez. Diğer taraftan ikinci tür analitik önermeler (2) “hiçbir bekar evli değildir” şeklindedir. Bu türden önermelerin karakteristiği, eş anlamlı kavramların değiştirilerek mantıksal doğrulara dönüştürülmeleridir. Dolayısıyla (2), eş anlamlısı olan ‘bekar’ yerine ‘evli olmayan’ getirilerek (1)’ye dönüştürülebilir.³⁸⁵ Quine’ın burada sorunlu olarak nitelendirdiği önerme örneği, eş anlamlı sözcüklerin birbirinin yerine

³⁸² Quine, 1963a: 21.

³⁸³ Hylton, 2007: 54.

³⁸⁴ Quine, 1963a: 22.

³⁸⁵ Quine, 1963a: 23.

geçebilen ikinci tür önermelerdir. Mantıksal bağlamda bir sorun görünmemekle birlikte Quine için eş anlamlılık kavramı muğlaktır. Dolayısıyla analitikliğin kendisi kadar, eş anlamlılık muğlak bir kavramdır.

Tanımlama, mantıksal doğru olmayan analitik önermelerin “tanım yoluyla” analitik mantıksal doğrulara indirgenebilmesidir. Quine’in örneği ile “bekar” kavramı, “evli olmayan” ile tanımlanmaktadır. İki kavramın birbiri ile tanımlanması, iki kavram arasında eş anlamlılık bağıntısına dayanmaktadır. Quine’in tanımlama konusundaki eleştirisi, iki kavram arasındaki bağıntının ne zaman ve neye göre belirlendiğidir. Buna göre bir empirik ve leksikograf (sözlük bilimci), öncelikle iki kavram arasında eş anlamlılık bağıntısı olduğuna dair bir inancı taşımalıdır. Dahası eş anlamlılık kavramı, dilsel davranış ile bağıntılı olarak açıklanmalıdır. Bu bağlamda Quine, eş anlamlılığın temeli olarak “tanımlama”nın alınamayacağını ileri sürmektedir: Kuşkusuz, leksikograf “gözlenen bir eş anlamlılığa ilişkin raporu” olan “tanım”, eş anlamlılığın temeli olarak alınamaz.³⁸⁶

Yer değiştirebilirlik, analitik önermeler için ileri sürülen iki eş anlamlı kavramın doğruluk değerleri değişmeden (*salva veritate*) birbirlerinin yerine geçebilmesidir. Quine, karşı örnekler sunarak mantıksal doğru için bu durumun her zaman geçerli olmadığını ileri sürer. Buna göre bir önermede “bekar” ve “evli olmayan” kavramlarının yer değiştirmesi ile yanlış bir önerme de oluşturulabilir. Quine karşı örnek olarak “bachelors button” (peygamber çiçeği) ifadesini ileri sürer. Söz konusu ifadenin farklı bir anlam taşıması nedeniyle ifade içerisinde “bachelor” (bekar) kavramı, “evli olmayan” ile değiştirilemez. Diğer taraftan kavramın alıntısı söz konusu olduğunda da yer değiştirebilirlik geçerli değildir. Şöyle ki, “‘bekar’ on harften azdır”.³⁸⁷ Böylece Quine, söz konusu örnekler ile yer değiştirebilirliğin eş anlamlılık için yeterli bir koşul olmadığını ortaya koymaktadır.

Quine, semantik kurallara gelindiğinde öncelikle analitik-sentetik önermeler ayrımının zorluğunun gündelik dilden kaynaklı olduğu düşüncesini reddeder. Quine için bu ayrımın zorluğu, yalnızca gündelik dilde değil, yapay dillerde de geçerlidir. Quine bu eleştirisi Carnap’a yöneliktir. Quine için semantik kurallardan önce analitiğin ne olduğunun anlaşılmalıdır. Kendi ifadesiyle: Bir dilde analitik olan önermelerin “L₀ dili için analitik” olarak ifade edilmesinde, yalnızca “L₀ için analitik”in ne olduğu açıklanır, “analitik” ve “için analitik”in ne olduğu açıklanmaz.³⁸⁸ Dolayısıyla Quine için semantik kuralların anlaşılmasının bir önemi bulunmamaktadır. Dahası doğrunun belirlenmesinde geliştirilen dillerin yanı sıra dil dışı etkenler de belirleyici bir rol üstlenmektedir.

³⁸⁶ Quine, 1963a: 24.

³⁸⁷ Quine, 1963a: 28.

³⁸⁸ Quine, 1963a: 33.

Quine'a göre, mantıksal pozitivistlerin ikinci dogmasının indirgemecilik ilkesi olduğu belirtilmişti. Genel anlamda bir önerme ile bu önermenin doğrulanması için katkı yapan veya azaltan bağıntı, indirgemecilik ilkesidir. İndirgemecilik ilkesi, ilerleyen sayfalarda da ele alınacağı üzere, anlamlı olan her önermenin deneyim ile doğrudan bağıntılı bir önermeye indirgenmesidir. Quine'ın söz konusu ilke ile ilgili eleştirisi yine Carnap'a yöneliktir. Carnap, önemli yapıtı olan *Aufbau*'da farklı yapıdaki nesnelerin birbirine indirgenebildiği yapısal bir dil kurmaktadır. Quine'ın Carnap'a eleştirisi, Carnap'ın akılsal indirgemeci dilinin, gerçekte bir duyu-verisi dili (İng. *sense datum language*) olmamasıdır. Dahası Quine'a göre Carnap'ın ileri sürdüğü dil, empirist bir dil değildir.

Quine'ın eleştirilerinin temel nedeni, benimsenen empirist yaklaşıma mutlak olan kimi unsurların eklenmesidir. Bu bağlamda söz konusu dogmalardan kurtulması gerektiğini ileri sürer. Quine için duyularda ilk olmayan zihinde olamaz. Quine bir empirist olarak bilginin deneyim ile bağıntısını temele almaktadır. Benimsediği bilgi ağı modelinde de bu açıkça görülmektedir. Kendi ifadesiyle:

Coğrafya ve tarihin en nedensel konularından atom fiziğinin en derin yasalarına ve hatta saf matematik ve mantığa kadar bilgi veya inançlarımızın bütünü, deneyime yalnızca kenarlardan çarpan insan yapımı bir üründür. Veya diğer bir ifadeyle bilimin bütünü sınır koşulu deneyim olan bir güç alanına benzer.³⁸⁹

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Quine bütüncül bir bilim anlayışı ve sistemini savunmaktadır. Quine'ın belirlediği sistem içerisinde yer alan tüm bilimler deneyim ile bir şekilde bağıntılıdır. Sistem içerisindeki geçerliliği sağlayan şey ise mantıktır. Daha açık bir ifadeyle bilim sistemini geçerli kılan şey mantıktır. Bu bağlamda Quine için bilim rasyonel bir incelemedir. Dahası bilim, duysal uyarımı duysal uyarıma bağlayan kendi yapımız olan kavramsal bir köprüdür.³⁹⁰

Burada Quine'ın tüm bilimlerin deneyim ile bağıntılı olduğu düşüncesine dikkat çekilmelidir. Quine bilimlerin deneyim ile bağıntılı olduğunu ileri sürmekle ontolojik nesnelliğin gerekliliğini de ileri sürmüş olmaktadır. Bu, onun realist yaklaşımını açıkça ortaya çıkarmaktadır. Ontolojik nesnelliğin, epistemolojik nesnellik için bir gereklilik olduğunu ileri sürmesi, çalışmanın temel savı ile tutarlı bir düşüncedir.

³⁸⁹ Quine, 1963a: 42.

³⁹⁰ Quine, 1981: 2

Quine'ın doğallaştırılmış epistemolojisi, teori ve bilimin temele alınması ile geleneksel epistemolojinin “gerekçelendirilmiş doğru inanç” formu yerine önerdiği yaklaşımdır.³⁹¹ “The Nature of Natural Knowledge” adlı makalesinde geleneksel epistemolojiye dair eleştirileri ile doğallaştırılmış epistemolojisine dair görüşlerini ele almaktadır. Ayrıca makale, çalışmanın temel konusu ile doğrudan ilişkili olan dış dünyanın bilgisi ve şüphecilik konusundaki görüşlerini de içermektedir.

Quine'ın Hume'u bireysel deneyim ve şüpheciliği nedeniyle eleştirdiği belirtilmişti. Hume'un yanı sıra Descartes'ın şüpheci yaklaşımını da eleştirmektedir. Çalışma içerisinde modern felsefe düşünürlerinin skeptik şüphenin üstesinden gelmek istediği belirtilmişti. Bu bağlamda Quine, Descartes'ın bilgi teorisinin temelini şüphe olduğunu, dolayısıyla şüphenin bilgi teorilerine yol açtığını belirtir. Quine şüphenin bilgi teorisi oluşturmada önemli bir etken olduğunu kabul eder; ancak ona göre bilgi de şüpheyne yol açmaktadır.

Quine, ilk felsefe anlayışı olarak nitelendirdiği geleneksel epistemoloji içerisinde Descartes'ın şüphe ve bilgi arasında kurduğu etkileşimin eksik olduğu düşüncesindedir. Bu bağlamda şüpheciliğin illüzyonlara dayandığını belirtir. Illüzyonların hangi anlamda illüzyonlar olduğunu sorgular. Bu sorgulamasında öncelikle gerçek cisimlerin, yani fiziksel nesnelerin kabul edildiğini ileri sürer. Kendi ifadesiyle: Illüzyonlar yalnızca onlarla karışıklık oluşturacak gerçek cisimlerin önceden kabul edilmesiyle ilgili illüzyonlardır. Herhangi bir cismin belirlenmediği ve soru sorulmadığı bir dolaysız duyu verisi dünyasında gerçeklik ile illüzyon arasındaki ayrımın yeri olmazdı.³⁹² Quine, söz konusu ifadesi ile öncelikle nesnelerin kabul edilmesi gerektiğini; nesnelerin olmaması durumunda şüphenin olanaksız olduğunu ileri sürmektedir.

Quine'ın bu düşüncesi, çalışmanın temel konu ve savı bakımından önemlidir. Öncelikle ontolojik bağlamdaki bir alan veya nesnenin kabul edilmesi gerektiğini ima etmektedir. Bu bağlamda ontolojik nesnelliğin gerekliliğini ileri sürmektedir. Bu ise onun nesnellik sorunu temelinde realist bir yaklaşımı benimsediğini açıkça gösteren düşüncesidir.

Diğer taraftan Quine için nesnelerin (fiziksel cisimlerin) olmadığı bir duyu verisi dünyasında illüzyon ve gerçeklik ayrımının öneminin olmadığı düşüncesine de dikkat çekilmelidir. Quine bu düşüncesiyle dış dünyadaki nesnelere dair sağduyunun, kendi ifadesiyle ilkel fiziksel bilimin (İng. *rudimentary physical science*) şüphecilik için gerekliliğini ileri sürer. Böylece sağduyu bilgisi, gerçeklik ve illüzyon ayrımı için gerekli nosyonu oluşturur.³⁹³

³⁹¹ Doğallaştırılmış epistemoloji, kabaca epistemolojik teori geliştirmenin, bilimsel teori geliştirme ile doğrudan ilişkili olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Doğallaştırılmış epistemoloji ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Kornblith, 2010) görülebilir.

³⁹² Quine, 2008 [1975]: 287.

³⁹³ Quine, 2008 [1975]: 288.

Dolayısıyla Quine için sağduyusal nitelikteki bilgi ile bilimsel nitelikteki bilgi arasında bir ayrım yoktur. Daha açık bir ifadeyle gündelik, sağduyusal bilgileri bilimsel bilginin temeli olarak görmektedir.

Quine’ın makalesindeki amacı, şüpheciliğe bir eleştiri getirmek değildir. Aksine, kendisinin de belirttiği üzere Quine’a göre şüpheler, bilimsel şüphelerdir. Quine geleneksel epistemolojiyi dair bu eleştirisiyle epistemolojinin doğa bilimlerinin bir alt dalı olarak ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna göre, dış dünya ile ilgili nasıl bilgi edindiğimiz, bilim yoluyla açıklanmalıdır. Quine’ın ifadesiyle: Bilim bize dış dünya ile ilgili tek bilgi kaynağının ışık ışınlarının ve moleküllerin duyusal yüzeylerimiz üzerindeki etkisi olduğunu söyler.³⁹⁴ Dolayısıyla uyarımlar aracılığı ile bilgi edinmekte ve kullanışlı bilimler gelişmektedir.

Quine, “Epistemology Naturalized” adlı makalesinde ise bilgi için kanıtın, yani duyularının teoriler (bilimsel) ile bağıntısını konu edinmektedir. Epistemolojinin doğallaştırılması yaklaşımını “Epistemology Naturalized” adlı makalesinde ele almaktadır. Quine makalesinde öncelikle matematiğin temellerine dair çalışmaları kavramsal ve doktrinel olmak üzere ikiye ayırır. Kendi ifadesiyle:

Matematiğin temellerine dair çalışmalar simetrik olarak ikiye bölünür, kavramsal ve doktrinel. Kavramsal çalışmalar anlam ile; doktrinel doğru ile ilgilidir. Kavramsal çalışmalar, kavramları, bazıları diğerleri açısından tanımlayarak açıklığa kavuşturmakla ilgilidir. Doktrinel çalışmalar, bazıları diğerleri temelinde onları kanıtlayarak yasalar oluşturmakla ilgilidir.³⁹⁵

Quine, söz konusu ayrımı epistemoloji alanı için de gerçekleştirmektedir. Bu ayrıma göre epistemolojinin kavramsal yanı fiziksel cisimlerin duyular kavramlarıyla açıklanmasıdır. Diğer taraftan epistemolojinin doktrinel yanı, doğru bilgilerin duyular kavramları ile gerekçelendirilmesidir.

Quine, söz konusu ayrımda Hume’un epistemolojisini ele alır. Buna göre, Hume kavramsal olarak fiziksel nesnelerin duyular izlenimleri ile açıklamasını, doktrinel olarak ise kesinlik düşüncesinin reddini ileri sürmektedir. Ancak Quine için Hume’un bilgi konusundaki görüşleri sorunludur. Bu sorun, bireysel deneyime dair önermelerin doğruluğundan şüphe duymaması; ancak genel deneyime dair önermelerin doğruluğundan şüphe duymasındır. Quine’ın bu eleştirisi, onun empirist anlayışı ile karşıt bir düşünce olması nedeniyle.

³⁹⁴ Quine, 2008 [1975]: 288.

³⁹⁵ Quine, 1969: 69-70.

İlerleyen sayfalarda da görüleceği üzere, Quine bireysel anlamdaki deneyimi değil, genel ve birlik anlamında bir deneyim anlayışını benimsemektedir.

Diğer taraftan Quine'ın burada Hume'un epistemolojisini temele alması yalnızca onun görüşlerini eleştirmek amacı taşımamaktadır. Quine'a göre, döneminde tartışılan konular Hume'un görüşlerinin ötesine geçememiştir. Kavram ve anlam konusundaki tartışmalar nedeniyle kavramsal olarak bir ilerleme olmasına rağmen, doktrinel olarak epistemolojide bir gelişme bulunmamaktadır.

Quine, Hume sonrası kavramsal açıklama ile nesnelere dair ifade edilen şeylerin, izlenimlerin ifade edilmesine dönüştürüldüğünü belirtir. Küme teorisi (İng. *set theory*) gibi yardımcı kavramlara da başvurulmaktadır. Ancak Quine için yeterince karışık olan izlenimlerin yanı sıra ontolojik bağlamda kümelerin de ele alınması sorunludur. Epistemolojinin doktrinel yanı olarak doğrulanabilir anlam teorisi benimsenmektedir. Mantıksal yapılar çerçevesinde önermelerin duyu-verisi önermelerine indirgenmesi ile söz konusu önermelerin kanıtlandığı düşünülmektedir. Dahası Quine için Descartes gibi akılcı düşünürlerin yanı sıra Hume gibi empiristlerin dış dünyaya dair bilimler için duyuları yetersiz görmesi bir başarısızlıktır.³⁹⁶ Ancak Quine için duyu-verisi önermeleri doğruluk için gerekçelendirme veya kanıt değildir.

Quine'ın amacının bilim ve duyu-verileri arasındaki bağıntıya dair bir açıklama sunmak olduğu belirtilmişti. Quine, Carnap gibi düşünürlerin akılsal mantıksal kurulumları (inşa) karşısında şunu ifade eder: Duyusal alıcılarının uyarımı, eninde sonunda herhangi birinin kendi dünya resmine varmak için devam etmesi gereken tek kanıttır.³⁹⁷ Quine burada dış dünyanın bilgisi konusunda duyu alıcılarının uyarımının (İng. *stimulation*) yeterli bir kanıt olduğunu ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle insanların dış dünyaya dair şüphe içerisinde olmama nedeni, “insanın kendisi ve sinir uçlarıdır”.³⁹⁸ Buna göre varsayılan bilen, fiziksel kuvvetlere (girdi) bağlı olan ve konsentrik hava dalgaları, yani sesler çıkaran (çıktı) fiziksel bir nesne, bir girdi-çıktı cihaz olarak alınır.³⁹⁹ Dolayısıyla Quine için uyarım, teori ve duyu-verileri arasındaki bağıntıdır.⁴⁰⁰

Diğer taraftan Quine, mantıksal/akılsal yapı veya kurulumlar yerine psikolojiyi kabul etmenin daha mantıklı olduğunu ileri sürer. Kendi ifadesiyle:

³⁹⁶ Burada şu hususa dikkat edilmelidir. Quine geleneksel epistemolojiyi eleştirmekte ve reddetmektedir. Ancak “duyu verileri” ve “deneyim” unsurları aynı zamanda ortak noktalarını oluşturmaktadır. Quine bu durumu *Pursuit of Truth* adlı yapıtında açıkça ifade eder: “Kartezyenci bilim anlayışına karşıt olmasına rağmen, bilimin duyu verisi ile ilişkisi, ortak noktalarını oluşturmaktadır” (Quine, 1992: 19).

³⁹⁷ Quine, 1969: 75.

³⁹⁸ Quine, 1981: 1-2.

³⁹⁹ Hylton, 2007: 81.

⁴⁰⁰ Quine *Pursuit of Truth* adlı yapıtında uyarımların evrensel olduğunu belirtir: “Uyarımlar evrenseldir” (Quine, 1981: 2). Ancak söz konusu evrensellik, dilsel anlamda değildir. Quine'ın diller arası çevirinin belirsizliği düşüncesi nedeniyle bu husus önemlidir.

Eğer tek umduğumuz, bilimi çeviri dışında açık yollar deneyimlemeye bağlayan bir yeniden yapılandırmaysa, o zaman psikolojiyi kabul etmek daha mantıklı görünüyor. Bilimin gerçekte nasıl geliştirildiğini ve öğrenildiğini keşfetmek, benzer bir etkiye sahip hayali bir yapı üretmekten daha iyidir.⁴⁰¹

Quine, uyarım sürecinin nasıl oluştuğunu anlamak için epistemolojisinde psikoloji alanına başvurmuştur. Quine için tüm bilimlerin bir sistem, bir bilgi ağı oluşturduğu belirtilmişti. Psikoloji alanı da epistemoloji ile beraber bilimlerin bir alt dalıdır.

Böylece Quine, mantıksal pozitivistlerin mantıksal-kurgusal yapısı yerine bilim ve deneyim arasında psikoloji alanının temele alındığı bir bağıntıyı temele almaktadır. Bu türden bir yaklaşım, Quine'in doğallaştırılmış epistemolojisini oluşturmaktadır. Yapıtındaki şu paragraf onun bu düşüncesini özetlemektedir:

Epistemoloji veya ona benzer herhangi bir uğraş, psikolojinin ve dolayısıyla da doğa bilimlerinin bir alt bölümü olarak yer alır. Epistemoloji, doğal bir fenomeni yani fiziksel bir insan öznesini araştırır. Bu özne, deneysel olarak kontrol edilebilir belli bir girdiyi –örneğin çeşitli frekanslardaki ışın parçalarını- alır ve zamanı gelince üç-boyutlu dış dünyanın betimlemesini ve tarihini bir çıktı olarak verir. Az seviyedeki bu girdi ile yığınla çıktı arasındaki bu bağıntı bizi araştırmaya sevk eden bir sebeptir ve bu sebep; epistemolojiyi harekete geçiren sebepler olan delillerin teorilerle ilişkisini görme ile doğa teorilerinin eldeki delilleri nasıl aştığını görme gibi sebeplerle kısmen aynıdır.⁴⁰²

Quine için bilgi veya inanç sisteminin başlangıç noktası gözlem önermeleridir. Quine'in ifadesiyle: (...) Dış dünya hakkındaki bilgimizin nesnelliği, dış dünya ile olan temasımızda, dolayısıyla sinirsel alımımızda ve ona yanıt veren gözlem önermelerinde yatmaktadır.⁴⁰³ Gözlem önermeleri, Quine için kişinin duyu-alıcılarının belirli yollarla uyarılması ile dile getirilen durum önermelerinin (İng. *occasion sentences*) özel bir türüdür.⁴⁰⁴

Quine, gözlem önermelerine dair görüşlerini *The Web of Belief* adlı yapıtında da ele almaktadır. Quine için gözlem önermeleri teorik cümleler gibi çoğunlukla dış dünyadaki nesneler hakkındadır. Bu nedenle bilimsel teori ile onu doğrulayarak veya çürüterek mantıksal

⁴⁰¹ Quine, 1969: 78.

⁴⁰² Quine, 1969: 82-83.

⁴⁰³ Quine, 1992: 36.

⁴⁰⁴ Gözlem önermeleri, Quine'in benimsediği fizikalizm yaklaşımı ile doğrudan ilişkilidir. Quine'in fizikalizmi, onun, gözlem önermelerinin sağlam bir deneyimcilik için yeterli olduğunu ileri süren karşıt deneyimci epistemolojisine dayanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için (Aslan, 2009) görülebilir.

ilişkilere girebilirler.⁴⁰⁵ Diğer taraftan Quine yapıt içerisinde gözlem önermelerine dair şu tanımları verir: (...) Gözlem cümleleri, bir olay veya durumun betimlenmesi sırasında diğer tanıkların kabul edeceğine güvenebileceğimiz bir şeydir.⁴⁰⁶ Burada “diğer tanıkların da kabul edeceği” ifadesine dikkat çekilmelidir. Quine’ın Hume’un bireysel bir deneyim anlayışını benimsemiş olması nedeniyle eleştirdiği belirtilmişti. Quine ise birliktelik anlamdaki bir deneyimi benimsemektedir. Dolayısıyla sözü edilen gözlem, bireysel anlamdaki bir gözlem durumu değildir. Quine bireysel gözlemden hareket etmekle birlikte, diğer tanıklar tarafından da kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Quine için bir gözlem önermesini doğru yapan şey, öznelarası olmasıdır. Kendi ifadesiyle: Bir gözlem cümlesini doğru yapan durum, her zaman öznelarası gözlemlenebilir bir durum olacaktır; yani, eğer varsa, birden fazla tanığın tanıklık edebileceği türden bir durum olacaktır.⁴⁰⁷ Böylece Quine çalışmanın konusu ile doğrudan bağıntılı olan nesnellik sorunu için çözümü, öznelarasılık düşüncesidir. Daha açık bir ifadeyle Quine için epistemolojik nesnellik için öznelarası kabul ve gözlem unsurları gereklidir.

Quine için gözlem önermeleri, teori formülasyonlarında tekrar ortaya çıkan terimleri içermeleri nedeniyle teori yüklüdür. Ancak bir bilimsel teori, sonsuzlaştırılmış gözlem cümlesi değil, aynı zamanda bir koşullu gözlem (İng. *observation conditional*) cümlesidir. Diğer taraftan Quine, uzay ve zamanla bağıntısında gözlem önermelerinin teori ile bağıntısının sorunlu olduğunu farkındadır. Bu duruma çözüm olarak kategorik gözlemleri (İng. *observation categorical*) ileri sürer. Kategorik gözlem, “ne zaman bu, o zaman bu” (İng. *whenever this, that*) formülünde gözlem cümlelerinin oluşturulmasıdır.⁴⁰⁸ Kategorik gözlem önermeleri, mantıksal olarak teoriyi gözleme bağlayan önermelerdir. Ancak Quine için bir gözlem önermesinin kategorisinin doğruluğu hiçbir zaman gösterilemez.

Quine’ın epistemolojisine dair verilen bu açıklamaların ardından ontoloji disiplinine dair görüşlerine geçilebilir.

2.7.2. Ontolojik Bağlılık ve Ontolojik Görelilik

Quine’ın ontolojisi, epistemolojisi ve bilim ile ilgili görüşlerine paraleldir. Ontolojiye dair görüşleri, önermeler ve dil sorunları çerçevesinde ele alınmaktadır. Quine için bilimin kavramsal bir köprü olduğu belirtilmişti. Bu bağlamda teoriler, yalnızca kavramsal veya önermelerin birer ifadesi değil, nesne ve şeylere dair ileri sürülen ifadeler, önermelerdir.

⁴⁰⁵ Quine, 1978: 14.

⁴⁰⁶ Quine, 1978: 14-15.

⁴⁰⁷ Quine, 1978: 15.

⁴⁰⁸ Quine, 1992: 10.

Ontolojiye dair görüşlerinin temelinde, epistemolojisinde olduğu gibi, mantıksal pozitivistlere yönelmiş olduğu eleştirileri bulunmaktadır. Quine’ın eleştirisi, ontolojik bağlamdaki sorunların bir kenara bırakılıp kavramlar temelinde epistemoloji-bilim ilişkisine dair sorunların temele alınmasıdır. Quine bu düşüncesiyle ontolojik sorunların bilinemez ve sözde-sorunlar olarak ele alınmasını reddeder.

Diğer taraftan Quine’ı mantıksal pozitivistlerden ayıran husus, ontolojiye dair soru ve konuları, doğa bilimleri içerisinde ele almasıdır. Buna göre, semantik yaklaşımlar ontoloji ile ilgili değildir. Kendi ifadesiyle: Semantik yaklaşımlar ontoloji ile değil, ontolojinin metodolojisine, diğer bir ifadeyle epistemoloji ile ilişkilidir.⁴⁰⁹ Quine, bu bağlamda ontoloji ve epistemoloji alanlarının bağlantılı olduğunu; ancak semantik yaklaşımların ontoloji ile ilişkili olmadığını ifade etmektedir.

Quine’ın ontolojik bağlılık (İng. *ontological commitment*) ve ontolojik görelilik (İng. *ontological relativity*) ile ilgili görüşlerine geçmeden önce, ontolojik kabul ve benimsediği realizm yaklaşımına dair bilgi vermek uygun olacaktır. Epistemolojisine dair görüşlerinde Quine’ın bir empirist olduğu belirtilmişti. Empirist olmasının yanı sıra fizikalizm⁴¹⁰ yaklaşımını savunmaktadır. Epistemolojik ve ontolojik bağlamda kabul ettiği realizm, natüralizm (İng. *naturalism*)⁴¹¹ olarak adlandırmaktadır. *Theories and Things* adlı yapıtında natüralizmi “gerçekliğin, belirli bir öncelikli felsefe içinde değil, bilimin içinde belirlenmesi ve betimlenmesi gerektiği” yaklaşımı olarak tanımlamaktadır.⁴¹² Quine’ın söz konusu yaklaşımına göre, dünya hakkında bilgi, bilimsel teoriler ile birlikte natüralistik olarak ele alınmalıdır. Quine’ın bu düşüncesine dikkat çekilmelidir. Söz konusu düşüncesi ile Quine, çalışmanın da temel savı olan ontolojik nesnelliğin gerekliliğini ifade etmektedir. Bu bağlamda onun bu düşüncesiyle realist bir yaklaşımı benimsediği tekrar görülmektedir.

Quine’ın ontolojisinde temele aldığı tüm nesneler teorikseleldir. Ancak fiziksel nesneleri gerçeklik olarak kabul etmektedir. Quine için fiziksel nesne niteliğindeki tüm şeyler, ontolojimize aittir. Kendi ifadesiyle (...) Fiziksel cisimler birinci gerçeklik, nesneler ise mükemmeldir.⁴¹³ Diğer taraftan Quine için mantıksal pozitivistlerin de referans olarak ele aldığı

⁴⁰⁹ Quine, 1981: 21.

⁴¹⁰ Fizikalizm, temel olarak gerçek dünyanın fiziksel olduğunu ileri süren düşüncedir (Aslan, 2009: 605). Fizikalizm ile ilgili ayrıntılı bir inceleme için (Aslan, 2009) görülebilir.

⁴¹¹ Natüralizm, doğal tikeller, özellik ve şeylerin olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Yalnızca maddi ya da fiziksel şeylerin var olduğunu söyleyen materyalizm veya fizikalizm yaklaşımı ile yakından bağlantılıdır. Materyalizm ile fizikalizm arasında bir fark varsa, o da materyalistin sezgisel olarak verilecek madde kategorisini alması, fizikçinin ise çağdaş fizikten bir idealleştirme ile verilmiş olarak almasıdır. Benzer bir fark natüralistleri etkiler. Bazıları doğal kategorisini sezgisel olarak verilmiş olarak kabul ederken, diğerleri - özellikle çağdaş savunucuların çoğu - onu doğa bilimlerinden bir idealleştirme ile verilmiş olarak kabul eder (Pettit, 2010a: 542-543). Ayrıntılı bilgi için (Pettit, 2010a) görülebilir.

⁴¹² Quine, 1981: 21.

⁴¹³ Quine, 1973: 88.

fiziksel nesneler, bir sınır değildir. Quine, ontolojik bağlamda bir sınır getirme isteğinin gerçekte dilsel bir sorun olduğunu ileri sürer. Quine için bir sınır, olanaklı değildir. Kendi ünlü ifadesiyle: (...) Çitle çevrilmiş bir ontoloji gündelik dilin içerisinde değildir.⁴¹⁴

Diğer taraftan Quine, yalnızca fiziksel nesnelerin uzay-zamansal olarak ele alınmasını reddeder. Uzay ve zamanın parçası olmak, yalnızca fiziksel nesneler ile sınırlı değildir. Quine bu düşüncesini “başkanlık” örneği ile açıklar. Kendi ifadesiyle:

Birleşik devletlerinin Başkanı veya Başkanlığı, bir fiziksel nesnedir; ama cisim değildir. Her biri bir cismin, insani bir cismin zamansal parçaları olan zamansal bölümlerden oluşan uzamsal olarak süreksiz bir nesnedir. Bütün şeyin geçici başlangıcı 1789’da Washington göreve başladığında; ve sonuncusu devraldığında bitecektir.⁴¹⁵

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Quine başkanlık gibi bir olgunun fiziksel bir nesne olduğunu; ancak başkanlık görevinin kişilerin bu göreve getirilmesi ile fiziksel bir cisme dönüştüğünü ifade etmektedir.

Quine, zihinsel veya soyut şeyler konusu olduğunda ise sayıların varlıkları konusundaki tartışmayı ele almaktadır. Söz konusu tartışmada doğal sayıları temele almaktadır. Genel anlamda kabul edilen formüle göre, doğal sayılar şu şekilde ifade edilir: Bir sınıfın n üyesi vardır.⁴¹⁶ Ancak Quine’a göre bu türden bir kullanımdan vazgeçilmelidir. Çünkü sayıların kendileri birer sınıftır. Buna göre, soyut veya zihinsel nitelikte olan sayılar, sınıflar ve kümeler gibi kişilerin ontolojisine dahildir.⁴¹⁷

Burada Quine, somut (fiziksel) ve soyut nesnelere dair farklı açıklamalar sunmaktadır. Ancak Quine, iki nesne türü arasındaki ayrımı reddeder. Quine için somut ve soyut nesneler olmak üzere gerçekleştirilen ayrımlar, yalnızca bir illüzyondur. Söz konusu türler arasında yalnızca derece farkı bulunmaktadır. Bu bağlamda Quine, Homer’in ontolojik bağlamda var olduğuna dair bir inanç taşımaz. Epistemolojik bağlamda ise Homer ve fiziksel nesneler arasında bir tür ayrımı değil, yalnızca derece farkı vardır.

⁴¹⁴ Quine, 1981: 9.

⁴¹⁵ Quine, 1981: 13.

⁴¹⁶ Quine, 1981: 15.

⁴¹⁷ Quine’in sayıların ontolojimize dahil olduğunu ileri sürmesi, onun sayıların zihinden bağımsız bir varlığını kabul etmesidir. Quine’in bu düşüncesi, matematik felsefesinde *Quine-Putnam Kaçınılmazlık Argümanı* olarak bilinmektedir. Matematiksel nesneler hakkındaki inançlarımızı nasıl haklı çıkaracağımız sorusu, temel olarak onları doğrudan algılayamadığımız için ortaya çıktı. Quine, pozitivizmin bilimsel önermelerin duyu verilerine indirgenmesi gerekliliğini reddederek soyut olmalarına rağmen matematiksel nesnelere olan inançlara izin verir. Matematiksel inançlarımızı haklı çıkarmak için matematiksel nesnelerin duysal deneyimine ihtiyacımız yok. Yalnızca matematiksel nesnelerin en iyi teorimiz için kaçınılmaz olduğunu göstermemiz gerekiyor. *Quine-Putnam Kaçınılmazlık Argümanı* ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Marcus, 2015) görülebilir.

Quine'in ontolojik bağıllık konusundaki görüşleri, "On What There Is?" adlı ünlü makalesinde ele alınmaktadır. Öncelikle Quine için "orada ne var?" gibi basit bir sorunun cevabı da basittir: "Her şey".⁴¹⁸ Quine söz konusu cevabı ile ontolojik kabullerin farklılığına dikkat çekmek istemektedir. Makalesinde kendisinin kabul etmediği bir varlık türünü kabul eden McX'in görüşleri temelinde bir tartışma sunmaktadır. Tartışma bir şeyin var olmadığını ifade etmenin çelişkisidir. Daha açık bir ifadeyle bir şeyin var olmadığını ileri sürebilmek için öncelikle söz konusu şeyin var olduğu ifade edilmelidir. Quine bu durum ve çelişkiyi, Platon'un sakalı (İng. *Plato's beard*) olarak adlandırmaktadır.⁴¹⁹

Platon'nun sakalına göre, Quine'in örneği ile fiziksel bir karşılığı olmayan 'pegasus'un var olmadığı ifade edildiğinde aslında var olduğu ifade edilmektedir. Fiziksel olarak 'pegasus'un var olmaması, 'pegasus'un bir idea olduğu düşüncesini getirmektedir. Daha açık bir ifadeyle 'pegasus', fiziksel değil zihinsel bir varlıktır. Ancak bu durum, yani 'pegasus'un ideaya dönüşmesi, yapısal anlamdaki bir farkı ve sorunu ortaya çıkarmaktadır.

Quine söz konusu yapısal farklılık nedeniyle çeşitli teorilerin geliştirildiğine dikkat çeker. Bu teorilerden biri, gerçekleşmemiş olası (İng. *unactualized possible*) yaklaşımıdır. Quine söz konusu yaklaşımı Wyman üzerinden açıklamaktadır. Wyman'ın bu teorisine göre 'Pegasus'un varlığı (İng. *being*) bir gerçekleşmemiş olasıdır.⁴²⁰ Quine'in bu yaklaşıma eleştirisi, var olmak (İng. *existence*) kavramının gerçekleşmemiş olmasına yöneliktir. Yeni, düzensiz şeylerin türetilmesidir. Quine'in kendi ifadesiyle: Wyman'ın olası alanı, düzensiz elemanların türetme alanıdır.⁴²¹ Dahası Quine için olasılık düşüncesi kendi başına da oldukça sorunludur.

Quine, 'pegasus' örneğinin değiştirilmesi ile gerçekleşmemiş olası teorisinin çürütülebileceğini ileri sürer. "Berkeley Kolejinin yuvarlak kare kubbesi" ifadesini temele alır. Buna göre "Berkeley Kolejinin yuvarlak kare kubbesi var değildir" demek anlamsızdır. Çünkü kare ve yuvarlık olma nitelikleri, mantıksal olarak bir arada bulunamaz. Quine bu durumda Wyman'ın ontolojisini genişleterek söz konusu türden ifadelerin anlamsız olduklarına dair bir görüş ileri sürdüklerini belirtmektedir. Ancak çelişkilerin anlamsızlığı, Quine için neyin anlamlı ve neyin anlamsız olduğuna dair ayrımın imkansızlığını getirmektedir.

Dahası Quine 'pegasus' kavramının bir betimleme değil, bir ad ve kavram olması nedeniyle betimlemeler teorisine de uygulanamayacağını ileri sürer. 'Pegasus' adı için "Beleroophon tarafından yakalan kanatlı at" betimlemesini örnek olarak alır. Önerme içerisinde

⁴¹⁸ Quine, 1963a: 1.

⁴¹⁹ Quine, 1963a: 1-2.

⁴²⁰ Quine, 1963a: 3.

⁴²¹ Quine, 1963a: 4.

dönüştürmenin ardından Pegasus'un var olduğu veya var olmadığına (İng. *Pegasus is or Pegasus is not*) dair bir belirlenimde bulunulabilir. Dolayısıyla Quine için bu, gerçek bir kısıtlama değildir.⁴²² Benzer şekilde 'pegasus' kavramının bir yükleme dönüştürülmesi aynı sonuca ulaştırmaktadır. Buna göre pegasus-olmak (İng. *being Pegasus*) yükleminden türetilen "is-Pegasus" veya "pegasizes" gibi betimlemeler temele alındığında Pegasus'un var veya var olmadığına dair bir belirlenimde bulunmak, aslında varlığının kabul edilmesini gerektirmeyen bir durum olması nedeniyle mümkün olmaktadır. Böylece 'pegasus'un var olduğu varsayılmadan, var olduğu veya var olmadığı söylenemeyeceği düşüncesinin bertaraf edildiğini ileri sürer.

Quine'ın yukarıda ele aldığı durumlar, Platon'un sakalı paradoksunun birer örneğidir. Eleştirdiği teoriler temelinde Quine'ın ulaştığı sonuç, ontolojik bağlılık yaklaşımıdır. Ontolojik bağlılığa göre bir şeyin var olduğu ifade edildiğinde ontolojik olarak bağlanmakta; var olmadığı ifade edildiğinde ise bağlanmamaktayız. Ontolojik bağlılık, ideolojik veya metafiziksel değil, yalnızca betimseldir.

Diğer taraftan Quine için ad ve anlam arasındaki ayrım fark edilmelidir. Frege'nin 'akşam yıldızı' ile 'sabah yıldızı' örneği hatırlanacak olursa iki ifade (ad), aynı şeye işaret etmektedir. Frege söz konusu örnek ile aynı göndergeye sahip olmanın, aynı anlama sahip oldukları düşüncesini getirmede ileri sürmekteydi. Quine Frege'nin örneğini şu şekilde yorumlar: Anlamların birbirlerinden farklı olması nedeniyle, adlandırılan nesneden farklı olmalıdır ki, iki durumda da bir ve aynıdır.⁴²³

Quine için anlamlılık, bir nesnenin karşılığı olmasını gerektirmez: Bir şeyin anlamlı olabilmesi için bir önermenin içerdiği tekil terimin, varsayılan bir nesne veya şeyin bir terim tarafından adlandırılması gerekmemektedir.⁴²⁴ Buna göre, adların temele alınması ile ontolojik sorunların üstesinden gelinemez. Quine'ın ileri sürdüğü çözüm, ontolojik bağlılık düşüncesi ile paralel olan bağlı değişkenlerdir (İng. *bound variables*). Bu bağlamda Quine'ın var olmaya dair kriter ve tanımı, "bir değişkenin değeri olmak"tır. Quine'ın ünlü ifadesiyle: Bir şey olarak varsayılmak, sadece ve sadece değişkenlerin değeri olarak kabul edilmektir.⁴²⁵

Quine için ontoloji, kavram şemaya önceldir. Kendi ifadesiyle: Kişilerin ontolojisi, tüm deneyimlerini, hatta en yaygın olanları bile yorumladığı kavramsal şemaya temeldir.⁴²⁶ Dolayısıyla ontolojik anlaşmazlıklar, kavramsal şemadaki anlaşmazlıkları oluşturur. Diğer taraftan Quine için bir ontolojiyi kabul etmek, bir bilimsel teoriyi kabul etmektir: Herhangi bir

⁴²² Quine, 1963a: 7.

⁴²³ Quine, 1963a: 9.

⁴²⁴ Quine, 1963a: 8-9.

⁴²⁵ Quine, 1963a: 13.

⁴²⁶ Quine, 1963a: 10.

bilimsel teori sisteminin kabul edilmesi bir dil sorunu olduğu söylenebilir, aynı şekilde –ancak fazlası değil- bir ontolojinin benimsenmesi için de söylenebilir.⁴²⁷ Quine için ontolojik ve bilimsel bağlamda kavramsal şemaların oluşturulması, “neyin var olduğuna dair bir açıklama getirmemektedir”.⁴²⁸

Quine ontolojik görelilik yaklaşımına dair görüşlerini ise “Ontological Relativity” adlı makalesinde ele almaktadır. Quine’in natüralizm yaklaşımını savunduğu belirtilmişti. Diğer taraftan makalede Dewey’in anlam konusundaki görüşlerine katılarak akıl-anlam bağıntısının aynı dünya ait olduğunu ileri sürer.⁴²⁹ Quine bu düşüncesine paralel olarak özel bir dil yaklaşımını reddeder. Dahası eleştirel olmayan semantik yaklaşımları müze mitine benzetmektedir. Quine’in ifadesiyle: Eleştirel olmayan semantik, sergilenenlerin anlam, sözcüklerin ise etiket olduğu bir müze mitidir.⁴³⁰ Görüldüğü üzere Quine ontolojik sorunlar temelinde mutlaklığı ve özcülüğü reddetmektedir.

Quine için bir kavramı bilmek, iki parçadan oluşur. Bu parçalardan ilki, diğer insanların davranışlarının gözlemlenerek ve taklit edilerek elde edilmesi ile ilgili olan fonetik (İng. *phonetic*) parça; ikincisi bir kavramın nasıl kullanacağı ile ilgili olan semantik parçadır. Semantik parça, fonetik parçadan daha karmaşıktır. Kavramın karşılık geldiği, yani kavramın referansı olan nesneyi görmesi, dahası konuşmacının da bu nesneyi gördüğünü görmesi gereklidir. Quine söz konusu koşullar ile bir dilin öğrenilmesinin davranışsal (İng. *behaviourism*) olduğunu ileri sürmektedir.⁴³¹

Davranışsal dil öğrenme yaklaşımının karşılaştığı zorluklardan biri, diller arası çeviridir. Bu zorluğun nedeni, doğru olan çevirinin belirlenmesidir. Quine bu durumu ünlü “gavagai” örneği ile açıklamaktadır. Örnekte Quine, bir yerlinin bir tavşana işaret ederek “gavagai” demesi ile bu kavramın Türkçe diline çevrilmesinde göreceli bir anlamın verildiğini ileri sürer. Buradaki asıl zorluk, kavramın tam olarak neye karşılık geleceğidir. “Gavagai” kavramı;

(1) bir tavşan veya

(2) ayrılmaz bir tavşan parçasına veya

⁴²⁷ Quine, 1963a: 16.

⁴²⁸ Burada şu hususa değinmelidir. Quine kavramsal şemaların iki temel yaklaşımın ortaya çıkmasında etken olduğunu belirtir: Fizikalizm ve Fenomenalizm. Fenomenalizm epistemolojik, fizikalizm ise fiziksel temellere dayanmaktadır (Quine, 1963a: 17). Quine için her iki yaklaşımın kavramsal şeması avantajlı olmakla birlikte bilimsellik düşüncesi temelinde fizikalizm yaklaşımını kabul etmektedir.

⁴²⁹ Quine, Dewey’in anlam konusundaki görüşlerinde, anlamı fiziksel bir varlık sorunu değil, insan davranışına ait olduğunu belirtir. Diğer taraftan Dewey, “Hegelci ve Kantçı temayı doğallaştırılmış biçimde birleştiren bir tür pragmatizm (“enstrümantalizm”) geliştirmiştir” (Hare, 2010: 310-311). Ayrıntılı bilgi için (Hare, 2010) görülebilir.

⁴³⁰ Quine, 1969: 27.

⁴³¹ Quine bu düşüncesini “Epistemology Naturalized” adlı makalesinde de ele almaktadır. Quine, dilin empirik olgusuna dikkat çekerek bir çocuğun ilk sözcük ve cümlelerini uygun bir uyarımın varlığında duyarak ve kullanarak öğrendiğini belirtir (Quine, 1963a: 81).

(3) tavşanın uzay-zamandaki bir parçasına işaret edebilir.

Quine kavramın neye işaret ettiği, yani referansın belirsizliği (İng. *inscrutability of reference*) sorununun yanı sıra kavramın kaplamı, göndergesi ve doğruluğuna dair belirsizliğe de dikkat çekmektedir.

Quine aynı kavramı “uyarım” ve “uyarım anlamı” görüşleri ile bağıntılı olarak *Word and Object* adlı yapıtında ele almaktadır. Yapıtta “gavagai” kavramının “tavşan” olarak çevrilmesinde leksikografin bu çeviriyi doğrulanmayı bekleyen, yani geçici bir çeviri olarak kabul etmesi gerektiğini ileri sürer. Söz konusu çevirinin doğrulanması ise uyarımların tekrarına bağlıdır.

Quine, referansın belirsizliği ile bağıntılı olarak somut ve soyut kullanımları arasında ayırım yapılamayan “yeşil” ve “alpha” kavramlarını ele alır. Quine semantik yaklaşımların, belirlenmiş alfabe ve sözcük dizilimlerini temele almaları nedeniyle eleştirerek söz konusu kavramlar için yeni evrenlerin oluşturulmasını reddeder. Benzer şekilde sayılarla da oluşturulan veya kurulan bu durum, yani söyleme dayanan evrenin belirtilmesi ve o evrenin başka bir evrene indirgenmesi aynı şeydir.⁴³² Quine burada radikal çeviri ve konuşma dilinde mutlak referans ve anlam düşüncesinin sorunlu olduğunu ortaya koymak istemektedir. Kendi ifadesiyle: Herhangi bir koordine sistemine göreli olmadan referans saçmadır.⁴³³ Kavram seçimleri mutlak değil, kişinin kendisine bağlıdır. Dolayısıyla görelidir.

Diğer taraftan Quine, ontolojik bağlamdaki sorunlar karşısında proxy fonksiyon (İng. *proxy function*) çözümünü ileri sürer. Proxy fonksiyon, yeni türden olduğu varsayılan her bir nesnenin, eski nesneye atanmasıdır. Quine’in açıklaması ile:

Bir kişinin hakkında konuştuğu nesnelerin ne olduğunu söylemek; onun terimlerini kendi terimlerimize nasıl çevirmeyi önerdiğimizden daha fazlasını söylemekten başka bir şey değildir; seçimi bir proxy fonksiyonu ile değiştirmekte özgürüz. Kabul edilen çeviri, yabancı terimlerin boşa salınan referansını, kendi terimlerimizin boşa salınan referansını göreceli olarak ikisini birbirine ilişkilendirerek bağlar.⁴³⁴

Alıntıdan anlaşıldığı üzere, Quine çevirinin ve referansın belirsizliği karşısında, proxy fonksiyonu ile terimin değiştirilmesini önermektedir. Quine, proxy fonksiyon çözümü ile aynı zamanda ontolojinin ilgisizliğini (İng. *indeference of ontology*) de ileri sürmüş olmaktadır.

Dahası Quine, referansın anlaşılmaz ve belirsizliğinin yanı sıra anlamsız ve saçma türden nitelendirdiği soruları “gavagai” örneği temelinde şu şekilde açıklamaktadır:

⁴³² Quine, 1969: 43.

⁴³³ Quine, 1969: 48.

⁴³⁴ Quine, 1981: 20.

Genel olarak “tavşan”, “tavşan parçası”, “sayılar” vb., kavramlarımızın sırasıyla tavşanlara, tavşan parçalarına, sayılara vb., doğal bir şekilde izin verilen ifadeler yerine referans olup olmadığını sormak saçmadır. Bunu mutlak anlamda sormak saçmadır; bunu anlamlı olarak yalnızca arka plan teorisine göreli olarak sorabiliriz.⁴³⁵

Alıntıda da anlaşıldığı üzere, Quine mutlak anlamda bir sorgulama ve cevaplamanın anlamsız olduğunu ima etmektedir.

Quine için bu türden sorular, “arka plan teorisine göreli” olarak sorulabilir. Dolayısıyla arka plan teorisi (İng. *background theory*), görelilik için gereklidir. Belirli bir teorideki nesne veya değişkenler, bir evrenin belirlenmesinde temel bir rol oynamaz. Kendi ifadesiyle: Teorinin dilinde, evrenin kısımlarını diğer kısımlardan ayırt eden yüklemeler vardır ve bu yüklemeler birbirlerinden tamamen teorinin yasalarında oynadıkları roller bakımından farklılık gösterirler.⁴³⁶ Ancak arka plan teorisi içerisinde gösterilen bir alt teori, arka plan evreninin bir parçası olarak başka alt teorilere dönüştürülebilir. Böylece arka plan teorisine göreli olması koşuluyla alt teorilerin ontolojilerinden söz etmek anlamlı olacaktır.

Carnap, dış dünya hakkındaki dışsal soruları sözde-sorular olarak nitelendirmektedir. Quine için ise ontolojik sorular, doğa bilimseldir. Dahası Quine için dışsal soruları anlamsız yapan evrensellik değil, döngüselliktir:

Ontolojik soruları mutlak olarak alındığında anlamsız yapan evrensellik değil, döngüselliktir. “F nedir?” formunda bir soru yalnızca başka bir terime başvurarak cevaplanabilir. “Bir F bir G’dir.” Cevap sadece göreli anlamlıdır: ‘G’nin eleştirel olmayan kabulüne göre görelidir.⁴³⁷

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Quine mutlak anlamda ele alınan ontolojik soruların döngüsel olduğunu ileri sürmektedir. Dahası Quine için ontolojik görelilik, evrensel yüklemeler ile ilgili değildir. Kavramlar doğa yoluyla değil, yalnızca anlamlar yoluyla evrensel doğrulardır.⁴³⁸

Quine’in yukarıda incelenen görüşlerinin önemi, öncelikle dönem içerisinde ontolojik sorunlara dair görüşleri tekrar canlandırmasıdır. O, bu düşüncesiyle açık olarak ontolojik nesnelliğin gerekliliğini kabul etmekte dolayısıyla realist bir yaklaşım benimsemektedir. Bu bağlamda Quine’in ontolojik temelde bir realizmi kabul ettiği açıktır. Diğer taraftan ontolojik

⁴³⁵ Quine, 1969: 48.

⁴³⁶ Quine, 1969: 50.

⁴³⁷ Quine, 1969: 53.

⁴³⁸ Quine, 1969: 52-53.

nesnellik kesinlik anlamında olmayıp bilim ile bütüncül bir niteliktedir. Dış dünyanın varlığına dair kanıt olarak ileri sürdüğü duyu-verileri ve uyarımların nesnelliğini ise öznelarası olarak temellendirmektedir. Quine’ın bu düşüncesi çalışmanın temel savı ile tutarsız bir düşünce olarak yorumlanabilir. Dahası epistemolojik nesnelliğin sağlanıp sağlanmadığı tartışılabilir. Ancak dışsal ve empirik temeldeki bir gerçekliği ve söz konusu gerçeklik ile ilgili bilgiyi temele alması nedeniyle çalışmanın temel savı ile tutarlı bir düşüncedir.

2.8. Donald Davidson

Donald Davidson (1917-2003) yirminci yüzyılın ikinci yarısında önemli görüşlere sahip Amerikalı filozoftur. Düşüncelerinde özellikle hocası olan Quine’ın etkisi büyüktür. Quine’ın yanı sıra çalışmalarında Wittgenstein (özellikle ikinci dönem görüşleriyle), Lewis, Ramsey ve Kant gibi düşünürlerin etkileri de görülmektedir. Davidson zihin felsefesi, dil felsefesi, epistemoloji, etik gibi birçok alan ile ilgilenmiştir. Ele aldığı temel konular farklı başlıklar ve farklı alanlar içerisinde değerlendirilmekle birlikte, görüşlerindeki bütünlük ve tutarlılık ile dikkat çekmektedir. Söz konusu bütünlük ve tutarlılık, onun nesnellik konusunda görüşleri ve epistemolojisinde de açıkça görülmektedir. Nesnellik sorununa dair görüşlerinde bilgi ve inançların bütünlüğünü temele almaktadır.

Davidson’un konu ve epistemolojisine dair görüşlerine geçmeden önce benimsediği realizm temelinde “olay” ile anlam konusundaki görüşlerine yer vermek uygun görülmüştür.

2.8.1. Olay, Neden ve Anlam

Davidson’un felsefe alanına önemli katkılarından biri, nedenler (İng. *reason*) ile açıklamanın, nedensel (İng. *cause*) açıklamanın bir formu olduğu düşüncesidir. Bu bağlamda felsefesinde önemli ve temel olan “olay” kavramı, eylemleri de kapsamaktadır. Daha açık bir ifadeyle eylemler de olaylardır. Davidson “Actions, Reasons and Causes” adlı makalesinde, nedenlere referans ile açıklama getirir. Dahası makalede inanç ve tutumları eylemlerden ayırarak nedensel açıklamanın rasyonelleşmenin bir türü olduğunu ileri sürmektedir. Davidson için içsel eylemlerin nedenleri ile eylemlerin açıklaması, neden ve etki arasında bir bağıntı olarak açıklanamaz. Nedensel bağıntılar, olaylar arasındadır. Dolayısıyla açıklamalar olayları değil, önermeleri birbirine bağlamaktadır.

Davidson, felsefesinde temele aldığı olaylar konusundaki görüşlerini “The Individuation of Events” adlı makalesinde de ele almaktadır. Makale, dolaylı olarak olayların ontolojik birer kategori olduğunu savunmaktadır. Ayrıca makalede, aynılık (İng. *identity*) temelindeki görüşleri eleştirerek olayların bireyselliğini ileri sürmektedir. Davidson için hiç bir

olay aynı değildir. Kendi ifadesiyle: Hiçbir olay başka bir olay ile asla aynı değildir.⁴³⁹ Aynılık, yalnızca aynı neden ve etkiye sahip olmaktır. Daha açık bir ifadeyle iki farklı olayın aynılığı, neden ve etkilerinin aynı olmasına bağlıdır.

Davidson'un aynılık konusundaki bu görüşleri, anlam ile referansın temele alındığı yaklaşımlar ile doğrudan ilgilidir. Çalışma içerisinde referans ve anlamın temele aldığı yaklaşımlarda karşılaşılan sorunlar belirtilmişti. Bir sözcüğün birden fazla şeye karşılık gelmesi, farklı sözcüklerin aynı şeye işaret etmesi ve anlamın aynılığı/farklılığı bu sorunlardan yalnızca birkaçıdır. Davidson için olaylara tikel terimler değil, cümleler referanstır. Buna göre olaylar bireysel ve tekil nitelikte iken cümleler bir olayı tanımlamak veya işaret etmede birçok çeşit bulunmaktadır. Dolayısıyla bir olayın birden fazla cümle ile tanımı yapılabilir.

Davidson bu görüşleri ile anlam teorisinde olayları temele almaktadır. Ona göre ontolojik bağlamdaki olayların kabul edilmesinin birçok yararı vardır. Bu yararlarından en önemlisi, eylem, açıklama, nedensellik veya zihinsel ile fiziksel arasındaki bağıntı için gerekli olan açıklamanın ikna edici olmasıdır.⁴⁴⁰

Dahası

Bununla birlikte, bir olayın ontolojisi lehine daha doğrudan bir değerlendirme vardır; bu, olaylar olmadan, en yaygın türlerdeki belirli cümlelerin mantıksal biçiminin doğal ve kabul edilebilir bir açıklamasını vermek mümkün görünmemektedir; yani bu tür cümlelerin anlamlarının bileşimlerine (İng. *composition*) nasıl bağlı olduğunu göstermek mümkün görünmemektedir.⁴⁴¹

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Davidson ontolojik bağlamda olayların temele alınması ve kabul edilmesinin cümlelerin anlamlarına dair açıklamayı mümkün kıldığını ileri sürmektedir.

Davidson için olaylar, tarihlendirilmiş oluş ve ortaya çıkmalardır. Olaylar, belirli bir zaman ve konumda yer alırlar. Davidson günlük konuşma içerisindeki olayların gerçek tikeller olduğunu ileri sürmektedir. Olaylara referansta bulunarak veya olaylar üzerinden niceleştirmeyi önermektedir. Kendi ifadesiyle: Bu şekilde, her bir eylem veya değişim fiiline bir olay-mekanı (yeri) sağlanır; böylece fiillerin olay-nesneleri aldığı söylenebilir.⁴⁴²

Davidson'un olay, neden ve eylem konusundaki görüşleri benimsediği anomal monizm (İng. *anomalous monism*) yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Söz konusu yaklaşımı ilk

⁴³⁹ Davidson, 2001a: 162.

⁴⁴⁰ Davidson, 2001a: 165.

⁴⁴¹ Davidson, 2001a: 166.

⁴⁴² Davidson, 2001a: 167.

olarak “Mental Events” adlı makalesinde ele almaktadır. Makalede, “zihinsel olayların nedensel bağıllık ve anomaliliğinin yadsınamaz olduğunu” kabul etmektedir.⁴⁴³

Davidson, öncelikle zihin ve madde düalizmi için ileri sürülen yaklaşımları değerlendirmektedir. Bu yaklaşımlar sırasıyla şu şekilde özetlenebilir: Psikofiziksel yasaların varlığını kabul eden ve etmeyen yaklaşımlar ile zihinsel olayların fiziksel olaylarla aynı olduğunu kabul eden ve etmeyen yaklaşımlar olmak üzere dört temel teori bulunmaktadır. Kendi ifadesiyle:

Karşılıklı ilişkilerin olduğunu ve ilişkilendirilen olayların bir olduğunu ileri süren nomolojik monizm (materyalistler bu kategoriye aittir); çeşitli paralelcilik, etkileşimcilik ve epifenomenalizm formlarını içeren nomolojik düalizm; ontolojik düalizmi zihinsel ve fiziksel olanı ilişkilendiren yasaların genel başarısızlığı ile birleştiren anomal düalizm (Kartezyencilik).⁴⁴⁴

Davidson’un savunduğu son yaklaşım olan anomal monizm ise tüm olayların fiziksel olduğu görüşü ile materyalizme benzeyen; ancak materyalizmin zihinsel fenomenlere fiziksel açıklamalar getirebileceği görüşünü reddeden yaklaşımdır. Dahası söz konusu yaklaşım materyalizmden farklı olarak ontolojik bağlamda tüm olayların zihinsel olmadığı yönündeki olasılığına da yer vermektedir.⁴⁴⁵

Davidson’un anlam konusundaki görüşlerine dönüldüğünde “Theories of Meaning and Learnable Languages” adlı makalesinde ileri sürdüğü anlam teorisini ele almaktadır. Davidson’un yıllar içindeki amacı, Tarski’nin semantik doğruluk teorisini doğal dillere genişletmek olmuştur. Davidson için ileri sürülen çoğu anlam teorisi, doğal ve öğrenilebilir dillere uygulanamaz. Dahası bir ontoloji olmadan anlam teorisine dair yaklaşımlar, dilin öğrenilmesi için olumsuz bir etkidir. Dolayısıyla anlam teorilerine dair sorunların temelinde ontoloji bulunmaktadır.

Davidson, sorunlu olarak görülen cümlelerde geçici olarak kabul edilen zamanın soyut ontolojisinden kurtulmayı önermektedir. Davidson’un örneği ile “Cumartesi günü Jones jiletle tıraş olurken yanağını kesti”, “Jones banyoda yanağını kesti” ve “Jones yanağını kesti” gibi cümleler arasında mantıksal bağıntıların açıklanması sorunu bulunmaktadır. Davidson,

⁴⁴³ Davidson, 2001a: 207.

⁴⁴⁴ Davidson, 2001a: 213.

⁴⁴⁵ Anomal monizm yaklaşımı, zihinsel ve fiziksel özellikler arasındaki bağıntı problemi konusunda etkili bir görüş olarak görülmektedir. Ludwig’in ifadesiyle: Yaklaşımın ilgisi, zihinsel özelliklerin fiziksel özelliklere indirgenmesinden kaçınırken materyalizmi benimsemesinde ve psikolojik ve fiziksel sözcük dağarcığını birbirine bağlayan katı yasaların prensipte bile olamayacağına dair önemli iddianın argümanında yatmaktadır (Ludwig, 2003: 19).

cümlelerin olaylarla bağıntısı içerisinde yorumlanması ile sorunun üstesinden gelinebileceği önerisinde bulunmaktadır. Kendi ifadesiyle: O halde, “Jones yanağını Cumartesi günü banyoda kesti” cümlesi doğrudur; ancak ve ancak, Jones tarafından yanağının kesilmesi olayı varsa, ve bu olay banyoda ve Cumartesi günü meydana gelmişse.⁴⁴⁶

Davidson, dil içinde anlamın özerk olduğunu kabul etmektedir. Ancak ona göre temel sorun, anlam ve referans ayrımının başarısızlığıdır. Daha açık bir ifadeyle Davidson için anlam teorilerine dair genel yaklaşımlar, karşılaşılan sorunlar karşısında dil dışı olgulara, dolayısıyla anlam ve referans ayrımına başvurmaktadır. İleri sürülen söz konusu ayrım, cümlelerin anlamları ile sözcüklerin anlamlarına dair bir açıklama getirmemektedir. Davidson’un ontolojik sorunlar karşısındaki önerisi, dilin empirik teorisi temelinde bir referans teorisinden vazgeçilmesidir.

Davidson’un bu düşüncesine dikkat çekilmelidir. Dilin empirik teorisi temelinde bir referans teorisinden vazgeçmek, ontolojik bağlamdaki bir nesnellikten vazgeçmek olarak yorumlanabilir. Anca Davidson söz konusu referans düşüncesinden vazgeçmenin ontolojiden vazgeçmek olmadığını belirtir. Daha açık bir ifadeyle ona göre referans düşüncesinden vazgeçmek, semantik yaklaşım ve ontolojiden vazgeçmek değildir.

Diğer taraftan Davidson, referans konusundaki söz konusu görüşleriyle Quine ile benzer bir düşünce ileri sürdüğünü kabul etmektedir. Ancak Quine’in temel anlayışına eklediği şey, “teorinin mutlak doğru teorisi formunu alması gerektiği önerisi”dir.⁴⁴⁷ Davidson söz konusu formun oluşturulması ile ontolojik çıkarımlarla birlikte, tekil terimler, yüklemeler, bağlaçlar ve niceleyicilerden oluşan cümle yapısının kurtarılabilmesi düşüncesindedir.

Davidson’a göre belirli bir dil için geliştirilen bir anlam teorisi, dildeki cümlelerin anlamlarının yapısal bir açıklamasını vermelidir. Her cümlenin anlamını veren bir teori ise referans ile değil, parçaların anlamı ile başlamalıdır. Kendi ifadesiyle:

Eğer cümleler yapılarındaki anlamlarına dayanıyorsa, ve yapıdaki her bir unsurun anlamını yalnızca içinde bulunduğu cümlelerin toplamından bir soyutlama olarak anlıyorsak, o zaman herhangi bir cümlenin anlamını ancak dildeki her cümlenin anlamını vererek verebiliriz.⁴⁴⁸

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Davidson bir cümlenin anlamı için öncelikle bir dildeki tüm cümlelerin anlamlarının verilmesinin gerekliliğini ima etmektedir.

⁴⁴⁶ Davidson, 1984: 212.

⁴⁴⁷ Davidson, 1984: 225.

⁴⁴⁸ Davidson, 1984: 22.

Davidson için bir anlam teorisinde doğruluk koşulları verilmiş veya tanımlanmış olmalıdır. Cümlelerin doğru veya yanlış olduğuna dair araştırma, çeşitli bilimlere aittir. Ancak doğruluk koşullarının araştırılması ve incelenmesi semantik alana aittir. Tarski'nin doğruluğun uygunluk teorisi temelindeki tanımın, anlam için verilmesi gerektiğini ileri sürer. Davidson, Tarski'nin semantik doğruluk teorisini kullanarak referans gibi bir bağıntı veya duyu verileri, önermeler, deneyim gibi şeyleri veya bizimle dünya arasında herhangi bir aracıyı varsaymak zorunda kalmadan anlamı açıklayabileceğimize inanmaktadır. Dahası Davidson için dil ile iletişim gerçek anlamda iletişimdir, dolayısıyla bir doğruluk teorisi gerçek anlam ile ilgilidir.⁴⁴⁹ Bu bağlamda doğruluğun koşul ve tanımın verilmesi, cümlelerin anlamını vermenin bir yoludur. Söz konusu semantik doğruluk koşul ve tanımın bilinmesi, dilin de anlaşılmasıdır. Kendi ifadesiyle: (...) Bir dil için doğruluğun semantik düşüncesini bilmek, bir cümlelerin - herhangi bir cümlelerin - doğru olması için ne olduğunu bilmektir ve bu, iyi bir anlamda dili anlamak için ifadeye verebileceğimiz anlamına gelir.⁴⁵⁰

Davidson'un "True to the Facts" adlı yazısında da belirttiği üzere, benimsediği anlam teorisi doğruluğun uygunluk teorisinin bir alt türüdür. Buna göre, dil ve dünya arasında bir doğruluk bağıntısı bulunmaktadır. Kendi ifadesiyle: Doğrunun, dil ve dünya arasındaki bir bağıntıya başvurarak açıklanabileceğini düşünüyorum ve bu bağıntının analizi, cümleleri ifade ederek bazen neyin doğru olduğunu söylemeyi nasıl başardığımıza dair iç görü sağlamaktadır.⁴⁵¹

Davidson'un belirli bir dil için ileri sürülen anlam teorisinin koşullarını ise şu sözleriyle de ifade etmektedir:

Her cümlelerin anlamını (veya doğruluk koşullarını), onu sonlu bir stoktan alınan unsurların doğrulukla ilgili yollarla oluşturulmuş olarak analiz ederek açıklamalıdır. İkinci bir doğal talep, teorisinin keyfi bir cümle verildiğinde, anlamının ne olduğuna karar vermek için bir yöntem sağlamasıdır. (Bu iki koşulu karşılayan bir teorisinin, tanımladığı dilin öğrenilebilir ve anlaşılabilir olduğunu gösterdiği söylenebilir.) Üçüncü bir koşul, teorisinin gerektirdiği bireysel cümleler için doğruluk koşullarının ifadelerinin, bir şekilde henüz kesinleşmek üzere, doğruluk koşullarını belirttikleri cümlelerle aynı kavramlara dayanması gerektirir.⁴⁵²

Davidson'un belirlediği söz konusu koşullar, sentaks ve nesne dili temelindeki anlam teorilerini dışarıda bırakarak yalnızca doğal bir dil için ileri sürülmektedir.

⁴⁴⁹ Davidson, 1984: 45.

⁴⁵⁰ Davidson, 1984: 24.

⁴⁵¹ Davidson, 1984: 37-38.

⁴⁵² Davidson, 1984: 56.

Davidson, anlam için doğruluğun temele alınması gerektiği yaklaşımını, diller arası çeviri için de ileri sürülmektedir. Bu düşüncesi temelinde çevirinin varsayımından doğruluğun açıklamasına ulaşıldığı genel yaklaşımları tersine çevirir. Daha açık bir ifadeyle doğrunun temele alınması ile çeviri veya yorumun açıklamasına ulaşmak istemektedir.

Çalışma içerisinde anlam konusundaki görüşlerinde Quine'ın radikal çeviri ile ilgili görüşleri incelenmiştir. Davidson Quine'ın radikal çeviri yaklaşımı karşısında radikal yorumlama (İng. *radical interpretation*) yaklaşımını ileri sürmektedir. Davidson, Quine'ın radikal çeviri konusundaki görüşünde, ontolojiden bağımsız olarak çevirinin sentaks olduğunu ileri sürmektedir. Ancak referansa dair sorunlar sentaktik değildir. Radikal yorumlamanın amacı, dil ve konuşma ile bir açıklama getirmektir. Kendi ifadesiyle: (...) Bir konuşmacıyı yorumlamak için bir teorinin, konuşmacının ifadeleriyle ne demek istediğine dair herhangi bir bilgiyi önceden varsaymayan kanıtlarla nasıl doğrulanabileceğini açıklayarak bir dili konuşmanın ne olduğunu aydınlatmaktır.⁴⁵³

Yorumlama, konuşma veya konuşmacıların davranışı ile doğrudan ilgilidir. Yorumlama, belirli ifadelerin ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Anlam ise inanca bağlıdır. Kendi ifadesiyle: Bir konuşmacı bir cümlemin (kendi dilinde) ne anlama geldiğini bildiği ve inandığından dolayı cümlemin doğru olduğunu kabul eder.⁴⁵⁴ Dolayısıyla inanç ve anlam unsurları olmadan yorumlama mümkün değildir. Davidson için bir konuşmacı veya topluluğun tüm ifadelerinin yorumlanması, tüm ifadelerinin kanıtlanması gereklidir. Konuşma, anlam ve inanç ile açıklanamaz. Bu bağlamda Davidson için ifadelerin anlamları veya inanç nesnelerini tanımlamak bir teorinin hedefi olamaz.

Davidson'un doğruluk teorisine gelindiğinde, bir doğruluk teorisi, doğal bir dilin empirik teorisi olarak ele alındığında genel anlamda doğrunun ne olduğunu değil; ancak belirli bir L dilinin her cümlesinin doğruluğunun yapısına ve bileşenlerine nasıl bağlı olduğunu ortaya koymaktır.⁴⁵⁵ Bir cümlemin doğruluğunun söz konusu andaki koşullar içerisinde doğru kabul edilmesini önerir. Kendi ifadesiyle: Bir dili konuşanların bir cümleyi (gözlenen koşullar altında) doğru kabul etmesi, cümlemin bu koşullar altında doğru olduğuna dair ilk bakışta kanıt olarak kabul etmeyi öneriyorum.⁴⁵⁶ Buna göre, konuşmacıların kimi cümleleri diğerlerine göre daha radikal olarak farklı olmasına izin verilir. Dolayısıyla anomalilere neden olan bireysel farklılıklar gözetilmez.

⁴⁵³ Ludwig, 2003: 16.

⁴⁵⁴ Davidson, 1984: 135.

⁴⁵⁵ Davidson, 1984: 218.

⁴⁵⁶ Davidson, 1984: 152.

Dahası Davidson'a göre bir doğruluk teorisi, doğruluğun değişim unsurunu da içermelidir. Kendi ifadesiyle: Doğal bir dil için doğruluk teorisi, birçok cümlenin söylendiği zamana, konuşmacıya ve hatta belki de dinleyiciye bağlı olarak doğruluk değerinin değiştiği gerçeğini hesaba katmalıdır.⁴⁵⁷ Davidson, karşılıklı bağıntısı ile anlam ve inancın bu şekilde ele alınması ile her inancın kesin, belirli bir nesnesi olduğu ve her sözcük ve cümlenin mutlak bir anlamı olduğu düşüncesinin elimine edildiğini ileri sürmektedir. Böylece bir teoride belirli, mutlak bir nesne veya anlamın olması gerektiği düşüncesini de ortadan kaldırmaktadır.

Görüldüğü üzere Davidson doğruluk teorisine dair görüşleri ile mantıksal pozitivistlerden ayrılmaktadır. Davidson'un doğruluk teorisinde doğruluk yüklemi tanımlanmış değildir; ancak birincil bir ifade olarak düşünülmelidir.⁴⁵⁸ Bu bağlamda referans kavramının incelenmesinde dile yeni bir yüklem eklenmesi durumunda, yeni dilin durumunun ne olacağı konusunda bir öneride bulunmamaktadır. Bu temelde mutlak bir doğruluk teorisinin yüklemelerin ve isimlerin temel kelime dağarcığının semantik özelliklerine bir ışık tutmamaktadır. Benzer şekilde referans kavramına dair bir açıklama getirmemektedir. Ancak belirtildiği üzere Davidson görüşlerinde referans ve mutlak bir doğruluk düşüncesine yer vermemektedir.

Davidson, mutlak anlam veya nesnenin belirlenmesi yaklaşımının yanı sıra mantıksal pozitivistlerin fizikalist yaklaşımları ile önermelerin birbirine indirgenebilmesi düşüncesini de reddetmektedir. Kendi ifadesiyle:

İnanç ve anlam teorileri egzotik nesneler gerektirmeyebilir, ancak bu tür teorileri fiziksel ve diğer psikolojik-olmayan bilimlerden ayıran kavramları kullanırlar: anlam ve inanç gibi kavramlar temelde fiziksel, nörolojik, ve hatta davranışsal kavramlara indirgenemez.⁴⁵⁹

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Davidson anlam ve inanç kavramlarının farklı alanlardaki kavramlara indirgenemeyeceğini ileri sürmektedir.

2.8.2. Realizm ve Epistemoloji

Davidson'un gerçeklik konusundaki görüşlerine gelindiğinde öncelikle belirtilmesi gereken husus, onun dil-doğru-gerçeklik bağıntısını temele almasıdır. Daha açık bir ifadeyle Davidson için dil, doğru ve gerçeklik ile doğrudan bağıntılıdır.

⁴⁵⁷ Davidson, 1984: 58.

⁴⁵⁸ Davidson, 1984: 216.

⁴⁵⁹ Davidson, 1984: 154.

“The Method of Truth in Metaphysics” adlı makalesinde bir dilin paylaşılması ile genel özellikleriyle doğru olan bir dünya resmini paylaştığımızı belirtir. Dolayısıyla Davidson için dilin yapısı ve özelliklerine dair bir araştırma, gerçeklik ile ilgili özellikleri ortaya çıkarmaktadır. Kendi ifadesiyle:

Başarılı iletişim, paylaşılan ve büyük ölçüde doğru bir dünya görüşünün varlığını kanıtlar. Ancak bizi ortak görüşü kabul etmeye sevk eden şey, doğru kabul edilen cümlelerin - inancın dilbilimsel temsilcileri - içerdikleri kelimelerin anlamlarını belirlediğiydi. Böylece ortak görüş, paylaşılan dili şekillendirir. Bu nedenle dilin en genel yönlerini inceleyerek gerçekliğin en genel yönlerini inceleyeceğimizi düşünmek makuldür.⁴⁶⁰

Davidson, alıntıdan da anlaşıldığı üzere, dilsel iletişim ile doğru bir ortak dünya görüşün dile etki ettiğini ifade etmektedir.

Davidson dilin yapı ve özelliğine dair araştırma ve yöntemlerin çeşitlilik göstermesi nedeniyle, Platon’dan Kant’a kadar çoğu düşünürün çeşitli metafiziksel yaklaşım ve kabuller ileri sürdüklerini belirtir. Daha açık bir ifadeyle metafiziksel yaklaşımların çeşitliliği dilin yapı ve özelliklerine dair görüşlerin çeşitliliği nedeniyledir. Davidson’un bu düşüncesi, ontolojik bağlamdaki sorunların dilsel temelde olduğunu ima eder ve hocası olan Quine ile benzerlik gösterir. Ancak dil konusundaki görüşlerinde kimi farklılıklar bulunmaktadır.

Çalışma içerisinde Quine’ın bütüncül bir dil anlayışı benimsediği belirtilmişti. Davidson da bütüncül bir dil anlayışını benimsemektedir. Dahası Davidson için Quine, formel dili temele alması hususunda, bilimsel kaygılardan hareket ettiğini; metafiziğini doğal dilden ziyade kanonik formüle (İng. *notation*) bağladığını belirtir. Davidson, Quine’ın bu düşüncesini reddederek anlam teorisi konusundaki görüşlerinde de belirtildiği üzere doğal dili temele almaktadır.

Davidson’un ontolojisinde olayları temele aldığı ve bir anlam teorisi için ontolojinin gerekliliğini ileri sürdüğü belirtmişti. Diğer taraftan benimsediği bu görüş ile hangi olayların var olduğuna dair bir belirlenim yapılamayacağını ileri sürer. Kendi ifadesiyle:

Bir doğruluk teorisinin yaptığı şey, modelin nereye düştüğünü bize söylemeden, doğrunun cümleler arasında yapması gereken modeli tanımlamaktır. Bu nedenle, örneğin, dünya hakkındaki sıradan iddialarımızın çok büyük bir kısmının, olaylar olmadıkça doğru olamayacağını ileri sürüyorum. Ama bir doğruluk teorisi, önerdiğim şekli alsa bile, hangi olayların var olduğunu ve hatta herhangi birinin olduğunu belirlemez.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ Davidson, 1984: 201.

⁴⁶¹ Davidson, 1984: 214.

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Davidson olayların temele alınması ve bir doğruluk teorisinin oluşturulmasında ontolojik şey veya varlıklara dair teorilerin bir şey ileri süremeyeceğini ifade etmektedir.

Davidson'un görüşlerinde doğruluk kavramını temele aldığı, birincil bir kavram olarak kabul ettiği belirtilmişti. Realizm ve epistemolojisine dair görüşleri, söz konusu doğruluk anlayışı üzerine kuruludur. Çünkü Davidson için “doğru ile bilgiyi bir araya getiren şey anlamdır”.⁴⁶² Davidson, doğruluk teorisinden metafiziksel sonuçlar ortaya çıkarmayı, bütüncül bir dil anlayışı temelinde gerçekleştirmek istemektedir.

Dahası Davidson doğru bir epistemoloji ile realist olunabileceğini ileri sürer. Kendi ifadesiyle: Nesnel doğruluk koşullarını, anlamın anahtarı, doğrunun realist yaklaşımı olarak kabul edebiliriz, ve bilginin düşüncemizden veya dilimizden bağımsız nesneler bir dünya olduğu konusunda ısrar edebiliriz.⁴⁶³

Davidson, “A Coherence Theory of Truth and Knowledge” adlı makalesinde, bilgi ve doğrunun bağdaşımcılık teorisini savunmaktadır. Söz konusu bağdaşımcılık teorisi, doğrunun uygunluk teorisinin yerini alabilecek bir yaklaşımdır. Bağdaşımcılık, genel anlamda, doğru inançların bir temel olmadan birbiri içerisinde tutarlı ve bağdaştığını ileri süren bilgi ve gerekçelendirme teorisidir.

Bağdaşımcılık teorisi, öncelikle inançlarla ve onları anlayan biri tarafından doğru olarak kabul edilmesi ile ilgilidir. Kendi ifadesiyle: (...) Doğru kavramını ilkel olarak ele alıyoruz, inançlarımızın çoğunun genel düşünceler temelinde doğru olduğunu savunuyoruz ve sonra bu durumda bağdaşımın, doğruluk olasılığının bir testini sağladığını gözlemliyoruz.⁴⁶⁴ Davidson bu düşüncesiyle bir kişinin sahip olduğu tüm inançların doğru olduğunu iddia etmez. Bağdaşımın olması, tüm inançların doğru olduğunu garantilemez. Dolayısıyla bağdaşım içerisinde bulunan inançların bütünü değil, çoğu doğrudur.

Dahası bağdaşım içerisinde olan inançların dışında herhangi bir gerekçelendirmenin (İng. *justification*) gerekli olmadığını ileri sürer. Kendi ifadesiyle:

Kısacası, benimki gibi ılımlı bir Bağdaşımcılık Teorisi bile, şüphecije tutarlı inançların doğru olduğunu varsaymak için bir neden sağlamalıdır. Bağdaşımcılık Teorisini savunan bir kişi, güvencenin inanç sisteminin dışından gelmesine izin veremezken, içerideki hiçbir şey,

⁴⁶² Davidson, 2006: 225.

⁴⁶³ Davidson, 2006: 225.

⁴⁶⁴ Ludwig, 2003: 24.

nihayetinde veya aynı anda bağımsız olarak güvenilir bir şeye diğerlerine gösterilmediği sürece destek üretmez.⁴⁶⁵

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Davidson dışsal herhangi bir unsurun söz konusu inançlar için bir gerekçelendirme oluşturmayacağını ifade etmektedir. Dahası inanç sistemi içerisindeki hiçbir inanç, bağımsız olarak da gerekçelendirme ve güven sağlamaz.

Burada Davidson'un dışsal bir unsura başvurmada inançların gerekçelendirildiği düşüncesine dikkat çekmek gereklidir. Onun bu düşüncesi nedeniyle ontolojik bağlamdaki bir nesnelliğin gerekli olmadığına dair bir yorum yapılabilir. Ancak inançların, yani önermelerin temel nedeni olarak gördüğü olaylar, onun dışsal gerçekliği, diğer bir ifadeyle ontolojik nesnelliği gerekli gördüğü açıktır.

Davidson'un inançların dışsal bir şey ile gerekçelendiremeyeceği düşüncesi, mantıksal pozitivist ve anlam-referans ayrımının bir eleştirisidir. Davidson bu türden yaklaşımları, yani dil dışı unsur ve duyumlara başvuran yaklaşımları, "sözcüklerin sözlü olmayan nesnelere tutturulma çabası olarak nitelendirmektedir".⁴⁶⁶

Gerekçelendirme karşısında önerisi ise en azından çoğu inancın doğru olduğuna dair bir neden göstermektir. Bu bağlamda Davidson için çoğu inancın, inanç sistem ve ağındaki diğer inançlar ile bağdaşım içerisinde olması yeterli olup bunun dışında bir gerekçelendirmenin istenmesi gereksizdir. Davidson için gerekli olan tek şey, inancın doğasında söz konusu inancın gerçekliğe uygun olduğunu kabul etmektir.

Davidson için inançların nedeni, olaylar ve nesnelerdir. Kendi ifadesiyle: Dış dünyadaki olayların ve nesnelerin dış dünya hakkındaki şeylere inanmamıza neden olduğu kesinlikle doğrudur ve tümü olmasa da çoğu nedensellik duyu organları aracılığıyla yol alır.⁴⁶⁷ Bu bağlamda Davidson anlam ve bilginin deneyime bağlı olduğunu kabul etmektedir. Diğer taraftan Davidson için söz konusu bağıntı, inancın nasıl veya neden gerekçelendirdiğini göstermez.

Davidson'un önerme ve inançlar konusundaki görüşlerini "First Person Authority" adlı makalesinde de ele almaktadır. Söz konusu makalede, şüphenin olasılığını ileri sürer. Söz konusu şüphe ise yalnızca dış dünyaya dair bilgi ve inançlar için değil, kişinin kendi tutumları

⁴⁶⁵ Davidson, 2006, 228.

⁴⁶⁶ Davidson, *Subjective, Intersubjective, Objective* adlı yapıtında duyumun, inançları dünyaya bağlayan nedensel süreçte çok önemli bir rol oynadığını kabul etmekle birlikte, inançların içeriklerinin belirlenmesinde epistemolojik bir rol oynadığı düşüncesini reddeder (Davidson, 2001b: 46). Davidson'un neden konusundaki görüşleri hatırlandığında ona göre inanç ve duyum arasında nedensellik bağıntısı bulunmaktadır. Ancak söz konusu bağıntı ile gerekçelendirme, dolayısıyla epistemolojik bağlamda bir çıkarımın yapılamayacağı düşüncesindedir. Davidson'un söz konusu düşüncesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için (Davidson, 2001b) görülebilir.

⁴⁶⁷ Davidson, 2006: 230.

için de geçerlidir. Dolayısıyla kendi zihin bilgisinin diğer bilgilerden epistemik bağlamda öncelik taşıdığı düşüncesini reddeder. Daha açık bir ifadeyle kendi zihinlerimiz, dış dünya ve diğer zihinler hakkındaki bilgimize ilişkin temel özelliği, kendi zihinlerimizin dış dünya ve başkalarının zihinleri hakkındaki bilgisinin epistemik önceliğinin reddedilmesidir.⁴⁶⁸ Davidson'un söz konusu düşüncüyü reddetmesi, onun dil-düşünce-gerçeklik bağıntısının karşılıklı bir etkileşim düşüncesidir.

Davidson, genel anlamdaki şüpheli yaklaşımları reddetmektedir. Putnam'ın İkiz Dünya argümanı ve BIV⁴⁶⁹ argümanında ileri sürülen şüpheli argümanlar karşısında, ulaşılan şüpheli çıkarımın, birinci şahıs otoritesinin kapsamı ile ilgili olduğu düşüncesindedir. Kendi ifadesiyle: (...) Dünya ile ilgili çoğu inançlarımız doğrudur; ancak ne düşündüğümüz hakkında kolayca yanılabılıriz.⁴⁷⁰ Davidson, büyük ölçüde rasyonel, genel olarak hem çevresi hem de genel bilgileri hakkında konuşmacının çoğunlukla doğru olduğu varsayımını iyi niyetlilik ilkesi (İng. *the principle of charity*) olarak adlandırmaktadır.⁴⁷¹ Dolayısıyla inanç ve bilgi sisteminde yanlış inançların da olabileceğini kabul etmektedir.

Davidson'un dil-düşünce-gerçeklik bağıntısını temele aldığı belirtilmişti. Dil ve dünya arasındaki bağıntı, üç yönlü bir ilişkidir. Davidson söz konusu ilişkiyi, üçgenleme (İng. *triangulation*) doktrini ile açıklamaktadır. Söz konusu doktrinde insan, diğer insan ve nesnelerle etkileşim içerisindedir. Kendi ifadesiyle: Her canlı, diğer yaratıkların tepkilerini, tepki gösterdiği dünyadaki değişim veya nesnelerle ilişkilendirmeyi öğrenir.⁴⁷² Daha açık bir ifadeyle iki veya daha fazla canlının uyarımsal olarak birbiri ile ve paylaştıkları dünya görüşü ile üçlü bir etkileşim içerisindedir.

Davidson için üçgenleme doktrini, düşüncenin varlığı ve gelişimi için temeldir. Bu etkileşimin olmaması durumunda düşüncenin nesnelliği ve dış dünya hakkındaki düşüncenin empirik içeriğine dair bir açıklamaya ulaşılamaz. Daha açık bir ifadeyle Davidson nesnel bilginin gerekliliğini ileri sürmektedir. Çalışmanın temel konu ve savı bağlamında bu husus önemlidir. Davidson düşünce aracılığı ile bilginin nesnelliğin, yani epistemolojik nesnelliği savunmaktadır. Bu bağlamda düşüncenin düşünürden bağımsız olarak doğru veya yanlış bir içeriğe sahip olması açısından nesnel olduğunu ileri sürmektedir.

Davidson'un epistemolojisinde öznelliğe yer verdiği tek şey, düşüncenin kişinin kendisine ait olmasıdır. Bu bağlamda düşüncenin öznelliğini kabul etmektedir. Ancak onun için düşünce aynı zamanda ortaktır. Kendi ifadesiyle: Düşüncenin bir dış dünyanın bilgisini nasıl

⁴⁶⁸ Ludwig, 2003: 22.

⁴⁶⁹ İkiz Dünya ve BIV argümanları Putnam'ın konu ile görüşleri incelendiğinde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

⁴⁷⁰ Davidson, 2001b: 22.

⁴⁷¹ Ludwig, 2003: 16.

⁴⁷² Davidson, 2001b: 128.

elde edebileceği veya başkaları tarafından nasıl bilinebileceği bir sorun olacak kadar yalıtılmış bir koruma alanı oluşturmak şöyle dursun, düşünce zorunlu olarak ortak bir kamusal dünyanın parçasıdır.⁴⁷³ Paylaşılan söz konusu düşünce, Davidson'un epistemolojik nesnellik konusundaki görüşünü de açıklar. Davidson için ortak olan düşünce, doğruluk ve epistemolojik nesnelliği de gerektirmektedir.

Davidson, "The Myth of the Subjective" başlıklı yazısında öznellik ne nesnellik ayrımı temelinde kavramsal görelilik ile ilgili görüşlerini ele almaktadır. Zihinlerin çok sayıda olması nedeniyle görelilik yaklaşımına geçildiğini ileri sürer. Kendi ifadesiyle:

Zihinler çok, dünya ise birdir. Her birimizin dünyada kendi konumu ve dolayısıyla kendi perspektifi vardır. Bu bilinen gerçeklikten bazı karışık kavramsal görelilik düşüncesine geçmek kolaydır. İlki zararsız görelilik, uzay ve zamandaki konumun bilinen göreliliğidir. Her birimiz bir uzay-zaman hacmini tercih ettiğimiz için, ikimiz aynı anda tam olarak aynı yerde olamayız. (...) Kavramsal görelilik benzer görünebilir, ancak analojiyi yürütmek zordur. Her şemanın göreliliği olduğu ortak referans noktası veya koordinat sistemi nedir? Bu soruya iyi bir cevap olmadan, her birimizin bir anlamda kendi dünyasında yaşadığımız iddiası anlaşılabilirliğini kaybeder.⁴⁷⁴

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Davidson öznellik düşüncesinin yanı sıra kavramsal görelilik yaklaşımının ortak olmayan bir dünya anlayışını getirdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda öznellik düşüncesi temelinde kavramsal görelilik düşüncesini reddetmektedir.

Davidson'un kavramsal görelilik konusundaki dair bu görüşünü, empirizmin üçüncü dogması olarak adlandırdığı, şema-içerik görüşü ile açıklamaktadır. Davidson söz konusu dogmayı, Quine'in empirizme yönelttiği eleştirilere eklemektedir. Davidson için analitik-sentetik önermeler ayrımı, kavramsal şema-empirik içerik düalizmine dönüşmüştür. Bu dönüşümün nedeni ise dilsel temelde önemli olan anlam unsurundan vazgeçilmesidir. Ancak kavramsal şema-empirik içerik düalizmi, aslında bir bağıntı sorunudur. Söz konusu bağıntı temelinde, iki temel yaklaşım bulunur: Kavramsal şemalar (diller) ya bir şeyi düzenler veya ona uyarlar.⁴⁷⁵ Davidson için hiçbir şey, ne dünya ne de deneyim bir cümleyi doğru yapmaz.⁴⁷⁶ Ne de sabitlenmiş bir takım anlam, ne de teoriden bağımsız gerçeklik, kavramsal şema temelini oluşturabilir. Bu anlamda o, kavramsal şema düşüncesini reddederek kavramsal şemaların ne bir şeyi düzenlediğini ne de ona uyduğunu ileri sürer.

⁴⁷³ Davidson, 2001b: 52.

⁴⁷⁴ Davidson, 2001b: 39.

⁴⁷⁵ Davidson, 1984: 191.

⁴⁷⁶ Davidson, 1984: 194.

Davidson'un yukarıda incelenen görüşlerinin önemi, öncelikle ontolojik bağlamdaki nesnelliği kabul etmesidir. O, bu bağlamda bir realisttir. Anlam teorisine dair görüşlerinde referans unsurundan vazgeçilmesi gerektiği yönündeki düşüncesiyle karşı-realist bir yaklaşımı benimsediği ileri sürülebilir. Ancak ona göre inançların nedeni zihinden bağımsız olan dış dünyadır. Ve onun bu düşüncesi, ontolojik bağlamdaki nesnelliğin gerekliliğini açıkça göstermektedir.

2.9. Realist Yaklaşımlar Üzerine Değerlendirme

Bölümde, analitik ve post-analitik felsefe geleneği içerisinde realist düşünürlerin görüşleri incelenmiştir. Çalışmanın temel konusu ile bağıntısı içerisinde söz konusu görüş ve yaklaşımlar temelinde birkaç unsura değinmek gerekli olacaktır.

Modern felsefede başlayan dış dünyanın varlığı ve bilimlerin temellendirilmesine dair nesnellik sorunu, analitik ve post analitik felsefede “dil” unsurunun temele alınması ile farklı bir boyuta dönüşmüştür. Modern felsefede öznel nitelikte olan idealar yerine kavram, önerme ve önerme sistemleri temele alınmıştır. Bu bağlamda dış dünya ve insan arasında söz konusu unsurlar bir köprü görevini üstlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle analitik ve post analitik felsefede kavram, önerme ve önerme sistemleri, dış dünya ve bilgi arasındaki temel unsurlar olarak kabul edilmiştir.

Analitik felsefe geleneğinin ortaya çıkmasında önemli bir etken, Kant'ın teorik felsefesidir. Bilgi ve epistemolojik nesnellik temelinde Kant'ın nesnellik konusundaki görüşlerini reddetmişlerdir. Bu ret, Kant'ın epistemolojik nesnelliğinin insan zihni ile temellendirmesi, dolayısıyla öznel temelde olması nedeniyledir. Diğer taraftan Kant'ın dış dünyanın insan zihninin bir inşası (kurulumu) olması nedeniyle zihne bağlı bir gerçekliği ileri sürmesi, yine öznel temeldeki bir gerçekliğin kabulüdür. Analitik felsefe geleneği ve post-analitik felsefe geleneği, Kant'ın yanılgısı olarak nitelendirdikleri bu durumdan kaçınmak istemişlerdir.

Analitik felsefe geleneği kurucuları arasında yer alan Bolzano ve Frege, modern felsefenin öznel nitelikteki idealar düşüncesi ve Kant'ın öznel temellere dayanan nesnellik düşüncesinden kaçınmak istemiştir. Daha açık bir ifadeyle psikolojizmden kaçınmak için farklı bir alana başvurma gereği olduğunu düşünmüşlerdir. Her iki düşünürün temel kaygısı, bilimlerin temellendirilmesidir. Bu bağlamda öznel temellerde olmayan bir “nesnel alan” arayışına girmişlerdir.

Söz konusu soruna çözüm olarak sıklıkla kabul edilen fiziksel ve zihinsel alanın yanı sıra söz konusu alanlardan bağımsız bir alanı temele almışlardır. Frege için söz konusu alan

düşünsel/akılsal; Bolzano için ise mantıksal alandır. Dolayısıyla her iki düşünür epistemolojik nesnelliğin akıl ile sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Epistemolojik bağlamda kabul edilen söz konusu alanların nesnelliği, öznelarasılık koşulunu taşımaktadır. Bu, epistemolojik nesnelliğin sağlandığına dair soruları beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan her iki düşünürün bilgi konusunda empirik, deneysel alanı temele alması dolayısıyla ontolojik bağlamdaki kabulleri konu edinmeleri temelinde birer realisttirler.

Moore ve Russell ise Kant sonrası idealizmi reddederek realizmin farklı türlerini savunmuşlardır. Moore, nesnellik sorununu sağduyusal, günlük bilgiler temelinde ele almıştır. Modern felsefenin dolaylı realizm (temsilcilik) yaklaşımını reddederek skeptik şüpheyeye karşı doğrudan (sağduyusal) realizm yaklaşımını benimsemiş ve savunmuştur. Epistemolojik nesnelliği, temel önerme ve kavramlar aracılığı ile sağlamaktadır. Temel olan sağduyusal önermeler aracılığı ile dış dünya duyusal bilginin nesnelliğini savunmuştur.

Russell ise geleneğin kurucuları arasında kabul edilmekle birlikte, modern felsefe sorunları ile ilgilenmiştir. Bu bağlamda modern felsefe düşünürleri gibi dünyanın yapısına dair bir açıklama getirme isteğindedir. Kant'ın öznel temellere dayanan bilgi ve dünya anlayışı karşısında bağımsız bir dünyanın varlığını savunmuştur. Nesnellik sorunu, Russell için gündelik ve bilimsel bilginin temellendirilmesi sorunudur. Benimsediği mantıksal atomculuk yaklaşımı ile olguların nesnel unsurlar olduğunu kabul etmiştir. Önermeler ve olgular arasındaki paralel yapı ile epistemolojik bağlamdaki nesnelliği ileri sürmüştür. Dolayısıyla Russell, ontolojik nesnelliği epistemolojik nesnelliğin belirlenmesi için gerekli bir unsur olarak görmektedir.

Wittgenstein'in Viyana Çevresince okutulan yapıtında, önermeler ve gerçeklik arasındaki mantıksal yapı ile belirleyici olan unsurun olgular olduğunu ileri sürmüştür. Nesnellik sorununu, bilimlerin temellendirilmesine dair bir sorun olarak değerlendirmiştir. Önermelerin doğru ve yanlış olarak nitelendirilmesinde olgular ile karşılaştırılmasını benimsemiştir. Bu bağlamda epistemolojik nesnellik için ontolojik bağlamdaki nesnelliği savunduğu söylenebilir. Diğer taraftan ontolojik bağlamdaki realizmi temelinde özne ve nesne karşıtlığını reddederek özdeş olduklarını ileri sürmesi, nesnelliğin öznel temelde olduğu bir yaklaşımı benimsemesine neden olmuştur. İkinci dönem çalışmaları içerisindeki görüşleri nedeniyle karşı-realist bir yaklaşım benimsediği ileri sürülebilir. Ancak son dönem çalışmalarında bilimlere olan güven temelinde realist bir yaklaşım benimsediği görülmektedir.

Mantıksal pozitivistlere yönelttikleri eleştirileri ile bilinen Popper ve Quine, bilim temelinde realist yaklaşımlar benimsemişlerdir. Nesnellik sorununa dair çözümlerinde farklı çözümlere başvurmuşlardır. Popper, dönemin benimsediği deneyimsel alanın gerçekliğini

kabul etmektedir. Bu düşüncesi, metafiziksel temeldeki bir kabul olmakla birlikte, bilimsel realizm yaklaşımı ile benzer bir nitelikte olduğu açıktır. Önerme ve ifadelerin gerçekliğin ifadesi olması temelinde bilim ve bilgi sistemlerini temele almaktadır. Buna göre bilimsel önermeler bütünü, gerçekliğin bir ifadesidir. Bilim ve bilginin, dolayısıyla epistemolojik nesnellik için Frege ve Bolzano gibi, farklı bir alanın gerekliliğini ileri sürmüştür. ‘Dünya üç’ olarak tanımlanan bu alan, zihinden ve deneyimsel alandan bağımsızdır. Bu bağlamda Popper, epistemolojik nesnellik için bağımsız bir alanın gerekliliğini ileri sürmektedir.

Quine ise benimsediği natüralizm ve empirizm yaklaşımları temelinde bağımsız bir gerçekliği kabul etmektedir. Söz konusu alan için ileri sürdüğü kanıt ise uyarımlardır. Epistemolojisinde uyarımların teoriler ile bağıntısını temele alması ile epistemolojisinde ontolojik nesnelliğin gerekliliğini açıkça savunmaktadır. Ancak söz konusu nesnelliği, yani dış dünyanın varlığına dair bilginin, öznel temelde olan bir öznelerarasılık koşulu ile sağlamaktadır.

Post-analitik felsefe geleneği düşünürlerinden Davidson, dışsal bir gerçekliği kabul etmektedir. Söz konusu dışsal gerçeklik ise kamusal temelde kabul edilen bir gerçekliktir. Diğer taraftan Davidson önermeler sisteminin doğruluğu ve gerekçeliliği temelinde herhangi bir dışsal unsura başvurulamayacağını ileri sürmektedir. Bu düşüncesi nedeniyle karşı-realist olduğu düşünülebilir. Ancak inançların temel nedeninin deneyim olduğunu kabul etmesi nedeniyle ontolojik nesnelliğin gerekliliğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Davidson bir realisttir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANALİTİK VE POST-ANALİTİK FELSEFEDE KARŞI-REALİST YAKLAŞIMLAR

Çalışmanın bu bölümde analitik ve post-analitık felsefe geleneği karşı-realist düşünürlerin nesnellik konusundaki görüşlerine yer verilmektedir. Doğrudan söz konusu düşünürlerin görüşlerine geçilmesi uygun olacaktır.

3.1. Rudolf Carnap

Rudolf Carnap (1891-1970), Viyana Çevresi düşünürleri arasında yer alan mantıksal pozitivizm ile mantıksal empirizm yaklaşımlarının önemli bir temsilcisidir. Carnap'ın ilgi alanlarının çeşitliliğinin yanı sıra felsefi görüş ve düşünceleri sürekli değışim/gelişim içerisindedir. Sürekli gelişim ve değışim içerisinde görüşlerinde kalıcı olan yaklaşım, mantıksal empirizm olmuştur. Konu ile ilgili görüşlerinde öncelikle bilimlerin temellendirilmesi kaygısı bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Carnap için nesnellik sorunu, bilimlerin nasıl temellendirileceğine dair bir sorundur. Dönemler içerisinde sunduğu çözümler farklı olmakla birlikte aynı temele dayanmaktadır.

Carnap'ın ilk dönem çalışmaları ünlü yapıtı ile özdeş olarak Aufbau Dönem olarak adlandırılmaktadır. Sonraki dönem çalışmaları ise sentaks ve semantik alanlarında yoğunlaşmaktadır. Çalışma içerisinde söz konusu dönem *Sentaks ve Semantik Dönem* olarak adlandırılmıştır.

3.1.1. Aufbau Dönem

Carnap'ın Aufbau Dönemi, ilk çalışmaları ile *Logical Syntax of Language* adlı yapıtına kadar gerçekleştirdiğı mantıksal-dilsel analiz çalışmalarını kapsamaktadır. Carnap, dönemin de ismini aldığı *Der logische Aufbau der Welt* (İng. *The Logical Construction of The World*) adlı yapıtında Bolzano'nun felsefesi, Russell'ın betimlemeler teorisi ve *Dışsal Dünyaya Dair Bilgimiz* adlı yapıtının etkisiyle dünyanın mantıksal kurulumunu rasyonel olarak yeniden düzenlenmesini ele almaktadır.⁴⁷⁷ Yapıtın amacı ise dünyanın rasyonel, yeni bir inşasını sunmaktır. Carnap'ın söz konusu amacındaki kaygısı ise ontolojik değıl, epistemolojiktir. Daha açık bir ifadeyle söz konusu yeniden kurulum (inşa), epistemolojik bir seçimdir.⁴⁷⁸

Carnap'ın yapısal sistemine geçmeden önce bilim ve analiz temelindeki görüşlerine dair birkaç hususa değinmek gerekli olacaktır. Öncelikle Carnap için bilim, dilsel anlamdaki bir

⁴⁷⁷ Carnap, 1963: 16.

⁴⁷⁸ Sarkar, 2001: 95.

gerçekliği kullanmaktadır. Dahası bu türden bir kullanım hem pratik hem de gerekçelendirebilirdir.⁴⁷⁹ Carnap, söz konusu yapıtta kendisini önceleyen düşünür ve ileri sürülen kavramsal şemalardan farklı olarak yeni bir *yapısal sistem* (İng. *constructional system*) ileri sürmektedir. Carnap'ın kurduğu sistemin amacı yalnızca gerçeklik ile bağıntılı bir sistemin formunu belirlemek değildir; epistemik önceliğin de belirlenmesidir.

Bilim yalnızca nesnelerin yapısal özelliklerinin tanımı ile ilgilenir.⁴⁸⁰ Tanımlar ise ikiye ayrılır: Özellik (İng. *property*) ve bağıntı (İng. *relation*) tanımı. Özellik tanımı, verilen tekil nesnelerin alanının özellikleri belirtir. Bağıntı tanımı ise nesneler arasındaki bağıntıyı belirtir; ancak birer tekil olan nesneler hakkında herhangi bir iddiada bulunmaz. Diğer taraftan özellik tanımından hareketle bağıntı tanımına dair bir çıkarımda bulunmak mümkündür.

Carnap için bir bilimsel teorinin amacı, açık bir bağıntı tanımına ulaşmaktır. Buna göre, bağıntı tanımları tüm yapısal sistemin başlangıç noktasıdır. Dahası bağıntı tanımının alt türü olan yapısal tanımı (İng. *structure definitions*) temele almaktadır. Bu türden bir bağıntı tanımı, bağıntının yapısını, daha açık bir ifadeyle formel özelliklerini konu edinir. Empirik bilimlerin söz konusu olduğunda gerekli olan tanım, yapısal tanımdır. Carnap'ın dünyanın yapısına dair bu sisteminde temele aldığı tanım biçimi, bu türdendir. Dolayısıyla temele alınan kavramların formel yapısı incelenmektedir.

Carnap için bilimsel bir önermenin anlamlı olması, nesne adlarının belirtilebilmesine bağlıdır. Nesne adlarının belirtilmesinin ise iki yolu vardır: Bunlardan ilki, örnekle tanım (İng. *otensive definition*), ikincisi ise betimlemedir (İng. *definite description*).⁴⁸¹ Örnekle tanım, ele alınan nesnenin anlamının algı aralığı içerisine getirilip uygun şekilde gösterilmesidir. Diğer taraftan betimleme, nesnenin tüm özelliklerini göstermez; yalnızca algının kendisine yöneliktir. Dolayısıyla Carnap için kavramsal analiz için “yapısal betim tanımlaması” (İng. *structural definite description*) gereklidir. Söz konusu tanım yolu ile empirik nesnelere özgün semboller atanır, böylece kavramsal analize uygun duruma gelir. Carnap'ın bilim ve analiz konusundaki bu görüşlerinin ardından ileri sürdüğü sistemine geçilebilir.

Yapısal sistem içerisindeki tüm nesneler, geçişli indirgenebilirlik (İng. *transitivity of reducibility*) koşulu ile bir diğer nesne türüne indirgenebilirdir. İndirgenebilme koşulu, formel-mantıksal, yani yapısal dilden gerçekliğin diline dönüştürme olanağı sağlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle dilin doğrudan gerçeklik ile bağıntılı olduğu varsayımı ile formel bir dilden gerçekliğin diline geçişi sağlamaktadır. Söz konusu yapı içerisinde en alt basamakta yer alan nesneler, sistemin temelini oluşturmaktadır. En yüksek basamakta yer alan nesneler ise sistemin

⁴⁷⁹ Carnap, 2005: 287.

⁴⁸⁰ Carnap, 2005: 19.

⁴⁸¹ Carnap, 2005: 24.

tümü ile bağıntı içerisinde olmayan mantıksal komplekslerdir (İng. *logical complex*). Mantıksal kompleksler, bilimle ilgili olan nesne türüdür. Carnap için bilim, her zaman oluşturulan önermelerin temel yapıları ile ilgili değildir. Kendi ifadesiyle: (...) Bilimin oluşturduğu neredeyse tüm önermeler temel nesnelerle değil, kurulmuş (İng. *constructed*) şeylerle (İng. *entity*) ilgilidir.⁴⁸²

Carnap'ın dünyanın mantıksal kurulumunu olanaklı kılan yapısal sistemi kaplamsaldır (İng. *extensional*). Daha açık bir ifadeyle sistem içerisinde bir nesnenin yerine geçen semboller, nesne sınıfları kaplamsaldır. Carnap söz konusu düşünce ile içeriğe dair önerme yüklemelerinin değişkenliğini dışarıda tutmaktadır. Diğer taraftan kaplamsal metot temelinde önermelere dair bir ayırım ileri sürer. Bunlar sırasıyla işaret önermeleri, anlam önermeleri ve nominatum önermeleridir.⁴⁸³ Söz konusu ayırım, bir sembolün nasıl kullanacağına dairdir. Dolayısıyla işaretin kendisi, ifadesi ve işaret ettiği şey ayrıdır.

Carnap'ın burada nesneler olarak temele aldığı şeyler, aynı alanlardan gelen fiziksel nesneler ve kavramlardır. Carnap, Wittgenstein gibi şeylerin (yani kavram ve nesnelerin) aynı yapıda olduğunu, diğer bir ifadeyle eşdeğer olduklarını ileri sürmektedir. Dolayısıyla nesnelerden söz ederken bir yargıyı oluşturan her şeyi ima etmektedir: Nesneler arasında yalnızca şeyleri değil, özellikleri, sınıfları, bağıntıları içsel ve dışsal bağıntıları, ifadeleri ve aktüel olan ile olmayan olgular.⁴⁸⁴

Carnap söz konusu nesne türlerini fiziksel ve psikolojik (zihinsel) nesneler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Fiziksel nesneler, ayırıcı nitelikleri yer, şekil, büyüklük ve durum olan, verilmiş bir zaman ve mekanda (genişletilmiş bir alanda) yer kaplayan şeyler, yani fiziksel cisimlerdir (İng. *body*).⁴⁸⁵ Diğer taraftan psikolojik nesneler, zihinsel nesneleri içermektedir: Bilinçlilik edimini, duyuları (algı), temsili, duyguları, düşünceleri, özgürlük edimi vb. ve bilinç-dışı eylemlerdir.⁴⁸⁶ Fiziksel ve psikolojik nesnelerin ortak özelliği geçici olmaları; farkları ise psikolojik nesnelerin duyuşal nitelikte olmamasıdır.

Çalışma içerisinde ele alınan düşünürlerin çoğunlukla iki nesne türünü kabul ettiği görülmektedir. Carnap'ı diğer düşünürlerden ayıran husus, yapısal sistem içerisine fiziksel ve psikolojik nesne türleri dışında kültürel nesneleri (İng. *cultural objects*) de dahil etmesidir. Kültürel nesneler, taşıyıcıları her zaman bir grup insan olan, dolayısıyla özneye bağlı olan nesne

⁴⁸² Carnap, 2005: 70.

⁴⁸³ Carnap, 2005: 74.

⁴⁸⁴ Carnap, 2005: 5.

⁴⁸⁵ Burada Carnap'ın fiziksel nesnelere dair birincil ve ikincil nitelikler ayırımına katıldığı açıktır. Carnap, Locke gibi ikincil nitelikler olan renk, ağırlık gibi niteliklerin ayırıcı niteliklerden (birincil nitelikler) birine ait olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Carnap'ın Locke'tan ayrıldığı husus, ikincil niteliklerin kişilerin kendilerinin kattığı şeyler olmalarıdır. Diğer bir ifadeyle Carnap için ikincil nitelikler, kaynağı insan olan nitelikler değildir.

⁴⁸⁶ Carnap, 2005: 33.

türüdür. Dahası fiziksel, zihinsel ve kültürel olarak belirlenen üç temel nesne türü dışında Carnap, sonsuz sayıda olan ve bilim alanında kabul edilen nesne türlerini ifade eden, otonom (İng. *autonomous*) nesne türlerinin de olduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu otonom nesne türleri arasında mantığın nesneleri, matematik alanının nesneleri ile renk nesneleri bulunmaktadır.

Carnap'ın yapısal sistem içerisinde bağıntıları da temele aldığı belirtilmişti. Carnap, sistem içerisindeki bağıntıları üç türe ayırmaktadır. Bunlar sırasıyla psikofiziksel bağıntı (İng. *psychophysical relation*), ifade (İng. *expression*) bağıntısı ve gösterme bağıntısıdır (İng. *designation relation*). Psikofiziksel bağıntı, bilişsel bir süreç ve bu süreçle paralel olan merkezi sinir sistemi arasındaki bağıntı türüdür. İfade bağıntısı, psikolojik bir süreç ve hareket (işaret) arasındaki bağıntı türüdür. Son olarak gösterme bağıntısı, fiziksel nesneler ve neyi gösterdikleri arasındaki bağıntı türüdür.

Carnap'ın kurduğu mantıksal sistemin amacının bilimlerin nesnelerinin düzenlenmesi ve epistemik önceliğin belirlenmesi olduğu belirtilmişti. Bu ise geçişli indirgenebilirlik ile olanaklıdır. Buna göre, sistem içerisindeki bir nesne türü, yalnızca kendinden aşağıda yer alan bir nesne türüne indirgenebilmektedir. Dolayısıyla en karmaşık nesne türü olan kültürel nesnelerden psikolojik nesnelere indirgeme söz konusudur. Bu indirgemenin sınırlanması ile psikolojik nesneler, kültürel nesnelere göre epistemik önceliğe sahip olmaktadır. Bu durumun tersi olan psikolojik nesnelerin kültürel nesneler indirgenmesi ise olanaklı değildir. Çünkü Carnap'a göre kültürel nesne önermelerinin anlamı, psikolojik önermeler ile yeniden oluşturulamaz. Kültürel nesneler önermeler temelinde yalnızca psikolojik nesnelere indirgenebilir. Kültürel ve psikolojik nesneler arasındaki indirgeme koşulu, fiziksel ve psikolojik nesneler arasında geçerli değildir. Doğrudan duyuşal niteliklerle ilgili olmayan fiziksel nesne önermeleri, duyuşal niteliklerle ilgili önermelere indirgenebilir.⁴⁸⁷

Carnap hangi nesne türünün temel olarak ele alınması gerektiği konusunda fiziksel ve psikolojik nesnelerin kabul edilebileceğini ileri sürer. Daha açık bir ifadeyle formel düzeyde, her ikisi yapının temeli olarak hizmet edebilir.⁴⁸⁸ Ancak fiziksel nesne türünün kabul edilmesi durumunda metafiziksel bir temel belirlenmiş olacaktır. Diğer taraftan psikolojik nesnelerin temel kabul edilmesi durumunda modern felsefe düşünürleri gibi farklı sorunlara neden olacaktır. Carnap, burada farklı bir çözüme giderek epistemik bağıntının temele alınması ile psikolojik nesne türünü ikiye ayırmaktadır: Heteropsikolojik (İng. *heteropsychological*) nesneler ve otopsikolojik (İng. *autopsychological*) nesneler. Psikolojik nesnelere dair

⁴⁸⁷ Carnap, 2005: 92.

⁴⁸⁸ Sarkar, 2001: 96.

gerçekleştirilen bu ayırmada, otopsikolojik nesneler epistemik olarak önceldir. Carnap'ın kendi ifadesiyle: Otopsikolojik nesneler fiziksel nesnelere göre epistemik olarak öncelken heteropsikolojik nesneler fiziksel nesnelere ikincildir.⁴⁸⁹

Carnap'ın psikolojik nesne türlerine dair ayırımının ardından yapısal sistemin epistemolojik öncelik ve bilimlerin nesne türüne dair sıralaması şu şekildedir: Otopsikolojik Nesneler - Fiziksel Nesneler – Heteropsikolojik Nesneler – Kültürel Nesneler.⁴⁹⁰ Carnap, söz konusu sıralama ile temel olan nesne türünün otopsikolojik nesneler olduğunu ileri sürmektedir. Bu ise sistem içerisinde nesnelerin bireysel deneyimlerden yapılandırıldığı anlamına gelmektedir.

Her nesne türü için öncelikle en önemli temsil veya gönderge temele alınmaktadır. Otopsikolojik nesne türü için deneyimler, bireysel bileşenleri ve nitelikleri (duyu etkileri, duygular, istekler vb. gibi) ele alınır. Fiziksel nesne türü için ise fiziksel şeyler. Heteropsikolojik obje türleri için yine deneyimleri, bireysel bileşenlerini ve niteliklerini; kültürel objeler için ise temel kültürel objeleri ve genel yüksek seviye objeleri temel alınır.⁴⁹¹

Görüldüğü üzere Carnap için yapısal sistemin temeli, deneyimlerdir. Carnap'ın ifadesiyle:

Mantıksal-Yapısal sistem tüm nesnelerin temel elementler olarak “benim temel deneyimlerimden” yapılandırabileceğini gösterir. Diğer bir ifadeyle (ve “yapılandırmak” ile kastedilen şey) tüm (bilimsel) önermeler mantıksal değer korunduğu, benim deneyimlerim ile ilgili önermelere dönüştürülebilir (daha açık ifadeyle deneyimlerim arasındaki bağlantılarla ilgili önermelere).⁴⁹²

Carnap, alıntıdan da anlaşıldığı üzere yapısal sistem ile tüm bilimsel önermelerin bireysel deneyimler ile ilgili önermelere dönüştürülebileceğini ifade etmektedir.

Carnap için otopsikolojik nesne alanının belirlenmesi, bedenin duyuları tanımlaması ile tamamlanabilir. Bedenin organlarında ortaya çıkan olgular, algılar ile doğrudan ilişkili olup bireysel duyuları betimleme olanağı vermektedir. Temel deneyimin kendisi ve bileşenleri, bilinçli olunan otopsikolojik alanı oluşturmaktadır. Otopsikolojik alan, bilinçli olunan alandır. Carnap'ın kendi ifadesiyle: Temel deneyimlerin kendileri, bileşenleri ve bunlardan yapılandırılan daha karmaşık varlık veya şeyler benim bilinçli olduğum nesne alanını

⁴⁸⁹ Carnap, 2005: 94.

⁴⁹⁰ Carnap, 2005: 94.

⁴⁹¹ Carnap, 2005: 255.

⁴⁹² Carnap, 2005: 255.

oluştururlar.⁴⁹³ Ancak Carnap, temel deneyimler hakkındaki bilgimizin her şeyden daha kesin olduğunu varsaymaz.⁴⁹⁴ Diğer taraftan diğer bedenlerden hareketle heteropsikolojik nesne alanı kurulmaktadır. Carnap, bu bağlamda duyuşal dünya ile fiziksel dünya arasında bir ayırım olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla Carnap'ın ileri sürdüğü duyuşal dünyanın rasyonel bir kurulumu söz konusu iken fiziksel dünyaya dair kurulum, ona göre yalnızca matematikseldir.

Carnap, yapısal sistem içerisinde psikolojik nesnelerin bir alt türü olan otopsikolojik nesne türünü temele almaktadır. Söz konusu nesne türü ise öznelidir. Diğer taraftan Carnap bilim için nesnelliğin gerekliliğini ileri sürer. Bilim içerisinde söz konusu nesnelliğin sağlanabilmesi için öznelerarasılık (İng. *intersubjectivity*) kriterini ileri sürmektedir. Öznelerarası uygunluk, materyal özelliklere sahip şeylere (varlık) dair ortak kabul veya anlaşmadır. Öznelerarasılık yalnızca fiziksel değil, psikolojik nesne türleri içinde de geçerlidir. Buna göre bir alanda yer alan nesnenin özelliği ve önermeleri öznel olarak adlandırılırken kabul edilen özellikler ve bu özellikler ile ilgili önermeler öznelerarası komünikabl (İng. *intersubjectively communicable*) olarak adlandırılmaktadır.⁴⁹⁵

Carnap *Aufbau*'nın son bölümünde yapısal sistem ile bağıntısı içerisinde temel felsefe sorunlarını ele almaktadır. Çalışmanın temel konu ve savı ile doğrudan ilişkili olması nedeniyle bu sorunların ayrıca incelenmesi uygun görülmüştür. Söz konusu sorunlara geçmeden Carnap'ın "The Rejection of Metaphysics" adlı makalesinin incelenmesi felsefe sorunlarına dair yaklaşımının anlaşılması temelinde gerekli olacaktır.

Carnap, metafiziğin elenmesine dair görüşlerini "The Rejection of Metaphysics" adlı makalesinde de ele almaktadır. Yapıtta metafiziksel ifadelerin anlamsızlığını, doğrulanabilirlik ilkesi temelinde değerlendirmektedir. Makalesine geleneksel felsefenin üç temel problem ve doktrinini ayırmakla başlamaktadır: Metafizik, psikoloji ve mantık.⁴⁹⁶ Carnap söz konusu alanlara dair mantıksal analiz gerçekleştirerek felsefeyi mantığa indirgemek istemektedir.

Carnap için felsefenin görevi mantıksal analizdir. Kendi ifadesiyle:

Mantıksal analizin işlevi, bütün bilgiyi, bilimdeki ve günlük yaşamdaki iddiaları, bu iddiaların her birinin anlamını ve aralarındaki bağlantıları açık kılacak şekilde analiz etmektir. Verili bir önermenin mantıksal analizinin temel görevlerinden biri, bu önerme için doğrulama yöntemini bulmaktır. Soru şu: Hangi nedenlerle bu ifadeleri öne sürebiliriz veya onların doğruluğundan veya yanlışlığından nasıl emin olabiliriz?⁴⁹⁷

⁴⁹³ Carnap, 2005: 203.

⁴⁹⁴ Friedman ve Creath, 2008: 5.

⁴⁹⁵ Carnap, 2005: 228.

⁴⁹⁶ Carnap, 1966: 207.

⁴⁹⁷ Carnap, 1966: 207.

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Carnap felsefenin görevinin mantıksal analiz olduğunu ifade etmektedir.

Carnap doğrulamanın doğrudan ve doğrudan olmayan olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir. O an mevcut olan bir gözlem söz konusu ise doğrulama doğrudandır. Diğer taraftan o an mevcut olan bir gözlem söz konusu değil ise doğrulama doğrudan olmayandır. Her iki doğrulama sorunludur. Ancak doğrudan olmayan doğrulama daha sorunludur. Bu doğrulama türündeki en önemli sorun, doğrulamanın tamamlanmamasıdır.

Carnap için bir ifade veya önermeye teoriksel anlam veren şey, onun gözlem ve deneyim ifadelerinden sonuç olarak çıkarılabilir olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle doğrulanabilir olmasıdır. Doğrulanamayan önermeler sıklıkla hipotez olarak adlandırılır. Doğrulanamayan evrensel önermeler olan doğa yasaları da birer hipotezdir. Carnap'ın ifadesiyle: Herhangi bir zamanda ve yerde her şeyle veya olaylar hakkında evrensel bir ifade alırsak, yani bir doğa yasasını, incelenabilir örneklerin sayısının sonsuz olduğu ve dolayısıyla ifadenin bir hipotez olduğu daha da açıktır.⁴⁹⁸ Carnap bu türden ifadelerin o an mevcut olan algılar veya diğer deneyimlerle ilgili olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla doğrulanabilir önermelerdir. Ancak metafiziksel önermeler için aynı şey ileri sürülemez, yani doğrulanamazlar.⁴⁹⁹

Carnap için metafiziksel önermeler, deneyimi aşan ifadelerdir. Kendi tanımını ile: Tüm deneyimlerin üzerinde veya ötesinde olan bir şey hakkındaki bilgiyi temsil ettiğini iddia eden tüm bu önermelere metafizik diyeceğim, örneğin şeylerin gerçek özü ile ilgili, kendinde-şeylerle ilgili, Mutlak (İng. *Absolute*), vb. gibi.⁵⁰⁰ Carnap için metafiziksel önermeler, teoriksel içerikten yoksun, yani anlamsızdır. Ancak metafiziksel olduğu düşünülen genel bilimsel teorileri ise empirik bilime ait olması nedeniyle bu türden ifadelerin dışında tutulmaktadır.

Carnap, gerçeklik ile ilgili ifade ve önermelerin de ayrılması gerekli olduğunu ileri sürer: Felsefi ifadeler içerisinde ve empirik ifadeler içerisinde ele alınan gerçeklik ifadeleri. Bu ayrıma göre, gerçeklik ile ilgili realizm, idealizm, solipsizm, pozitivizm gibi yaklaşımlar felsefi ifadeler içerisinde yer alması nedeniyle anlamsızdır. Carnap için realist ve idealistler arasındaki anlaşmazlık, belirli bir şey ile ilgili değil, bir bütün olarak gerçeklik söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır. Carnap'ın örneği ile bir zoologun, bir kangurunun var olduğunu kabul etmesi empirik bir kabul olup doğrulanabilir. Diğer taraftan bütünsel bağlamda gerçeklik ile

⁴⁹⁸ Carnap, 1966: 209.

⁴⁹⁹ Carnap "The Elimination of Metaphysics Through the Logical Analysis of Language" adlı makalesinde de metafiziğin anlamsız olduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu makalede metafiziksel kimi kavram (ilke, Tanrı, kesin, sonsuz) ve cümlelerin anlamsız olduğunu belirtir. Bir bütün olarak metafiziğin anlamsız olmasının temel nedenini ise 'var olmak' (İng. *to be*) sözcüğünün belirsizliğine yüklemektedir (Carnap, 1932: 73).

⁵⁰⁰ Carnap, 1966: 209-210.

ilgili ifadeler empirik bağlamdaki ifadelerin dışına çıkılması nedeniyle doğrulanamaz. Dolayısıyla gerçekliğin bütünlüğüne dair soru ve ifadeler, anlamsızdır.

Carnap bu ayrımlar temelinde dilin iki işlevi olduğunu ileri sürer: Anlatımsal (İng. *expressive*) işlev ve temsilci (İng. *representative*) işlev.⁵⁰¹ Dilin anlatımsal işlevi, bilinçli ve bilinçsiz, duyguların ifade edilmesi gibi geçici veya kalıcı etkilerin ifade edilmesidir. Dilin temsilci işlevi ise olgu durumlarını temsil eden ifadelerdir. Bu bağlamda metafiziksel önermeler de dilin temsilci değil, anlatımsal işlevine aittir. Daha açık bir ifadeyle metafiziksel ifadelerin anlatımsal işlevi vardır; ancak temsilci bir işlevi yoktur.⁵⁰² Metafiziksel önermeler hiçbir şey ifade etmez, ne bilgi ne de hata barındırırlar.

Carnap'ın felsefeyi mantığa indirgemek istediği belirtilmişti. Bu bağlamda metafiziğin yanı sıra psikolojik temeldeki kimi soruların da felsefe ve epistemolojiden elimine edilmesi gerektiğini ileri sürer. Carnap için kimi psikolojik ifadelerin anlamsızlığının nedeni, psikolojizmin kendisidir. Daha açık bir ifadeyle düşünmenin mantık alanına ait olduğu düşüncesidir. Carnap için düşünmenin araştırılması mantığın değil, psikolojinin alanıdır. Bu bağlamda psikoloji ile ilgili soruların empirik temelde ele alınmalıdır. Kendi ifadesiyle: Psikolojik sorular, ister bilinçli ister bilinçsiz olsun, her türlü sözde psişik olaylarla, her türlü duyum, duygu, düşünce, görüntü vb. ile ilgilidir. Psikolojinin bu soruları, felsefe yaparak değil, yalnızca deneyimle yanıtlanabilir.⁵⁰³

Böylece Carnap, felsefenin asıl yöntemi olan mantıksal analiz aracılığı ile felsefi temelde ele alınan metafiziksel ve psikolojik ifadeleri elimine etmiş olmaktadır. Carnap, empirik bilimlerin aracılığı ile doğrulanabilir olmaları temelinde önermelerin anlamlı; tersi durumunda ise önermelerin anlamsız olduğunu ileri sürmektedir.

Carnap'ın *Aufbau* adlı yapıtında ele aldığı felsefi sorunlara geri dönüldüğünde ilk olarak ontolojik-metafiziksel töz sorununu ele almaktadır. Metafiziksel töz sorunu ile yapısal sistem içerisinde ele alınan töz sorununu birbirinden ayırır. Bu ayrıma göre, metafiziksel töz nesnenin kendi içinde ne olduğuna dair bir sorgulama değildir. Diğer taraftan bir nesnenin yapısal tözü, söz konusu nesnenin sistem içerisindeki bağlamıdır. Carnap'ın söz konusu ayrımı ileri sürmesi, metafiziksel bağlamdaki sorgulamanın dışlanmasıdır. Daha açık bir ifadeyle Carnap için bir şeyin özüne dair bir sorgulama değil, cümlelerin doğruluklarına dair bir sorgulama gereklidir. Kendi ifadesiyle: (...) Metafiziksel öze dair sorular ne gerekçeli ne de anlamlıdır.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ Carnap, 1966: 214.

⁵⁰² Carnap, 1966: 215.

⁵⁰³ Carnap, 1966: 217.

⁵⁰⁴ Carnap, 2005: 256.

Carnap için felsefe sorunları arasında yer alan madde-zihin düalizmi ise mantıksal sistemlere dönüşmüştür. Carnap, bilimsellik temelinde fiziksel ve zihinsel alanın bağımsız olduğunu kabul eder. Madde-zihin düalizmi ile doğrudan bağıntılı olan “cogito ergo sum”, yani var olmanın bilinci, Carnap için deneyim yoluylaadır. Dahası doğrudan deneyim ve diğer bedenler aracılığı ile kendilik sorununu temellendirmektedir: ‘Ben deneyimliyorum’ değil, bu deneyim olarak bir belirlenim ve ayırmda bulunmaktadır.⁵⁰⁵

Son olarak Carnap, gerçekliğe dair sorun ve tartışmaların empirik bilimlerde değil, geleneksel felsefe içerisinde numen, yani kendinde-şey kavramına yüklemektedir. Bu bağlamda empirik bilimler içerisinde gerçekliğin bir sorun olmadığını ileri sürmektedir. Dahası Carnap için söz konusu sorun, temelde içerikten yoksun sorunları oluşturmaktadır.

Carnap, yapısal sistem içerisinde gerçekliği (epistemolojik bağlamda) fiziksel cisimler ile özdeşleştirmektedir. Kendi ifadesiyle: Eğer fizik dünyasının dört boyutlu uzay-zaman sisteminde fiziksel bir nokta sınıflarında yer alıyorsa gerçektirler.⁵⁰⁶ Psikolojik ve kültürel nesnelerin gerçeklik ile bağıntısı söz konusu olduğunda ise durum farklıdır. Buna göre psikolojik nesneler, otopsikolojik nesnelere bağlı veya geçici olarak bir düzende bulunuyorsa veya diğer insanlarla ilişkilendirilebiliyorsa gerçektir. Kültürel nesneler ise psikolojik nesnelere dayandırılabiliriyorsa gerçektirler. Carnap yapısal sistem içerisindeki nesnelerin gerçekliklerini bu şekilde sıralarken bir bütün olarak gerçekliği söz konusu sistem ile sınırlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle yapısal sistem içerisinde ele alınan nesneler gerçek; yer almayan nesneler ise gerçek değildir. Dolayısıyla Carnap bilim ve epistemik öncelik düşüncesi temelinde gerçekliği yapısal sistemi ile sınırlandırmaktadır.

Yapısal sistemin epistemoloji ile bağıntısına gelindiğinde Carnap öncelikle epistemolojinin amacını belirler. Kendi ifadesiyle: (...) Epistemolojinin amacı, bulguların (İng. *cognitions*) gerekçelendirilmesi için bir metodun biçimlendirilmesidir.⁵⁰⁷ Bu bağlamda ileri sürülen yapısal sistemin epistemik amacı indirgenebilirliktir. Dahası epistemoloji, bilimle birlikte kavramsal analiz ve bağıntılı bir gerekçelendirme sağlama metodudur.⁵⁰⁸

Diğer taraftan Carnap için analiz, mantıksal ve epistemik analiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Epistemik analiz deneyim içerikleri ile mantıksal analiz ise deneyimin teoriksel içeriği ile ilgilidir. Mantıksal analiz türünde deneyimin teoriksel içeriği, epistemik bağlamda

⁵⁰⁵ Carnap, 2005: 262.

⁵⁰⁶ Carnap, 2005: 273.

⁵⁰⁷ Carnap, 2005, 305.

⁵⁰⁸ Carnap “The Rejection of Metaphysics” adlı makalesinde ise epistemolojinin mantıksal analiz (İng. *logical analysis*) bir parçası olduğunu ileri sürer. (...) Epistemoloji veya felsefi bilgi teorisi, mantıksal analizin, genellikle bilgi süreciyle ilgili bazı psikolojik sorularla birleştirilen özel bir bölümünden başka bir şey değildir (Carnap, 1966: 207).

gerekli bileşen ve gerekli bileşene bağlı olan gereksiz bileşen olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Carnap'ın “anahtar” örneği ile bu durum açıklanırsa el ile hissedilen; ancak görülmeyen bir anahtar söz konusu olduğunda dokunma gerekli olan bileşeni, görme ise gereksiz olan bileşeni oluşturmaktadır. Kendi ifadesiyle: İlk bileşeni a, ikinci bileşeni b olarak adlandırıldığında eğer b, a ve benim ön bilgimde içeriliyorsa, bunlardan çıkarımsal olarak elde edilmesi gerektiği ileri sürüldüğünde b'nin kavranması veya bilinmesi rasyonel tekrar kurulumudur (İng. *rational reconstruction*).⁵⁰⁹

Epistemik analiz de iki parçadan oluşmaktadır: Asıl (İng. *nucleus*) ve ikincil parça (İng. *secondary part*). Epistemik analizin ikincil parçası, asıl parçanın özel bir durumudur. Yine Carnap'ın anahtar örneği ile ilk parça a, ikincil parça b olarak adlandırılırsa b, a'ya bağıntılı olan gereksiz bileşendir. Buna ek olarak a, b'ye öncel, b ise a'ya indirgenebilir. Ancak burada mantıksal analizden farklı olarak b ve a arasında bir bağıntı yoktur. Diğer bir ifadeyle a ve b bileşenlerine dair bilgiler birbirinden tamamen bağımsızdır.

Carnap, bilim ve epistemoloji için ileri sürdüğü yapısal sistemin nesnelliğini, öznelarasılık koşulu ile sağlamaktadır. Rasyonel temelde kurulduğu ileri sürülen söz konusu sistemin ise aslında fenomenolojik temelde olduğu açıktır. Çalışma içerisinde Carnap'ın farklı düşünürlerce söz konusu sistemi nedeniyle eleştirildiği belirtilmişti. Carnap söz konusu eleştiriler nedeniyle sentaks ve semantik dönemde bu yaklaşımı terk etmiştir.

3.1.2. Sentaks ve Semantik Dönem

Viyana yıllarında Carnap, Neurath'ın etkisi altında, *Aufbau*'da tercih ettiği fenomenalist dili terk etti ve fizikalizmi kabul etmeye başladı.⁵¹⁰ Carnap'ın fizikalizm yaklaşımını benimsemesi, zaman içerisinde değişikliğe uğramakla birlikte, kalıcı bir yaklaşım olmuştur. Diğer taraftan Carnap, söz konusu dönemde modern mantık alanındaki çalışmalar ile Wittgenstein'in anlama dair görüşlerinin etkisiyle bilim ve felsefe alanına dair formel bir dil analizini benimsemiştir.

Carnap, sentaks konusundaki görüşlerini *Logical Syntax of Language* adlı yapıtında ele almaktadır. Yapıt içerisinde doğruluğun anlam teorisini terk ederek mantıksal sentaks ile formel bir dil anlayışını benimsemektedir. Viyana Çevresince ele alınan matematiğin temelleri tartışması, söz konusu yapıtın ortaya çıkmasında bir başka önemli etkidir.⁵¹¹ Carnap'ın tartışma için ileri sürdüğü dil formlarının uzlaşım ilkesi olan hoşgörü ilkesi (İng. *principle*

⁵⁰⁹ Carnap, 2005, 310.

⁵¹⁰ Sarkar, 2001: 98.

⁵¹¹ Carnap matematiğin temellerine dair tartışmada formalist, sezgici ve mantıkçıları haklı görmektedir.

of tolerance)⁵¹² yapıt içerisinde ele alınan önemli ve temel görüşlerden biridir. Bunun bir sonucu olarak herhangi bir matematiksel veya deneysel bağlamda en önemli soru olarak kabul edilebilecek şey - dil seçimi - pragmatik hale gelmiştir.⁵¹³

Carnap, felsefe alanında sözde-sorunların (İng. *pseudo-problems*) dilsel temelde olması nedeniyle, kurma ve dönüştürme kuralları temelinde yeni bir dil kurma amacındadır. Buna göre evrensel bilim dili, dönüştürülebilir bir dil olmalıdır. Bilime temel oluşturabilecek dil, içlemsel (İng. *intensional*) dilin kaplamsal (İng. *extensional*) dile dönüştürülmesidir. Carnap'ın tanımı ile mantıksal sentaks, dilin linguistik biçimlerinin formel teorisidir.⁵¹⁴ Daha açık bir ifadeyle mantıksal sentaks, kurma ve dönüştürme kuralları ile sembol ve işaretlerin kendisine bağlı kalarak dilsel bir yapı oluşturmaktır. Carnap bu dilsel yapının oluşturulmasında iki temel dilin ayrımını ileri sürer: Nesne-dili ve sentaks-dili. Nesne-dili, araştırmasının konusu olan dil; sentaks dil ise konuşulan nesne-dilini kendine konu edinen dildir. Dahası sentaks-dil, nesne dilinin içeriğine bağlı kalmadan incelemelerin gerçekleştirildiği bir üst dildir.

Carnap yapıt içerisinde dilleri özel ve genel olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Yapıt içerisinde dil-1 ve dil-2, birer özel nesne-dilidir. İki dil arasında dil-2'nin dil-1'i kapsamı bağıntısı bulunmaktadır. Dolayısıyla dil-1, dil-2'nin bir alt dilidir (İng. *sub-language*).⁵¹⁵ İki dil arasındaki temel ayrım, doğal sayıların özelliklerini içermesi nedeniyle dil-1 belirli (İng. *definite*), dil-2'nin ise belirsiz (İng. *indefinite*) olmasıdır. Carnap, benimsediği fizikalizm yaklaşımı temelinde dil-2'nin fizik alanına dair bir yapı oluşturmak istemektedir. Dolayısıyla fizik alanına dair tüm cümlelerin dil-2 formuna dönüştürülebileceğini ve söz konusu dilin bilim için sentaktik bir form oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Carnap, dil-1 ve dil-2 dilleri içerisinde analitik ve sentetik önermelere dair bir ayrım ileri sürer. Dil-1 içerisinde analitik önermeler mutlak doğrulardır. Ancak bilindiği üzere olgu ve dışsal alan hakkında bir şey ifade etmezler. Dil-1 içerisinde yer alan sentetik önermeler, gerçeklikle ilgili olup doğru ve yanlış olabilirler. Carnap'ın dil içerisindeki bu ayrımı ileri sürmesindeki neden, önermelerin formel yapısından uzaklaşmadan cümlelerin alt bileşenlerinin ele alınması ile analitik cümleleri elemektir. Daha açık bir ifadeyle empirik bilimler için bir temel oluşturmak istemektedir. Diğer taraftan dil-2'de analitik ve sentetik ayrımı dil-1'den daha karmaşıktır. Carnap söz konusu dil için belirlenen bir sentaks diline indirgeme ile ayrımın yapılabileceğini ileri sürer.

⁵¹² Carnap hoşgörü ilkesini, "işlerinin yasaklamalar getirmek olduğunu değil, sonuçlara ulaşmak" olduğunu belirtir (Carnap, 2001[1937]: 51). Otobiyografisinde ise söz konusu ilkeyi, "dil formlarının uzlaşım ilkesi" olarak tanımlamaktadır (Carnap, 1963: 55).

⁵¹³ Sarkar, 2001: 101.

⁵¹⁴ Carnap, 2001[1937]: 1.

⁵¹⁵ Carnap, 2001[1937]: 10.

Dil-1 ve dil-2 birer ad-dili değil, koordinat-dilidir (İng. *coordinate-language*).⁵¹⁶ Dolayısıyla dil-1 ve dil-2 nesnelere değil, durumlara (İng. *position*) işaret etmektedir. Carnap herhangi ontolojik bir varsayımda bulunmadan söz konusu dillerde içeren sembollerin durumları temsil ettiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda empirik önermeler de sonlu uzay-zamana işaret eder. Kendi ifadesiyle: (...) Empirik önermeler de genellikle bireysel uzay-zaman noktalarına değil, de sonlu bir uzay-zamana referanstır.⁵¹⁷ Diğer taraftan burada şu duruma dikkat çekilmelidir. Carnap'ın ontolojik bir varsayımdan kaçınma isteği, onun karşı-realist tutumunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ontolojik bağlamdaki bir nesnelliğin gerekli olmadığını ileri sürmektedir.

Carnap için genel sentaks ise herhangi bir dildir. Sentaks temelinde ele alınan özel dil türleri gibi genel diller de herhangi bir dilsel formda ele alınabilir. Ancak burada şu hususa dikkat çekilmelidir. Carnap genel dilleri sembolik temelde ele almaktadır. Dolayısıyla genel diller, mantıksal sentaks formuna dönüştürülebilen herhangi bir dildir. Dahası genel sentaks dilinde, dil-1 ve dil-2 gibi özel dil türlerinden farklı olarak mantıksal dönüştürme kurallarına mantık-dışı (İng. *extra-logical*) dönüştürme kuralları eklenmektedir.

Carnap'ın bir dil geliştirme ve kurma amacı, felsefe sorunlarına bir çözüm getirme isteğidir. Bu amacında teoriksel alanla ilgili soruları, nesne-soruları ve mantık sorularını birbirinden ayırmaktadır.⁵¹⁸ Nesne-soruları doğrudan nesnelerle ilgili. Metafiziksel soruların yanı sıra kimi doğa bilimleri soruları da bu türdendir. Diğer taraftan mantık soruları, nesnelere referans olan cümle, kavram, teori vb. kesin nesnelerle ilgilidir. Carnap için bilgi teorisi temelindeki sorular bu türdendir.

Carnap için metafiziksel sorunların nedeni, materyal moddaki dilin kullanılmasıdır. Bu bağlamda idealizm, pozitivizm ve realizm gibi yaklaşımlar, nesnenin kendisi ile ilgili olması nedeniyle materyal moddaki ifadelerdir.⁵¹⁹ Söz konusu sorunlar epistemoloji alanında da ortaya çıkmaktadır. Buna göre, epistemolojide kullanılan materyal dil, kimi önermelerin muğlak hale gelmesine neden olmaktadır. Carnap'ın da söz konusu önerisi, materyal dilin terk edilerek formel bir dile geçmektir.

⁵¹⁶ Carnap, 2001[1937]: 141.

⁵¹⁷ Carnap, 2001[1937]: 150.

⁵¹⁸ Carnap, 2001[1937]: 278.

⁵¹⁹ Carnap'ın kendisinin de üyesi olduğu Viyana çevresi düşünürleri, kendilerini ne realist ne de idealist olarak tanımlamaktadırlar. Söz konusu tutumları ise bir karşı olma değil, ne onay ne de ret şeklindedir. Carnap bu düşüncesini "The Rejection of Metaphysics" adlı makalesinde de belirtir. Söz konusu makalede sıklıkla Viyana Çevresi düşünürlerinin tutumlarının yanlış anlaşıldığını belirtir. Kendi ifadesiyle: Fiziksel dünyanın gerçekliği tezini reddettiğimiz doğrudur; ama biz onu yanlış diye değil, hiçbir anlamı olmadığı için reddediyoruz ve İdealist karşı-tezi tam olarak aynı reddedilmeye tabidir. Bu tezleri ne iddia ediyoruz ne de inkar ediyoruz; tüm soruyu reddediyoruz (Carnap, 1966: 211-212).

Carnap sorulara dair gerçekleştirdiği ayırım ile dilsel analiz yoluyla yalnızca cümlelerin, kavramların, teorilerin vb.nin incelenmesini konu edinen bir bilim mantığını ileri sürmektedir. Bilim mantığı, Carnap'ın bireysel bilimlerin sonucu olan pseudo-nesne-sorularını sentaks temelinde incelemeyi önerdiği analiz yöntemidir. Carnap'ın anlamıyla bilimin mantığı, bilimsel bilgiyi nihai (son) temelini (bu temel ne olursa olsun) göstererek açıklamak veya gerekçelendirmekle hiçbir şekilde ilgilenmez.⁵²⁰

Carnap'ın *Aufbau* adlı yapıtında felsefe sorunlarını pseudo-sorular (sözde-sorular) olarak adlandırdığı belirtilmişti. *Logical Syntax of Language*'da ise pseudo-soruların temel nedenini, dilin materyal modda ele alınması olduğunu ileri sürer. Daha açık bir ifadeyle Carnap için sözde-sorunların nedeni, nesnelerin referans olarak ele alınması ve nesnelere dair soruların sorulmasıdır. Burada şu hususa dikkat çekilmelidir: Carnap'ın bu düşüncesi, çalışmanın temel konu ve savı ile doğrudan ilişkilidir. Carnap, epistemolojik bağlamdaki görüşlerinde ontolojik yaklaşım ve söylemleri dışarıda tutmaktadır. Bu, onun karşı-realist bir yaklaşımı benimsediğini açıkça göstermektedir.

Carnap'ın Wittgenstein'in etkisiyle, anlam ve doğrulanabilirlik konusundaki görüşlerini değiştirdiği belirtilmişti. "Testability and Meaning" adlı makalesinde, Viyana Çevresinin önemli görüşlerinden olan doğrulanabilirlik ilkesini gözlemsel cümleler temelinde yeniden ele almaktadır. Hatırlanacağı üzere, Carnap *Aufbau* adlı yapıtında bu yaklaşımı fenomenolojik önermeler temelinde ele almaktaydı.

Carnap makalesinde epistemolojinin cevapları aynı olan iki temel sorununu belirler: Anlam ve doğrulanabilirlik. Bilindiği üzere anlam, hangi koşullar altında bir önermenin anlamlı olduğuna; doğrulama sorunu ise doğruluğun nasıl bilindiğine dair sorundur. Carnap, resmin anlam teorisinin terk edilmesi ile anlam için yeni bir kriter ileri sürmektedir: Test etme ve onaylama (İng. *confirmation*). Carnap'ın ifadesiyle: Bir S cümlesi eğer S'in onaylaması gözlemlenebilir sınıflar yüklemine indirgenebiliyorsa onaylanabilir (tam onaylanabilir veya tam onaylanamaz).⁵²¹ Diğer taraftan onaylama ve test etme, gözlemlenebilir ve gerçekleşebilir kavramları ile temellendirilmektedir.

Test etme ve onaylama kriteri, mantıksal pozitivistlerin doğrulanabilirlik ilkesinin düzenlenmiş biçimidir.⁵²² Carnap'ın ifadesiyle: Doğrulanabilirlik, doğruluğun tamamlanmış ve kesin bir kurulumu olarak anlaşılırsa, sıklıkla dile getirilen bir olgu, o zaman bir evrensel cümle,

⁵²⁰ Friedman ve Creath, 2008: 12.

⁵²¹ Carnap, 1936: 458.

⁵²² Carnap'ın doğrulanabilir anlam teorisine dair yeni bir kriter sunması, söz konusu dönemde doğrulanabilir anlam ilkesine kesinlik ve doğrulama sürecinin sonlanmaması gibi getirilen eleştiriler etken olmuştur. Çalışma içerisinde Popper ve Quine gibi isimler söz konusu ilkenin eleştirilerini sunan düşünürler arasındadır.

örneğin fizik veya biyoloji denilen yasaları, asla doğrulanamazlar.⁵²³ Yasaların doğrulanamayacağını; ancak test edilebilir ve onaylanabilir olduklarını ileri sürmektedir. Buna göre, “masanın üzerinde beyaz bir kağıt var” gibi bir önerme söz konusu olduğunda öncelikle basit gözlemler gerçekleştirilir. (...) hala şüpheler varsa bazı fiziksel ve kimyasal deneyler gerçekleştiririz.⁵²⁴

Diğer taraftan test etme, bir yerde son bulmaz. Daha açık bir ifadeyle test etmenin sonucunda bir önerme doğrulanması tamamlanamaz. Carnap, doğrulanabilme düşüncesi yerine derecelerden oluşan bir onaylama kriterini ileri sürmektedir. Carnap için onaylama derecesi ne kadar yüksek veya ne kadar düşük olursa olsun, bir sentetik önermenin kabul edilmesi gözlemlere dayanmaz. Carnap için söz konusu kabul bir uzlaşmadır. Kendi ifadesiyle: Bir sentetik önermenin kabul veya reddedilmesi her zaman bir uzlaşımın bileşen (İng. *conventional component*) içerir.⁵²⁵ Dolayısıyla bir önermenin doğru olarak kabul edilmesi, temelde pratik bir kaygı taşıyan uzlaşımın bir kabuldür.

Carnap’ın sentaks temelindeki bu görüşlerinin çalışmanın temel konu ve savı bakımından önemi, ontolojik bağlamdaki kabulleri görüşlerinin dışında tutmasıdır. Nesnellik sorununa dair yaklaşımı ise rasyonel veya empirik olarak sağlanamayacağı düşüncesiyle uzlaşımın kabulleri ile temellendirmesidir. Daha açık bir ifadeyle Carnap epistemolojik nesnelliği genel kabulleri olan uzlaşımın yoluyla sağlamaktadır. Dolayısıyla ontolojik nesnelliği, epistemolojik nesnellik için gerekli görmemektedir.

Carnap sentakstan semantik alanına geçişinde referans veya gösterici işaret ile dilin genişlemesine izin vermiştir. Daha açık bir ifadeyle sentaks yapıdaki meta-dil içerisine semantiği de dahil etmektedir. Dahası ilk defa doğru kavramının pragmatik içerikten daha fazlasının verilebileceğini kabul etmiştir.⁵²⁶ Carnap’ın anlam teorisini diğer teorilerden ayıran husus, içsel olmasıdır. Konu ile ilgili en bilinen çalışması *Meaning and Necessity* adlı yapıtıdır. Carnap söz konusu yapıtın amacını şu şekilde ifade eder:

Bu kitabın başlıca amacı semantik anlam analizi için yeni bir yöntem, yani dilsel ifadelerin anlamlarını analiz ve betimlemek için yeni bir yöntem geliştirmektir. Kaplam ve içlem olarak adlandırılan bu yöntem, bazı alışılmış kavramların, özellikle sınıf ve özellik kavramlarının düzen (tadil) ve genişletilmesiyle geliştirilmiştir. Yöntem geleneksel felsefede veya çağdaş yazarlarca diğer çeşitli semantik yöntemlere karşı olacaktır.⁵²⁷

⁵²³ Carnap, 1936: 425.

⁵²⁴ Carnap, 1936: 425.

⁵²⁵ Carnap, 1936: 426.

⁵²⁶ Sarkar, 2001: 101.

⁵²⁷ Carnap, 1947: v.

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Carnap ileri sürülen semantik anlam teorilerine karşıt yeni bir yöntem geliştirme düşüncesindedir.

Carnap'ın çağdaş ve geleneksel anlam teorilerine dair karşıtlığı, anlam ve referans temelinde ele alınan ad bağıntısıdır. Carnap için kavramın karşılığı olan bir işlemi ve kaplamı vardır. Bu bağlamda kavramların işlem ve kaplamaları belirlenmelidir. Söz konusu yönteminde, büyük ölçüde Frege'yi izleyerek içsel kavramlar, kaplam olanlardan ayrılmaktadır.⁵²⁸

Carnap, yöntemi bildirme cümlelerine, tekil ifadelere ve yüklemelere uygulamaktadır. Bir yüklem için kaplamı tekillerin sınıfı, işlemi ise özelliğidir. Bir cümlenin kaplamı doğruluk değeri, işlemi ise önermesidir. Son olarak tekil bir ifadenin kaplamı referansı olan tekil, işlemi ise bireysel kavramdır.⁵²⁹ Carnap'ın söz konusu ayrımı ileri sürmesi soyut kavramlara dair metafiziksel-ontolojik bir yaklaşımı dışarıda bırakmaktır. Dahası empirik temelde söz konusu kavramların nasıl kabul edilebileceğine dair bir çözüm ileri sürmektir. Carnap için evrenselleştirme dair herhangi bir kabul ileri sürmeden semantik bir yapı oluşturulabilir. Daha açık bir ifadeyle, ad bağıntısı yaklaşımının aksine, herhangi bir evrensellik düşüncesi olmadan bir anlam teorisi sunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Quine'ın ontolojik bağlamda var olmayı bağlı değişkenler ile tanımladığı belirtilmişti. Carnap, değişkenler söz konusu olduğunda ontoloji kavramını yanıltıcı olması nedeniyle kullanmaktan kaçınır. Dolayısıyla Carnap, diğer empirist düşünürlerle birlikte (nominalizm-realizm tartışması temelinde) evrenselleştirme ve diğer türden varlık veya şeylerin gerçekliğine dair soruları, bilişsel anlamdan yoksun ve pseudo-sorunlar olarak görmektedir.

Carnap, "Empiricism, Epistemology and Ontology" adlı makalesinde ise soyut şeylerin varlığı tartışması temelinde içsel-dışlar sorular ayrımını ileri sürmektedir. Kendi ifadesiyle:

Eğer birisi kendi konuştuğu dil içerisinde yeni bir takım şeylerin varlığı hakkında konuşacaksa, o özgün kuraları olan yeni bir dil sistemi ortaya koymalıdır; bu prosedüre, tartışma konusu olan yeni şeylerin varlığı ile ilgili olarak bir dilsel çerçevenin inşası adını verebiliriz. Varoluş ile ilgili soruları iki gruba ayırmalıyız: birincisi, bir takım şeylerin varlığı ile ilgili olarak belli bir dilsel çerçeve içerisinde gündeme gelen sorulardır; bu tür soruları içsel sorular olarak adlandırıyoruz. İkincisi, şeylerin bir bütün olarak gerçekliği veya varoluşu hakkındaki sorulardır ve bunlara dışsal sorular adını veriyoruz.⁵³⁰

⁵²⁸ Sarkar, 2001: 102.

⁵²⁹ Carnap, 1947: 1.

⁵³⁰ Carnap, 1950: 2.

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Carnap belirli bir dil çerçevesinde tartışılan soruları içsel; bir bütünlük içerisinde şey ve varlık sorularını ise dışsal olarak adlandırmaktadır. Bu bağlamda içsel sorular, mantıksal-olgusal metot ve empirik gözlem kriteri temelinde cevaplanabilir olan sorulardır. “Şu var mıdır?” “... gerçek mi hayali midir?” gibi içsel sorular, empirik soruşturma ile cevaplanabilen sorulardır. Diğer taraftan dışsal sorular, dünyanın kendisinin gerçekliğine dair sorulardır.⁵³¹ Carnap için dışsal sorular sözde ve anlamsız; dilsel çerçeve içerisinde bulunmaması nedeniyle cevaplanamaz olan sorulardır.

Carnap’ın dilsel-çerçeve içerisindeki soruların içsel olarak belirlemesi, bir şey-dilinin kabul edilmesidir. Carnap için şeyler dünyasını kabul etmek, dilin belli bir formunu kabul etmektir.⁵³² Şeylere dair dil kabul edilmiş, dolayısıyla şeylere dair bir dünya da kabul edilmiştir. Ancak buradaki kabulün metafiziksel-ontolojik bir kabul olmadığını hatırlatmakta yarar vardır.

Carnap için soyut olan sayılar, mantıksal bir sistemin örneğini oluşturmaktadır. Sayılar sisteminin çerçevesi, dilin kurallarına uyan yeni ifadeleri kabul etmektedir. Dolayısıyla “yüzden daha büyük bir asal sayı var mıdır?” gibi içsel soruların cevabı, kurallara dayanan mantıksal analiz ile cevaplanmaktadır. Diğer taraftan “sayılar var mıdır veya gerçek midir?” gibi dışsal sorular, cevaplanamazlar. Benzer şekilde, şey-dili içerisinde yer alan özellik veya nitelikler (kırmızı, sert gibi), sözcüklerin yerine geçebilecek değişkenlerin olması nedeniyle içsel sorular olup empirik temelde cevaplanabilir. Ancak Carnap için niteliklerin kendilerine dair sorular, dışsal olup anlamsızdır.

Carnap için fizik biliminde yeni türden şeylerin kabul edilmesi, söz konusu şeylerin birer uzay-zaman noktası olarak kabul edilmesidir. Ancak şeyler sisteminden fiziksel koordinat sistemine geçiş, matematiksel kolaylık ve basitlik temelindeki seçim unsuruna bağlıdır. Dolayısıyla Carnap için bir şeyler türünün kabulü, yalnızca dilsel çerçeve içerisinde dilsel formların kabulüdür.⁵³³ Diğer taraftan Carnap, yeni türden şeylerin kabul edilmesinin iki temel adımdan oluştuğunu ileri sürer. Kendi ifadesiyle:

İlk olarak, herhangi bir şey için bu türden olduğunu söylememize olanak veren yeni türden şeyler için genel terimin, daha yüksek derecenin bir yüklemine tanıtılması, (örneğin “kırmızı bir özelliktir”, “5 bir sayıdır”). İkincisi, yeni tür için yeni değişkenlerin tanıtılması. Yeni şeyler, bu değişkenlerin değerleridirler; bileşenler (ve varsa kapalı bileşik ifadeler), değişkenlerin yerine kullanılabilirler. Değişkenlerin yardımcıları ile yeni şeylerle ilgili genel cümleler formüle edilebilir.⁵³⁴

⁵³¹ Carnap, 1950: 2.

⁵³² Carnap, 1950: 3.

⁵³³ Carnap, 1950: 7.

⁵³⁴ Carnap, 1950: 6.

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, dilsel çerçeve içerisinde bu form getirildikten sonra sorular oluşturulabilir ve cevaplanabilir.

Carnap'ın içsel-dışsal sorular ayrımı, ontolojik temellerden hareketle dilsel formların oluşturulmasının bir eleştirisidir. Carnap için dilsel formlar herhangi bir gerekçelendirme veya temele gerek duymaz. Dilsel çerçeve içerisinde yeni formların oluşturulması, gerçekliğe dair bir varsayımı gerektirmez. Dolayısıyla yeni dilsel formların kabul edilmesi, temelde pragmatik bir amaç taşımaktadır.

Carnap'ın yukarıda incelenen görüşlerinin önemi, öncelikle ontolojik bağlamdaki ifade ve yaklaşımları kabul etmemesidir. Bu bağlamda epistemolojik nesnellik için ontolojik nesnellik bir gereklilik olarak görmemektedir. Dolayısıyla nesnellik sorunu temelinde karşı-realist bir yaklaşımı benimsemektedir. Epistemolojik nesnellik ilk dönem çalışmalarında öznelarasılık koşulu ile; son dönem çalışmalarında ise pragmatik amaç temelinde uzlaşım sal kabuller ile sağlamaktadır.

3.2. Otto Neurath

Otto Neurath (1882-1945), mantıksal pozitivism yaklaşımının önde gelen isimleri arasında yer almaktadır. Sosyal bilimci ve ekonomist Avusturyalı filozoftur. Neurath, özellikle mantıksal pozitivistlere yönelttiği eleştiriler ile bilinmektedir. Neurath'ın felsefe görüşlerinin temel amacı, sosyal bilimler alanına empirik bir statü kazandırmaktır. Bilimsel teoriler, ona göre “sosyolojik olaylardır”.⁵³⁵ Söz konusu amacı temelinde bilimin birliğini (İng. *unity of science*) savunmuştur. Neurath'ın bilim birliği düşüncesi, bilimin (dolayısıyla da bilginin) insanların tarihsel ve sosyal bir etkinliğinin bir parçası olarak görmesidir.

Neurath'ın epistemolojisi, birçok yaklaşım ile tanımlanır. Bu yaklaşımlar karşı-temelci, bütüncül, bilimsel, natüralist, empirist ve fizikalisttir. Çalışmanın temel konu ve savı bakımından söz konusu yaklaşımlar nesnellik sorununa dair görüşlerini de yansıtmaktadır. Bu bağlamda Neurath için nesnellik sorunu öncelikle bilimsel bilgi ile ilgilidir.

3.2.1. Bilimin Birliği ve Bilim Dili Olarak Fizikalizm

Öncelikle Neurath için bilgi, “uygulama amacı olan bir aktivitedir”.⁵³⁶ Bilim, sabit olan ve deneyim ile temellendirilen bir bilgi sistemi değildir. Bilim kesinlik içermez, karar verme ve uzlaşım a dayanır. Bu bağlamda Neurath'ın bilime olan yaklaşımı, bütüncül, natüralist ve

⁵³⁵ Neurath, 1983: 88.

⁵³⁶ Cartwright vd., 2008: 159.

pragmatist olarak tanımlanabilir. Neurath için bilgi, dolayısıyla tüm bilimler bir bütünlük içerisinde olmalıdır.⁵³⁷ Neurath'ın bilimin birliği düşüncesindeki temel amacı, koordine olmuş bilimler bütünlüğünün oluşturulmasıdır. Neurath, bilimin birliği düşüncesi ile bilimde tek bir sistemin olduğu düşüncesini reddeder. Daha açık bir ifadeyle bilimlerin birliği düşüncesi temelinde tek bir sistem ve yöntemin olması gerektiği düşüncesinin aksine, Neurath için gerçek dünyanın yerini alabilecek bilimde tek bir sistem yoktur.⁵³⁸ Neurath özellikle bu düşüncesi ile çoğu Viyana Çevresi düşünürden ayrılmaktadır.

Bilim birliğinin kurulması için gerekli olan şey, sentaks ile birleştirilmiş bir dil olan fizikalist dildir. Neurath'ın fizikalist dili tercih etmesindeki en önemli etken, fizik biliminin metafiziksel unsurlardan oldukça arınmış olmasıdır. Dolayısıyla Neurath bilimin birliği düşüncesini fizikalizm ile özdeşleştirmektedir. Kendi ifadesiyle: Birleştirilmiş bilim olarak fizikalizm, tarihsel bir periyod olarak anlamsız önermelerden kaçınır ve önermeden önermeye ilerlemektedir.⁵³⁹

Neurath, fizikalist dile dair görüşlerinde özellikle Carnap'ı eleştirmektedir. Çalışma içerisinde Carnap'ın *Aufbau* adlı yapıtında otopsikolojik nesne türünün temele alarak mantıksal bir dil geliştirdiği belirtilmişti. Neurath, Carnap'ın fenomenalizm, dolayısıyla öznel temelde bir dil kurmuş olması nedeniyle eleştirmektedir. “Physicalism” (Fizikalizm) adlı makalesinde yalnızca tek bir dilin olduğunu belirtir. Kendi ifadesiyle:

Carnap (...) yapıcı kurulumsal sistem yaratma girişiminde bulundu; bunda iki dili ayırdı: ‘monolojik’ (fenomenalist) dil ve ‘öznelerarası’ (fizikalist) dil. Fenomenalist dilden fizikalist dili çıkarmaya çalışmıştır. Ancak bana göre bu bölmenin uygulanamaz olduğu gösterilebilir, aksine başlangıçtan itibaren yalnızca bir dil söz konusudur ve o da fizik dilidir. Fizikalist dil, en erken çocukluktan itibaren öğrenilebilir. Birisi tahminlerde bulunur ve bunları kendisi kontrol etmek isterse, duyu sistemindeki değişikliklere güvenmeli, saatleri ve cetvelleri kullanmalıdır; kısacası izolasyonda olduğu varsayılan insan, duyu-arası ve 'öznelerarası' dili zaten kullanıyor.⁵⁴⁰

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Neurath fenomenalist temellerden hareketle fizikalist bir dilin oluşturulamayacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda Carnap ile ayrıldıkları husus, öznel temelde bir dilin kabul edilmesidir.

Dahası Neurath için birleştirilmiş bilimde metodolojik solipsizm veya metodolojik pozitivizme yer yoktur. Kendi ifadesiyle: Birleşik bilim içinde “metodolojik solipsizm” veya

⁵³⁷ Neurath, kimya, biyoloji, jeoloji gibi bütün bilim dallarının bir tek bilim dalının, yani fiziğin yasalar üzerinde birleştirilebileceğini savunarak ünlü bilimin birliği tezini fizikalist bir açıdan savunmuştur (Aslan, 2009: 605).

⁵³⁸ Neurath, 1983: 116.

⁵³⁹ Neurath, 1983: 61-62.

⁵⁴⁰ Neurath, 1983: 54-55.

“metodolojik pozitivizm” terimlerini kullanmıyoruz.⁵⁴¹ Böylece Neurath, bilim içerisinde (özellikle son dönem çalışmalarında) kurulumcu-mantıksal, dolayısıyla rasyonel yaklaşımı reddetmektedir. Neurath söz konusu görüşleri eleştirerek, konvansiyonalizm (uzlaşımıcılık; İng. *conventionalism*) ve seçim unsuru temelindeki bir bilim mantığını ileri sürmektedir.

Diğer taraftan burada şu hususa dikkat çekilmelidir. Neurath fizikalist dilin öznelarası olduğunu ileri sürmektedir. Çalışmanın temel konusu bağlamında epistemolojik nesnelliği öznelarası olma koşulu ile sağlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle Neurath için epistemolojik nesnellik öznelarasıdır.

Dahası Neurath’ın “izolasyonda olduğu varsayılan insanın ortak bir dili kullandığını” ifade etmesi, Wittgenstein’in görüşlerinde temellerini bulduğumuz özel dil argümanına dair görüşünü de ortaya çıkmaktadır. Wittgenstein gibi Neurath da özel bir dilin olamayacağı düşüncesindedir.⁵⁴²

Neurath’ın bilim diline geri dönüldüğünde Neurath için bilimin birliği ile özdeşleşen fizikalist dil, evrensel jargon (İng. *universal jargon*) olarak adlandırdığı dil ile iç içedir. Neurath söz konusu iki dilde, yani fizikalist ve evrensel jargon dilinde ortak olan terimleri temele almaktadır. Söz konusu evrensel jargon dil, bir çocuk ve yetişkin için farklı değildir. Dolayısıyla öznelarasılık ilkesi temelinde ‘başkası’ veya ‘kendi’ gibi ifadelerle bir ayırım söz konusu değildir. Neurath dil konusundaki bu düşüncesini ünlü *Robinson Crusoe metaforu* ile açıklamaktadır. Kendi ifadesiyle:

Evrensel jargon (...) çocuk ve yetişkin için aynıdır. İnsan toplumu için olduğu gibi Robinson Crusoe için de aynıdır. Eğer Robinson bugünün protokolüyle dünün protokolünü birleştirmek isterse, yani tümüyle bir dilden yararlanmak istiyorsa, öznelarası bir dilden yararlanmalıdır.⁵⁴³

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Neurath dilin ortak, yani öznelarası olduğunu ileri sürmektedir.

Neurath’ın rasyonel temeldeki yaklaşım ve dilsel kurulumları reddettiği belirtilmişti. Pseudo-rasyonalizm (sözde-rasyonalizm; İng. *pseudorationalism*) olarak adlandırdığı ve karşıtı olduğu düşünce ise bilim ve bilgide kesinlik düşüncesidir. Kendi ifadesiyle:

⁵⁴¹ Neurath, 1983: 98.

⁵⁴² Wittgenstein ve Neurath için dil kullanımının sabitliği ve tutarlılığı çok önemlidir. Bu, ancak öznelarası yani nesnel ve toplumsal bir dille, yani fizikalizm diliyle zaman-mekansal yapılar hakkında sağlanır (Cat, 2019 (erişim tarihi: 02.06.2020)). Wittgenstein ve Neurath’ın özel dil argümanına dair görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için (Cat, 2019) görülebilir.

⁵⁴³ Neurath, 1983: 96.

Pseudorasyonalist, eylemin kesinliğini deneyim verilerinden dedüksiyonun kesinliği ile bağıntılı hale getirmek istediğinde, ve ‘gerçek dünya’ya işaret ettiğinde, birçok kişinin en azından bir sınır kavramı olarak kullanmayı önerdiği bu kesin şey mantıksal empirizmin itibarını sarsar.⁵⁴⁴

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Neurath mantıksal empirizm yaklaşımı temelinde kesinlik düşüncesinin kabul edilemeyeceğini ima etmektedir.

Diğer taraftan Neurath’ın rasyonalizme olan bu eleştirisini Popper’a yönelttiği açıktır.⁵⁴⁵ Neurath için *a priori* ilkeler ve mutlak doğrular veya benzer yaklaşımlar ileri süren düşünürler, Kartezyenci ve Kantçı geleneği devam ettirmektedir. Bu bağlamda Neurath için bu türden kesinlik içeren formüllerin sarsılmaz olduğu düşüncesi terkedilmelidir. Kendi ifadesiyle: Doğrulanabilirlik ve yanlışlanabilirlik arkasında duran mutlakçılığı görmezden gelmek için onaylama ve sarsma (İng. *shakeable*) kavramları temele alınmalıdır.⁵⁴⁶

Dahası Neurath için matematiksel ve mantıksal önermeler kesin değildir. Kimya, biyoloji ve sosyoloji gibi bilimler için yardımcı nitelikte olan matematiksel ve mantıksal araçların verili olduğu düşüncesinin güven unsurunu getirmez. Daha açık bir ifadeyle Neurath için matematiksel ve mantıksal araçların kimya ve biyoloji gibi alanlara göre daha kesin olduğu düşüncesi hatalıdır.

Neurath için çoğu düşünür teoloji ve metafizik alanındaki mantıksal akıl yürütme metotlarından kurtulamamıştır. Gündelik tarihsel dilin analiz edilmesi ile fizikalist dil elde edilir. Kendi ifadesiyle: Bu sıradan dili metafizik bileşenlerden arındırarak başlıyoruz ve böylece fizikalist sıradan dile ulaşıyoruz.⁵⁴⁷ Neurath bu bağlamda tehlikeli olarak nitelendirdiği kavramların bir listesinin oluşturulmasını yararlı olduğunu düşünür. “Universal Jargon and Terminology” adlı makalesinde bu kavramları şu şekilde belirler: Zihinsel, dünya, anlam, doğrulama, ilerleme, patolojik, güdü (İng. *motive*), değer, kendinde-şey, gözlem, algı, gerçeklik, varoluş, şey, deneyim, bilgi teorisi.⁵⁴⁸

Neurath için bilim teorisinin temeli, önermelerdir. Bilimin başlangıç ve bitiş noktası, önermelerdir. Neurath için bilim dili içerisinde başlangıç noktasını uzay ve zaman ölçümleri içeren gözlem önermeleri oluşturmaktadır. Gözlem önermeleri aracılığı ile yasalar oluşturulur. Diğer önermeler ise gözlemsel önermeler aracılığı ile doğrulanmaktadır. Ancak Neurath’ın temele aldığı önermeler, Viyana Çevresi düşünürlerden farklı olarak kompleks yapıdaki

⁵⁴⁴ Neurath, 1983: 118.

⁵⁴⁵ Neurath’ın Popper’a eleştirisi bilimin tek bir metot veya yöntemin olamayacağı düşüncesi nedeniyledir. Dahası Neurath için Popper, mutlakçılığın yeni bir formunu ileri sürmesi ile metafizik alanından uzak olmaması ve empirik temellerde ele aldığı protokol önermelerin deneyime başvurmadan test edilmesine yöneliktir.

⁵⁴⁶ Neurath, 1983: 147.

⁵⁴⁷ Neurath, 1983: 91.

⁵⁴⁸ Neurath, 1983: 218.

önermelerdir. Kompleks yapıdaki önermeleri temele alması, rasyonel yaklaşım temelinde kesinliğin basit olduğu düşüncesinin bir reddidir. Bilim içerisinde basit değil, karmaşık ve zengin nitelikteki önermeler temele alınmaktadır. Çünkü Neurath için ilk verilen dil, analiz edilmemiş bir dildir. Kendi ifadesiyle: Bize verilen ilk şey, çok sayıda belirsiz, analiz edilmemiş terim içeren tarihsel günlük dilimizdir.⁵⁴⁹ Dolayısıyla Neurath, basit değil, karmaşık olan protokol önermeleri temele almaktadır.

Diğer taraftan Neurath, protokol önermeler içerisinde özel isimlerin de dahil edilmesi gerektiğini belirtir. Kendi ifadesiyle: Tam bir protokol ifadesi için, içinde bir kişinin adının geçmesi esastır.⁵⁵⁰ Söz konusu önermeler içerisinde özel adın geçtiği parçalar ayrıldığında ise protokol ifadeler olmayan olgusal ifadeler ortaya çıkmaktadır. Olgusal önermeler, protokol önermelerle birlikte protokol olmayan önermeleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla protokol önermeler orta kompleks önermelerdir ve kesin değildir.⁵⁵¹ Neurath bu düşüncesiyle mantıksal pozitivist düşünürlerle önermeler temelinde bir sistem anlayışı konusunda birleşmektedir.

Neurath, kompleks önermeleri temele alması ile temelcilik karşıtı bir yaklaşım benimsemiş olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle temelcilik yaklaşımı temelinde protokol önermelerin kesin olduğu yönündeki yaklaşımları reddetmektedir. Dolayısıyla Neurath bilgiye dair temelde duran basit önermelerin olduğu ve diğer önermelerin temel önermelerden türediği temelci bilgi yapısını kabul etmez. “Protocol Statements” adlı makalesinde protokol önermeler ve bilime dair bu yaklaşımını ünlü “bot benzetmesi” ile açıklamaktadır. Kendi ifadesiyle:

Bilimlerin başlangıç noktaları olarak tamamen güvenli, düzenli protokol önermeleri oluşturmanın bir yolu yoktur. Tabula rasa yoktur. Gemilerini açık denizde, kuru havuzda söküp en iyi bileşenlerden yeniden inşa etmeden, yeniden inşa etmek zorunda olan denizciler gibiyiz. Sadece metafizik iz bırakmadan kaybolabilir. *Kesin olmayan* “sözlü kelimeler” bir şekilde her zaman geminin parçasıdır. Bir yerde belirsizlik azalırsa, başka bir yerde daha güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıkabilir.⁵⁵²

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Neurath bilimin kesin önermeler ile kurulmadığını ifade etmektedir.

Neurath ünlü benzetmesi ile kimi bilgilerin belirsiz, dolayısıyla varsayılması gerektiğini ileri sürer. Daha açık bir ifadeyle Neurath’ın botu, daha fazlasını elde etmek için kişinin kimi bilgileri varsayması gerektiği (belirsiz de olsa) genel görüşü ifade etmektedir.⁵⁵³ Bu bağlamda

⁵⁴⁹ Neurath, 1983: 91.

⁵⁵⁰ Neurath, 1983: 94.

⁵⁵¹ Neurath, 1983: 151.

⁵⁵² Neurath, 1983: 93.

⁵⁵³ Cartwright vd., 2008: 133.

Neurath, bilim içerisinde kesin olmayan bilgilerin yanı sıra sistem içerisinde varsayıma dayanan bilgilerin de olduğunu ileri sürmektedir.

Dahası Neurath'ın bot benzetmesi, bilimin ilerleme içerisinde olduğu düşüncesi temelinde sürekli bir düzenlemenin gerekliliğini ifade etmektedir. Neurath için bilim içerisindeki değişim süreci ise kimi önermelerin terk edilmesidir. Kendi ifadesiyle: Belirli bir dönemde kullanılan önermeler daha sonraki dönemde bırakılır ve sıklıkla yerine başka önermeler yerleştirilir.⁵⁵⁴ Neurath'ın bilgi sisteminde, yasalar da dahil tüm önermeler değişime açıktır. Neurath'ın değişime açık gördüğü yasalar, protokol önermelerin test edilmesi ve doğrulanması gerekmediği düşüncesi temelinde kesinliğin de gerekli olmadığı yasalardır.

Neurath'ın bilimin birliği düşüncesi temelinde tek bir yöntem ve sistemin olduğu yaklaşımları reddettiği belirtilmişti. Kendi ifadesiyle: Bilim hiçbir yönden özgün ve seçilmiş değildir.⁵⁵⁵ Bir metot ve sistem yerine sunmuş olduğu ansiklopedi modeli (İng. *encyclopedia model*), bilimin birliği temelinde oluşturulan, bilim içerisinde ele alınan önermeleri içeren bir sistem modelidir. Neurath'ın ansiklopedi teriminin kullanması, kendisinin de belirttiği üzere bilimleri sistem anlayışından uzaklaştırmak istemesidir.

Neurath, "Sociology and Physicalism" adlı makalesinde, bir önermenin kabul edilmesi, diğer bir ifadeyle sistem içerisine dahil edilmesi yaklaşımı ile Viyana Çevresinde kabul edilen doğrulanabilir anlam teorisinin terk edildiğini ifade eder. Bu bağlamda bir önerme, ansiklopedi sistemi içerisinde yer alan önermelerden türetilbiliyorsa söz konusu önerme doğrudur. Diğer taraftan önerme sistem ile çelişki içerisindeyse, metafiziksel olması nedeniyle anlamsız olarak nitelendirilir. Neurath bu bağlamda bağdaşımcı doğruluk teorisinin (İng. *coherentist theory of truth*) bir savunucusudur. Söz konusu teoriye göre bilgi veya bilime eklenecek olan yeni bir önermenin, önermeler bütünlüğü içerisinde karşılaştırılmaktadır. Önerme, diğer önermelerle uyumlu ise önermeler sistemine kabul edilmektedir. Önermeler bütünü ile uyumlu değil ise önermeler sistemine kabul edilmez ve reddedilir. Diğer taraftan Neurath, yeni bir önermenin reddedilmesi seçeneğinin yanı sıra sistem içerisinde bilim önermelerinin düzenlenmesi ile yeni önermenin sisteme dahil edilebileceğini ileri sürmektedir.

Neurath, önermelerin dışsal gerçeklik (veya herhangi bir gerçeklik) ile karşılaştırılması konusunda diğer düşünürlerden ayrılmaktadır. Neurath, önermelerin doğru veya yanlış olmasını belirleyen unsurun önermeler dışındaki herhangi bir şey olduğu düşüncesini reddeder. Neurath için önermeler yalnızca önermeler ile karşılaştırılır. Kendi ifadesiyle: (...) Önermeler her zaman önermeler ile karşılaştırılır, kesinlikle bir gerçeklik veya şeylerle değil.⁵⁵⁶ Neurath'ın bu

⁵⁵⁴ Neurath, 1983: 94.

⁵⁵⁵ Neurath, 1983: 146.

⁵⁵⁶ Neurath, 1983: 53.

düşüncesine dikkat çekmek gereklidir. Önermelere dair bu düşüncesi, çalışmanın temel savı ile tutarsız olan bir yaklaşımdır.

Neurath'ın bilim dili, dünya veya dünyadaki şeylerin bir yansıması değildir. Neurath söz konusu düşüncesiyle, metafiziksel olarak nitelendirilen kapsamı genişletmiş olmakta ve dilin dünyanın bir ifadesi veya söylemi olduğu düşüncesini reddetmektedir. Böylece Neurath, Wittgenstein ile başlayan dil ve gerçeklik bağıntısı yaklaşımını idealist ve realist nitelikleri taşıması nedeniyle reddetmektedir. Diğer taraftan Neurath, “önermelerin yalnızca önermeler ile karşılaştırılabileceği” düşüncesi ile Viyana çevresi içerisinde benimsenen doğrulanabilir anlam teorisini eleştirmektedir. Neurath'a göre bir önermenin anlamlı olması için bir olguyu ifade etmesi gerektiği düşüncesi yanılıcıdır.

Neurath'ın “önermelerin yalnızca önermeler ile karşılaştırılması gerektiği” düşüncesi çalışmanın temel konu ve savı bağlamında ontolojik nesnellik konusundaki düşüncesini de açıkça ifade eder. Neurath, önermelerin yalnızca önermeler ile karşılaştırılabileceği düşüncesi ile ontolojik bağlamdaki herhangi bir temeli reddetmektedir. Bu bağlamda onun karşı-realizmin bir savunucusu olduğu açıktır. Dolayısıyla epistemolojik nesnellik için ontolojik bağlamdaki nesnelliğin gerekli bir koşul olmadığı düşüncesindedir.

Yukarıda incelenen Neurath'ın görüşlerinin önemi, epistemolojik nesnellik için ontolojik nesnelliğin gerekli olmadığı temelindeki düşüncesidir. Bu anlamda nesnellik sorunu temelinde karşı-realisttir. Neurath bilimi bir önermeler bütünü olarak görmektedir. Bu bağlamda epistemolojisi bütünsel bağlamda kurulan, kendi içerisinde sürekli değişen ve düzenlenen bir bilgi sisteminden oluşmaktadır. Bilgi sistemini oluşturan ifade ve önermelerin nesnelliği ise öznelerarası olarak sağlanmaktadır.

3.3. Hilary Whitehall Putnam

Putnam (1926-1016) yirminci yüzyıl post-analitik gelenek düşünürleri arasında yer alan bir diğer önemli düşünürdür. Zihin felsefesi, dil felsefesi, matematik felsefesi, mantık felsefesi bilim felsefesi, metafizik ve epistemoloji başta gelen çalışma alanlarıdır. Felsefesinde özellikle “dışsalıcı anlam teorisi” ve “içsel realizm” yaklaşımları ile bilinmektedir. Onu diğer düşünürlerden ayıran önemli bir husus, kendi görüşlerini de eleştirmesidir. Bu ise felsefesinde görüşlerini sıklıkla değiştirmesinde etken olmuştur. Diğer taraftan Ben-Menahem'in de belirttiği üzere, felsefesindeki ısrarlı tema, nesnel doğru ve nesnel, yanılabilir de olsa bilgi için alan yaratan bir görüş olan realizmin kabul edilmesidir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁷ Ben-Menahem, 2005: 6.

Putnam'ın epistemolojisi ve nesnellik sorununa dair görüşleri, dışsalıcı anlam teorisi ve içsel realizm yaklaşımları ile doğrudan ilişkilidir. Nesnellik sorununa dair görüşlerinde sağduyusal bilgi ile birlikte bilimlerin nesnelliğini de konu edinmektedir. Öncelikle anlam ve dışsallık ile ilgili görüşlerinin incelenmesi uygun görülmüştür.

3.3.1. Anlam ve Dışsallık

Putnam öncelikle anlam konusundaki görüşlerinde bir cümle değil, bir sözcüğün anlamını temele almaktadır. Anlam problemine dair yaklaşımı, kendisinin de belirttiği üzere anlamın tanımlanabileceği bir nesne seçerek değil, ancak anlamın tanımı için normal bir form belirlemektir.⁵⁵⁸ Putnam'ın anlam teorisine dair bu yaklaşımı, onu mantıksal pozitivistlerden ayırmaktadır. Mantıksal pozitivistlerden ayrıldığı husus, ad bağıntısı temelindeki anlam teorilerini reddetmesidir.

Putnam anlam konusundaki görüşlerini “The Meaning of “Meaning”” (“*Anlam*’ın *Anlamı*”) adlı ünlü makalesinde ele almaktadır. Benimsediği anlam teorisi iki temel bileşenden oluşmaktadır. Söz konusu bileşenlerden ilki referans; ikincisi stereotiptir (İng. *stereotype*).⁵⁵⁹ Putnam için doğal türden sözcüklerin anlamları, gösterim veya tanım yolu ile verilebilir. Tanım yoluyla anlam, stereotip ile birlikte belirli sembol veya işaretler verilmektedir.

Putnam, temelleri Aristoteles’e dayanan geleneksel anlam teorisinin: (1) bir kavramın anlamını bilmek yalnızca belirli bir psikolojik durum içinde olmak ile ilgili ve (2) bir sözcüğün anlamı onun kapsamını (İng. *extension*) belirlemek olduğunu belirtir.⁵⁶⁰ Bu geleneksel anlam teorisi, Putnam için mantıksal pozitivistler tarafından devam ettirilmektedir. Ancak Putnam için söz konusu yaklaşım, aslında metodolojik solipsizmdir. Çalışma içerisinde Frege ve Carnap’ın konu ile ilgili görüşlerinde sırasıyla Platonik yapı ve öznel temelde yaklaşımlar ileri sürdükleri belirtilmişti. Söz konusu düşünürler, Putnam’ın eleştirisindeki hedefler olup ona göre metodolojik solipsizmin birer örneğidir.

Putnam, kapsamın psikolojik durumlar ile belirlenemeyeceği düşüncesini ünlü *ikiz dünya* (İng. *twin earth*) argümanı ile açıklamaktadır. Argüman kısaca şu şekilde ilerlemektedir: Dünya ile oldukça benzer olan ve aynı dilin konuşulduğu bir ikiz dünyanın var olduğu varsayılmaktadır. İkiz dünyada konuşulan dil, ikiz dünyanın kendisine bağlı olan kimi belirli özellikler nedeniyle dünyada konuşulan dilden farklılıklar göstermektedir. Farklılık gösteren

⁵⁵⁸ Putnam, 1975: 269.

⁵⁵⁹ Stereotip kavramı Putnam’ın dil felsefesinde sıklıkla kullandığı bir ifadedir ve kısaca herhangi bir şeye dair bu şeyin neye benzediği, nasıl davrandığı veya ne olduğuna dair konvansiyonel bir düşünce olarak tanımlanmaktadır. Kavramın Türkçe diline çevirisinde “kalıp yargı” veya “basmakalıp” kavramları kullanılmaktadır. Çalışma içerisinde “stereotip” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

⁵⁶⁰ Putnam, 1975: 219.

bu özelliklerden biri, ikiz dünyada “su” olarak adlandırılan sıvının “H₂O” değil, daha karmaşık bir yapı olan (Putnam’ın kısaltması ile) “XYZ” kimyasına sahip olmasıdır. Söz konusu kimyasal farklılık dışında, dünyada olduğu gibi ikiz dünyada da “su”, insanların susuzluklarını giderdikleri ve okyanusların dolu olduğu sıvıdır.

Putnam, argümana dair verilen bu açıklamanın ardından dünyadan ikiz dünyaya ziyaret eden bir kişinin “su” sıvısına dair şu çıkarıma ulaşacağını belirtir: İkiz dünyada “su” sözcüğü “XYZ” anlamına gelir.⁵⁶¹ Diğer taraftan bu durumun tersi, yani ikiz dünyadan dünyayı ziyaret eden bir kişinin olması durumunda şu çıkarıma ulaşılmaktadır: ‘Dünyada “su” sözcüğü “H₂O” anlamına gelir’.⁵⁶² Argümandan da anlaşıldığı üzere, “su” kavramın anlamı aynı değildir. Putnam söz konusu argüman ve çıkarımlar ile dikkat çekmek istediği ve kanıtlamak istediği husus, farklı kişilerin farklı psikolojik durumlarının, belirleyici olamayacağıdır.

Putnam söz konusu argümanı yalnızca bu çıkarım ile sonlandırmaz. Bu kez argümanda her iki dünya için 1750 yılına geri dönülmesini ister. Bilindiği üzere 1750’li yıllarda kimya bilimi henüz gelişmemiştir. Her iki dünyadan aynı psikolojik durumlara sahip olan Oscar adlı kişinin, “su” sözcüğünü her iki dünya için farklı anlamlara geldiğini anlaması, yıllar sonra kimya biliminin gelişimini beklemesini gerektirecektir. Dolayısıyla “su” sözcüğünün referansı, yalnızca konuşmacının bir fonksiyonu değildir. Putnam söz konusu argüman ile anlamın yalnızca zihinsel olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Ünlü ifadesiyle: “Pastayı istediğin gibi kes, ‘anamlar’ yalnızca kafada değildir”.⁵⁶³ Bu bağlamda anlamlar yalnızca zihinde değildir; gerçekliğe de uzanırlar.

Putnam’ın anlamların yalnızca kafada olmadığı düşüncesi ile anlama dair realist bir yaklaşım ileri sürmektedir. Anlamı, yalnızca konuşmacıların zihnindeki idealar, imgeler veya kavramlar ile belirlemek yerine, dış gerçekliğe sabitlenmiş olarak yorumlamaktadır.⁵⁶⁴ Ancak söz konusu sabitlik nesneler temelinde değildir. Putnam için referans, bireysel beyin/zihindeki durumlar veya nesneler ile değil, “sosyal” olarak sabitlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle (...) Referans, konuşanlar ve çevreleri arasındaki nedensel bağıntılarla sabitlenir: “dışsallık” terimi buradan gelir.⁵⁶⁵ Putnam, geleneksel anlam yaklaşımlarının gerçek dünya ve toplumun gözetilmediğine dikkat çeker ve “etkileşimsel” olduğunu ileri sürer. Kendi ifadesiyle: Anlam etkileşimseldir ve çevrenin kendisi, bir konuşmacının sözcüklerini veya bir toplumun sözcüklerinin neye gönderim yaptığını belirlemede rol oynar.⁵⁶⁶

⁵⁶¹ Putnam, 1975: 223.

⁵⁶² Putnam, 1975: 224.

⁵⁶³ Putnam, 1975: 225.

⁵⁶⁴ Ben-Menahem, 2005: 130.

⁵⁶⁵ Ben-Menahem, 2005: 9.

⁵⁶⁶ Putnam, 1988: 36.

Putnam'ın anlamın realist yaklaşımına dair bu düşüncesine dikkat çekilmelidir. Putnam'ın değişen görüşlerinde kalıcı olan yaklaşımının realizm olduğu belirtilmişti. Benimsediği bu realist tutum içerisinde nesnellik düşüncesi de bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Putnam benimsediği realist yaklaşıma paralel olarak bilgi ve doğrunun nesnel olması gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak söz konusu nesnelliğin bağımsız olmadığına dikkat çekilmelidir.

Çalışma içerisinde Neurath'ın bilim konusundaki görüşlerinde ünlü bot benzetmesine yer verilmişti. Putnam, sosyal ve dilsel etkenlerin ihmal edildiğine dair görüşünü, Neurath'ın doktrini temelinde de açıklamaktadır. Kendi ifadesiyle:

Öncelikle etik, felsefe, hatta tüm kültürü de bota koyardım, sadece 'bilim'i değil; çünkü kültürün tüm bölümlerinin birbirine bağlı olduğunu düşünüyorum. Ve ikincisi, benim görüşüm tek bir bot değil de bir botlar filosudur. Her teknedeki insanlar teknenin battığı her hangi bir anda fazla değişiklik yapmadan kendi teknelerini yeniden inşa etmeye çalışıyorlar.⁵⁶⁷

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Putnam yalnızca bilimleri değil, kültürlerin de dahil edildiği bir bilgi ve bilim sistemini kabul ettiğini ima etmektedir.

Putnam, sosyal ve dilsel unsurların etken olduğu görüşünü, ünlü dilsel iş bölümleri (İng. *division of linguistic labor*) düşüncesi ile açıklamaktadır. Putnam söz konusu düşüncede, toplumu bir fabrikaya benzetmektedir. Fabrika içerisinde farklı iş bölümlerinin bulunduğu varsayımı ile "altın bir alyans"a dair iş bölümlerini ayırmaktadır. Kendi ifadesiyle: Bu fabrikada kimi insanların altın alyans takma 'iş', diğerlerinin altın alyans satma 'iş', bir diğer insanların bir şeyin gerçekten altın olup olmadığını söyleme 'iş' vardır.⁵⁶⁸ Putnam fabrikada farklı iş bölümlerinde yer alan kişilerin, 'altın alyans' sözcüğü için farklı anlamlara sahip olduklarını ifade etmektedir.

Benzer şekilde Putnam'ın yapıtlarında sıklıkla ele aldığı 'altın' sözcüğü örneği de bu düşüncesini desteklemektedir. Ancak söz konusu sözcüğün referansına dair şu sözlerine dikkat çekilmelidir: Bana göre bir şeyin altın olup olmadığını söyleme konusundaki uzmanların kriteri, altının anlamının bir parçası değildir. Yine de altının dışsallığını sabitleme mekanizmasının bir parçasıdır.⁵⁶⁹ Putnam, söz konusu örnek ile farklı insanların farklı anlamlar temelinde kavramın dışsallığını sabitlediğini ima etmektedir.

⁵⁶⁷ Putnam, 1983: 204.

⁵⁶⁸ Putnam, 1975: 227.

⁵⁶⁹ Putnam, 1978: 114.

Anlam konusuna dönüldüğünde Putnam, Quine’ın anlamın belirsizliğine dair görüşünü ele almaktadır. ‘Gavagai’ ile benzer bir örnek ileri sürer. Söz konusu örnekte “böbreği olan yaratık” ve “kalbi olan yaratık” kavramları aynı şeye işaret etmektedir. Dolayısıyla aynı dışsal şeye (dışsala) sahiptir. Putnam, söz konusu kavramların aynı dışsal şeye işaret etmesine rağmen, içsel olarak anlamlarının farklı olduğuna dikkat çeker. Daha açık bir ifadeyle kavramlar, aynı dışsal nesneye işaret etmesinin yanı sıra kavramlar içsel anlam temelinde farklılık göstermektedir.

Diğer taraftan Putnam, *Representation and Reality* adlı yapıtında Quine’ın çevirinin belirsizliği doktrininde, herhangi bir nesnel çeviriye ulaşılamayacağı düşüncesini getirdiğini belirtir. Kendi ifadesiyle: Quine’ın ünlü çeviri belirsizliği doktrini, diğer dillerin cümlelerinin, onları İngilizce’ye çevirmenin temelde öznel yollarından ayrı olarak, doğruluk ve yanlışlık özelliklerine sahip olarak düşünülebileceği hiçbir nesnel anlam bulunmadığını ima eder.⁵⁷⁰ Putnam’ın Quine’a dair bu yorumu önemlidir. Putnam’ın görüşlerinde nesnellik düşüncesini benimsediği belirtilmişti. Bu bağlamda Quine’ın görelilik yaklaşımı temelinde nesnelliğin oluşturulamayacağı düşüncesini reddeder.

Diğer taraftan Putnam, anlamın kullanıma (İng. *use*) ve doğruluğa öncel olduğu düşüncesini de reddeder. Ona göre kullanımda değişim, anlamda değişim değildir. Bu bağlamda temelde kullanımın sözcük ve şeyler arasındaki uygunluk için herhangi bir etkinin olmadığı düşüncesindedir. Mantıksal pozitivistler ise doğruluk ve referansı, diğer dillere genişletmiştir. Ancak Putnam için “doğruluk anlayışı olmadan nesne dili kullanılabilir”.⁵⁷¹ Putnam bu düşüncesiyle referans ve doğrunun bir dili anlamak ile ilgisinin daha az olduğunu ileri sürmektedir.

Putnam’ın anlam ve dışsallık temelinde verilen bu görüşlerinin ardından metafiziksel realizme karşı savunduğu içsel realizm ile ilgili görüşlerine geçilebilir.

3.3.2. İçsel Realizm

Öncelikle belirtilmesi gereken husus Putnam için bilgi, gerçeklik hakkındadır. Ancak söz konusu gerçeklik, konuşmacılardan bağımsız bir gerçeklik değildir. Bilginin hakkında olduğu gerçeklik, sabit bir gerçeklik de değildir. Kendi ifadesiyle: İnsan deneyimi üzerine düşünme, ne tüm bilgi iddiası biçimlerinin ne de gerçekliğe karşı sorumlu oldukları yolların önceden bir kez ve herkes için sabit olmadığını gösterir.⁵⁷²

⁵⁷⁰ Putnam, 1988: 68.

⁵⁷¹ Putnam, 1978: 99.

⁵⁷² Putnam, 1999: 7

Putnam, *Realism and a Human Face* adlı yapıtında Kant'ın bilgi görüşleri temelinde bir metafor ileri sürer. Söz konusu metafor, epistemoloji ve ontolojisine dair görüşlerini özetlemektedir. Şöyle ki,

Kant'ın bilgi görüşü bir 'temsil'dir, - bir oyun gibi. Oyunun yazarı benim. Ancak yazar aynı zamanda oyundaki bir karakterdir de (Bir Pirandello oyunu gibi). Oyundaki yazar 'gerçek' yazar değildir - 'empirik ben'dir. 'Gerçek' yazar transandantal benim. (...)

Kant'ın görüşünü iki şekilde değiştirdim. Yazarlar (çoğul olarak - benim bilgi görüşüm sosyaldır) yalnızca bir hikaye yazmazlar: Birçok versiyonunu yazarlar. Ve hikayelerdeki yazarlar gerçek yazarlardır. Eğer bu hikayeler kurgu olsaydı bu delice olurdu. Kurgusal karakterler aynı zamanda gerçek yazarlar olamaz. Ancak bunlar doğru hikayelerdir.⁵⁷³

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Putnam Kant'ın aksine, sosyal bir bilgi anlayışını benimsediğini ifade etmektedir. Dahası Putnam, tek bir gerçeklik ve doğruluğun olmadığını ileri sürmektedir.

Putnam'ın kendi düşünce ve yaklaşımlarını eleştirdiği, dolayısıyla değiştirdiği belirtilmişti. Putnam çalışmalarının ilk yıllarında metafiziksel realizmin bir savunucusuydu. 1970'li yılların sonu ve 1980'li yıllarda, metafiziksel realizm yaklaşımını terk ederek içsel realizm olarak adlandırdığı bir yaklaşım benimsemiştir. Dahası söz konusu yaklaşım konusundaki görüşlerini geliştirmiş ve değiştirmiştir.

Meaning and Moral Sciences adlı yapıtında, Kant öncesi düşünürlerin doğruluk yaklaşımlarını idea ve şeyler arasındaki bir tür bağıntı olarak tanımlamaktadır. Kant ile ortaya çıkan doğruluk yaklaşımı ise doğruluğun zihinden bağımsız bir şey olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda doğruluk temelindeki yaklaşımları realist ve doğrulamacı (İng. *verificationist*) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Söz konusu ayrım doğru ve gerçekliğe dair bir ayrım olarak görülse de Putnam için realistler bir şekilde doğruluğun uygunluk teorisine (İng. *correspondence theory of truth*) inanmaktadır.⁵⁷⁴

Putnam için Tarski'nin doğruluk teorisi, epistemoloji ve metafizik ile bağıntılı değildir. Doğruluğun uygunluk teorisinin sorunu, sözcük ve şeyler arasında bir uygunluğun olmadığı değil, çok fazla uyumun olmasıdır.⁵⁷⁵ Teori ile ilgili bir diğer sorun, kendi ifadesiyle: Doğrunun bir cümlelerin yüklemi olarak ele alınmasını ve teorinin ne doğru ne de yanlış olan cümlelere

⁵⁷³ Putnam, 1978: 138.

⁵⁷⁴ Putnam, 1978: 18.

⁵⁷⁵ Putnam, 1981: 72-73.

veya dizinsel (veya kişi özellikli anlatımlar; İng. *indexical*) kelimeler içeren cümlelere izin vermemesidir.⁵⁷⁶

Söz konusu sorunların dilsel nitelikte olduğu açıktır. Ancak Putnam için dilin işlevi yalnızca doğrulama, yanlışlama ve sınıflandırma değildir. Bu işlevlerin yanı sıra dilin önemli bir işlevi, ona göre tartışmadır. Putnam için doğruluk yalnızca dilsel değil, mantıksaldır. Bu bağlamda mantıksal ve dilsel doğrular bulunmaktadır. Ancak bu, değişmezlik anlamında değildir. Aksine, doğrunun değişiminin mantık ve dil unsuruna bağlı olduğu düşüncesindedir.

Putnam, *The Threefold Cord: Mind Body and World* adlı yapıtında metafiziksel realizm konusundaki görüş ve eleştirilerini ele almaktadır. Putnam öncelikle geleneksel (metafiziksel) realizmin iki temel sorunu olduğunu ileri sürer. Bu sorunlardan ilki, anlamın sözcüğün işaret ettiği her şeyin paylaştığı bir özellik olarak düşünülmesi; ikinci sorun ise sınıflandırılan belirli bir nesne ve tüm özelliklerin toplamı olduğu düşüncesidir.⁵⁷⁷ Putnam, gerçeklik ve doğru arasında kurulan bu bağıntıda, realizm yaklaşımının bir şekilde doğruluğun uygunluk teorisini kabul ettirmeyi gerektirdiğini; ancak uygunluk teorisini kabul eden bir kişinin realist olması gerekmediğini ileri sürmektedir.

Putnam, gerçeklik ile doğrudan bağıntılı olan madde-zihin düalizmi tartışmasında, dünyanın zihne kopyalandığı ve bu düşüncenin tersi olan zihnin dünyayı yapılandırdığı veya oluşturduğu görüşü reddetmektedir.⁵⁷⁸ Zihin ve dünya, birlikte zihin ve dünyayı oluşturmaktadır. Dahası zihin ve madde arasındaki bağıntının yapısı ile bilginin nasıl elde edildiği konusundaki tartışmalar içerisinde kavram ve zihinsel resimlerin birer ‘temsil’ olduğu düşüncüyü reddetmektedir. Putnam’ın anlam konusundaki görüşlerinde zihinsel durumları, kavram ve şeyler arasındaki bağıntı olarak kabul etmediği belirtilmiştir.

Putnam, zihin-madde düalizmi için “su kabındaki beyinler argümanı”nı (İng. *Brain in a Vat*; kısaca *BIV*) ileri sürer. BIV, Descartes’ın kötü cin düşüncesine dayanan, çağdaş epistemolojide ileri sürülen evrensel şüphecilik argümanıdır. Kısaca argüman, kötü bir bilim adamının insan beynini bedenden ayırarak beynin canlı tutulduğu nütrientlerle dolu bir su kabına yerleştirilmesi olasılığını temele almaktadır. Bu olasılığın bir sonucu olarak gerçekliğin ve bilginin elde edilemeyeceği ileri sürülmektedir.

⁵⁷⁶ Putnam, 1978: 13.

⁵⁷⁷ Putnam, 1999: 6-7.

⁵⁷⁸ Putnam erken çalışmalarında madde-zihin düalizmi tartışmasında işlevselcilik (İng. *functionalism*) yaklaşımını savunmaktaydı. Bu yaklaşıma göre, zihin ve beden arasındaki işlevselliğini, iki unsurun birlikteliğini ileri sürmekteydi. Şöyle ki, “düyamız bir insan dünyasıdır, ve bilinçli olan ve bilinçli olmayan, duylara sahip olan ve olmayan, niteliksel olarak neyin neye benzediği ve benzemediği, hepsi nihayetinde benzerlik ve farklılık hakkındaki insan yargılarımıza bağlıdır” (Putnam, 1981: 102). Ancak anlam ve referans düşünceleri temelinde ilerleyen yıllarda bu görüşünü terk etmiştir.

Putnam, şüpheli ve karşı-realist olan söz konusu argümanda, tek bir insan beyninin değil, tüm insan beyinlerinin su kabındaki beyinler olduğu varsayımını ileri sürmektedir. Daha açık bir ifadeyle söz konusu argümanı tüm insanlar için genişletir. Bu varsayımda çıkan ilk sorun, kötü bilim adamının su kabı dışında olup olmayacağı sorunudur. Putnam, kötü bilim adamının varlığını sorgulamakla birlikte, şu olasılığa da dikkat çekmektedir: Belki de (bu saçma olsa da) evren, beyin ve sinir sistemleriyle dolu bir kaba bakan otomatik makinelerden oluşmaktadır.⁵⁷⁹

Söz konusu varsayım, yani evrenin beyin ve sinir sistemleriyle dolu bir kaba bakan otomatik makinelerden oluştuğu varsayımı, tüm insanların kolektif olarak halüsinasyon gördüğüne dair bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla su kabına bakan makine, tüm beyinleri aynı halüsinasyonda toplamaktadır. Bu varsayımda, iki kişi arasında geçen bir diyalogda, kişiler birbirlerinin varlığı konusunda yanılmıyordur. Ancak Putnam bu bilim-kurgusal hikayenin gerçekten doğru olduğu varsayımında “su kabındaki beyinler olup olmadığımızı düşünüp konuşamayacağımızı” belirtir.⁵⁸⁰ Putnam bu çıkarım ile argümanın kendi ile çeliştiğini ileri sürmektedir.

Argümanın kendi ile çelişmesi, Putnam’ın belirttiği üzere, bir kişinin “var değilim” demesi ile aynı özelliktedir. Şöyle ki, su kabındaki beyinler dünyadaki insanların, su kabındaki beyinler olduklarını düşünmeleri, “var değilim” düşüncesi ile aynı özelliktedir. Diğer taraftan Putnam için su kabındaki beyinler olası dünyadaki insanlar, dünyadaki insanlarla benzer olarak düşünüp konuşabilse de, su kabındaki beyinler, dünyadaki şeylere işaret edemezler. Bu durumda “su”, “beyin” gibi kavramların referansları aynı değildir. Böylece Putnam, *referans argümanı* ile olası dünyadaki kişilerin, dünyadaki kişiler ile aynı şeyleri referans gösteremeyeceklerini ileri sürmektedir.

Putnam madde-zihin düalizmi için BIV argümanının yanı sıra turing testi (İng. *turing test*) olarak bilinen bilinçlilik testinin de uygulanabileceğini belirtir. Turing testinden başarı ile geçilmesi durumunda bir şeyin bilinçli olduğu sonucu kesin olarak belirlenmektedir. Ancak referansın bir nesneye işaret edip edemediği konusunda kesin bir sonuca ulaşılamaz. Çünkü Putnam’a göre “sözcüklerin referanslarla zorunlu bir bağıntıları yoktur”.⁵⁸¹ Putnam’ın kavramların birer temsil olarak kabul edildiği yaklaşımları reddettiği belirtilmişti. Bu bağlamda temsil ve referans bağıntısını reddetmektedir.

Putnam, BIV argümanın gerçeklik ile bağıntısında iki temel yaklaşımın olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşımlardan ilki, metafiziksel realizme karşılık gelen dışsalıcı yaklaşım; ikincisi

⁵⁷⁹ Putnam, 1981: 6.

⁵⁸⁰ Putnam, 1981: 7.

⁵⁸¹ Putnam, 1981: 10.

ise Putnam'ın ileri sürdüğü içselci yaklaşımdır. İki yaklaşım arasındaki önemli ayrımlardan biri, doğruluk düşüncesidir. Buna göre, Putnam'ın Tanrı'nın gözünden bakış olarak nitelendirdiği metafiziksel realizm, doğrunun orada bir yerde var olduğunu ileri süren bir yaklaşımdır. Diğer taraftan içsel realizm yaklaşım için doğru, idealize edilmiş rasyonel kabul edilebilirliktir. Dahası içsel realizmde doğru, kullanımı aşmaz.⁵⁸²

İçsel ve dışsalci yaklaşımların BIV argümanı ile gerçeklik temelindeki bağıntısına gelindiğinde, doğruluğun uygunluk teorisinin referans ve doğru üzerine kurulu olması nedeniyle dışsalci yaklaşım, BIV argümanını görmezden gelemez. Diğer taraftan içselci yaklaşım, işaret ve sözcüklerin kesin olarak bir şeye gönderim yapması gibi bir koşul taşımaması nedeniyle argümanı görmezden gelebilir.

Putnam içsel ve dışsal yaklaşım ayrımını, *The Many Faces of Realism* adlı yapıtında da ele almaktadır. Yapıtta söz konusu ayrımı 'R'ealizm (büyük r ile) ve 'r'ealizm (küçük r ile) olarak nitelendirmektedir. Realizm (büyük r ile) metafiziksel realizmi; realizm ise içsel realizmi temsil etmektedir. İçsel realizm, metafiziksel realizmden farklı olarak dilin dünyayı yansıttığını ileri sürmez. Putnam'ın kendi ifadesiyle: İçsel realizm, dilin dünyayı yansıttığı görüşü değil, çevrenin sembolik bir temsili olarak konuşmacıların dünyayı yansıtmasıdır.⁵⁸³ Diğer taraftan metafiziksel realizm, kendisini güçlü transandantal bir resim olarak sunar: İçinde "dilden bağımsız" bir sabit nesneler kümesi (bazıları soyut ve diğerleri somuttur) ve terimler ile kapsamları (İng. *extension*) arasında sabit bir "ilişki" olan bir resim.⁵⁸⁴

Dahası

Metafiziksel realizmin tüm bilinen çeşitlerinde saçmalıklarından ve antinomilerinden kaçınırken sağduyusal realizmi koruma programını geliştirmenin anahtarı, benim içsel realizm dediğim şeydir. (Buna pragmatik realizm demeliydim!) İçsel realizm, en temelde, gerçekliğin kavramsal görelilik ile uyumsuz olmadığı ısrarıdır. Biri hem realist hem de kavramsal rölativist olabilir.⁵⁸⁵

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Putnam içsel realizmin sağduyusal realizmin bir biçimi olduğunu ve gerçekliğin, kavramsal şemalar ile uyumlu olduğunu ifade etmektedir.

Putnam, iki yaklaşımın farklılıkları temelinde dış dünyanın varlığını kabul etmekte ve dünyanın sonsuz olarak birçok parçası olduğunu varsaymaktadır. Ancak Putnam için "hangi nesneler gerçektir?" sorusu, kavram seçimlerinden bağımsız değildir. Bu bağlamda ona göre

⁵⁸² Putnam, 1988: 115.

⁵⁸³ Putnam, 1978: 123.

⁵⁸⁴ Putnam, 1988: 27.

⁵⁸⁵ Putnam, 1987: 17.

dışsal olguların ne olduğu söylenebilir; ancak olguların tüm kavramsal şemalardan bağımsız olduğu söylenemez.

Putnam için kavramsal şemaların rasyonel kabul edilebilirliği ise onların bağdaşım ve uygunluklarıdır. Kendi ifadesiyle:

Bir önerme veya bütün bir önermeler sistemini – bir teori veya kavramsal şemayı – rasyonel olarak kabul edilebilir kılan şey, büyük ölçüde onun bağdaşımı ve uygunluğudur; ‘teorik’ veya daha az deneyimsel inançların birbirleriyle ve daha fazla deneyimsel inançlarla bağdaşımı ve ayrıca deneyimsel inançların teorik inançlarla bağdaşımı.⁵⁸⁶

Dahası bağdaşım içerisinde olan kavramsal şemalar, biyolojimize ve kültürümüze aittirler. Dolayısıyla bağımsız değildir. Ancak nesneldirler. Putnam söz konusu nesnelliğin metafiziksel realizm temelindeki bir nesnellik olmamasına rağmen, yine de nesnel olduğu düşüncesindedir.

Putnam’ın içsel realizm yaklaşımı, Kant’ın gerçekliğe dair görüşleri ile benzerlik göstermektedir. Putnam, felsefe tarihi içerisinde ilk içsel realistin, kendisinin bunu ünlü yapıtında dile getirmemesine rağmen, Kant olduğunu ileri sürer. Ancak içsel realizminde Kant’ın ‘kendi içinde şey’ kavramının kabul etmemektedir. Ona göre, ‘kendi içinde şey’in, bir şeyin içsel özellik veya yapısı ile aynı “değersiz” çembere aittir.

Çalışmanın temel konusu içerisinde Putnam’ın görüşlerinin önemi, değişim içerisinde olan görüşlerinde realizm yaklaşımına bağlılığıdır. Ontolojik bağlamda kabul ettiği söz konusu gerçeklik, epistemolojisinin konu edindiği alandır. Ancak söz konusu gerçeklik anlayışı, kişiden ve öznenen bağımsız değildir. Diğer taraftan epistemolojik nesnellik için ontolojik nesnelliği gerekli bir unsur olarak görmemektedir. Nesnellik sorunu temelinde bu düşüncesi ile karşı-realist bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Epistemolojik nesnellik için ileri sürdüğü koşul ise rasyonel kabul edilebilirlik, bağdaşım ve uygunluktur.

3.4. Karşı-Realist Yaklaşımlar Üzerine Değerlendirme

Bölüm içerisinde analitik ve post-analitik felsefe geleneği karşı-realist düşünürler olan Neurath, Carnap, Davidson ve Putnam’ın görüşleri incelenmiştir. Söz konusu düşünürler, nesnellik sorunu temelinde ontolojik nesnelliğin gerekliliğini reddetmeleri temelinde birer karşı-realisttir.

Carnap, mantıksal pozitivistlerin anlamlılık ilkesi temelinde metafiziksel ifade ve önermeleri epistemolojisi içerisine dahil etmektedir. Bu bağlamda epistemolojisinde ontolojik

⁵⁸⁶ Putnam, 1981: 54-55.

nesnellığe yer vermemektedir. Epistemolojik nesnellik ile ilgili görüşleri söz konusu olduğunda ilk dönem çalışmalarında öznelerarası olma; ikinci dönem çalışmalarında ise uzlaşımsal kabuller koşullarını benimsemektedir. Söz konusu koşullar temelinde Carnap, epistemolojik nesnellik için ontolojik nesnelliğin gerekli olmadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla bir karşı-realisttir. Diğer taraftan ileri sürdüğü koşulların epistemolojik nesnellik için yeterli olup olmadığı tartışmaya açık olmakla birlikte öznel bir temeldir.

Neurath ise metafiziksel ifadelerle dair Carnap ile benzer bir düşünce ileri sürmektedir. Metafiziksel ifade ve yaklaşımları reddederek epistemolojisinde bilimsel temeldeki önermeler bütünü benimsenmektedir. Neurath, önermelerin gerçeklik ile karşılaştırılamayacağı düşüncesi ile ontolojik bağlamdaki bir nesnelliğin gerekli bir koşul olmadığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda bir karşı-realisttir. Epistemolojisinde benimsediği bütüncül önermeler sisteminin nesnelliği, öznelerarası olma koşulu ile sağlanmaktadır.

Son olarak post-analitik felsefe geleneği düşünürlerinde Putnam, metafiziksel realizmi reddederek içsel realizm olarak adlandırılan pragmatik temeldeki bir realizmi savunmuştur. İçsel realizm, metafiziksel realizmin aksine, bağımsız olmayan ve tüm konuşmacıların yansıttığı bir gerçeklik olarak tanımlanabilir. Gerçekliğin ifade edildiği bilgi ve inançlar sistemi bu bağlamda rasyonel kabul edilebilirlik ile bağdaşım ve uygunluk içerisindedir. Epistemolojisi ve epistemolojik nesnellik anlayışı bu bağlamda sosyal niteliktedir. Diğer taraftan anlam temelinde referans unsurunu reddetmesi ve öznel temeldeki gerçeklik yaklaşımı benimsemesi ile ontolojik bağlamdaki nesnellığe felsefesinde yer vermemektedir. Bu ise onun karşı-realist olduğunun göstergesidir.

SONUÇ

Bu çalışmada, analitik ve post-analitik felsefe geleneği düşünürlerinin epistemolojik nesnellik sorununa dair görüşleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Analitik ve post-analitik felsefe geleneği realist ve karşı-realist düşünürlerin incelenen görüşleri temelinde nesnellik sorunu ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Sextus Empiricus'un *Pyrrhonculuğun Esasları* (İng. *The Outlines of Scepticism*) adlı yapıtının yeniden keşfedilmesi, on altıncı ve on yedinci yüzyılın şüphe krizine neden olmuştur. Modern felsefe, şüphe ile yaşama veya şüphenin üstesinden gelmek için bir temel arama girişimidir. Söz konusu temel arama girişimi içerisinde bilginin nesnelliğinin akıl veya deney alanında mı temellendirileceği sorununa dönüşmüştür. Modern felsefe içerisinde bilginin temel unsurları olarak kabul edilen idealar, zihin ve dış dünya arasında köprü görevi gören zihinsel durum veya varlıklar olarak kabul edilmiştir.

Bilginin nesnesi olan ideaların temele alınması, gerçekliğin ve dışsal nesnelerin doğrudan değil, dolaylı (doğrudan olmayan) olarak algılandığına dair bir kabulü getirmektedir. Modern felsefede benimsenen bu düşünce ve yaklaşım, epistemolojik algı teorileri içerisinde temsilcilik olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel algı teorisi olarak da nitelendirilen bu yaklaşım, dışsal dünya nesnelerinin kendilerinin değil, zihinsel varlık veya durumların algılandığı veya farkında olunduğunu ileri sürmektedir.

Modern felsefe içerisinde empirizmi savunan Hume, insan zihni ile dış dünya arasında kabul edilen bu bağıntıyı ve idea bağıntılarının olgu durumlarına uygulanabileceği düşüncesini reddetmiştir. Hume, şüpheciliği ile doğanın kendisinde bir kesinlik bulunamazken evren ile ilgili çıkarımların yapılamayacağını ileri sürmüştür. Bu ise bilimlerin temellerini sarsan önemli bir düşünce olmuştur. Hume'un söz konusu görüşleri, Kant'ın bilimler için bir temel arayışında önemli bir etken olmuştur.

Kant'ın *Arı Usun Eleştirisi* adlı yapıtı, günümüzde halen tartışma konusu olan önemli bir yapıttır. Yapıt, analitik felsefe geleneğinin ortaya çıkmasında da önemli bir rolü bulunmaktadır. Gelenek içerisinde tartışılan konular, bir şekilde Kant'ın görüşleri ile kesişmektedir. Tartışılan başlıca konular ise *a priori/a posteriori* ayrımı, analitik/sentetik ayrımı, sentetik *a priori* önermeler, numen/fenomen ayrımı gibi konulardır.

Kant, epistemolojisinde rasyonalizm ve empirizm yaklaşımlarının bir sentezini gerçekleştirerek akıl ve deneyim alanlarında *a priori* unsurların olduğunu ileri sürmüştür. Hem akıl hem de deneyim alanında kesin olan unsurların belirlenmesi ile bilimleri temellendirmek istemiştir. Kant'ın belirlediği unsurlar, deneyim alanında yer alan *a priori* sezgiler ve akılda yer

alan *a priori* kavramlardır. Her iki alanda belirlenen söz konusu unsurlar ile Kant, sentetik *a priori* önermelerin mümkün olduğunu, dolayısıyla doğa bilimlerine dair bilginin mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla idea bağıntılarının olgu durumlarına nasıl uygulanacağına dair bir çözüm ileri sürmüştür. Kant'ın bu çözümü önemli olmakla birlikte, analitik felsefe geleneği düşünürleri bakış açısından sorunlu olarak görülmektedir. Diğer taraftan Kant'ın söz konusu çözümünün önemi, epistemolojik nesnellik için bir gerçeklik alanının olması gerektiği düşüncesidir. Daha açık bir ifadeyle Kant, bilgi için hem akıl hem de deneyim alanının gerekliliğini ileri sürmektedir. Ancak Kant için söz konusu alan, gerçekte öznel temeldedir. Bu bağlamda epistemolojik nesnellik için ontolojik nesnel değil, ontolojik öznel bir alanın gerekliliğini ileri sürmektedir.

Kant'ın deneyim alanında olduğunu kabul ettiği *a priori* sezgileri, aklın kendisi ile temellendirmiştir. Bu, dışsal gerçekliğin insan zihninden bağımsız olmadığını ileri sürmektir. Daha açık bir ifadeyle insan zihninin inşası olan dış dünya düşüncesi nedeniyle zihinden bağımsız olmayan bir gerçeklik anlayışını benimsemiştir. Kant'ın bu gerçeklik anlayışı, sıklıkla epistemolojik realizm olarak da nitelendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, gerçeklik bilgi ile sınırlandırılmaktadır. Diğer taraftan Kant, numen ve fenomen ayrımı ile epistemolojik realizmin yanı sıra bilinemeyen bir gerçeklik alanını da kabul etmektedir.

Analitik felsefe geleneği düşünürleri Kant'ın teorik felsefesinin getirdiği öznellik düşüncesi ve idealizminden kaçınmak için numeni reddetmiş ve fenomen alanı kabul etmiştir. Kabul edilen fenomen alanının öznel olan insan zihninin bir inşası olduğu düşüncesini reddetmişlerdir. Dahası Kant'ın öznel temellere dayanan nesnellik düşüncesi, analitik felsefe geleneği tarafından başarısız olarak nitelendirilmiştir. Bu, analitik felsefe geleneği düşünürleri için Hume'un bilimlerin güvensizliği, dolayısıyla bilimlere dair şüphe sorununun çözümsüz kalması anlamına gelmektedir.

Analitik ve post-analitik felsefe geleneği düşünürleri, nesnellik sorunu karşısında farklı çözüm yolları ve yaklaşımlar benimsemiştir. Bu çözümlerinde ontolojik nesnellığe başvurma gerekliliği olduğu ve gerekli olmadığı düşüncesi temelinde ayrılmaktadırlar. Bu ayrım epistemolojik nesnelliğin ontolojik nesnelliği gerektirdiğini, dolayısıyla zihin, bilgi, algı gibi unsurlardan bağımsız bir şeyin varlığını savunan düşünürler realist; savunmayan düşünürler ise karşı-realist olarak adlandırılmaktadır.

Realist bir yaklaşım benimseyen düşünürler bilgi, inanç, önermeler, önermeler sisteminin nesnelliğini, hakkında olduğu bağımsız bir gerçekliğin kendisi ile bağıntı içerisinde olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu, epistemolojik nesnelliğin ontolojik nesnellığe göre analiz edilmesi gerektiği anlamına gelir. Diğer taraftan karşı-realist bir yaklaşım benimseyen

düşünürler, epistemolojik nesnellik için bilgi, inanç, önerme, önermeler sisteminin nesnelliği için bağımsız bir gerçekliğin doğası ve varlığına başvurulması gerektiğini ileri sürmektedir.

Analitik ve post-analitik felsefe geleneği realist yaklaşım düşünürleri, benimsedikleri bağımsız bir gerçeklik yaklaşımı nedeniyle birleşmelerine rağmen, nesnellik sorunu için çözüm yollarında ayrılmaktadırlar. Bu çözüm yollarından biri, nesnelliğin zihin veya deneyimsel alan ile temellendirilemeyeceği görüşü nedeniyle her iki alandan bağımsız olan bir alanın var olduğunu kabul etmektir. Mantık alanındaki çalışmaları ile bilinen Bolzano, Frege ile bilim felsefesinde önemli bir isim olan Popper, söz konusu çözümü benimseyen düşünürler arasındadır. Nesnellik sorununa dair ileri sürülen bu çözüm yolu, öznellikten kaçınmak için etkili bir yol olarak görülmektedir. Ancak ontolojik nesnellik düşüncesinin getirdiği alanlar arasındaki bağıntının nasıl kurulduğu temelindeki sorunlar için bir çözümün bulunduğu tartışmaya açıktır. Dahası ileri sürülen çözüm yolunda düşünürlerin öznel unsurlardan da kaçamadıkları açık olarak görülmektedir.

Analitik ve post-analitik felsefe geleneği içerisinde temele alınan kavram, önerme gibi dilsel unsurların gerçeklik ile bir şekilde bağıntılı olduğu düşüncesi nedeniyle epistemolojik nesnellik için dil dışı unsurlara başvurulması gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. Modern felsefe içerisinde bilginin nesnesi olan “idealar”, analitik ve post-analitik felsefe geleneği içerisinde yerini kavram-anlam, önerme ve önermeler sistemine bırakmıştır. Bu bağlamda nesne, olgu, olay gibi dil dışı unsurlar, epistemolojik nesnellik için belirleyici bir rol üstlenmiştir. Ancak dil ve gerçeklik arasında kurulan bağıntı ve paralellik, dilsel temelde tartışılan doğruluk, anlam, kavram, nesne, referans gibi tartışmaları getirmiştir.

Analitik felsefe geleneği içerisinde bilimin ve bilimsel olmanın önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Bilimin empirik yönüne tutunmak isteyen bilimsel realistler, bilimlerin tanımladığı bir gerçekliği benimseyerek önerme ve önerme sistemlerinin söz konusu gerçeklik ile ilgili açıklamalar getirdiği düşüncesindedirler. Bu bağlamda gelenek içerisinde benimsenen anlamlılık ve anlamsızlık ayrımı, bilginin sınırlarını oluşturmuştur. Dolayısıyla kabul edilen bilimsel gerçekliğin kendisinin epistemolojik veya ontolojik bağlamda olduğuna dair kesin bir ayrımın yapılması olanaklı olmamakla birlikte, temelde epistemolojik bir kaygı taşıdığı göz ardı edilemez.

Analitik ve post-analitik felsefe geleneği karşı-realist düşünürleri ise epistemolojik nesnellik için ontolojik nesnelliğe, dolayısıyla dil dışı unsurlara başvurmanın gerekli olmadığını ileri sürmektedir. Bu, söz konusu karşı-realist düşünürlerin ontolojik bağlamda kabul ettiği bir gerçekliğin olmadığı anlamına gelmez. Ontolojik kabul bağlamında tüm düşünürlerin bir gerçekliği kabul ettiği açıktır. Ancak söz konusu düşünürler, kabul edilen gerçekliğin

epistemolojik nesnellik için belirleyici bir koşul olmadığını ileri sürmektedir. Buna göre, karşı-realist düşünürler için kavram, önerme veya önermeler sisteminin nesnelliği, ontolojik gerçekliğe başvurularak belirlenemez.

Analitik ve post-analitik felsefe geleneği karşı-realist düşünürleri, nesnellik sorunu temelinde öznelerarasılık, rasyonellik, uzlaşım sal kabuller, tutarlılık, bağdaşım gibi aynı temellere sahip olan farklı çözümler ileri sürmüştür. Öznelerarasılık, rasyonellik ve uzlaşım sal kabuller tüm öznelerde ortak olan düşünceyi ifade eder. Bu düşünceye göre, bir önerme veya önermeler sisteminin epistemolojik nesnelliği, söz konusu önerme veya önermeler sisteminin diğer insanlar ile “ortak” olması unsuruna bağlıdır. Nesnellik sorunu için ileri sürülen öznelerarasılık, rasyonellik ve uzlaşım sal kabuller koşulları, insanlar ve özneler arasındaki ortak bir düşünce veya ortak bir kabule karşılık gelmesi nedeniyle, gerçekte özne temellere dayanan bir nesnellik yaklaşımıdır. Özne temeldeki bir çözüm olması ise epistemolojik nesnelliğin sağlanıp sağlanmadığına dair soruları beraberinde getirmektedir. Daha açık bir ifadeyle söz konusu çözümün, özne temelde olması nesnelliğin kendisine dair şüpheyi beraberinde getirmektedir.

Analitik ve post-analitik felsefe geleneği karşı realist düşünürlerinin ileri sürdüğü tutarlılık ve bağdaşım ise kabaca, önermeler arasındaki uyum ve uygunluktur. Buna göre bir önermeler sistemi içerisinde yer alan önermenin epistemolojik nesnelliği, diğer önermeler ile tutarlı veya bağdaşım içerisinde olmasına bağlıdır. Belirlenen bu koşullar ile önermeler sisteminde yer alan önermeler, kendi içlerinde bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Ancak önermeler arasındaki bağdaşım ve tutarlılık çözümü, hangi önermenin sistem içerisine dahil edileceği veya sistem içerisinde yer alan yanlış önermelerin belirlenmesi gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Kabul edilen önermeler sisteminin epistemolojik nesnelliği için belirleyici olan unsurun belirsizliği nedeniyle söz konusu epistemolojik nesnelliğin sağlanıp sağlanmadığına dair soruları beraberinde getirmektedir.

İncelenen realist ve karşı-realist yaklaşımlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde ontolojik nesnelliğin gerekliliğini ileri süren realist düşünürlerin, bilginin hakkında olduğu şey veya unsurun belirli olması nedeniyle nesnellik sorununa dair kabul edilebilir çözümler ileri sürdükleri söylenebilir. Temelde bilginin bir şey ile kurulan ilişki, bir şey hakkında olduğu göz önünde bulundurulduğunda ontolojik nesnelliğin, bilginin nesnelliğine dair önemli bir etken olduğu açıktır. Diğer taraftan analitik ve post-analitik felsefe karşı-realist düşünürlerinin epistemolojilerinde eksik olan bu unsur, epistemolojik nesnelliğin tek başına yeterli olup olmadığına dair önemli bir sorunu beraberinde getirmektedir.

Realist ve karşı-realist yaklaşımlara dair ileri sürülen bu değerlendirme, incelenen görüşler içerisinde realist düşünürlerin görüşlerinde haklı oldukları ve nesnellik sorununa dair çözümlerinin doğru olduğuna dair bir iddia değildir. Ontolojik nesnelliğin gerekliliğinin kabul edilmesi ile farklı sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi, öznel ve nesnel ayrımı temelinde akıl-deney ve zihin-madde arasındaki bağıntının kendisine dairdir. Diğer taraftan analitik felsefe geleneği düşünürlerinin karşı çıktığı Kant'ın öznel temellere dayanan nesnellik anlayışından kurtulamadıkları da açıktır. Bu bağlamda epistemolojik nesnellik için kabul edilen ontolojik nesnelliğin gerekliliği düşüncesi ile görüşlerinde öznel olan unsurlardan kaçamadıkları görülmektedir.

Analitik ve post-analitik felsefe geleneği bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise “nesnel” kavramının kullanımının geleneğin mantık-dil-bilim gelişim/değişim sürecinin etkisi ile “kesinlik” ve “zorunluluk” anlamından “yüksek olasılık” ve “olasılık” anlamına dönüştüğü görülmektedir. Bilginin, bilimsel bilginin kesin değil; ancak en iyi açıklama ve doğruya yaklaşma niteliğine dönüşmesi ile nesnellik düşüncesi de söz konusu anlama dönüşmüştür. Bu bağlamda istenilen ve aranan epistemolojik nesnellik, söz konusu süreç içerisinde kesinlik unsurundan uzaklaşmıştır.

Analitik ve post-analitik felsefe geleneğinin kronolojik olarak gelişim/değişim süreci içerisinde ontolojik nesnelliğin gerekliliği temelinde sırasıyla realizm, karşı-realizm ve tekrar realizm olmak üzere bir süreçten geçtiği gözlemlenmektedir. İzlenen bu süreç içerisinde bilimin ve bilimsel olma düşüncesinin etkisi ve anlamlılık ilkesinin önemli bir etken olduğu açık olarak görülmektedir. Söz konusu anlamlılık ilkesi temelinde kabul edilen gerçekliğin bilim tarafından belirlenmesi, gözlem önermelerinin temele alınmasının bir sonucudur. Dahası getirilen sınırlamaların metafiziksel temelde olması nedeniyle ontolojinin dışlanması önemli bir etken olmuştur.

Analitik ve post-analitik felsefe geleneği nesnellik sorunu bir bütün olarak ele alındığında epistemolojik nesnellik için ontolojik nesnelliğin gerekli veya gerekli olmadığı tartışmasıdır. Bu, modern felsefe düşünürlerinin nesnellik sorununun farklı bir forma dönüşmesidir. Modern felsefe içerisinde temele alınan idealar, analitik ve post-analitik felsefe geleneği içerisinde yerini kavram-anlam, önerme ve önermeler sistemine bırakmıştır. Bu bağlamda ideaların gerçeklik ile bağıntısı sorunu, kavram-anlam, önerme ve önermeler sisteminin gerçeklik ile bağıntısı sorununa dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- Aslan, H. (1993). “Gerçeklik ile Karşı-Gerçekliğin Anlambilimsel Tanımı”. *Felsefe Dünyası*, C. 7, s. 59-66.
- Aslan, H. (2004a). “Bilim Felsefesinin Tarihi”. *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt II, s.423-453. İstanbul.
- Aslan, H. (2004b). “Bilimin Birliği Tezi”. *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 2, s. 528-530. Etik Yayınları, İstanbul.
- Aslan, H. (2006a). “Doğrulanabilirlik İlkesi”. *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 4, s. 657-666. Babil Yayınları, Ankara.
- Aslan, H. (2006b). “Duhem-Quine Tezi”. *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 4, s.725-755. Babil Yayıncılık, Ankara.
- Aslan, H. (2009). “Fizikalizm”. *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 4, s. 605-607. Babil Yayıncılık, Ankara.
- Aslan, H. (2018). “Bilgi Felsefesi”. Y. Torun (ed.), *Felsefeye Giriş*. Orion Kitabevi, Ankara, s. 35-60.
- Audi, R. (ed.). (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge University Press, Singapore.
- Audi, R. (ed.). (2005). *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Routledge, New York and London.
- Audi, R. (2010). “objective/subjective”. *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 558-559.
- Ayer, A. (1959). *Logical Positivism*. The Free Press, New York.
- Ayer, A. (2020). *Dil, Doğruluk ve Mantık*. (Çev. V. Hacıkadiroğlu), Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Baldwin, T. (2010). “Moore, George Edward (1873-1958)”. *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 529-531.
- Bell, D. (2010a). “Gottlob Frege”. *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 385-387.
- Bell, D. (2010b). “Objectivity”. *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 559-562.
- Bell, D. (2010c). “Psychologism”. *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 649.
- Ben-Menahem. (ed.). (2005). *Hilary Putnam*. Cambridge University Press, New York.

- Berkeley, G. (2004). *Three Dialogues Between Hylas and Philonus – in Opposition to Sceptics and Atheists*. J. Bennet (ed.).
- Berkeley, G. (2015). *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. L. Özşar), Biblos Yayınları, Bursa.
- Biletzki, A. ve Matar, A. (2021). “Ludwig Wittgenstein”. <https://plato.stanford.edu/entries/wittgenstein/> (erişim tarihi: 25.10.2021).
- Bolzano, B. (1973). *Theory of Science*. Jan Berg (ed.). (Çev. B. Terrel), D. Reidel Publishing Company, Holland.
- Bolzano, B. (2014a). *Theory of Science – Volume One*. (Çev. P. Rusnock ve R. George), Oxford University Press, United Kingdom.
- Bolzano, B. (2014b). *Theory of Science – Volume Two*. (Çev. P. Rusnock ve R. George), Oxford University Press, United Kingdom.
- Bolzano, B. (2014c). *Theory of Science – Volume Three*. (Çev. P. Rusnock ve R. George), Oxford University Press, United Kingdom.
- Bolzano, B. (2014d). *Theory of Science – Volume Four*. (Çev. P. Rusnock ve R. George), Oxford University Press, United Kingdom.
- Borst, C. (2010). “solipsism”. *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 747-749.
- Carnap, R. (1932). “The Elimination of Metaphysics Through the Logical Analysis of Language”. (Çev. A. Pap). A. Ayer (ed.). *Logical Positivism*. The Free Press, New York. s. 60-81.
- Carnap, R. (1936). “Testability and Meaning”. *Philosophy of Science*, 3(4): 419-471.
- Carnap, R. (1947). *Meaning and Necessity*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Carnap, R. (1950). “Empiricism, Semantics, and Ontology”, *Revue Internationale de Philosophie* 4: 20-40.
- Carnap, R. (1963). “Intellectual Autobiography”. P. A. Schilpp (ed.). *The Philosophy of Rudolf Carnap*. Open Court Publishing, La Salle, Illinois, s. 3-86.
- Carnap, R. (1966). “Rejection of Metaphysics”. M. Weitz (Ed.). *20th-Century Philosophy: The Analytic Tradition*. The Free Press, New York, s. 206-219.
- Carnap, R. (2001). *The Logical Syntax of Language*. Routledge, London.
- Carnap, R. (2005). *The Logical Structure of the World and Pseudoproblems in Philosophy*. (Çev. R. A. George), Open Court Publishing Company, United States of America.
- Cartwright, N., Cat, J., Fleck, L. and Uebel, T. E. (2008). *Otto Neurath: Philosophy Between Science and Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Cat, J. (2019). "Otto Neurath". <https://plato.stanford.edu/entries/neurath/> (erişim tarihi: 02.06.2020).
- Chalmers, A. F. (2013). *What is this Thing Called Science*. University of Queensland Press, Australia.
- Cleve, J. V. (2010). "Kant, Immanuel (1724-1804)". J, Dancy, M, Steup ve E, Sosa (ed.). *A Companion to Epistemology* (2. baskı). Wiley-Blackwell, s. 472-476.
- Coffa, J. A. (1991). *The Semantic Tradition from Kant to Carnap – To the Vienna Station*. L. Wessels (ed.). Cambridge University Press, USA.
- Craig, E. (2005). "Realism and Antirealism". *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Routledge, s. 887-891.
- Daston, L. (1992). "Objectivity and the Escape from Perspective". *Social Studies of Science*, C. 22(4), s. 597-618.
- Davidson, D. (1984). *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford University Press, Oxford.
- Davidson, D. (2001a). *Essays on Actions and Events*. (2. baskı). Oxford University Press, New York.
- Davidson, D. (2001b). *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford University Press, New York.
- Davidson, D. (2004). *Problems of Rationality*. Oxford University Press, New York.
- Davidson, D. (2006). *The Essential Davidson*. Oxford University Press, New York.
- Denkel, A. (2003). *Düşünceler ve Gerekçeler*. Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- Denkel, A. (2007). *Nesne ve Özellik*. Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- Denkel, A. (1998). *Nesne ve Doğası*. (2. baskı). Göçebe Yayınları, İstanbul.
- Descartes, R. (2007). *Felsefenin İlkeleri*. (Çev. M. Akın), Say Yayınları, İstanbul.
- Descartes, R. (2014a). *Aklın Yöntemi için Kurallar*. (Çev. E. Sunar), Say Yayınları, İstanbul.
- Descartes, R. (2014b). *Meditasyonlar*. (Çev. İ. Birkan), BilgeSu Yayınları, Ankara.
- Descartes, R. (2020). - *Aklını İyi Yönetmek ve Bilimlerde Hakikati Aramak için - Yöntem Üzerine Konuşma*. (Çev. M. Erşen), Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul.
- Descartes, R. (2021). *Metafizik Üzerine Düşünceler*. (Çev. E. D. Yılmaz), Kapra Yayınları, İstanbul.
- Dummett, M. A. E. (1963). "Realism". *Truth and Other Enigmas*. Harvard University Press, USA, s. 145-165.
- Empiricus, S. (2019). *Pyrrhonculuğun Esasları*. (Çev. C. C. Çevik), Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul.
- Erkıpçak, H. T. (ed.). (2019). *Viyana Çevresi - Program Yazıları*. Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

- Erwin, E. (2010). "Behaviourism". *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 254.
- Frege, G. (1879). *Begriffsschrift, a Formula Language, Modeled Upon That of Arithmetic, for Pure Thought*.
- Frege, G. (1892a). "Function and Concept". (Çev. P.T. Geach), P. Geach ve M. Black (ed.). *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*. Basil Blackwell, s.21-41.
- Frege, G. (1892b). "On Concept and Object". (Çev. P.T. Geach), P. Geach ve M. Black (ed.). *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*. Basil Blackwell, s.42-55.
- Frege, G. (1892c). "On Sense and Reference". (Çev. M. Black), P. Geach ve M. Black (ed.). *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*. Basil Blackwell, s. 56-78.
- Frege, G. (1956) [1918-19]. "The Thought: A Logical Inquiry". *Mind, New Series*. Oxford University Press, USA, C. 65 (259), s. 289-311,
- Frege, G. (1984). *Collected Papers on Mathematics, Logic, and Philosophy*. B. McGuinness (ed.). Basil Blackwell, Oxford.
- Frege, G. (2014). *Aritmetiğin Temelleri*. (Çev. H. B. Gözkan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Friedman, M. ve Creath, R. (ed.). (2008). *The Cambridge Companion to Carnap*. Cambridge University Press, New York.
- Gattei, S. (2009). *Karl Popper's Philosophy of Science: Rationality Without Foundations*. Routledge, New York & London.
- Grayling, A. C. (1996). *Wittgenstein*. Oxford University Press, New York.
- Griffin, N. (ed.). (2003). *The Cambridge Companion to Bertrand Russell*. Cambridge University Press, New York.
- Grünberg, T. (2019a). "Bertrand Russell'ın Tasvirler Teorisi". *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.40-79.
- Grünberg, T. (2019b). *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hacking, I. (2016). *Temsil ve Müdahale*. (Çev. O. A. Altınok), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Hanna, R. (1991). "How Ideas Became Meanings: Locke and the Foundations of Semantic Theory". *The Review of Metaphysics*, 44(4), s. 775-805.
- Hanna, R. (2001). *Kant and the Foundatitons of Analytic Philosophy*. Oxford University Press, UK.

- Hare, P. H. (2010). "Dewey, John (1859–1952)". *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 310-312.
- Hintikka, J. (2015). *Wittgenstein Üzerine*. (Çev. F. Osman), Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Huemer, M. (ed.). (2002). *Epistemology – Contemporary Readings*. Routledge, London and New York.
- Hume, D. (2016). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. A. Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.
- Hume, D. (2018). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. (Çev. F. B. Aydar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hylton, P. (2007). *Quine*. Routledge, New York.
- Hylton, P. (2019). "Willard Van Orman Quine". <https://plato.stanford.edu/entries/quine/> (erişim tarihi: 07.02.2020).
- Kant, I. (2017). *Arı Usun Eleştirisi*. (Çev. A. Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Kant, I. (2014). *Bilim için Ortaya Çıkabilecek Her Bir Gelecek için Prolegomena*. (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi, İstanbul.
- Kenny, A. (2000). *Frege: An Introduction to the Founder of Modern Analytic Philosophy*. Blackwell Publishers, USA.
- Kenny, A. (2017). *Modern Felsefenin Yükselişi (Batı Felsefesinin Yeni Tarihi, III. Cilt)*. (Çev. V. Uzundağ) Küre Yayınları, İstanbul.
- Kim, J. (1988). "What is "Naturalized Epistemology?"". *Philosophical Perspectives*, 2: 381-405.
- Klein, P. D. (2010). "Scepticism". *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 713-714.
- Kline, M. (1985). *Mathematics and the Search for Knowledge*. Oxford University Press, New York.
- Kornblith, H. (2010). "Naturalized Epistemology". *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 543-546.
- Kripke, S. (1995). *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Harvard University Press, USA.
- Kripke, S. (2005). *Adlandırma ve Zorunluluk*. (Çev. B. Açıl), Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Lapointe, S. (2011). *Bolzano's Theoretical Philosophy – An Introduction*. Palgrave Macmillan, New York.
- Locke, J. (2013). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (Çev. V. Hacıadıroğlu), Kabalcı Yayınları, İstanbul.

- Ludwig, K. (ed.). (2003). *Donald Davidson*. Cambridge University Press, New York.
- Marcus, R. (2015). "The Indispensability Argument in the Philosophy of Mathematics". <https://iep.utm.edu/indimath/> (erişim tarihi: 29.11.2021).
- Moore, G. E. (1953). *Some Main Problems of Philosophy*. H. D. Lewis (ed.). George Allen & Unwin, London.
- Moore, G. E. (1993). *G. E. Moore: Selected Writings*. T. Baldwin (ed.). Routledge, London ve New York.
- Moore, G. E. (2013). *Philosophical Papers*. Routledge, New York.
- Moore, G. E. (2014). *Lectures on Philosophy*. Routledge, London and New York.
- Morscher, E. (2018). "Bernard Bolzano". <https://plato.stanford.edu/entries/bolzano/> (erişim tarihi: 26.03.2020).
- Neurath, O. (1983). *Philosophical Papers 1913-1946*. R. S. Cohen, M. Neurath (ed.). D. Reidel Publishing, Dordrecht.
- Nichols, R. ve Yaffe, G. (2014). "Thomas Reid". <https://plato.stanford.edu/entries/reid/> (erişim tarihi: 01.08.2021).
- Niiniluoto, I., Sintonen, M., Wolenski, J. (ed.). (2004). *Handbook Of Epistemology*. Springer Science Business Media, Dordrecht.
- Öztürk, A. B. (2016). "Karl Popper'in Gözünden Analitik Felsefenin Dilbilimsel Dönemi". *Mediterranean Journal of Humanities*, 6, 249–60.
- Öztürk, A. B. (2017). *Çağdaş Mantık, Matematik ve Bilgi Felsefelerinde A Priori Gereklelendirme Sorunu*. Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Pears, D. (2010). "Wittgenstein, Ludwig (1889-1951)". *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 783-787.
- Peter, G. (ed.). (1960). *Translations From The Philosophical Writings of Gottlob Frege*. Basil Blackwell, Oxford.
- Pettit (2010a). "Naturalism". *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 533-534.
- Pettit, P. (2010b). "Realism". *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, Singapore, s. 668-672.
- Popkin, R. H. (ed.). (1999). "The Sceptical Crisis". *The Columbia History of Western Philosophy*. Columbia University Press, New York, 329-336.
- Popper, K. R. (1962). *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. Basic Books, New York.

- Popper, K. R. (1976[2002]). *Unended Quest: An Intellectual Autobiography*. Routledge, London and New York.
- Popper, K. R. (1979). *Objective Knowledge – An Evolutionary Approach*. Oxford University Press Inc., New York.
- Popper, K. R. (1985). *Popper Selections*. D. Miller (ed.). Princeton University Press, USA.
- Popper, K. R. (2005). *Realism and the Aim of Science*. Routledge, New York.
- Popper, K. R. (2009). *The Two Fundamental Problems of the Theory of Knowledge*. T. E. Hansen (ed.). Routledge, New York.
- Popper, K. R. (2016). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. (Çev. İ. Kaya ve İ. Turan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Popper, K. R. (2019). *Daha İyi Bir Dünya Arayışı: Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri*. (Çev. İ. Ata), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Popper, K.R. (2020). *Hayat Problem Çözmektir: Bilgi, Tarih ve Toplum Üzerine*. (Çev. A. Nalbant), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Putnam, H. (1975). “The Meaning of ‘Meaning’”. *Mind, Language and Reality: Philosophical Papers, Volume 2*, s 215-271.
- Putnam, H. (1978). *Meaning and the Moral Sciences*. Routledge and Kegan Paul Ltd., London.
- Putnam, H. (1981). *Reason, Truth and History*. Cambridge University Press, United Kingdom.
- Putnam, H. (1983). *Realism and Reason – Philosophical Papers, Volume 3*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Putnam, H. (1987). *The Many Faces of Realism: The Paul Carus Lectures*. Open Court, LaSalle.
- Putnam, H. (1988). *Representation and Reality*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Putnam, H. (1990). *Realism with a Human Face*. J. Conant (ed.). Harvard University Press, Cambridge.
- Putnam, H. (1999). *The Threefold Cord: Mind, Body and World*. Columbia University Press, USA.
- Preston, A. (2006). “George Edward Moore”. <https://iep.utm.edu/moore/>. (erişim tarihi: 17.08.2021).
- Preston, A. (2019). “Analytic Philosophy”. <https://www.iep.utm.edu/analytic/>. (erişim tarihi: 19.11.2019).
- Priest, S. (2007). *The British Empiricists (ikinci baskı)*. Routledge, London and New York.
- Quine, W. V. O. (1963a). *From a Logical Point of View*. Harvard University Press, United States of America.

- Quine, W. V. O. (1963b). *Set Theory and its Logic*. The Belknap Press of Harvard University Press, United States of America.
- Quine, W. V. O. (1969). *Ontological Relativity and Other Essays*. Columbia University Press, New York.
- Quine, W. V. O. (1973). *The Roots of Reference*. Open Court Publishing, La Salle.
- Quine, W. V. O. (1981). *Theories and Things*. The Belknap Press of Harvard University Press, United States of America.
- Quine, W. V. O. (1992). *Pursuit of Truth*. First Harvard University Press, United States of America.
- Quine, W. V. O. (1995). *From Stimulus to Science*. Harvard University Press, Cambridge.
- Quine, W. V. O. (2008)[1975]. "The Nature of Natural Knowledge". Gibson, R. F, Jr. (Ed). *Quintessence: Basic Readings from the Philosophy of W. V. Quine*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, s. 287-300.
- Quine, W. V. O. (2013)[1960]. *Word and Object*. MIT Press, Cambridge.
- Quine, W. V. O. ve Ullian, J. S. (1978). *The Web of Belief* (2. baskı). Mc-Graw Hill, Inc., New York.
- Reid, T. (1997). *An Inquiry to the Human Mind on the Principles of Common Sense*. D. R. Brookes (ed). Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Reid, T. (2002). *Essays on the Intellectual Powers of Man*. D. R. Brookes (ed). University Park, Pennsylvania.
- Russell, B. (1902). *Letter to Frege*.
- Russell, B. (1905). "On Denoting". *Mind, New Series*, 14, s. 479-493.
- Russell, B. (1919). "On Propositions: What They Are and How They Mean". *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*, 2, s. 1-43.
- Russell, B. (1956). *An Essay on the Foundations of Geometry*. Dover Publications, Inc, New York.
- Russell, B. (1975). *My Philosophical Development*. Unwin Books, New York.
- Russell, B. (1992). *Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript*. Routledge, London and New York.
- Russell, B. (2001). *Analysis of Mind*. The Pennsylvania State University-Electronic Classics Series, PA.
- Russell, B. (2005). *An Inquiry into Meaning and Truth*. Routledge, London and New York.
- Russell, B. (2007). *The Problems of Philosophy*. H. Fisherno (ed.). Walsh Philosophy Collection-Home University Library Of Modern Knowledge, New York.

- Russell, B. (2009a). *Human Knowledge: Its Scope and Limits*. Routledge Classics, London and New York.
- Russell, B. (2009b) *The Basic Writings Of Bertrand Russell*. Robert E. Egner and Lester E. Denonn (ed.). Routledge Classics, London and New York.
- Russell, B. (2009c). *Our Knowledge Of The External World: as a Field for Scientific Method in Philosophy*. Routledge Classics, London and New York.
- Russell, B. (2010a). *Principles of Mathematics*. Routledge Classics, London and New York.
- Russell, B. (2010b). *The Philosophy of Logical Atomism*. Routledge Classics, London and New York.
- Russell, B. (2015). *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*. (Çev. P. A. Çil, K. Gülenç, Ö. Kulak, C. Özdağ), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Sarkar, S.(2001). “Rudolf Carnap”. *A Companion to Analytic Philosophy*. A. P. Martinich and D. Sosa (ed.). Blackwell Publishers, USA. s. 94-109.
- Searle, J. R. (2008). *Philosophy in a New Century: Selected Essays*. Cambridge University Press, New York.
- Stroud, B. (2010). “David Hume (1711-76)”. J. Dancy, E. Sosa and M. Steup (ed.). *A Companion to Epistemology*. Wiley-Blackwell, s.421-423.
- Thorntorn, S. (2021). “Karl Popper”. <https://plato.stanford.edu/entries/popper/>. (erişim tarihi: 01.06.2021).
- Wittgenstein, L. (1969). *On Certainty*. (Çev. D. Paul and G. E. M. Anscombe), Basil Blackwell, Oxford.
- Wittgenstein, L. (2016). *Tractatus Logico-Philosophicus*. (Çev. O. Aruoba), Metis Yayınları: İstanbul.
- Wittgenstein, L. (2017). *Felsefi Soruşturmalar*. (Çev. H. Barışcan), Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Wittgenstein, L. (2019). *Mavi Kitap – Kahverengi Kitap*. (Çev. D. Şahiner), Fol Kitap, Ankara.
- Wittgenstein, L. (2020). *Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer*. (Çev. D. Şahiner), Metis Yayınları, İstanbul.
- Wolenski, J. (2004). “The History of Epistemology”. Niiniluoto, I., Sintonen, M., Wolenski, J. (ed.), *Handbook Of Epistemology*. Springer Science Business Media, Dordrecht, 3-54.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Emine TEPELİ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Gemlik Lisesi, Bursa, 2009.
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, 2014.
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	-
Dönem Proje Konusu	-
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Antalya, 2016.
Tez Konusu	Çağdaş Epistemolojide Bağdaşımcılık Teorisi
Doktora Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Antalya, 2022.
Tez Konusu	Analitik ve Post-Analitik Felsefede Nesnellik Sorunu
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
-	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	-